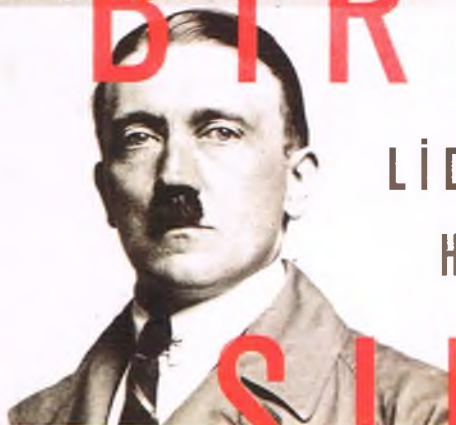

NEW YORK TIMES
BESTSELLER

BİRİNCİ

LİDERLİK İLE AKIL
HASTALIKLARI

SINIF

ARASINDAKİ
BAĞLANTILAR

DELİLİK

3. BASKI

NASSIR GHAEMI

BİRİNCİ SİNİF DEĞİLLİK

LİDERLİK İLE AKIL HASALIKLARI ARASINDAKİ BAĞLANTILAR

MASİR GHAEMİ

Nassir Ghaemi: Tıp doktoru Nassir Ghaemi, Tufts Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde psikiyatri profesörü ve Boston'daki Tufts Tıp Merkezi'nde uygulanan Ruhsal Bozukluklar Programı'nın yöneticisidir. Harvard Tıp Fakültesi'nde psikiyatri eğitimi gördü, halen bu fakültede de çalışmalarını sürdürmektedir. Tarih (lisans, George Mason Üniversitesi), felsefe (yüksek lisans, Tufts) ve halk sağlığı (yüksek lisans, Harvard) öğrenimi de görmüştür. Yüzden fazla yayımlanmış bilimsel makalesi ve psikiyatri üzerine çeşitli kitapları vardır.

Birinci Sınıf Delilik
Nassir Ghaemi

Örjinal Adı:
A First-Rate Madness

Ithaki Yayınları - 1105

Yayın Koordinatörü: *Tuğçe Nida Sevin*
Yayına Hazırlayan: *Mert Tanaydın*
Düzeltili: *Özgür Çakır*
Kapak Tasarımı: *Şükrü Karakoç*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Ithaki Yayınları*
3. Baskı, Ekim 2016, İstanbul

ISBN: 978-605-375-555-5

Sertifika No: 11407

©Nassir Ghaemi, 2011
Bu kitap, Penguin Random House Company,
Penguin Group (USA) LLC'ye bağlı
The Penguin Press ile yapılan anlaşmayla yayımlanmıştır.
Türkçe Çeviri © Yavuz Alogan, 2016
© Ithaki, 2016

Bu eserin tüm hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.
Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Ithaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Bahariye Cad. Dr. İhsan Ünlüer Sok. Ersoy Apt. A Blok No: 16/15 Kadıköy - İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 - Faks: (0212) 613 51 97
Sertifika No: 29652

Nassir Ghaemi

BİRİNCİ SINIF DELİLİK

LİDERLİK İLE AKIL HASTALIKLARI
ARASINDAKİ BAĞLANTILAR

Çeviren
Yavuz Alogan

Babam, Dr. Kamal Ghaemi ve annem Guity Kamali
Ghaemi'ye; ve Heather, Valentine ve Zane'e.

Felsefe, siyaset bilimi, şiir ya da sanat alanlarında ortalamanın üzerinde olan insanlar neden melankolik görünüyorlar, hatta bazıları neden ağır melankoli hastalığına yakalanıyor?

Aristoteles, *Problemata*, XXX. Bölüm

İşte deliler. Uyumsuzlar. Isyancılar. Sorun çıkaranlar. Kare yuvalardaki yuvarlak vidalar. Her şeyi farklı görenler... İnsan ırkını ileriye doğru itenler. Bazıları onları deli olarak görebilirken biz onları dâhi olarak görürüz. Zira dünyayı değiştirebileceklerini düşünecek kadar deli olan insanlar, bunu gerçekleştirenlerdir.

Apple Şirketi'nin "Farklı Düşün" kampanyasından

İÇİNDEKİLER

Giriş: Akıl Sağlığının Ters Yasası	11
I - YARATICILIK.....	33
Bölüm Bir: Bizden Korkmalarını, Dehşete Kapılmalarını Sağlayın: Sherman.....	35
Bölüm İki: Harıl Harıl Çalışmak ve Reklam Yapmak: Turner.....	55
II - GERÇEKÇİLİK.....	65
Bölüm Üç: Yazı Gelirse Kazanırım, Tura Gelirse Şans.....	67
Bölüm Dört: Boşluktan Çıkış: Churchill	74
Bölüm Beş: İkisi de Aynı İncil'i Okur: Lincoln.....	87
III - EMPATİ	99
Bölüm Altı: Duvardaki Ayna Nöron	101
Bölüm Yedi: Mahatmaların Üzüntüleri: Gandhi.....	109
Bölüm Sekiz: Amerikan Ruhu İçin Psikiyatri: King.....	123
IV - ESNEKLİK.....	141
Bölüm Dokuz: Daha Güçlü	143
Bölüm On: Birinci Sınıf Bir Mizaç: Roosevelt.....	158
Bölüm On Bir: Camelot'taki Hasta: Kennedy	178
V - TEDAVİ.....	203
Bölüm On İki: Görülmemiş Psikokimyasal Başarı: Yeniden Kennedy.....	205
Bölüm On Üç: Hitler'in Çılgın Koşusu.....	227
VI - AKIL SAĞLIĞI	253
Bölüm On Dört: Akıl Sağlığının Sıradanlığı: McClellan'dan Nazilere	255
Bölüm On Beş: Hastalık Lekesi ve Siyaset.....	309
SON SÖZ	321
TEŞEKKÜR.....	331
NOTLAR	335
KAYNAKÇA.....	397

GİRİŞ

AKIL SAĞLIĞININ TERS YASASI

Kasım 1861 tarihli *Cincinnati Chronicle*'m manşetinde şu sözler yer alıyordu: “Gen. W. T. Sherman Akıl Hastası” General William Tecumseh Sherman “delirmiş” ve Kentucky'deki Birlik ordusu komutanlığından alınmıştı; akranları, ailesi ve kurmay heyeti onun paranoid hezeyanlardan mustarip olduğu konusunda birleşmişti. Sherman, Ohio'daki evine giderken omuzlarını silkerek, “Şu sıralarda kimin sağlıklı, kimin deli olduğunu söylemek zor,”¹ demişti.

General, görevine iade edilecek, İç Savaş dehşetinin bir sembolü ve psikolojik şiddetin bir sözcüsü haline gelecekti. Atlanta'yı kırıp geçirmesiyle ve feci “Denize Yürüyüş” sırasında Georgia'yı yakıp yıkmasıyla tarihe yazıldı. Amerikan tarihinde ikonlaşmış bir şahsiyettir; fakat, benimsediği “yakıp yıkma” stratejisinin Londra, Dresden ve Ardenler'den Vietnam, Bosna ve Irak'a kadar modern savaşa yaptığı katkının bu adamın esas özelliği olduğunu pek az Amerikalı bilir.

Tarihsel bulgular, Sherman'ın manik-depresyon hastalığından ya da bipolar kişilik bozukluğundan mustarip olduğunu göstermektedir. Bu hastalıkta, kişinin ruh hali, enerjisi ve işlev kapasitesi aşırı uçlar arasında gidip gelir. Bazıları

manik-depresif teşhisi koymak için tek bir olayın yeterli olduğunu düşünür; aslında, bu hastalığı olan insanların çoğu genellikle depresyondan mustariptir. Kentucky’de yaşadığı çöküntüye ek olarak Sherman, görünüşe bakılırsa, dört büyük depresif kriz daha geçirmişti. Birincisi, yirmi yedi yaşındayken, umutsuzluk, durgunluk, uykusuzluk ve iştah kaybı belirtileriyle ortaya çıkmıştı. Askeri kariyere uyum sağlama konusunda sorunları vardı, kayınpederi tarafından aşırı biçimde baskı altında tutulduğunu da hissediyordu. İkinci olayı, otuz yedi yaşında, bu kez bir bankada yöneticilik yapmak için uğraştığı sıralarda yaşadı. Diğer, birkaç yıl sonra, yine parasal zorluklarla karşılaştığı sırada gerçekleşti. Bir diğeri, elli sekiz yaşındayken, savaştan on üç yıl sonra, en büyük oğlu Tom, Sherman’ın istediği gibi hukuk okuyacak yerde Cizvit papazı olduğunda ortaya çıktı. Tom derin bir depresyon içindeydi, zaman zaman evsiz yaşıyordu ve sonunda bir bakım kurumunda öldü. (Sherman’ın amcasının da aynı şekilde tekrarlayan depresyondan mustarip olması, teşhisi doğrulayan bir genetik bağın varlığına işaret eder.)²

Sherman akıl hastası olduğunu asla kabul etmedi. 1875’te yayımlanan *Hatıralar*’ında hatalarından ötürü her zamanki gibi başkalarını suçladı ve akıl sağlığıyla ilgili şüphelerin üstünü örtme becerisini gösterdi. Tarihçiler onun iyiliksever öz-imgesini bir yüzyıldan fazla bir süre hoşgörüsüyle karşıladılar. Ancak 1995’te, tarihçi Michael Fellman’ın çalışması sayesinde, Sherman’ın ruh hali kapsamlı biçimde belgelendi.³ Geriye dönük psikiyatrik teşhis risklidir ve asla kesin değildir. Yine de bu, ortaya konulan belgeleri dikkate almayacağımız ve Sherman vakasında, bunca acıya neden olan, kendisi de çok acı çeken bir adam için bu olasılığı göz ardı edeceğimiz anlamına gelmez.

Çoğumuz akıl sağlığı hakkında temel ve makul bir varsayım oluştururuz: Sağlıklı olmanın iyi sonuçlar verdiğini düşünürüz ve akıl hastalığının bir sorun olduğuna inanırız. Bu kitap, en azından hayati derecede önemli bir durumda *akıl hastalığının* iyi sonuçlar verdiğini ve *akıl sağlığının* bir sorun olduğunu öne sürüyor. Kriz zamanlarında akıl hastası liderler tarafından yönetilmek, zihinsel bakımdan normal olanlarca yönetilmekten daha iyidir.

Farklı bağlamlarda farklı liderlik türleri vardır. *Krizi olmayan lider* normal zamanlarda başarılı olur, fakat kriz zamanlarında yönetim koltuğundan uzak tutulmalıdır. Göreceğimiz gibi, krizi olmayan tipik lider idealisttir; dünya ahvali ve kendisi hakkında biraz da iyimserdir; acılara duyarsız olduğu gibi, kendisi de acı çekmez. Genellikle ayrıcalıklı bir ortamdan gelir ve güçlüklerle sınanmamıştır; kendisinin diğerlerinden daha iyi olduğunu düşünür ve onlarla ortak yanlarını görmeyi başaramaz. Geçmişinden gayet iyi yararlanır ve onu korumaya çalışır; yeniliklere tam olarak uyum sağlayamaz. Bu türden liderleri çevremizde her zaman görürüz: CEO, bölüm şefi, komşunuzun patronu, banka müdürü, başkan. Gerçekten de bu insanların hepsi zihinsel bakımdan gayet sağlıklıdır. Asla depresyon ya da mani ya da psikozdan mustarip olmazlar. Bir psikiyatristle asla görüşmezler.

Aristoteles, bundan yirmi beş yüzyıl önce deha ile delilik arasındaki bağlantıyı düşünen ilk kişi oldu ve on dokuzuncu yüzyıl romantik çağının zirvesinde İtalyan psikiyatrist Cesare Lombroso, “akıl hastalığı=deha” gibi basit bir denklem olarak aktarabileceğimiz bağlantıyı güçlü biçimde tanımladı.⁴ Biri olmadan diğerine sahip olmayacağınıza inanıyordu. İstatistikçi ve davranışsal genetiğin kurucusu Francis Galton ise, tam aksine, “akıl sağlığı=deha” şeklinde özetleyebi-

leceğimiz karşıt görüşü benimsedi.⁵ Galton, zekânın –sağlıklı bir beynin en güçlü göstergesi– dehayı ürettiğini öne sürüyordu. Her iki adam da dehanın köken bakımından biyolojik olduğunu düşünüyordu; fakat biri bunun hastalıktan, diğeryse sağlıktan kaynaklandığına inanıyordu.

Bu iki görüş Batı kültürüne sızmıştır, her ne kadar çoğumuz refleks olarak Galton’u Lombroso’ya tercih etmiş olsak da. Bu kitapta ben, belirli sınırlamalarla Lombroso’nun safında yer alıyorum. Kitap boyunca, akıl hastalığının liderlikle ilişkisinin incelenmesiyle beliren temel bir yasayı izliyorum. Buna *Akıl Sağlığının Ters Yasası* denebilir: İyi zamanlarda, barışın hüküm sürdüğü zamanlarda ve devlet gemisinin sadece sakin sularda seyretmesinin yeterli olduğu dönemlerde zihinsel bakımdan sağlıklı insanlar liderlerimiz olarak işlevlerini gayet başarılı biçimde yerine getirirler. Dünyamız kargaşaya sürüklendiğindeyse işlevlerini en iyi şekilde yerine getirenler, zihinsel bakımdan hasta olan insanlardır.

Bazı akıl hastalıklarının –mani ve depresyon– dört temel unsurunun kriz liderliğini geliştirdiği görülür:⁶ *Gerçekçilik, esneklik, empati ve yaratıcılık*. Bunlar karakter özelliklerini sadece üstünkörü tanımlamazlar; özgül psikiyatrik anlamları vardır ve bilimsel olarak kapsamlı biçimde incelenmişlerdir. Bu terimleri genel anlamda değil, bilimsel anlamlarıyla kullanıyorum. Bu nitelikler arasında psikologlar en çok yaratıcılık ile empatiyi incelemişlerdir, fakat esneklik ile gerçekçilik de liderlik bakımından önemlidir ve bugünün araştırmacıları tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu dört unsurun hepsi depresyona eşlik eder ve ikisi (yaratıcılık ile esneklik) manik hastalıkta bulunabilir. Esneklik dışında hiçbir diğerk akıl hastalıklarının (şizofreni ya da anksiyete bozuklukları gibi) özgül özelliği değildir. Depresyon, liderleri daha gerçekçi ve empatik yapar, mani de onla-

rın daha yaratıcı ve esnek olmalarını sağlar. Depresyon tek başına olabilir, yine de bu yararlardan bazılarını sağlayabilir. Maniyle birlikte gerçekleştiğinde –bipolar bozukluk– daha çok liderlik belirtisi açığa çıkabilir. Bu kitapta, hayatları-yla eserleri, liderlik ile delilik arasındaki bağlantının çeşitli yönlerini gösteren, sekiz önemli siyasi, askeri ve iş dünyası liderini inceliyorum: William Tecumseh Sherman, Ted Turner, Winston Churchill, Abraham Lincoln, Mahatma Gandhi, Martin Luther King Jr., Franklin D. Roosevelt ve John F. Kennedy. Kriz anlarında başarısızlığa uğrayan akıl sağlığı yerinde beş “normal” lideri de karşıt örnekler olarak ele alıyorum: Richard Nixon, George McClellan, Neville Chamberlain ve George W. Bush ile Tony Blair. Bu karşıt örnekler önemlidir: Her yerde hastalık teşhisinde bulunmuyorum; liderlerimizin çoğunda akıl sağlığı görürüm ve bunu kriz zamanlarında potansiyel bir engel olarak değerlendiririm.

Araştırmam sırasında, akıl hastalığının tarihsel bakımdan ilk anda hayal edebileceğimizden çok daha etkili olduğunu fark ettim. Çeşitli önemli İç Savaş liderleri akıl hastası ya da anormaldiler: İleride göreceğimiz gibi Lincoln ile Sherman, ama aynı zamanda bir alkolik olan Ulysses S. Grant; muhtemelen Stonewall Jackson; hatta, bazı depresyon belirtileri ve akıl hastalığı dolu aile tarihi dikkate alındığında, Robert E. Lee. İkinci Dünya Savaşı’nın bütün liderlerinin akıl hastası ya da anormal oldukları, makul bulgularla gösterilebilir: Göreceğimiz gibi, Churchill, FDR (Roosevelt) ve Hitler; yanı sıra Stalin ve Mussolini; her biri ağır depresif, hatta manik olaylar yaşamışlardır. Amerikan yurttaşlık hakları hareketinin iki önemli şahsiyeti, John Kennedy ve Martin Luther King de zihinsel bakımdan anormaldiler.

Bu örneklerin rastlantının ya da tarihsel bir garabetin ötesinde olduğuna inanıyorum. Tarihçilerin ve halkın genellikle göz ardı ettikleri, fakat yirminci yüzyılın ikinci

yarısını herhangi bir başka tekil güçten çok daha fazla biçimlendirebilen görece tutarlı bir örüntü sergilerler. Tarihi bir kez bu merceklerden görmeye başladığımızda, delilikle liderliğin erimini ve önemini inkâr etmek zorlaşır.

Bu bir psikoloji ve tarih kitabıdır; iki farklı disiplinin uzun süre tartışılan kesişme noktasında yer alır. Fakat bu kitap bir psikotarih değildir. Psiko-tarih makul nedenlerden ötürü itibarı olmayan bir disiplindir. Bunu anlamak için, disiplini başlatan kitabı, disiplinin kurucusu Sigmund Freud'un, Amerikalı siyasetçi (ve Freud'un hastalarından biri olan) William Bullitt'le birlikte yazdığı *Woodrow Wilson*'ı okumak yeterlidir. Kitapta şöyle pasajlar vardır:

[Wilson] savaş sırasında arterleri hassas durumda bir adam için çok ağır yükler taşıdı; ve sürekli çektiği sinirsel hazımsızlık ve baş ağrılarına rağmen asla "çöküntü"ye uğramadı. Onun Süperegosu, narsisizmi, babasına yönelik aktifliği, babasına yönelik pasifliği ve babasına yönelik pasifliğine karşı geliştirdiği tepki oluşumu savaş sırasında gayet tatminkâr çıkış yolları sağladı.⁷

Tarihçilerin psikolojik yoruma alerjik reaksiyon göstermelerine şaşmamak gerekir. Kitap psikoloji açısından öylesine zayıftı ki, Freud'un kızıyla en yakın öğrencileri onun yayımlanmasını engellediler. Nihayet 1967'de piyasaya çıktığındaysa, Freud'un kitabın çok az bir kısmını yazdığını iddia etmeye çalıştılar. Pek çok tarihçi için psikiyatri ve psikoloji psikanalizle eşanlamlıdır, her türlü psikolojik yorumun da tarihi şahsiyetlerin erken çocukluk travmalarına ilişkin verimsiz spekülasyonlarla sonuçlandığı görülür. Aslında tarihçiler yakın zamana kadar haklıydılar. ABD'de psikiyatri ve psikoloji uzun süre psikanalizle uğraşmıştır. Anca son yirmi yıl içinde psikanaliz gerçek yerine oturtuldu; kabaca

göz ardı edilmedi, fakat artık tek başına gerekli ve yeterli görülüyor. (Ekonomi biliminin tamamen Marksizm'den ibaret olarak düşünüldüğünü hayal edin; psikiyatri de yakın zamana kadar psikanalize o şekilde bağımlıydı.)

Bu psikanalitik saplantı, bilimsel ve tıbbi olarak sağlıklı bir akıl hastalığı perspektifiyle yer değiştirdi. Psikanalitik inancından soyunan bu psikiyatri, tarihçiler için gayet kullanışlı bir araç olabilir.

Yeni psikiyatri, modern tıbbın başladığı yerden, hastalığı teşhis etmek için gerekli olan nesnel yöntemlerin araştırılmasıyla başladı. İç hastalıkları alanında doktorlar bir "vaka tarihi" araştırması yaparlar: Bu, emarelerle belirtilerin ve onların zaman içindeki gidişatının öyküsüdür. Psikiyatrlarla tarihçiler de aynısını yaparlar. Ancak dahiliyeciler, tarihçilerde ve psikiyatrlarda olmayan bir kaynağa sahiptir: Patoloji. Hekimler uzun süre anlaşmazlığa düşmüşlerdir; aynı vaka tarihi söz konusu olsa bile, bir hekimin koyduğu teşhis diğerininkine uymayabilmekteydi. Fakat patolog bir doku parçası alabildiği ve hangi doktorun teşhisinin doğru olduğunu belirleyebildiği zaman, tıpta dramatik bir değişim gerçekleşti. Doktorlar bir konferans salonunda toplanıp vakayı tartışır, teşhis için makul görüşler öne sürerlerdi, öğrenciler de onları izlerdi. Bir saatlik tartışmanın sonunda, patolog sahne alır, mikroskobun altına bir lam yerleştirir ve doğru yanıtı açıklardı.

Zaman zaman başka testler de devreye girer: Kan tahlili yapılır ya da bir organın MR'i çekilir. Ancak bu testler de zaman zaman kesin sonuç vermez; hatta bazen hatalı sonuç verebilir. Ve iyi doktorlar testlerin ancak vaka tarihine ilişkin toplanan bilgilere eklendiği zaman doğru yanıtı ulaşmamıza yardımcı olduğunu bilirler; tek başına ele alındığında testler hastalığın teşhisi için şaşmaz yöntemler

değildir. Elbette, fiziksel koşullar için yapılan testler genellikle kesin sonuç verirken, psikiyatriyle –ve tarihle– ilgili sorun, bu alanlarda kesin sonuç verebilecek herhangi bir testin yapılamamasıdır. Kan testi ya da beyin taraması yaparak bir hastanın şizofren olduğunu saptayamazsınız; ve bu, önümde oturan yaşayan bir hasta için olduğu kadar, elbette ölü bir tarihsel şahsiyet için de böyledir.

Ancak tıp bu sorunla uzun zaman önce yüz yüze gelmiş ve onu çözmüştür. Psikiyatri dışında pek çok hastalık, söz gelimi migren, romatoid artrit ve pek çok epilepsi türü, sadece vaka tarihi temelinde incelenebilir. Bu vakalarda doktorlar akıl hastalıklarını inceleyenlerle aynı gemidedir: Kesin sonuç veren test yoktur. Çözüm klinik epidemiyoloji alanından gelir; sigara içmekle akciğer kanseri arasındaki bağlantıyı açıklığa kavuşturan disiplinden. Tek bir kanıt yoksa bile, çözüm çeşitli bağımsız bulgu kaynakları sağlamaktadır. Tek bir kaynak teşhis için yeterli olmaz, ancak olası bir teşhise varmak için bunların hepsi bir araya getirilebilir.

Dört özgül bulgu alanı psikiyatride standart haline gelmiştir: Belirtiler, genetik, hastalığın seyri ve tedavi.⁸

Belirtiler bulgunun en aşikâr kaynağıdır: Çoğumuz sadece bulgu üzerinde odaklanırsınız. Lincoln üzgün müydü? Bu belirti depresyonu gösteriyor olabilirdi, fakat insan hiç kuşkusuz başka nedenlerden ötürü de üzgün olabilirdi. Belirtiler genellikle özgül olmaz (nonspesifik) ve bu yüzden tek başlarına tanımlayıcı değildir.

Genetik, akıl hastalıklarının teşhisinde anahtardır, çünkü daha ağır durumlar –özellikle manik-depresif hastalık– aile boyunca aktarılır. Tek yumurta ikizleri üzerindeki araştırmalar, bipolar bozukluğun %85 genetik olduğunu, depresyonun da yarı yarıya genetik kökenli olduğunu gösterir. (Depresyonun kökeninin öteki yarısı çevreseldir ve

bu bulgu kaynağının tek başına yeterli olmamasının sebebi budur.)

Belki de en az değerlendirilen ve en yararlı olan bulgu kaynağı *hastalığın seyridir*. Bu rahatsızlıklar karakteristik örüntüler gösterir. Manik-depresif hastalık genç erişkinlik döneminde ya da daha erken başlar, belirtiler gelir gider (sürekli değil, epizotlar halindedir) ve genellikle özgül bir örüntüyü takip eder (mesela sıklıkla depresif bir evrenin hemen ardından manik bir epizot gelir). Depresyon hayatın biraz daha ileri evrelerinde başlama eğilimindedir (otuzlarda ya da daha sonra) ve hayat boyunca daha uzun ve daha hafif epizotları kapsar. Eğer kişi bu koşullardan birine sahipse, zaman içinde belirtilerin seyri, kişide bunlardan hangisinin olduğunu belirlemekte genellikle anahtar olarak kullanılabilir. Ve eski bir psikiyatrik deyişe göre, “teşhis prognozdur”; yani, zaman doğru yanıtı verir.

Bulgunun dördüncü kaynağı *tedavidir*. Bu bulgu pek çok nedenden ötürü diğerlerinden daha az tanımlayıcıdır. Zaman zaman insanlar tedaviye başvurmazlar ya da tedavi bulamazlar; ve son birkaç on yıla kadar pek az etkin tedavi sağlanmıştır. Şimdi bile, akıl hastalıkları için kullanılan ilaçlar belirleyici değildir; çok farklı hastalıklarda etkili olabilir ve akıl hastalığı olmayan insanlarda da davranışı etkileyebilir. Bazen de olağanüstü bir tepki belirli bir teşhisin güçlü göstergesi olabilir. Mesela, antidepresanlar bipolar bozukluğu olan insanlarda maniye neden olabilirken, bu hastalığı olmayan insanlarda nadiren bu etkiyi yaratır.⁹

Önemle belirtmek gerekir ki psikiyatrin yöntemi tarihçinin yöntemiyle tam olarak aynıdır. Başka deyişle, psikiyatrin yaşayan bir hastayı değerlendirirken yaptığı şey, bir tarihinin ölmüş bir tarihsel şahsiyetin psikolojik oluşumunu değerlendirirken yaptığı şeydir. Vaka tarihi yaklaşımı da ay-

nıdır: Kişinin geçmişi kendisinin ve üçüncü tarafların (aile, arkadaşlar, meslektaşlar) anlattıkları temelinde değerlendirilir. Tek farklılık, yaşayan hastanın psikiyatrla konuşabilmesi, ölü tarihi şahsiyetin ise ancak kişisel mektuplar gibi belgeler aracılığıyla konuşmasıdır. Bu farklılık tarihçi için sanıldığı kadar büyük bir engel değildir. Canlı hastalar genellikle psikiyatrla yaptıkları mülakat sırasında belirtilere ilişkin muğlak konuşurlar ya da suskundurlar. Aslında, bazı akıl hastalıkları mülakatla teşhis edilmeleri bakımından taşdıkları zorlukla nitelendirilir: Mesela, bipolar bozukluğu olan insanlar mülakat süresinin yaklaşık yarısında fiilen deneyimledikleri manik belirtileri inkâr ederler. Tıbbi alanda konuşursak, bir hastanın “kendisi hakkında verdiği bilgi” genellikle eksik ve yetersizdir; psikiyatrlar aileden ve arkadaşlardan da bilgi almalıdırlar. Tarihçiler ölü bir şahsiyetle kısmen dezavantajlıdır; şahıs yaşıyor olsa bile, potansiyel psikiyatrik belirtiler hakkında söyleyebileceği şeyler yanlış olacaktır.

İster yaşayanlarla ister ölmüş olanlarla ilgili olsun, üçüncü taraflar genellikle öznelere kendisinden daha iyi kaynaklardır. Bu anlamda, tarihçiler ve psikiyatrlar aynı malzemeyle çalışmaktadırlar: Bir psikiyatr tarafından değerlendirilen yaşayan bir kişinin vaka tarihi, bir tarihçi tarafından incelenmekte olan ölmüş bir kişinin tarihinden temelde farklı değildir.

Bu kitap tarih boyunca pek çok lider için geçerli olan koşulları betimler ve hiç kuşkusuz okur, bunların çağdaş liderler için de geçerli olduğunu düşünebilir. Esas olarak, hayatları akıl sağlığı ile liderlik arasındaki ilişkinin farklı yönlerini aydınlatan ve haklarında güçlü belgesel bulguların olduğu bir avuç tarihi şahsiyet üzerinde odaklanacağım. General Sherman ve yetenekli iş adamı Ted Turner bipolar bozukluğun

yaratıcılığı nasıl güçlendirebildiğine ilişkin belirtileri örneklemektedirler. Abraham Lincoln ve Winston Churchill'in kariyerleri depresyon ile gerçekçilik arasındaki özel ilişkiyi göstermektedir. Aynısı Mahatma Gandhi ve Martin Luther King Jr. için de geçerlidir; onların hayatları da depresyon ile empati arasındaki güçlü bağlantıyı aydınlatır. Her ikisi de hipertimik (ılımlı manik özellikler gösteren) kişiliklere sahip olan Franklin D. Roosevelt ve John F. Kennedy, akıl hastalığı ile esneklik arasındaki yakın bağlantıyı kanıtlamaktadır. Kennedy'nin ilaçlarla yaşadığı deneyimler de akıl hastalığının olumlu yönlerinin güçlendirilmesinde –ya da bu hastalıkların daha da ağırlaşmasında– ilaçların dramatik gücünü göstermektedir. Adolf Hitler'e uygulanan tedaviler de benzer ve daha dehşet verici dersler sağlamaktadır.

Başarılı kriz liderlerine ilişkin anlayışımızı keskinleştirmek için, onların bazılarını krizlerin üstesinden gelemeyen, tanınmış, zihinsel bakımdan sağlıklı çağdaşlarıyla kıyaslayacağım. Böylece, mesela, Sherman'ı, İç Savaş sırasında Birlik ordusunda başarılı olan, fakat savaş sırasında rezilce, tekrar tekrar başarısızlığa uğrayan General George McClellan'la kıyaslayacağım. Ve Churchill'in Nazi tehdidi-ne ilişkin nasıl gerçekçi bir değerlendirme yaptığını, gayet sağlıklı meslektaşısı Neville Chamberlain'in bu tehdidi anlamakta gösterdiği rezil rüsva yeteneksizlikle kıyaslayarak göstereceğim.

Tarihi liderler üzerinde duruyorum, çünkü bir psikiyatr olarak, akıl hastalıklarıyla birlikte açığa çıkabilen yararları, yanı sıra engelleri, anlamak istiyorum. Klinik araştırma bu yararları kanıtlamıştır: Esneklik, gerçekçilik, empati ve yaratıcılık. Ancak çoğu insan bu araştırmaya fazla önem vermemiştir. En meşhur liderlerimizin bazılarında bu güçler ile delilik arasındaki bağlantıyı göstermek, bazı akıl hastalıklarının bunlardan mustarip herhangi birine bağış-

layabileceği güçlere dair farkındalığımızı artırabilir. Ayrıca, çağdaş şahsiyetleri tartışmaktan çok tarihe dönmek, bir durumun önemini sonradan kavramanın avantajını sağlar. Geçmiş şimdiki zamandan daha berrak biçimde görürüz; şimdiki eğilimlerimiz, umutlarımız ve belirsizliklerimiz bugüne ilişkin kavrayışımızı, geçmişteki bir duruma ilişkin kavrayışımıza kıyasla, daha yoğun biçimde etkiler. Eğer şimdiki başkan ya da başbakan üzerinde yoğunlaşsaydım, okurlarımla birlikte otomatik olarak bu insanlara ilişkin kendi önyargılarımıza bağlı kalırdık. Öte yanda, Churchill ve Lincoln hakkında, onların çağdaşlarına kıyasla çok daha nesnel olabiliriz. (Bu, çağdaş liderler hakkında, 15. bölümde göstereceğim şekilde, hiçbir çıkarsama yapamayacağımız anlamına gelmez; bu türden çıkarsamaların önceki tarihi şahsiyetlerle yapacağımız çıkarsamalar kadar kesin olmadığını gösterir.) Tarihsel perspektif, akıl hastalıklarının liderlik üzerindeki etkisini, bugünün liderlerini çözümlemenin sağlayabileceğinden daha belirgin biçimde algılamamızı sağlayabilir.

Akıl hastalığı ile liderlik arasındaki bağlantıyı incelemeden önce, akıl hastalığının ne olup ne olmadığını anlamak gerekir.

Birincisi ve en önemlisi, akıl hastalığı kişinin sadece hasta, gerçeklikten tamamen kopmuş, psikotik olduğu anlamına gelmez. En yaygın zihinsel bozukluklar genellikle düşünmeyle ilgili hiçbir etki yaratmaz, daha çok anormal ruh haliyle ilgilidir: Depresyon ve mani. Bu ruh halleri sürekli değildir. Manik-depresif hastalığı olan insanlar sürekli manik ya da depresif değildirler. Dolayısıyla her zaman hasta değildirler; aslında, genellikle sağlıklıdırlar. Onların hastalığı, *filen* (ya da daima) manik ya da depresif olma olgusu değil, mani ya da depresyona *duyarlı* olmalarıdır. Bu önem-

lidir, çünkü onlar liderler olarak, doğrudan mani ya da depresyonun niteliklerinden değil, aynı zamanda dolaylı olarak bu ruhsal durumlara girmekten ve çıkmaktan, hastalıkla iyileşme arasında gidip gelme halinden yararlanabilirler.

Yaygın inancın aksine, psikiyatrik klinik depresyon kavramı sıradan üzüntüden farklıdır. Depresyon, genel bir yavaşlamaya ve vücut işlevlerinin de yavaşlamasına yol açan bir grup fiziksel belirtiyi üzüntüye ekler. Depresif bir kişi daha az uyur ve gece saatleri kişinin asla üstesinden gelemeyeceği korkunç bir hal alır. Ya da yataktan çıkmaz; başka bir şey yapamayacak şekilde derin uyur. Hayata ve etkinliklere ilgi azalır. Düşünmek zorlaşır; yoğunlaşma kapasitesi azalır; birbirini izleyen üç düşünceye yeterli odaklanma zorlaşır, bir kitabın tamamı okunamaz. Enerji düşüktür; nedensiz ve sürekli yorgunluk kişiyi yıpratır. Yemekler tatsızlaşır. Ya da kişi kendini daha iyi hisseder, belki de sıkıntıdan sıyrılmak için daha fazla yiyebilir. Vücut hareketleri yavaşlar, düşüncelerinin ritmi yavaşlar. Ya da kişi kaygıya kapılır, yatışamaz. Her şeyin kendi hatasından kaynaklandığını, suçlu olduğunu hisseder; suçluluk duygusu ve pişmanlık düşünceleri tekrarlanır. Bazı depresiflere intihar bu bataklıktan kurtulmanın tek yolu gibi görünür; yaklaşık yüzde onu da kendi canına kıyar.

Günümüzde depresyon hakkındaki en popüler psikolojik teori *bilişsel-davranışsal model*dir. Bu yaklaşım, depresyonu gerçeklik algımızın bozulması, düşüncelerimizin anormal biçimde olumsuzlaşması olarak değerlendirir. Bilişsel-davranışsal terapinin temelini oluşturan bu model, ardında giderek artan miktarda klinik bulgunun yer aldığı bir başka teoriyle çelişir: *Depresif gerçekçilik hipotezi*. Bu teori, depresyona giren insanların gerçekliği çarpıttıkları için depresif olmadıklarını; gerçekliği diğer insanlara kıyasla daha berrak biçimde gördükleri için depresif olduklarını öne sürer.

Depresif gerçekçilik nosyonu, bu hastalığın bir avantaj sağladığını ima eder, fakat depresyonun ne kadar tehlikeli ve acı verici olduğu konusunda yanlış anlamaya neden olmak istemem. Tedavi edilmediği takdirde, karar verildiğinde tetiğin çekildiği, intiharla sonuçlanan bir Rus ruletine dönüşür. Hastalarımın biri, “Depresyon dehşet verici bir deneyim,” demiştir, “birinin sizi öldüreceğini bilirsiniz ve o kişi siz olursunuz.” İntihar düşüncesi klinik depresif epizotların yaklaşık yarısında vardır.

Depresyonun öfkesi ve bunalımı (yanı sıra maninin dürtüselliği) kişiyi en sevdiği insanlardan da koparabilir. Boşanma ve ilişkilerin bozulması kuraldır. Bir hastanın dediği gibi, “Hastalık bir tür hırsızlıktır; sizi sevdiğiniz insanlardan çalar. Para ya da güç ya da şöhret istemem. Sadece sevdiklerimin yanımda olmasını isterim. Ve bu hastalık onları benden çalar. Günün birinde uyanırlar ki ben aynı kişi değilim; ‘Bu da kim?’ derler. Ve terk ederler.” Depresyonun yararları, öldürücü olmasa da, acı dolu bir bedelle gelir.

Depresyonun nüansları karmaşıktır, ancak maninin daha da karmaşık olduğu görülür. Burada ruh hali genellikle coşkun, hatta bazen delişmendir, sıklıkla yerini öfkeye bırakır. Kişinin uyku ihtiyacı azalır; dört saat yeterli olabilir. Dünyanın geri kalanı uyurken, kişinin enerji düzeyi sabahın on birindeki kadar yüksek olabilir. Sabahın üçünde neden ev temizliği yapılmasın? İşlerin mutlaka yapılması gerektiği hissedilir, şart olmasa da. Ev yeniden dekore edilir; sonra bir daha; üçüncü bir araba satın alınır. Her gün iki ya da üç saat fazla çalışılır; patron bu durumdan hoşlanır. Kişinin düşünceleri adeta taşar; beyin ağızdan daha hızlı çalışıyor gibidir. Bu hızlı düşüncelere yetişmek için kişi hızlı konuşur, başkalarının sözünü keser. Dostlar ve iş arkadaşları huzursuz olurlar; konuşma fırsatı bulamazlar. Bu durum kişi-

yi daha da rahatsız eder; neden diğerleri de hızlanamıyor? “Mani kişinin dostları için aşırılıktır,” der Robert Lowell, “depresyon ise kişinin kendisi için.”¹⁰

Özdeğer duyguları yükselir. Kişinin becerileri önündeki görevi yapacak şekilde yükseldiğinden, bu durum zaman zaman büyük başarılarla yol açar. Fakat kişinin kendi sınırlarını aştığı noktada bu durum aynı şekilde büyük başarısızlıklara da yol açar. Ancak manik durumdaki biri için geçmiş yoktur; bugün de pek geçerli değildir; sadece gelecek hesaba katılır ve orada her şey mümkündür. Kararlar kolayca alınır; suçluluk duygusu, kuşku yoktur, sadece yapılacak olan vardır. Sorun başlamakta değil, bitirmektedir; yapılacak çok şey vardır ve zaman azdır, kolayca başka yöne sapılır.

Mani çoğu kez kişinin yargıda bulunma yeteneğini bozar ve kötü kararlar tipik biçimde dört kategoriye ayrılır: Düşüncesiz cinsel davranış, aşırı derecede harcama, dikkatsiz araba sürme ve dürtüsel seyahat arzusu. Cinsel ilişki daha da cazip hale gelir; kişinin eşi bundan hoşlanabilir ya da bıkmabilir. Dürtü öylesine güçlüdür ki kişi tatmini başka yerde arayabilir; aşk ilişkileri yaygındır; boşanma normdur; HIV oranları yüksektir. Boşanma, borçlanma, cinsel ilişki yoluyla bulaşan hastalıklar, uğraşılarda istikrarsızlık; mani çoğu insanın sıkı sıkıya bağlı olduğu hedefler için mükemmel bir önleyicidir: Bir aile, bir ev, bir iş, istikrarlı bir hayat. Depresyondaki kişi geçmişte yaşar; manik kişi gelecek saplantılıdır. Her ikisinde de şimdiki zaman yok olur. En ağır vaka senaryosunda, depresyondaki kişi canına kıyar, manik ise kendi hayatını tahrip eder. Manik-depresif hastalıkta kişi her iki trajik riskten mustarıptır.

Bütün tehlikelerine rağmen mani psikiyatrların ve hastaların kabullenebileceği yararlar sağlayabilir. Maninin temel bir özelliği kişinin düşünce süreçlerinin özgürleşmesidir.

Hastalarım zaman zaman bu düşünce özgürlüğünü kapsamlı biçimde betimlemişlerdir (psikiyatrlar buna “fikirlerin uçuşması” derler):

“Her şey bir girdap gibi dönüyordu; bir sözü yakalamak için ona uzanmak zorundaydım. Onu görebiliyordunuz, ama söyleyemiyordunuz, mesela ‘çiçek’ sözcüğünü. Fakat daha da hızlanınca onu artık göremiyordunuz bile.”

Ya da: “Düşüncelerim tıpkı havai fişekler gibi, yükseliyor, sonra patlayıp her yöne dağılıyordu.”

Zihnin özgürleşmesi normal düşünceyi sıradanlaştırır: “Zihnimi hızlı bir bilgisayar gibi hissediyordum,” diyordu bir hasta.

Bu durum, ancak kendisi de manik olan büyük şairlerin betimleyebileceği bir yaratıcılık taşkınına yol açar. Tıpkı William Blake gibi:

*Bir kum tanesinde dünyayı görmek
Vahşi bir çiçekte cenneti
Avucunda sonsuzluğu tutmak
Ve bir saat içinde sonsuzluğu¹¹*

Ya da Robert Lowell:

*Aylardır
Güç topluyor deliliğim
Bütün hoşlukları bir topla yuvarlamak
Renkli, tropikal...
Şimdi kıvrılıyorum, bayat ve ufak.¹²*

Mani teorileri fazla değildir. Geleneksel psikiyatri bu durumu açıklamaya değmeyecek kadar yüzeysel görüyor gibidir.

Maniyi depresyona karşı bir savunma olarak gören psikanalitik anlayış en tutarlısı, fakat belki de en yanlış olanıdır.¹³ Hastalarımın bazıları bu açıklamanın bir versiyonu-

nu sunarlar. “Zaman zaman depresyondan kurtulmak için kendimi manikleştirdiğimi düşünüyorum,” demiştir bir hastam. “Her şeyde kendimi mutlu kılarım ve pek çok şey yaparım ve uykuyu keserim, bunu yapmazsam depresyona gireceğimi bilirim.” Bu türden akıl yürütmeler mantıklı görölür, fakat bundan kuşkuluyum. Mani genellikle öncesinde bir depresyon olmaksızın gerçekteşir ve aslında daha yaygın biçimde depresyon maniyi izler, bu da maninin depresyona sebep olduğunu, aksinin geçerli olmadığını gösterir.¹⁴

Psikanalistler için depresyon saygındı; maniye saygın değildi. Freud en azından bu konuda dürüşttü: Mani hakkında hiçbir şey yazmadı ve psikanalizin manik-depresif hastalığın anlaşılmasında ya da tedavisinde hiçbir rolü olmadığını kabul ediyordu. Onu izleyenler, manik hastaları kendi depresyonlarıyla yüzleşemeyecek kadar çocuksu olmakla suçlayarak, onun sustuğu yerde konuştular. Maninin özfarkındalığı engellediği görölüyordu; psikanalistlerin onda kuşku uyandıran bir şeyler görmelerinin sebebi belki de buydu. Kendi pratiğimde, manik olan, fakat bunu anlamayan hastalara sık sık rastladım. Bazıları da sadece maninin yararlarını görürler: Güçlenen yaratıcılık, artan enerji ve sosyallik. Mani bir tür geçici “kişilik transplantı” haline gelir, insanlar toplumumuzun ödüllendirdiği bir karizma türünü edinirler. Fakat hastalığın olumsuz yönlerini, yararlarından daha çok şeyi öne çıkardığını; aşırı duyarlığa, rastgele cinsel ilişkiye, aşırı harcamaya neden olduğunu tam olarak anlamazlar.

Mani dört nala giden bir at gibidir: Asılırsanız yarışı kazanırsınız ya da düşersiniz ve asla bitiremezsiniz. Freudcu terimlerle, maninin id'i daha iyi ya da daha kötü olacak şekilde güçlendirdiği söylenebilir. Cinsel ya da başka türden, bütün enerjiler, hayat boyunca dayatmayı öğrendiğimiz olağan denetimleri istila eder. Maninin özü yüksek enerjili dür-

tüselliktir. Manik olmak dürtüsel olmak anlamına geliyorsa, maninin ifadesi de belki hayatlarımızı bir arada tutan uygarlık cilasının ne kadar gerildiğine bağlıdır. Eğer biraz geriliyorsa, manik-depresif kişiler işlevlerini gereğince yerine getirebilirler, yaratıcılıklarından ve dışa dönüklüklerinden ötürü gerçekten ödüllendirilebilirler. Eğer çok fazla geriliyorsa, toplum onaylamaz ve trajedi gerçekleşir.

Bazı insanlar ne depresyona girerler ne de maniktirler, fakat zihinsel olarak sağlıklı da değildirler. *Anormal kişiliklere ya da mizaçlara* sahiptirler. Kişilik ya da mizaç, çoğumuz aksini düşünsek de, akıl hastalığı kadar biyolojiktir. Temel mizaç özelliklerimiz çocuk yuvasına gittiğimiz sırada oluşur; araştırmalar, üç yaşında ölçülen temel mizaç özelliklerinin sürdüğünü ve on sekiz yaşındaki yetişkin kişiyi işaret ettiğini göstermektedir.¹⁵ O yaştan sonra da, pek çok kişinin sezgisel inancına rağmen, temel kişilik özelliklerimiz yetişkinlik boyunca, yaşlılığa kadar pek az değişiklik geçirir. Yaşlandıkça daha akıllı olabiliriz, fakat daha az içedönük ya da deneyimlere daha açık ya da daha az nevroitik olmayız (üç temel kişilik niteliği açısından bakmak gerekirse).

Kişiliği genellikle akıl hastalığıyla ilişkili olarak düşünmeyiz. Aslında, bu kitapta esas yapmak istediğim, depresyon ve maniyle ilgili psikiyatrik kavramları tarihe uygulamak olacaktır. Fakat pek çok lider, manik-depresif olmasa da, manik-depresif hastalığın hafif versiyonları olan *anormal mizaç özelliklerine* sahiptir.

Kişilik özellikleri boy ve ağırlığa benzer: Zihinlerimizin biçimini niteleyen değişkenler, vücudumuzun biçimini niteleyen boy ve ağırlığa benzer. Kişilik konusunda yüzyıldır yapılan araştırmalarda bir mutabakat sağlanmıştır. Kişilikle ilgili çoğu araştırma, bütün insanlarda en azından üç temel özelliğin ortak olduğunu saptar: Nörotisizm, dışadönüklük ve deneyime açıklık. Bu özelliklerin biri anksiyetedir; hepi-

miz az ya da çok kaygılıyızdır (nörotisizm). Bir diğeri sosyalliktir; bazılarımız daha dışadönük, bazılarımız ise daha içedönüktür (dışadönüklük). Bir diğeri deneyim arayışıdır; bazılarımız meraklıdır ve risk alır, diğerleri daha ihtiyatlıdır (deneyime açıklık). Her birimiz bu özellikleri az ya da çok taşıyır ve iyi tasarlanmış psikolojik testler sayesinde, binlerce normal insan arasında bu özelliklerin nasıl dağıldığı saptanabilir. Dolayısıyla tek bir kişinin her bir özelliğın neresinde olduğu, normal bir eğrinin ortasında mı –ortalama- ya yakın– yoksa uç noktalara yakın mı olduğu bilinebilir.

Bu özellikler özgül kişilik tiplerini oluşturmak üzere birleşebilir. Bazı insanlar hep biraz depresyondadırlar, enerjileri düşüktür, sekiz saatten fazla uyumaları gerekir ve içedönüktürler. Bu kişilik tipine *distimi* denir. Diğerleri tam tersidir: Daima iyimser, girişken, yüksek enerjilidirler. Sekiz saatten daha az uykuyla yetinebilirler, libidoları çoğumuzunkinden daha yüksektir. Bu tipe *hipertimi* denir ve genellikle, Franklin Roosevelt ve John F. Kennedy gibi, büyük liderlerde görülür. Ve bazı insanlarda her ikisinden de biraz vardır, ruh hali ve enerji bakımından düşük noktalarla yüksek noktalar arasında gidip gelirler. Bu tipe *siklotimi* denir.

Bu anormal mizaç özellikleri, depresyon, mani ve bipolar bozukluğun ılımlı versiyonlarıdır; aslında bunlar, insanların ruh hali epizotları, gelgitler değil, her zaman sahip oldukları anormal kişilik özellikleridir. Herhangi bir mani ya da depresyon epizotu olmaksızın kendiliğinden gerçekleşebilirler ya da bipolar bozukluk veya ağır depresyon boyunca oluşabilirler (mesela kişi iki yılda bir mani ya da depresyon epizotları yaşayabilir ve bu epizotların arasında distimik bir kişiliğı olabilir). Aslında, bu anormal kişilikler bipolar bozukluğı ya da ağır depresyonu olanlarda, akıl hastalığı olmayan insanlara kıyasla daha sık görülür. Aynı zamanda, normal popölasyona kıyasla, ağır depresyonu ve

manisi olan insanların akrabalarında bu mizaç özelliklerine çok daha sık rastlanır.

Bu mizaç özellikleri, anormal kişilik konusundaki ilk modern araştırmacı olan, aynı zamanda akıl hastalığı ile deha arasındaki bağlantıya da dikkati çeken, erken yirminci yüzyıl Alman psikiyatri Ernst Kretschmer tarafından betimlenmişti.¹⁶ Kretschmer, ister ağır akıl hastalığının “ilk evreleri”nde olsun, ister benim anormal kişilikler ya da mizaç özellikleri dediğim “hafif, sınırda akıl hastalığı durumları”nda olsun, biraz zihinsel anormalliğin yararını kabul ediyordu. “Bu insanlardan akıl hastalığını alırsak”, diyordu Kretschmer, “onların dehalarını sıradan beceriye dönüştürmüş oluruz. Akıl hastalığı bir “acınacak ... rastlantı” değil, dehanın “onsuz olmaz katalizörüdür.”

Akıl sağlığı, şaşırtıcı biçimde, akıl hastalığını tanımlamak kadar zor olabilir, zira birine ilişkin algımız diğerine ilişkin algımızla sağlanır. Basitçe ifade etmek gerekirse, akıl sağlığını, *akıl hastalığının olmayışı ve kişilik özelliklerinin istatistiksel ortalamasına yakınlık* olarak tanımlıyorum. Böylece, *akıl hastalığı*, manik-depresif hastalık gibi bir hastalığın varlığı; *zihinsel anormallik* ise kişisel özelliklerin, ortalamaya yakın olmayan uç noktalarda olması anlamına gelir. Zihinsel anormallik anormal mizaç özelliklerine sahip olmak anlamına gelir – distimi, siklotimi, hipertimi gibi. Bunlar normal insanların büyük çoğunluğunda olmaz. Dolayısıyla bu koşullar akıl hastalığının parçası değildir; onlar esas olarak akıl hastalığının daha hafif versiyonlarıdır.

Bu tanımlarla, bu kitabın teması şu şekilde konulabilir: *En iyi kriz liderleri ya akıl hastasıdır ya da zihinsel olarak anormaldir; en kötü kriz liderleri ise zihinsel olarak sağlıklıdır*

Barış zamanlarında akıl sağlığı yararlıdır. Kişi kendi topluluğunun beklentilerini karşılar ve bunu yaptığı için ödüllendirilir. Savaş ya da kriz zamanlarında, gerekeni yapmaya

uygun değildir. Kretschmer bu örüntüye dikkati çekmişti ve sadece kriz zamanlarında çoğalan ve hayatta kalan bakteri metaforuyla açıklamıştı. “Parlak coşkulu, radikal fanatik ve peygamber, tıpkı düzenbazlar ve caniler gibi daima oradadırlar – hava onlarla doludur,”¹⁷ fakat onlar ancak kriz sırasında gelişebilirler. “Barış zamanında, onlar bizim hastamız olurlar”, der Kretschmer ünlü sözlerini yazarak: “O zaman onları biz yönetiriz. Kriz dönemlerinde ise onlar bizi yönetirler.”

Büyük kriz liderleri bizim gibi değildir; ne de zihinsel bakımdan sağlıklı liderlere benzerler. Onlar genellikle zekidirler, fiziksel sağlıkları genellikle bozuktur, ayrıcalıklı bir geçmişten gelirler, çatışmacı anne babalar tarafından yetiştirilmişlerdir, çoğu kez dindar değildirler ve hırslıdırlar. Bütün bu kişilik özellikleri ve deneyimler mani ya da depresyon gibi akıl hastalıklarıyla ya da hipertimi gibi anormal mizaç özellikleriyle de birleşir. Normal görülen şeylerin çoğu, özellikle kriz zamanlarında, yüksek derecede başarılı siyasi ve askeri liderlerde bulunmaz. Normal, zihinsel olarak sağlıklı insanlar –daha sonra bilimsel olarak “homoklitler” olarak tanımlayacağım kişiler– başkanlığa gelirlerse, büyük kişilikler olma eğilimi göstermezler.

Son bir reddiye: Bilimin gerçek göstergesi (pek çok sahte göstergenin aksine) birinin hipotezini çürütme, özeleştirel olma, varsayımları inceleme ve bir teoriyi daha ileri düzeyde test etme yöntemlerine işaret etme girişimidir. Bu kitap boyunca bunu yapmaya çalışacağım. Bilim, olasılıksal iddialar oluşturur; genellikle bir şeyin *daima* öyle olduğunu ya da *asla* öyle olmadığını kanıtlamaya çalışmaz. Bilim hemen her zaman bir şeyin *genellikle* öyle olduğunu daha büyük bir olasılıkla göstermekle ilgilidir. Çoğu bilimsel meselede, özellikle tıpta ve hastalık konusunda hiçbir tekil istisna, bir çürütme değildir. Bulguların karşılıklı öne sürülmesi bilim-

sel bilgiyi oluşturur.

Ne depresyonun *değişmez biçimde* gerçekçiliğe yol açtığını, ne maninin *daima* yaratıcılığı güçlendirdiğini, ne depresyonun *her durumda* empatiyi artırdığını, ne de hipertiminin *kaçınılmaz biçimde* esnekliği geliştirdiğini iddia ediyorum. Daha ziyade, bir *bn olarak, genellikle, bu akıl hastalıklarının bu nitelikleri, onların yokluğuna kıyasla daha bk bir sıklıkla güçlendirdiğini ya da ilerlettiğini* ne sürüyorum. Manik-depresif hastalığı olan bazı insanlar gerçekçi değildirler (hatta psikotiktirler), empatik ve esnek de olmazlar. Bu durumu romantikleştirmemeliyiz; en aşırı biçimlerinde bu, yüksek derecede engelleyici ve tehlikelidir. Fakat çoğu insan bu hastalıkların daha hafif formlarına sahiptir; bu kitapta tartışılan yararlı özellikleri gösteren manik-depresif liderler tehlikeli biçimde deli olan manik-depresif liderlerden çok daha fazla olacaktır.

Bir diğer bilimsel reddiye de şudur: Bu kitapta, bn bu fikirlerin insanlık tarihinin bn diğer yönlerini gölgelediğini iddia etmiyorum. Tarihi, akıl hastalığına indirgemiyorum; tarihle ilgili pek çok etken –iktisadi, siyasi, toplumsal yapılar– arasında psikolojinin de yer aldığını ve özgül olarak depresyon ve bipolar bozukluk gibi akıl hastalıklarının buna uygun olduğunu iddia ediyorum. Bunlar çok uzun bir süre tamamen ilgisiz görülerek göz ardı edilmiştir.

En önemli kriz liderlerimizin toplum mutluyken üzüntü içinde çabaladıklarını, dostlarından, ailelerinden ve doktorlardan yardım istediklerini göreceğiz. Bazen yükselirler, bazen dşerler, fakat asla tam iyi olmazlar. Ancak felaket gerçekleştiğinde, eğer harekete geçecek konumdaysalar, bizleri de yükseltebilirler; geçici olarak kaybetmiş olabileceğimiz cesaretimizi, bizi yatıştıran metaneti bize verebilirler.

Özetle, onların zaafı sahip oldukları gücün sırrıdır.

I

YARATICILIK

BÖLÜM 1

BİZDEN KORKMALARINI, DEHŞETE KAPILMALARINI SAĞLAYIN

SHERMAN

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan acımasız dönemde, Amerikalı bir yayıncı İngiliz askeri tarihçi B. H. Liddell-Hart'tan, önemli bir İç Savaş generali, tercihen Robert E. Lee hakkında bir kitap yazmasını istedi.¹ Son savaşta Avrupa siper savaşının Lee'nin Virginia seferine benzediği sonucuna varmış olan Liddell-Hart bir başka generali tercih etti. Lee'nin savaş tarzı Büyük Savaş'ta başarısızlığa uğramıştı, fakat Sherman savaşın geleceğini öngörmüştü. Virginia'da Lee ve Grant geleneksel yöntemle savaşmışlardı: Napoléon'un "stratejik yoğunlaşma" kavramını kullanan bir ordu, ana kuvvetleri tekrar tekrar cephenin merkezine taarruz edecek şekilde yığarak, başarısız olduğunda tekrar deneyerek, öteki orduyu imha etmeliydi. Modern silahların kullanıldığı çağda Napoléon stratejisi sadece katliama yol açıyordu. Sherman farklı bir yaklaşımı benimsedi: Georgia ve Carolina'daki taarruzuyla isyanın ekonomik ve moral merkezine, kesin, öldürücü bir darbe indirdi.

Sherman savaşı on dokuzuncu yüzyılda biçimlenen tarzdan yirminci yüzyılda ve ötesinde yaygınlaşan topyekün savaşa dönüştürdü. Sherman'ın güçleri Güney'in üçte birini yaktı ve Atlanta'yı tahrip etti. Kendisi vahşetiyle ünlüdür, daha doğrusu bu yönde kötü bir şöhret edinmiştir. Fakat yaptığı sadece vahşet değildi. Pek çok İç Savaş lideri savaş sonrası hayatlarının çoğunu aldıkları kararları savunarak ya da düşmanlarına saldırarak veya bütün deneyimi yücelterek geçirdi. Sherman bunlardan olmadı. O daima savaşın acımasızlığını öğretti. Savaş sonrası Sherman'a ilişkin değerlendirmemiz onun savaş sırasındaki eylemlerinin prizmasıyla çarpıtılmıştır. Mesela, asla "Savaş cehennemdir." demedi. Bu ifade, genellikle onun kaygısız biçimde silahlı çatışmanın vahşetini benimsemiş olduğunu göstermek için kullanılmıştır. 1879'da bir askeri mezuniyet töreni konuşmasında kendisini dinleyen gençlere, savaşın ne olduğunu bilmeyen bir kuşağın mensuplarına, "Burada şan ve şeref uğruna savaşmak isteyen pek çok genç var. Fakat çocuklar," burada duraklar, "savaş tam bir cehennemdir. Bu uyarıyı gelecek kuşaklara aktarabilirsiniz."²

Bu uyarı tarihin sisi arasında kaybolmuştur. Gerçek Sherman'ı olanca sertliği ve karmaşıklığıyla yeniden yorumlamak, onda manik-depresif hastalık olduğunu anlamayı sağlar. Aslında, bu kitapta yer verilen liderlerin içinde Sherman'ın prototipik bir akıl hastası lider olduğunu söyleyebilirim. Bipolar bozukluğunun farklı yönlerinde, Sherman liderliği geliştirmek için akıl hastalığının sağladığı güçlerin pek çoğunu sergiledi: Depresif gerçekçilik, (savaştan önce ve sonra) Güney'le empati, ölçüsüz esneklik, benzersiz askeri yaratıcılık. Ancak yakın zamanlara kadar, hiçbir tarihçi bizzat Sherman'ın derin, gerçekte hastalıklı duygulardan mustarip olup olmadığını dikkatle değerlendirmemiştir. Bu görev, 1960'lardan beri Kanada'da gönüllü

sürgün hayatı yaşayan, Simon Fraser Üniversitesi'nde fahri profesör olarak görev yapan girişken bir Amerikalı, Michael Fellman tarafından yerine getirilmiştir.³ Amerikan İç Savaşı uzmanı olan Fellman, tarihi geleneksel yöntemlerle verirdi: Kimin ne yaptığını, kimin ne dediğini ve ne olduğunu ortaya koyan belgeleri izler, onları okur için derleyip toparlar ve gerisini düşünmezdi. Bu türden tarih, incelediği insanların anormal zihinsel durumlarına ilişkin nadiren temeli sağlam çözümlerler sağlıyordu.

Kendisi de acı veren bir depresyondan mustarip olan Fellman, geleneksel tarihin yanlış olduğunu, zira bu türden koşulların insanlar üzerinde, ün, kötü şöhret ve karartma gibi muazzam etkiler yarattığını anladı. İncelediği İç Savaş şahsiyetleri arasında saptadığı anormal zihinsel durumlara ilişkin bulgulara yöneldi. Fellman, Lincoln'ın melankolisinin yanı sıra, Robert E. Lee'nin depresif eğilimlerini⁴ ve General Sherman'daki bariz akıl hastalığını keşfetti.⁵ Burada ortaya çıkan –ilk elden kaynaklar temelinde olguları araştırdığı ve yazdığı– bir biyografi oldu böylece. Sherman'ın kendi anılarından bir yüzyıl sonra söz konusu adamın maskesi sıyrıldı: O, sandığımızdan daha büyüktü, bunun nedeni de kısmen onun sandığımızdan çok daha hasta olmasıydı.

Akil hastalığı ile arzulanan bir kişilik özelliği arasında kurulan muhtemelen en eski bağlantı, Aristoteles'in yaratıcılık ile depresyon arasında kurduğu bağlantıdır. Aristoteles, şairlerin melankoli eğilimi taşıdıklarına dikkati çekmişti. Bu, uzun süre önce göreneksel bilgelik haline gelen bir bulguydu: Depresyona girmiş şair ikonik bir stereotiptir. Fakat bağlantının doğası –ona neyin neden olduğu– bir anlaşmazlık konusu olmuş ve pek az kişi akıl hastalığı ile yaratıcılığın liderlikle nasıl bağlantılı olabileceğini sormuştur.

Bağlantıyı anlamak için, önce yaratıcılığın ne olduğunu

ortaya koymamız gerekir. Yaratıcılığın bir tanımı “farklı düşünme”, yani bir sorun için olağan olmayan pek çok çözüm geliştirmektir. Farklı düşünme için çeşitli standart testler vardır. Denekten, “bilinen bir cismin, mesela bir konserve kutusunun ya da bir kiremitin pek çok farklı ve alışılmamış kullanımlarını düşünmesi” istenir.⁶ Başka testlerde sözcük çağrışımları ve deneklerin tamamlaması gereken çizimi eksik bırakılmış şekiller kullanılır.

Bazı insanlar, bu tip araştırmaların, özgün, gerçek hayat yaratıcılığını, ünlü insanları ünlü yapan tarzı gerçekten yansıtıp yansıtmadığını sorgularlar. Farklı düşünme modelinin tersine sonuç verip vermediğini de sorabiliriz. Yaratıcılık, sorunları *çözmekten* çok *çözülecek doğru sorunları bulmakla* ilgili olabilir. Yaratıcı bilim adamları zaman zaman diğerlerinin asla anlamadığı sorunları keşfederler. Onların çözümleri, bu sorunları var oldukları anda anlamaları kadar yeni değildir. Zürih’teki genç bir patent bürosu çalışanı ışığa uygulandığında işlemediğini anlayana kadar, Newton’ın teorileri çoğu fizikçiyi rahatsız etmemiştir; Albert Einstein, başkalarının görmediği sorunları gördü ve eski çözümlerin yerini alan yeni sorular sordu. Yaratıcılık sorunları *çözmekle* değil, onları saptamakla ilgili olabilir.

Belki her ikisi de geçerlidir. Psikolog Richard Mansfield ve Thomas Busse iki aşamalı bir süreç önerir:⁷ Birincisi “sorunun seçilmesi”, biliminsanının kişisel özelliklerine bağımlı yaratıcı bir etkinlik (bireysel özerklik, bağımsız düşünme, kişisel esneklik ve deneyime açıklık). İkincisi, ısrarın önemli olduğu “sorunu çözmek için gösterilen büyük çaba”, kişinin görüşleri bilinmediği ya da ödüllendirilmediği sırada bile devam etme yeteneği. (burada da kişi karakter bağımsızlığından yararlanır). Yaratıcılığın bilişsel yönleri –farklı düşünme ve doğru soruları bulma yeteneği– üzerinde odaklanmama rağmen, ısrarın rolü kaydedilmeye değer.

Darwin'ın kendi başarısını dehasına değil "inatçılığı"na atfetmesi ünlüdür. Burada gene yüksek enerjisiyle mani (özellikle hipertimik kişilikte) avantaj sağlar; enerjik manik inatçı olma eğilimindedir. General Sherman'ın Georgia'ya ilerlerken sergilediği özellik de budur.

O halde yaratıcılık yeni sorunlar bulmayı ve onları çözmeyi kapsar. Aristoteles'i ve on dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisi Cesare Lombroso'nun düşüncesini izleyerek, akıl hastalığının –ve özgül olarak maninin– bu süreç içinde iyi bir avantaj sağladığına inanıyorum. Klasik bir manik belirti düşünelim: Fikir uçuşması. Kişinin düşünceleri tam anlamıyla pek çok farklı yönde uçuşur; bir anlam taşıyor olabilirler ya da olmayabilirler, fakat kesinlikle hareket halindedirler. Farklı düşünme manide günlük bir deneyimdir. Manik insanlar aynı zamanda hiperaktiftirler; hızlı düşünürler, hızlı konuşurlar ve uyku ihtiyaçları azdır. Çok yazarlar, tasarlarlar, planlarlar, önerirler, uygularlar. Psikolog Kay Redfield Jamison, kişisel deneyiminden hareketle bu durumu şu şekilde saptar:

“Coşkun davranış ve duygular –ister aşta açığa çıksın, kahkaha ya da oyunla ifade edilsin, ister müzik, dans ve şölenle eşleşsin– genelde yüksek bir ruh hali ve enerjiye sahiptir. Beyindeki yemek, cinsel ilişki, madde bağımlılığıyla aynı ödüllendirme merkezlerinde çalışır ve bunlar oyunbaz zihinsel ve bedensel durumlar yaratır.”⁸ Redfield, coşkunun, tıpkı manide olduğu gibi liderlikte de rol oynadığını kaydeder: “Yaratıcı lider, zor zamanlarda azalan ya da hiç olmayan enerji ve umudu sağlar, geleceğe olan inancını kaybetmiş olanlara inanç aşılar ve birbirinden kopmuş insanları birleştiren bir ruh oluşturur.”

Manide gördüğümüz yaratıcı düşünmenin son ve belki en önemli yönü geniş düşünme yeteneğidir; psikolog-

lar buna “bütünleyici karmaşıklık” derler. Yaratıcı insanlar daha uzağı ve daha geniş alanı görürler; çevreleriyle ilgili bilişsel vizyonları daha berraktır; çoğumuzun gözden kaçırdığı, görünüşte birbiriyle alakasız şeyler arasında bağlantılar kurarlar.

Bu yeteneği ölçmenin bir yolu “paragraf karmaşıklığı testidir”; bu testte deneklerden, “Kuşkuya kapıldığımda...” ya da “Eleştirildiğimde...” gibi yarım cümleleri tamamlamaları istenir. Daha sonra araştırmacılar yanıtların birden fazla perspektif mi içerdiğine yoksa basit mi olduğuna bakarlar. Bu yöntemi İç Savaş generallerinin konuşma ve mektuplarına uygulayan bir araştırma, Robert E. Lee’nin standardı oluşturduğunu buldu:⁹ Yazıları büyük bir karmaşıklık gösteriyordu ve yazdığı paragrafları ile karşısındaki generallerin paragrafları arasındaki farklılıklar savaş meydanındaki başarıyla ilişkiliydi. Lee’nin düşünme biçimi, kolayca yendiklerinininkilerden –McClellan, Ambrose Burnside, Joseph Hooker– çok daha karmaşıktı; Gettysburg’da karşılaştığı düşmanı George Meade’den ise ancak biraz daha iyiydi. Sadece bir kişiden, onu yenilgiye uğratan General Ulysses Grant’ten daha alt düzeydeydi. General Sherman’ın yazdıkları bu araştırmada yer almıyordu, fakat onun karısına ve ailesine yazdığı karmaşık ve duygusal mektupları okurken, araştırmada yer alsaydı hepsinin içinde en bütünleyici düşünen general o olurdu, diye düşünüyorum.

Bu bütünleyici karmaşıklık, genellikle hastalar betimlemekte zorlanmalarına rağmen, manide de görülür. Betimlemeyi deneyenlerden biri Tom Wootton’dur:¹⁰ Kendisi bipolar bozukluk tedavisi görmektedir ve hastalığın sağladığı yararlar hakkında seminerler verir. Bir resmin sadece bir bölümünü gören insan deneyimini örnek gösterir; tuvalin sadece ortasını görürüz, fakat bipolar bozukluğu olan biri, resmin daha geniş bölümlerini bir anda görmesini sağla-

yan değişken bir bakışla resmi görür. Fakat bu deneyim baş döndürücüdür; manide psikoza ya da depresyonda tam umutsuzluğa neden olmaksızın sürdürülemez. Wootton, sadece büyük mistiklerin, uzun yıllar süren ruhsal eğitimin ardından, uzun dönemler boyunca resmin çoğunu bir anda g rebildiklerini  ne sürer. Her şeyi kapsayan bu bakış çoğu  l ml  için elverişli değildir.

Bu kısa içgörüler normale d nmenizden sonra da sizinle kalır. Bipolar bozukluğu olanlar, manik ya da depresyonda olmadıkları zaman herkes gibi normaldirler, fakat onların algısını farklı kılan o farkındalığı s rd r rl r. Bu da olağa-n st  yaratıcı olmalarına yeter.

Ohio'nun yerlisi olan William Tecumseh Sherman, 1840 yılında (uygunsuz davranış kusurlarına rağmen) neredeyse sınıfının en başarılı  ğrencisi olarak West Point Askeri Akademisi'nden mezun oldu, hemen orduya katıldı ve babası Zachary Taylor'ın kabinesinde yer alan, çocukluk aşkı Ellen Ewing'le evlendi. Genç Teğmen Sherman'dan çok şey bekleniyordu; Başkan ve Henry Clay ile Daniel Webster gibi önemli siyasi şahsiyetler düğününde hazır bulundular. Ancak 1853'te, düşük ücretler ve barış zamanında yeterli şöhret fırsatlarının bulunmaması, Sherman'ı askeriyeden ayrılarak iş dünyasına atılmaya yöneltti.

Karısının çileden çıkması pahasına, sık sık şehirden şehire dolaştı (manisi olanlarda çok yaygın görülen bir alışkanlık). Yatırım yapmak için büyük miktarda borç biriktirdi ve oğlunun doğunu gibi mutlu olaylar dışında, genellikle kasvetli biriydi. San Francisco'da bir banka kurdu. Dört yıl içinde, 1857 iktisadi krizin ardından iflas etti.¹¹ 136.000 dolar tutarında (bugünün parasıyla üç milyon dolardan fazla) bir borcu vardı ve umutsuzluğa kapılmıştı. "Kuşku yok ki sıfırı tükettim,"¹² diye yazmıştı kayınbiraderine ve

eşine yazdığı bir mektuba da şu sözleri eklemişti: “Kendi gölgemden korkuyorum.” Astım hastalığı yüzünden ölmeyi bekliyordu.

Sonraki iki yıl boyunca Wall Street’te, San Francisco’da ve St. Louis’de çabaladı. Nihayet kayınbiraderlerinin toprak sahibi oldukları ve altın aramak için Batı’ya gelen madencilere mısır sattıkları Kansas’a gitti. Zamanının büyük kısmını yalnız geçiriyordu; Ellen, babasının Ohio’daki evinde rahat bir hayatı tercih etmişti. Bu arada Sherman’ın ruh hali, istikrarlı, kazançlı bir iş için yaptığı her girişimle birlikte dalgalanıyordu. “Berduşluğa mahkûmum, kendi kaderim için artık mücadele etmeyeceğim,”¹³ diye yazmıştı Ellen’e. 1859’da yeniden orduya girdi, Louisiana’da yeni faaliyete geçmiş bir askeri okulun yöneticiliğine atandı.

Sherman, Louisiana’daki konumunu West Point’teki eski sınıf arkadaşlarının, geleceğin Konfederal ordu generalleri Joseph Johnston ve Pierre G. T. Beauregard’ın tavsiyesiyle elde etmişti. Artık Güney’de çalışıyor olmasına rağmen, İç Savaş’tan önce giderek artan şiddetli gerilim yılları boyunca savaş ve bölünme karşıtı tutumunu sürdürdü. Ohio’dan kongre üyesi olan kardeşi John, kölelik karşıtı ateşli konuşmalar yapıyor, Sherman’ın Louisiana’daki arkadaşları da karşılığında yoğunlaşan eleştirilerde bulunuyorlardı. Sherman, Güney’in kaygılarına sempati duyuyor ve köleciliği eleştirmiyordu. Her iki tarafı da hatalı buluyordu.¹⁴ Bütün siyasetçileri Kuzey-Güney çatışmasını körüklemekle suçluyordu; köleciliğe karşı olanlar ve olmayanlar onun için fark etmiyordu. Savaştan önce, Güney’e ve onun kültürüne gayet dostça yaklaşıyordu; Kuzey’in davasına olan desteği pek çok Birlikçi Güneyci’nin paylaştığı bölünme karşıtlığı ilkesini temel alıyordu.

Sherman’ın siyasetçilerden tiksinişi ve savaş sonrasında siyasete girmeyi, kendisine tekrar tekrar başkanlık teklif

edildiğinde bile hep reddetmesi (“Aday gösterilirsem kabul etmeyeceğim; eğer seçilirsem, hizmet etmeyeceğim”), bu savaş öncesi deneyimden kaynaklanıyordu. Sumter Kalesi’nin düşüşüne kadar Sherman siyasetçilerin uçurumun kıyısından dönebileceklerini umuyordu. Kardeşine ve diğerlerine yaptığı ricalar boşa çıktı. 1860 seçimi açık bir tercihi gerektiriyordu: Kölelik ya da savaş. Sherman oy kullanmamıştı.¹⁵

Savaş sonunda başladı. İlk meydan savaşı, Bull Run’da, Kuzeyliler bozguna uğramış, Sherman da yakından tanık olmuştu. Hemen sonra Sherman, Kentucky’de komutan yardımcılığına atandı. Birlik komutanı tayin edilince kilit önemdeki sınır eyaletinin sorumluluğunu üstlendi. Kaygı içindeydi. Dört bin askerle yapılan rutin bir keşif harekâtı sırasında Sherman, ansızın çevresinin casuslarla sarıldığı ve askerlerinin bozguna uğramak üzere olduğu kanaatine kapıldı. Üstlerine yalvararak 200.000 adam daha göndermelerini istedi, bu şaşırtıcı bir sayıydı; korkusunu öylesine vahim biçimde ifade etti ki, diğer subaylar, savaş bakanı ve ailesi, onun akıl sağlığından kuşkulananmaya başladılar.

Citizen Sherman [Yurttaş Sherman] adlı kitabında Fellman, iki gazetecinin, Henry Villard ve William Shanks’ın, “Louisville telgrafhanesini neredeyse her gece saat dokuzdan *sabahın üçüne* kadar Sherman’la paylaştıkları”nı anlatır.¹⁶ “Herkes Associated Press’ten gelecek haberleri bekliyordu. Sherman *sürekli konuşuyor*, yürüyor ve puro içiyordu... Zevk almak için puro içiyor gibi değildi, sanki bu mümkün olan en kısa süre içinde tamamlanması gereken bir görevdi... Sherman öfkeyle tüttürüyordu.” Fellman, Shanks’ın sözlerini aktararak, Sherman’ın yaktığı bir “puroyu *asla bitirmediği*”ni kaydetti. “Sherman asla kıpırtısız oturmuyordu... Parmakları sürekli hareket halindeydi... Otururken, *bacaklarını sürekli üst üste atıyor, duruşunu*

bozup tekrar üst üste atıyordu. Ve sinirli, saplantılı biçimde konuştukça konuşuyordu... Hızlı, keskin... sözlerini vurgulayan tuhaf jestler yaparak konuşması gerekiyordu. Herhangi birinin sözünü kesmekte asla duraksamaz, fakat kendi sözünün kesilmesine asla katlanamaz... Sherman'ın sinirli bir mizacı vardı, fakat daha da kötüsü, onu denetlemek ya da düzeltmek için hiçbir girişimde bulunmuyordu... İnsanlar ve sorunlar hakkında çekinmeksizin kendisini olduğu gibi ifade ediyordu... ve bunu yaparken daha zekice ve uygun şeyler söylediğini düşünmekten kendimi alamıyordum.” (italikler eklendi)

İtalikle belirtilen ifadeler maninin klasik belirtilerini gösterir: Asabi ruh hali, azalan uyku ihtiyacı (sadece biraz enerji toplamak için çok az uyumak yeter), dikkat dağınıklığı, hızlı konuşma, artan konuşkanlık, hiperaktivite, fiziksel ajitasyon ve çalışırken işlev görememe. Villard, telaşlı davranışları sona erdiğinde generalin “uzun ve sessiz bir ruh hali içinde çöktüğünü... ve gece gündüz derin düşüncelere daldığını”¹⁷ ekliyordu. “Onun zihinsel çöküntüden mustarip olduğuna dair söylentiler oluyordu.”

“Bütün gece tetikteyim,”¹⁸ diye yazıyordu Sherman, her daim “casusların sessiz gözetimleri” altında. İştah kaybına uğradı ve içmeye başladı. Bu durum depresyonunu daha da artırdı. Hayatının kısa süre içinde sona ereceği kanaatindeydi. Karısına şöyle yazmıştı: “Tarihe şanlı biri olarak geçme düşüncesi beni öylesine tehdit ediyor ki çıldırmak üzereyim; aslında şu anda çıldırmış olabilirim.”

Sherman'ın kurmayları alışılmamış bir davranış sergileyerek onun ailesine yazdılar ve kendisini Kentucky saharasında ziyaret etmelerini istediler. Karısı geldiğinde Sherman dilsiz gibiydi. Ellen Sherman, Kentucky'den “Ya hiç uyumuyor ya da çok az uyuyor ya da yemek yiyor,”¹⁹ diye yazmıştı. Sherman'ın ailesinde akıl hastalığı olduğunu bi-

liyordu, kocasının ağır melankolik hallerini daha önce de görmüştü. “Bazı subaylar otelde kalıyorlar ve onunla çok yakından ilgilendikleri görülüyor,” diye yazmıştı. “Ancak o hiçbirini, hiç kimseyi dikkate almıyor ve her şeyi kapsayan konu [savaş] açılmadıkça sorulara nadiren yanıt veriyor. Bütün ülkenin geri dönüşü olmayan bir harabeye ve viraneye dönüşmek üzere olduğunu düşünüyor.”

Sherman’m o sırada bir ABD senatörü olan kardeşi John, generalin gerçeklik kavrayışını sorguluyordu: “Sadece yanlış yapmakla kalmıyorsun, bazı tuhaf hezeyanlarla uğraşıyorsun... Zihninin her konuyu kopkoyu bir gölgeyle kaplıyor... Davranışların ani ve neredeyse itici.”²⁰ Sherman umutsuzluk içindeydi: “Hiç umut olmadığını görüyorum. İlahi takdire güvenebilirsin, [fakat] onun neden bu dehşet verici yargıyla bana uğradığı anlaşılmaz.”²¹ Sherman’ın üstü, General Halleck, tıbbi muayene emri verdi; bir hekim, “Asabiyet nedeniyle [Sherman’m] komuta etmeye uygun olmadığı”²² sonucuna vardı. Halleck, Sherman’ı Ohio’daki evine gönderdi.

Geriye doğru bakıldığında, Sherman’ın manisinin yaklaşık iki hafta sürdüğü görülür. Bunu iki ay süren, muhtemelen paranoid hezeyanlarla seyreden derin bir depresyon izledi. Anılarında, akıl hastalığına ilişkin kaygıları halka yayan gazetecilerin ondan hoşlanmadıkları gerçeği üzerinde duruyordu; daha sonra tarihçiler mani krizini onun düşmanlarının bir uydurması olarak değerlendirip göz ardı ettiler. Ailesi bile onun akıl hastalığına yakalandığından açıkça korkuyordu ve bizzat Sherman tehlikenin geçmesinden birkaç ay sonra kardeşine, “Çocuklarım olmasaydı intihar ederdim,”²³ diye yazmıştı.

Altı ay sonra Sherman, kapıldığı umutsuzluk nedeniyle yıpranmış olsa da kendisini daha iyi hissediyordu. Karısı ve kardeşi onun insanların gözündeki imajını düzeltmek için

ellerinden geleni yaptılar, hatta generalin durumunu sempatiyle –belki de empatiyle– karşılayan Lincoln’ı ziyaret ettiler. Birlik’in Sherman’a hâlâ ihtiyacı vardı, fakat aralarında yeni üstü Ulysses S. Grant’in de bulunduğu üst komutanlar, göreve döndüğünde ona tek başına komuta imkânı verilmesini sağladılar. Grant’in denetimi altında bir sonraki büyük muharebede, Shiloh’da, etkin biçimde savaştı. Öncesinde öylesine küçümsenmişti ki, Fellman’ın sözleriyle, “ani bir ruhsal yeniden doğuş”²⁴ yaşadı. 1863 yılının Temmuz ayında Sherman ve Grant, kanlı Vicksburg kuşatmasında Birlik’e ilk gerçek askeri başarıyı kazandırdılar.

Vicksburg’dan sonra Sherman, ün kazanmasını sağlayan savaş yöntemini uygulamaya başladı. Mississippi, Jackson civarındaki harekâtı hakkında Grant’e verdiği raporda, “Ülkeyi kesinlikle mısırdan, sığırdan, domuzdan, koyundan, kümes hayvanından, her şeyden yoksun bırakıyoruz,”²⁵ diye belirtti. “Ülkenin şu anda maruz bırakıldığı toptan yıkımı hayal etmek bile dehşet verici, fakat savaşın yol açtığı felakettir bu.” Dahası, daha önceden kendisine yöneltilen akıl hastalığı suçlamasıyla alay ediyordu: “Mississippi Irmağı’nda seyrüsefer güvenliğini sağlamak için milyonları katlederim. Bu noktada sadece akıl hastası değil, çıldırmış durumdayım.”²⁶

Grant’in Sherman’ın kurtarıcısı olduğu görülüyordu, geçmiş zihinsel istikrarsızlığına rağmen ona inanıyordu. (Savaştan sonra Sherman, “Ben delirdiğimde o yanımda durdu, sarhoş olduğunda ben onun yanında durdum,”²⁷ diyecekti.) Grant’in gözetimi altında, fakat onun onaylayıcı tutumuyla Sherman, Georgia’yı kırıp geçirdi. Güney’in iktisadi merkezini tahrip etme stratejisi Grant’le birlikte planlandı, ancak icraat Sherman’a bırakıldı. Tennessee’den Georgia’ya geçen Sherman, önceleri General Joseph Johnston komutasındaki Konfederasyon ordusuyla doğrudan çatışmaya girmekten

kaçınarak klasik çevreleme taktiğini uyguladı, Atlanta'nın tahrip edilmesi hedefine odaklandı. Atlanta çevresinde gerçekleşen bazı küçük çatışmaların ardından Kuzey birlikleri kente girdiğinde Sherman acımasızdı. Bütün kent sakinleri zorla evlerinden çıkarıldılar ve kendilerine kuzeye giden tek yönlü birer tren bileti verildi; sonra her şey ateşe verildi. Atlanta bir savaş sırasında tamamen tahrip edilen son ABD kentidir. Grant, Atlanta'nın tahliye ve imha edilmesi için emir vermemişti, fakat Sherman bir kez işe girdiğinde, onu durdurmak için hiçbir şey yapmadı. (*Anılar*'ında yürüyüş planının itibarını Sherman'a bırakır ve onunla aynı görüşte olduğunu, seferin yararı konusunda çok sayıda generali ve kararsız kalan başkanı ikna ettiğini kaydeder.²⁸)

Sherman, niyetini Güney'e özellikle anlatarak hedefini açıkça ortaya koydu. Taarruz beklentisinin taarruzun kendisi kadar etkili bir silah olduğunu biliyordu. Konfederasyon ordusundaki rakibi, Johnston'ın yerini alan John Bell Hood, Sherman Atlanta'yı nüfustan arındıracağını ilan ettiğinde ve kenti tahrip etmeyi planladığında, ona tam bir açık sözlülükle şöyle yazmıştı: "Önerdiğiniz bu görülmemiş önlem, tasarlanmış ve yaratıcı vahşet bakımından, karanlık savaş tarihindeki... bütün eylemlerin ötesine geçiyor. Tanrı ve insanlık adına bunu protesto ediyorum."²⁹ Sherman, "Vakti geldiğinde Tanrı bizi yargılar," diye yanıtlamıştı.

Atlanta Valisi'ne yanıt mektubunda stratejisine dair dikkate değer bir açıklama yapan Sherman, Güneylileri kendi ordularının evsiz bıraktığı sivillerle empatiden yoksun oldukları için azarlıyor ve evsiz bırakmak üzere olduğu Güneylilerle bir tür empati kuruyordu.³⁰

Baylar,

...Gök gürültülü bir sağanak yağışa ne kadar itiraz edebilirsiniz, savaşın dehşet verici zorluklarına da o kadar itiraz edebilirsiniz. Bunlar kaçınılmazdır ve Atlanta halkının yeniden barış içinde ve yurtlarında sakin yaşamayı umut edebilmelerinin tek yolu savaşı sona erdirmektir ki bu ancak, savaşı başlatmanın bir hata olduğunu ve gurur nedeniyle sürdürüldüğünü kabul etmekle mümkün olabilir.

Sizin zencilerinizi ya da atlarınızı ya da evlerinizi ya da topraklarınızı ya da sahip olduğunuz herhangi bir şeyi istemiyoruz, sadece Birleşik Devletler'in yasalarına tam bir itaat istiyoruz ve isteyeceğiz. Bunu isteyeceğiz ve elinizdeki her şeyin yok edilmesini gerektirse bile başka türlü hareket edemeyiz...

Missouri'de, Kentucky'de, Tennessee ve Mississippi'de yüz binlerce kadın ve çocuğun, ayakları kan toplamış ve aç bir vaziyette sizin ordularınızdan ve haydutlarınızdan kaçmakta olduklarını bizzat gördüm. Memphis'de, Vicksburg'de ve Mississippi'de elimize geçen isyancı askerlerin ailelerine mensup binlerce ve binlerce kişiyi aç bırakmazdık, onları besledik. Savaş bu kez evinizin içine girdi, bu yüzden kendinizi çok farklı hissediyorsunuz. Onun yol açtığı felaketleri onaylamıyorsunuz, fakat arabalar dolusu asker ve mühimmatı, dökme mermi ve gülleyi, savaşı Kentucky ve Tennessee'ye taşımak, sadece barış içinde eski evlerinde ve soydaşlarının hükümeti altında yaşamak isteyen yüz binlerce iyi insanın evlerini yakıp yıkmak için gönderdiğiniz zaman, sizler bu felaketleri hissetmediniz...

Fakat, sevgili baylar, barış geldiğinde her konuda bana başvurabilirsiniz. İşte o zaman sizinle son peksimeti paylaşırım, evlerinizi ve ailelerinizi her türlü tehlikeden korumak için sizinle birlikte uğraşırım.

Şimdi gitmeli, yaşlıları ve güçsüzleri beraberinizde götürmeli, onları beslemeli, onlara bakmalı ve daha sakin yerlerde, insanların çılgın tutkuları yatışana ve Birlik sağlanana ve Atlanta'daki eski evlerinize barış bir kez daha

gelene kadar hava koşullarından korunmaya uygun ortamlarda onlar için evler inşa etmelisiniz. Acele ediniz.

Komutan W. T. Sherman, Tümgeneral

Daha sonra Sherman, General Hood ve Konfederasyon ordusunun onu savaşa çekme çabasına aldırılmayarak güneye döndü. Denize Yürüyüş başladı; Sherman bu kez kendi başına hareket ediyordu. Generaller, emir almak, gıda maddesi ve mühimmat tedarik etmek için muhtaç oldukları karargâhlarla olan bağlantılarını hep korumuşlardı. Bu kez Güney topraklarının derinliklerine gireceğini ve ikmal hatlarını koruyamayacağını bilen Sherman karargâhla irtibatını kesti. (Grant'i niyetlerinden haberdar etti ve Grant aksini tercih ettiğini, Sherman'ın Hood'a saldırmasını arzuladığını; fakat bu konuda nihai kararı Sherman'a bıraktığını söyledi.) *Army and Navy Gazette*'in İngiliz askeri uzmanları ise şöyle diyorlardı:³¹ "Eğer Sherman gerçekten ordusunu muallakta bıraktıysa ve bir üs olmaksızın Georgia'dan Güney Carolina'ya doğru harekete geçtiyse, askeri bir liderin yapabileceği ya en parlak ya da en aptalca şeyi yapmıştır." Gergin geçen üç ay boyunca Sherman tamamen kendi başına hareket etti; Grant ve Lincoln onun ne yaptığına dair hiçbir ipucuna sahip değildiler; kazanıyor mu, kaybediyor mu, hayatta mı, öldü mü, bilmiyorlardı. (Sherman, Savannah'ya yaklaştığında, Grant bir kuryeyle ona mesaj göndererek yürüyüşü kesmesini ve deniz yoluyla Virginia'ya gelmesini emretti.³² Bozulan Sherman yanıt vermedi ve Savannah tarruzunu yoğunlaştırdı; Savannah düştüğünde Grant'i emri iptal etmesi ve onun Carolina eyaletlerine doğru yürüyüşe devam etmesine izin vermesi için ikna etti.)

Sherman bu kez sivillerin moraliyle malına mülküne karşı yeni bir saldırı başlattı. Askerleri, ikmal eksikliği nedeniyle, ama aynı zamanda Sherman'ın yeni askeri strate-

jisinin bir parçası olarak bölgeyi yağmaladılar. Bu strateji askerleri değil, mülkü yok ediyor; ürünü, çiftlikleri, kentleri kırıp geçirerek ve en önemlisi, sivillerin moralini tahrip ederek savaşıma yeteneğini ortadan kaldırmayı öngörüyordu. Destek üsleri böylece tahrip edildiğinde, en yürekli savaşçılar bile boyun eğeceklerdi. Sherman işini bitirdiğinde, Güney’de ne yiyecek ne de savaşı sürdürme iradesi kalacaktı. O sıralarda, bir Rus anarşisti Mihail Bakunin, Sherman’ın ruhundaki şeyi hissetmişti: Bakunin her türlü yıkımın aynı zamanda yaratıcı bir yıkım olduğunu düşünüyordu. Sherman, gerek o sırada gerekse daha sonra alttan almaya yanaşmadı: “İnsanlar, barbarlığıma ve hunharlığıma karşı uluyorlarsa, onlara savaş savaştır diye karşılık veririm.”³³ Atlantalıları, “Savaş hunharlıktır ve sizler onu kibarlaştıramazsınız,”³⁴ demişti. Savaştan sonra, verdiği savaşın duygusal etkisini, kişisel depresyonundan bildiği o acıyı dile getirdi: “O zaman amacım isyancıları kamçılar, onların gururunu kırmak, onları inlerine kadar takip etmek, onları korkutmak, dehşete kapılmalarını sağlamaktır. ‘Tanrı korkusu bilgeliğin başlangıcıdır.’”³⁵

Sherman, gergin, yüksek enerjili, hipertimik bir durumdaydı (ağır biçimde manik ya da depresyonda olmadığı zaman olağan kişiliği böyle görünürdü), fakat Kentucky’de olduğu gibi gerçeklikle temasını kesmiş değildi. Grant’in bir muhbiri Sherman’ın “denize ilerlemek hakkında müthiş bir konuşma”³⁶ yaptığını bildirdi. “Kafası, anlaşılan, bununla dopdoluydu. Sinirsel enerjinin kişiselleşmiş hali gibiydi.” Sherman, sandalyesinde ileri geri sallanıyordu, elleri tutmakta olduğu gazeteyi parçalamakla meşguldü, bu arada çoraplı ayaklarını terliklerinin içine sokup çıkarıyordu.”

Sonraki üç ay içinde Sherman’ın birlikleri, demiryolu raylarını sistematik biçimde parçalayarak, rayları ısıtıp

spiral şeklinde bükerek (“Sherman’ın kravatları”), çoğu kez metalden “US” [Birleşik Devletler] yazarak ağır ağır Savannah’ya doğru yol aldılar. Birlikler Atlantik yolunda ne buldularsa kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullandılar ve Sherman’ın görevin gerektirdiğinden fazlasını almamaları, sivillere zarar vermemeleri, hakaret etmemeleri, ancak karşı koyanın malını mülkünü ateşe vermeleri emrine rağmen, yıkım bir kez başladığında ona hükmetmek zordu. Askerler evleri yağmalıyorlardı; tecavüz, işkence ve öldürme olaylarıyla ilgili raporlar geliyordu. İsyancı gerillalar yollara patlayıcı yerleştirmeye başladıklarında, Sherman, Konfederasyon esirlerini mayın temizleyici olarak kullandı.

Savannah’ya doğru ilerlerken yürüyüşünün ün kazandıracağı “topyekûn savaş” stratejisinin değeri konusunda üstlerine güvence verdi. “Düşman topraklarının derinliklerine girmeye daha fazla önem veriyorum, çünkü bu savaş Avrupa savaşlarından bu yönden ayrılıyor,”³⁷ diye Washington’daki Kurmay Başkanı Henry Halleck’e telgraf çekti. “Ordularla değil, düşman bir halkla savaşıyoruz ve yaşlı ve genç, zengin ve fakir, hepsine savaşın sert elini hissettirmeliyiz.” Güney Carolina’yı ele geçirdiğinde, ayrılmak için çatışmayı başlatan ve Sumter Kalesi’ni ele geçiren bu eyalete karşı Sherman acımasız davrandı. Ordusundaki Michigan’lı bir asker şöyle yazmıştı: “Güney Carolina’da baskın ve yağmalama konusunda hiçbir kısıtlama yoktu. Adamların istedikleri her şeyi yapmalarına, *yakıp yıkmalarına* izin verildi.”³⁸ Tarihçi Michael Fellman, topyekûn savaşa kapı açmasına rağmen Sherman’ın bu yöntemi tam olarak uygulamadığını kaydeder. Atlanta’dan sonra, herhangi bir kenti tahliye etmedi; kadınlara tecavüz edilmedi; soykırım kavramı yoktu. Bütün bu uygulamalar daha sonra, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında görüldü. Kendi döneminde Sherman vahşiydi. Fakat daha sonra olacaklara kıyasla ılımlı sayılırdı.

Gelecekte yaşanacak bu sefalet, elbette, Sherman'm önündeki Güney halkına hiçbir yardım sağlamadı. Ne de Sherman adamlarını kısıtlamayı fazla umursadı; en çok insanların malına mülküne olabildiğince zarar vermeye ve korku aşılamaya odaklandı. General kurbanlarının gösterdikleri tepkiye dikkat ediyordu; yıllar sonra Georgia'lıların en azından "başlarına gelen felaketleri yiğitçe karşıladıkları," Güney Carolina'lıların ise "köpek gibi sızlandıkları" yorumunda bulundu.³⁹ 1865 yılının Mart ayında Sherman Kuzey Carolina'ya vardığında, Virginia'daki Grant'le buluşmanın ve Lee'nin teslim olmasını sağlamanın sadece bir adım uzağındaydı. Manik general baskıyı azalttı ve generallerinden birine şu emri verdi: "Tugay komutanlarınıza Güney Carolina'dan artık çıkacağımız ve Kuzey Carolina'daki siyasi sonucun bizim için biraz ılımlı olacağı konusunda emirler vermeniz iyi olabilir."⁴⁰ Bir ay sonra savaş sona erdi.

Bütün bu askeri başarılar sayesinde Sherman çılgın başarısız imajını ruh hastası dâhi olarak onarmıştı. Bir diğer askeri lider, George McClellan ise, daha sonra göreceğimiz gibi, karşıt yönde değişim geçirdi: Erken gelişmiş bir yetenekten tam bir başarısızlığa. Tarihte görülen neredeyse hiçbir psikiyatrik karşıtlık bu iki adamdan daha açık biçimde yana gelmemiştir.

Amerikan İç Savaşı bu çarpıcı karşıtlığı ortaya koyar: Savaşta yer alan en büyük generaller barış zamanında genellikle çok başarısızdırlar ve bunun tam tersi de geçerlidir. McClellan ve Sherman en keskin karşıtlığı oluştururlar; fakat aynı zamanda Grant barış zamanında tam bir ayyaştı, Stonewall Jackson ise katlanılması zor bir askeri uzman. Sadece Lee hem savaş hem de barış zamanında etkin olur (onun bile zihinsel bakımdan dengesiz bir babası vardı ve kendisi de genel kişilik özellikleri bakımından belki de distimikti).⁴¹

Bu karşıtlığın, insan faaliyetinin farklı evrelerinde, barışta ve savaşta gerekli olan askeri liderliğin iki aşırı uçta yer alan farklı psikolojik niteliklerini yansıttığını düşünüyorum. Sivil bir analogi, bir başkanın savaş zamanında ya da barış zamanında, ekonominin güçlü olduğu bir dönemde ya da ekonomik kriz döneminde göreve gelmesi için de yapılabilir. Bir iş adamının zaten başarılı bir şirketin yönetimine gelmesi ya da yeni bir şirketi kurması ve geliştirmesi bir başka örnektir. Aynı türden lider bir ortamda başarılı bir Calvin Coolidge, bir başka ortamda başarısız bir Herbert Hoover olabilir. Ya da aynı kişi –daha sonra göreceğimiz gibi, bir Ted Turner– bir bağlamda meteliksiz, diğerinde zirvede olabilir.

Her ortamda liderler için yaratıcılık eski sorunlara yeni çözümler bulmakla değil, çözülecek yeni sorunlar bulmakla ilgilidir. Mani yaratıcılığın her iki yönünü de güçlendirir: Düşünce farklılığı kişinin yeni sorunları saptamasını sağlar ve yoğun enerji sorunlar çözülene kadar devam eder. Bu özellikleri William Tecumseh Sherman ve Ted Turner gibi birbirinden farklı bipolar liderlerde görebiliriz. Sherman için sorun daha iyi bir taarruzda bulunmak ve Konfederasyon ordularını bozguna uğratmak değildi: Kuzeyli pek çok general zafer kazanmaksızın, pek çok yaklaşım denemiştir. Sherman bu sorunu bir yana bırakmıştı. Yeni bir sorun saptadı: Güney halkının moralini nasıl bozabilirsiniz? Eğer bunu yapabilirseniz, gitgide daha fazla dağılmasını sağlayacak şekilde Konfederasyon ordularını zayıflatılabildiniz. Onun çözümü şuydu: Kentleri ve çiftlikleri ateşe verin, ekonomiye saldırın, insanları ve mülkleri hedef alın; ordunun destek bulduğu temeli zayıflatarak kazanacaksınız.

Ted Turner için sorun geleneksel haber medyasında büyük bir imparator olmak değildi. Bu soruna standart bir

özüm vardı: New York'a taşın ve şirket basamaklarını tırmanmak için uğraş. Bunun yerine Turner, kablolu yayın ortamının haberler için yeni bir mekanizma sağladığını gördü ve bulduğu çözüm, bu yolla tam gün sağlanacak haber yayını başlatmaktı.

Bunların hiçbirisi Sherman ya da Turner'ı yüceltmemiz gerektiğini göstermez. Onlar eski sorunları yaratıcı yeni sorunlarla çözdüler. Sherman, Antietam ve Gettysburg katliamlarına yol açan yüz yüze vahşî ordu muharebesi sorununu çözdü, fakat yeni ve daha büyük bir sorun yarattı: Savaş zamanında sivilleri hedef almak. Turner, New York şirketlerinin haber tekeline son verdi, fakat yeni bir sorun yarattı: Yirmi dört saat süren haber çevrimi ve fikri haber olarak ele alan sonsuz bilirkşi görüşü.

Bu liderler yaratıcı, manik mucitlerdir: Kimsenin henüz sormadığı soruları yanıtladılar, fakat bunu yaparken hiç kimsenin yanıtlayamayacağı başka sorular ürettiler.

BÖLÜM 2

HARIL HARIL ÇALIŞMAK VE REKLAM YAPMAK

TURNER

Klasik girişimci bütünüyle yeni nosyonlar bulur: Henry Ford ve kitlesel olarak üretilen otomobil, Thomas Edison ve ampul, Bill Gates ve kişisel bilgisayar yazılımı, Ted Turner ve yirmi dört saat yayın yapan kablolu televizyon haberleri. Bu kitabın teması bakımından Turner özellikle önemlidir, çünkü kendi akıl hastalığı konusunda bir ölçüde açık olmuştur.

Yakınlarda yayımlanan bir otobiyografisinde Turner, zor bir çocukluk geçirdiğini, babası Ed Turner'ın onu sürekli olarak bir yatılı okuldan diğerine gönderdiğini anlatır.¹ Hep yeni çocuk olarak kalan Turner, ana babaların çocuklarına verdikleri tipik rahatsızlıktan daha fazlasıyla yüzleşmişti; bir noktada, dört yaşında evden uzaklaştırıldığında, tamamen terk edildiğini hissetmişti. Ted evdeyken, Ed Turner onu ağır biçimde çalıştırıyor, bazen de dövüyordu. Çocuk bir keresinde ilköğretim okulundan atıldı. ("Huzursuz bir çocuktum ve çok fazla başım belaya giriyordu. Aslında kötü bir şey yapmıyordum," sözleriyle kendi durumunu

açıklar.²⁾ Dersleri kötüydü. Kendisi bu durumu acı dolu ev hayatına bağlar. (“Bugünün okulları muhtemelen hemen bunun Dikkat Eksikliği Bozukluğu’ndan kaynaklandığı sonucuna varırlardı, fakat böyle değildi. Uzun süre yalıtılmış ve yalnız kaldıktan sonra, ben dikkat çekme arzusu duyuyordum.”³⁾)

Babasının sorun çıkaran çocuğu lisede askeri akademiye yerleştirmesinden sonra Turner, akademik ve sosyal başarı geliştirdi. Babası tarafından Ivy League’e* gitmeye zorlanan Turner, önceleri Brown Üniversitesi’nde halinden memnundu, fakat daha sonra okulu terk etme yolunu tuttu. (Kendisi bunu, klasikler üzerinde uzmanlaşmayı seçmesinden sonra para göndermemesi üzerine babasıyla çatışmasına bağlar.) O sıralarda Turner dikkatsiz araba kullanmak gibi potansiyel olarak manik özellikler sergilediğini anlatır. Babasının Güney Carolina’daki sayfiye evinden Georgia, Savannah’daki arkadaşlarını ziyaret etmek için rutin olarak saatte 180 km hızla araba sürer. Bir keresinde, demiryolu hattı üzerinden geçerken trenin altında kalmaktan son anda kurtulur.⁴ Aynı zamanda çok enerjik biridir, bu kişilik özelliğini kendisi de kabul etmektedir. (Açıklaması şudur: “Her zaman büyük bir enerjiye sahip oldum. Küçüklüğümden beri zihnim ve bedenim faaldi ve bir yerde uzun süre oturamazdım. Bugün bile, sürekli hareket halindeyim. Yirmi dört saati hiçbir şey yapmadan geçirmek, bu arada düşüncelerimle baş başa kalmak benim için acı vericidir.”⁵⁾ Eski eşi Jane Fonda bu manik kişilik özelliğini şu sözlerle çözümler: “Yetişme tarzı nedeniyle, Ted’in terk edilme korkusu, tanıdığım diğer kişilere kıyasla daha derindir. Bu nedenle sürekli birilerinin eşliğine ihtiyaç duyar ve ona ayak uydurmak tüketici olabilir. Sürekli faaliyet halinde olmakla kalmaz, sinirsel enerjisi neredeyse bir elektrik akımı gibi hissedilir. Oturduğu yerde

* ABD’de en iyi sekiz üniversitenin kurduğu birlik. –çn

kalamaz, eğer kalırsa şeytanlar başına üşüşür. Hareket halinde olmak zorundadır.”⁶

Turner’ın sergilediği belirtiler aile tarihinde de bol miktarda görülür: Ed Turner, Atlanta’da gelecek vaat eden bir reklam panosu şirketi kurduktan sonra, mesleki başarısının zirve-sindeyken intihar etmişti. Turner bu olayı başarı sonrasının paradoksal durumuyla açıklar: Babası bütün hedeflerine ulaşmıştı ve hiçbir hırsı kalmamıştı. Fakat Turner, bazen çok açık olarak, hasta bir zihin betimlemesi de yapar: “1962 sonbaharı heyecan verici bir zamandı. Babam çok neşeliydi. Onu hiç bu kadar enerjik görmemiştim... Bu neşeli hal, bizlerden habersiz, çöküşün eşiğine yaklaştığı sırada gerçekleşiyordu. Çarkları döndürmek için en hızlı tempoda çalışan bir motor gibiydi. Babamın ruhsal durumu her zaman dalgalanırdı. Davranışları neredeyse bir gecede dengesiz ve kestirilemez olurdu. Bir gün uçurtma gibi yükselir, ertesi gün umutsuz bir depresyona girerdi.”⁷

Bu ruhsal döngülere paranoid ve nihilist düşünceler eşlik ediyordu: “Babam reklam panosu işini gayet iyi biliyordu ve danışmanlarının [borç] yükümlülükleri yüzünden başının derde girmeyeceği konusunda ona güvence vermelerine rağmen, akıl dışı bir her şeyi kaybetme korkusu onu tüketmeye başlamıştı.”⁸ Bu arada Ed Turner daha çok içki ve sigara içmeye de başlamış ve nihayet Connecticut’daki bir psikiyatri hastanesine gitmişti. Bu noktada Ted Turner’ın hatırladıkları biraz bulanır, babasının kötüleşen ruhsal durumunu ve sonunda intihar etmesini hastanede verilen yanlış ilaçlara bağlar. “Bana bu ilaçların ‘sinirleri’ için olduğunu söylemişti, onların Quaalude’lar* ve insanı uyaran ve yatıştıran başka şeyler içerdiğinden az çok eminim. Aslında babam, kendisine verilen ilaçlar yerine esas olarak alkol ve

* Bir tür sakinleştirici ve hipnotize edici ilaç cinsi. –çn.

sigara kullanıyordu.”⁹ Bu doğru olabilir, zira 1962’de antidepressanlar pek bilinmiyor, antipsikotikler nadiren mani için kullanılıyor ve lityum (muhtemelen babanın hayatını kurtarabilirdi) okunmayan dergilerde sürünüyordu ve kullanıma girmesi için daha on yıl vardı. Bu dönemde uygulanan en yaygın tedavi amfetaminler (maniye ağırlaştıran “uyarıcılar”) ve barbituratlar ya da benzodiazepinler (depresyonu artırabilen, fakat anksiyeteyi azaltan ve uykuyu teşvik eden “yatıştırıcılar”) idi. Turner’ın babası, gelişme kaydeden başarılı şirketini sonunda çok düşük fiyatla rakip bir firmaya satmaya karar verdi. O sırada kendisi de bu aile şirketine çalışmakta olan Turner bu fikre şiddetle karşı çıktı, fakat babası şirketi satmayı vaat eden bir mektubu imzaladı ve birkaç gün sonra da kendisini vurdu.

Babasının ölümü ve aile şirketinin yakında kaybedilecek olması karşısında, o sıralarda yirmi bir yaşında olan Ted, pek çok kişiyi şaşırtacak şekilde şirketin kurmay heyetini topladı, avukatlar tuttu, babasının rakibiyle müzakereye oturdu ve şirket stokunu rakibe vererek satış anlaşmasını hafifletti. Turner, reklam panosu girişiminin faaliyetini sürdürmesini ve gelişmesini sağlamakla kalmadı, sonunda onu radyo ve televizyon için kullandı.

Sonraki yıllarda, bu kez Turner bir psikiyatra başvuracak, fakat babasının aksine, sergilediği zihinsel belirtilerin çoğunu faal bir hayatın yol açtığı streslerin tetiklediği anksiyeteye bağlayarak, ağır depresyon ya da belirgin maniye inkâr edecekti:

“Çocukken bazı ruhsal dalgalanmalar yaşadım. Bunun sebebi muhtemelen küçük yaşta uzaklara gönderilmem ve hayatımın yol açtığı anksiyeteydi... Gene de, 1980’lerde bir doktor, bipolar depresyon teşhisi koydu ve bana lityum verdi. Bu ilacı iki yıl kadar kullandım, fakat büyük bir fark ya-

rattığını söyleyemem. Psikiyatr değiştirdiğimde, mülakatlar tamamen farklı bir teşhisi ortaya çıkardı. Yeni doktorum bana uykusuz uzun dönemler geçirip geçirmediğimi (sadece deniz yolculuğu sırasında, dedim), ölçüsüz miktarda para harcıyıp harcamadığımı sordu. (Bu konuda karşılıklı gülüşüp durduk...) Pek yaygın olmayan bir dürtüye sahip olduğum, gene de zaman zaman ortaya çıkan anksiyete durumuyla mücadele ettiğim, fakat depresyonumun olmadığı sonucuna vardı ve lityumu kesti.¹⁰

Turner'ın doktorlarının farklı görüşleri, konuya ilişkin bilginin durumunu yansıtır. 1980'lerde ve 1990'larda pek çok psikiyatr bipolar bozukluk teşhisi koyamadı:¹¹ Bipolar bozukluğu olan insanların yaklaşık %40'ında böyle bir bozukluğun olmadığı şeklinde yanlış teşhis konuldu. (bunun yerine, Turner'da olduğu gibi, anksiyete bozukluğu ya da depresyon etiketleri kullanıldı).

Sadece belirtileri değil, teşhisi sağlayan dört bulgu hattını; hastalığın seyrini, aile tarihini ve tedaviye verilen tepkiyi de ele alırsak, en azından bipolar duruma ilişkin bulguların Turner için güçlü olduğu görülür. Babasında muhtemelen ağır bir bipolar bozukluk vardı; Turner'ın ruh hali belirtileri çocukluğunun ilk dönemlerinde başlamıştı (bipolar bozukluğun yanı sıra, ruhsal durumlar bakımından da yaygın olmayan bir durum); Turner'ın özgül belirtileri azalan uyku ihtiyacını (sürekli yüksek enerji), dikkat eksikliğini (çocukluğundan beri olduğunu kendisi söylüyor), ajitasyonu (uzun süre oturamamak), dikkati çekecek kadar özgüveni, hızlı konuşmayı, dikkatsiz araba sürmek gibi dürtüsel davranışları ve Jane Fonda'nın anılarında belgelendiği kadarıyla,¹² cinsel patavatsızlıkları kapsıyordu. Bunlara aşırı harcama da eklenebilir, ancak bu kriteri bir milyarder için değerlendirmek zordur. Lityuma yeterli tepki göstermediğini söylemesi bipolar teşhisi desteklemez, fakat bu yorumu

kolayca ortadan da kaldırmaz. Bipolar bozukluğu olan pek çok kişi lityuma tepki göstermez ve Turner'ın kendi sözleriyle ortaya koyduğu tepkisizliğin, aile ve dostlar gibi, kendisinin fark etmediği bir davranış değişikliğine tanık olabilecek başkaları tarafından doğrulanması gerekir. (Aslında, 1992'de bir kadın arkadaşı Turner için "lityumun bir mucize olduğunu" belirtmişti;¹³ o sırada, hem önceki eşi Janie, hem de müstakbel eşi Jane Fonda, lityumun Turner için yararlı olduğunu doğruladılar.) Kendi sözleri temelinde (bunlar hatalı olabilir, çünkü hastalar kendi manik belirtilerine ilişkin pek az içgörüyeye sahiptirler), Turner'ın sergilediği belirtiler, epizotik değil, sürekliydi. Bu *hastalık seyri*, eğer doğruysa, hipertimik kişilikle tutarlıdır. (Bu kişilik genetik olarak bipolar bozuklukla ilişkilendirilir, fakat daha düşük seviyede).

Turner'ın bipolar belirtilerine rağmen değil, bu belirtiler nedeniyle başarılı olduğuna inanmama rağmen, bir lityum etkisinin uzun vadede zararlı olmayacağını aşağıda göreceğiz.

Turner'ın durumu, ister hipertimik kişilik ister bipolar bozukluk olsun, onun liderliğini nasıl etkilemişti? Babasının intiharından sonra esneklikten söz edilebilir, fakat bu bölümde Turner'ın kariyeri boyunca sergilediği yaratıcılık üzerinde odaklanacağım.

Turner iş hayatıyla ilgili kararları askeri yöntemlere benzetmekten hoşlanır. Mesela 1980'de CNN'in faaliyete geçmesini İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman generali Erwin Rommel'in yöntemleriyle kıyaslar: "Çeşitli durumlarda Alman general bütün bir saldırıyı sürdürecekt kadar akaryakıt olmadığını bildiği halde İngilizlere taarruz etmişti. Yapmak istediği şey hiç beklemedikleri bir anda onları vurmak, hatlarını geçerek akaryakıt depolarını ele geçirmektir.

Bu noktada, panzerlerinin depolarını yeniden doldurabilir ve saldırıyı sürdürebilirlerdi. CNN’i finanse etme vizyonum buna benziyordu.”¹⁴ Elinde çok az nakit para olan ve kredi bulma şansı olmayan Turner, sadece bir yıl içinde yeterli fonları bulmak zorunda olduğunu bilerek CNN’i başlattı. Yeni kaynaklar bulmasını (reklam, kablo ücretleri ve yeni kredilerle) sağlayacak kadar dikkatleri çekeceğini umuyordu, sonuçta haklı çıktı. Bu tutum, iş dünyasında kesinlikle standart bir pratik olmayan cüretle alınmış bir riskti. Bana, Sherman’ın arkasındaki ikmal hatlarıyla teması keserek, yol boyunca yağmalayacağı bölge sayesinde saldırıyı sürdürmeyi planlayarak, ordusunu Georgia ve Carolina eyaletlerine sokmasını hatırlatıyor.

Turner’in manik yaratıcılığının bir diğer örneği kısa süre sonra gerçekleşti. CNN’in faaliyette olduğu ve büyüdüğü ilk yıllarda iletişim ağları ilgi uyandırıyordu. ABC, CNN ile rekabet etmeyi planladı, CNN’in derinlemesine bilgi sağlayan yayıncılığının aksine esas öyküleri saat başı tekrarlayacak bir kablolu haber ağı oluşturacaktı. Turner bu rekabetin yeni şirketi için potansiyel bir tehlike taşıdığını gördü: “O sırada CNN’e yaklaşık yüz milyon dolar yatırmıştık ve kârla zararın eşitlendiği noktanın henüz uzağındaydık. Ve şimdi milyarlarca dolarlık iki şirket, [ABC, Westinghouse’la ortak] kalbimizi hedef alan bir hançerle bize yaklaşıyordu... Bir kez daha askeri mantıkta düşündüm ve böylesine üstün kaynakları olan düşmanlara karşı, uzun, sürüncemeli bir savaşa giremeyeceğimi anladım. Onları nakavt etmeli ve bunu hemen yapmalıydım.”¹⁵ Böylece Turner, neredeyse eş zamanlı olarak CNN2’yi kurdu (şimdi adı Headline News); sadece dört ay içinde yeni kanalı yayına geçirerek ABC’nin önerdiği kanalı altı ayda boşa çıkardı. Kendi kanalını daha önce kurarak ABC’nin haber yayınlayacak kanalını daha rekabetçi ve maliyetli hale getirdi; ABC ikinci kanalını ıskar-

taya çıkarmak zorunda kaldı. Daha sonra, doğrudan rakibine (ABC'nin Satellite News Channel'ı) savaş açan Turner, CNN2'ye tercihli sunum sağlamak için kablo sağlayıcılarla olan kişisel bağlantılarını kullandı. Sonunda Turner, ABC'nin kanalını satın aldı ve rakibinden kurtuldu; böylece CNN'e rakipsiz büyüyeceği bir on yıl sağlamış oldu.

Turner kendisini açıkça farklı bir düşünür olarak görür: "Bir sorunla karşılaştığımda, daima alışılmış olmayan bir açı ve yaklaşım aradım. Sinsice, illegal ya da etik olmayan herhangi bir şey yapmadan sorunu farklı biçimde değerlendirerek avantajı kendi safımıza çektim."¹⁶ Onun büyük başarısı –kablolu medya (sadece haberler değil, aynı zamanda ilk ulusal kablo istasyonu ve sadece spor, sadece sinema filmi ve sadece çizgi film gösteren kanallar)– diğerlerinin fırsatı göremediği ya da ondan avantaj sağlamakta duraksadığı bir sırada, yeni bir aracı henüz başlangıç aşamasındayken kavrayıp duraksamadan ileri atılmaktan kaynaklanıyordu.

Bir yanda Turner'ın gerçekçi olduğu görülür: Patlamak üzere olan yeni bir alanı görüyordu. Ancak, pozitif yanılsamalar nosyonunu betimleyen psikolog Shelly Taylor girişimcilerin en azından başlangıçta gerçekçi olmadıklarını, gerçekleşme olasılığı olan ya da olmayan durumlarda şanslarını denediklerini kaydeder.¹⁷ Turner'ın depresyonu yüzünden diğerlerinden daha gerçekçi olup olmadığı belirsizdir; fakat bu manik enerji ve yaratıcılık görelisi olarak açıktır.

Son yıllarda (lityumdan koptuktan sonra) Turner büyük hatasını yaptı: Hayatı boyunca hedefi olan büyük iletişim ağlarından birini satın almak için gerekli fonları elde etme umuduyla 1995'te Time Warner'la güçbirliği yaptı. Fakat Atlantali girişimci bir New York şirketinin kapalı ortamında yaşayamazdı. Artık kendi başına karar alamıyordu: Atak hamleleri artık şirketin yönetim kurulu tarafından veto

ediliyordu. Şirket birleşmeleri yüzünden denetimi kaybet-
ti, Time Warner, yeni internet marketinin zirvesindeyken
Turner'a danışmadan AOL ile birleşti. Birleşmenin ilanı-
nı izleyen aylarda internet hisseleri zirve yaptı, ardından
çöktü. Turner özvarlıklarının bir günde on milyon dolar
düşüğünü gördü, (sözleşme gereği Time Warner'a olan
yükümlülükleri nedeniyle) yapabileceği hiçbir şey yoktu.
Servetinin %80'ini kaybedene kadar bekledi, sonunda AOL
Time Warner'daki bütün hisselerini sattı ve istifa etti.

CNN yaşıyor, fakat artık Ted Turner'ın CNN'i değil.
1991'de Turner'ın kişisel talimatıyla ve Beyaz Saray'ın ters
yöndeki ricalarına rağmen, George H. W. Bush Bağdat'ı
bombalarken kentteki muhabirlerini geri çekmeyi reddetti.
Bu sayede Amerikan kamuoyu orada neler olduğunu gör-
dü. On yıl sonra, Turner'ın sahneden çekilmesinin ardından
CNN, öteki George Bush'un Irak'a gerçekleştirdiği yeni sal-
dırı sırasında, bu kez sadece askeriye'nin gazetecilerin gör-
melerine izin verdiği şeyleri yansıtan muhabirlerini "ilişti-
rerek" diğer haber kanallarıyla birlikte uysallaştı. Kuruluşu
sırasında ve hemen sonrasında CNN, medyanın büyük bö-
lümü gibi, yönetimin çizgisini izledi; artık pek az bağımsız
gazetecilik ya da eleştirel düşünce vardı. Turner, anılarını
yazarken, hâlâ görevinin başında olsaydı, bu duruma asla
izin vermeyeceğini belirtir.

Ted Turner'ın elde ettiği başarılar ve karşılaştığı aksilikler,
bu kitapta incelediğimiz diğer örneklerde olduğu gibi, ki-
şinin zihinsel durumunun iş dünyasındaki farklı liderlik
türlerini nasıl güçlendirdiğini kanıtlar. Güçlü bir ekonomi-
de, ideal şirket lideri kurumsallaşmış bir tip, treni tam za-
manında kaldıran adam, örgütsel liderdir. Özellikle yaratıcı
olmayabilir, fakat yeni fikirlere ihtiyacı yoktur; sadece olup
bitenleri sürdürmesi gerekir. Arthur Koestler bu uygulayıcı

tipine Komiser diyordu;¹⁸ şirket yöneticileri tıpkı bir Sovyet bürokratu gibi şirketi yönetiyorlardı. Bu ufak bir sorun değildir; yönetmek asla kolay bir görev değildir; fakat bu yaklaşımla, ancak bütün mesele sadece yönetmek olduğunda işler gayet iyi gider.

Ekonomi krize girdiğinde, kârlar düştüğünde, müşteriler şirketin mallarını artık talep etmediklerinde ya da rakipler daha iyi mallar ürettiklerinde, Komiser başarısızlığa uğrar; şirket yönetimi geri plana çekilir, Koestler'in Yogi dediği girişimci öne çıkar. Eski şirketin değişen zamanların içinden geçmesini sağlayan yeni fikirleri üreten ya da daha sık görüldüğü gibi, değişen ihtiyaçları karşılamak için yeni şirketler kuran kişi, kriz lideri, yaratıcı işadamıdır. Nörolog ve İngiliz siyasetçi David Owen, siyasi liderleri yakından gözlemlemiş, aynı zamanda şirketlerin yönetim kurullarında görev almıştır. Başarılı işadamlarına gereken becerilerin büyük devlet adamlarına gereken becerileri aşabileceğini kaydeder. İşadamlarının hedefleri, siyasetçilerden farklı olarak, "neredeyse sadece büyüme terimleriyle tanımlanmış"tır; "çok az şey yapmak, hatta nadir durumlarda hiçbir şey yapmamak siyasette bazen akıllıca bir çizgidir; iş dünyasında ise bu durum nadiren olur."¹⁹

Komiser barış dönemlerinin şirket lideridir; Yogi ise kriz dönemlerinin şirket lideri. En iyi şirket liderleri her iki niteliği birleştirirler –Komiserler gibi davranır, Yogiler gibi düşünürler– fakat bu türlere iş dünyasında nadiren rastlanır. Çoğu lider, esas olarak hangisinin zihinsel öncelik taşıdığına göre, bir yöne diğerinden daha fazla eğilimlidir. İş dünyası söz konusu olduğunda, zihinsel oluşumunun onu mükemmel bir Yogi, fakat kötü bir Komiser olmaya hazırladığını Ted Turner'm anlamamış olabileceği görülür. Kazanan girişimci kurumsal bir başarısızlıktı.

II

GERÇEKÇİLİK

BÖLÜM 3

YAZI GELİRSE KAZANIRIM, TURA GELİRSE ŞANS

Psikolog Martin Seligman 1967’de, “öğrenilmiş çaresizlik” adında çok etkileyici bir depresyon teorisiyle öne çıktı. Depresyonda olan insanların dünyayı olumsuz gördüklerini, çünkü erken başarısızlıkla yaralandıklarını ve çaresizlik duygusunu öğrendiklerini düşünüyordu. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar teoriyi destekledi ve 1979’da Seligman’ın iki öğrencisi, Lauren Alloy ve Lynn Abramson, bunu lisans öğrencileri üzerinde test etmeye karar verdiler.¹ Test deneklerine bir düğmeye basmalarını ve yeşil bir ışığın yanıp yanmadığını gözlemlenmelerini söylediler. Deneklerin ışık üzerinde hiçbir denetimleri yoktu; denekler düğmeye bastıklarında yeşil ışığın yanıp yanmayacağına araştırmacılar karar vereceklerdi. Çeşitli denemelerde, araştırmacılar düğmeye basıldıktan sonra ışığın yanma sıklığını değiştirdiler: bir deneyde sürenin %75’inde, bir diğesinde %50’sinde ve üçüncüsünde sadece %25’inde yandı. Öğrenciler, önceki testler temelinde iki gruba ayrıldılar: depresyon belirtileri göstermeyenler ve bazı depresyon belirtileri gösterenler.

Alloy ve Abramson hiç hoş olmayan bir şey keşfettiler: Öğretmenleri yanılmıştı. Depresyondaki öğrenciler ne ka-

dar denetime sahip olduklarını fazla umursamadılar; normal öğrenciler ise *aşırı umursadılar*. “Depresif gerçekçilik” dedikleri bu gözlemin en güçlü olduğu an yeşil ışığın en sık yandığı durumda gerçekleşiyordu. Deneklerin düğmeye basmalarından sonra ışığın sürenin sadece %25’inde yanması durumunda, depresyonda olanların yaklaşık yarısı ve normal gruplar hiçbir denetime sahip olmadıklarını anladılar. Fakat ışık sürenin %75’inde yandığında, normal öğrencilerin sadece %6’sı, depresyondaki grubun ise %50’si çok az denetime sahip olduklarını anladı.

Bu yapay testin gerçek dünyada alınan kararları yansıtmadığını, çünkü performans temelinde ödüllendirme ve cezalandırmanın olmadığını fark eden araştırmacılar, para-yı bir güdüleyici olarak devreye soktular. Öğrencilere, yeşil ışığın her yanışında beş dolar (1979’da şimdikinden daha da değerli bir miktar) kazanacakları ya da kaybedecekleri söylendi. Deneyciler, önceki gibi, ışığın sıklığını manipüle ettiler. Yeşil ışık para getirdiğinde, normal öğrenciler ışığın yanması üzerinde gerçekte olduğundan daha fazla denetime sahip olduklarını düşündüler. Fakat ışık para kaybını gösterdiğinde, normal öğrenciler daha gerçekçiydiler. Depresyondaki öğrenciler ise, her durumda, ne kadar denetime sahip olduklarını isabetli biçimde bildiler.

Alloy ve Abramson yeni bir şey keşfetmişlerdi: Depresyon, kişinin ortam üzerindeki gerçekçi denetim değerlendirilmelerini daha az değil, daha çok sağlıyordu. Bu, gerçek dünyayla ilgili para edinmek gibi duygusal bir arzuyla ancak güçlendirilen bir etkiydi. Çalışmalarını yayımladıklarından bu yana geçen on yıllar içinde, vardıkları sonuçlar başka deneylerle pek çok kez tekrarlanmıştır. Depresif gerçekçilik fikri, ne kadar gerçek dışı görünse de, inkâr edilmesi zor bir fikirdir.

Birkaç yıl önce psikolog Ellen Langer ve Jane Roth gündelik kararlarımızla ilgili bir “denetim yanılsaması” kavramını test ettiler.² Doksan Yale öğrencisinden bir metal paranın otuz atışta ne kadar yazı ne kadar tura geldiğini söylemeleri istendi. Öğrencilere fark ettirmeden sonuçlar değiştirildi. Bir gruba tekrar tekrar otuz atışta yaptıkları *ilk* tahminin gerçekte yanlış olsa da *doğru* olduğu söylendi; buna *azalan sonuçlar* grubu denildi. Zaman zaman, kendilerine gerçeğin söylendiği izlenimini güçlendirmek için doğru tahminde bulunduklarında öğrencilere metal para gösterilecekti. Öteki, *artan* gruba, otuz atışta yaptıkları ilk tahminlerinin yanlış olduğu (doğru söylemiş olsalar da) tekrar tekrar söylendi. Üçüncü bir gruba otuz atışta ortaya çıkan doğru sonuç söylendi. Daha sonra öğrencilere tahminlerinde ne kadar iyi oldukları, pratik yaptıkça gelişebildiklerini düşünüp düşünmedikleri soruldu.

Artan ve rastlantısal gruplar gerçekçiydi: Sonuçların şans eseri olduğu kanaatindeydiler, özellikle iyi olmalarını gerektiren bir durum yoktu, pratikle daha iyi olmayacaklardı. Fakat *azalan* gruptakiler daha iyi olduklarını ve pratikle daha iyi olacaklarını düşünüyorlardı.

Yazı ya da tura gelmesinin tamamen rastlantısal olaylar olduğunu gayet iyi bilen, prestijli bir üniversitede okuyan üstün zekâlı öğrencilerin ilk başarılarıyla tutarlı biçimde denetim duygularını olduğundan fazla değerlendirecek şekilde kandırılabilirmeleri, Langer ile Roth’un dikkatini çekti. Araştırmacılar çalışmalarına “Yazı Gelirse Kazanırım, Tura Gelirse Şans” başlığını koydular ve normal insanların, özellikle işler kendi açılarından iyi gidiyor gibiyse, yanılsamalı bir denetim duygusuna sahip oldukları sonucuna vardılar.

Los Angeles’taki California Üniversitesi’nde psikolog olan Shelley Taylor bu çalışmayı temel alarak, kariyerinin çoğunu “pozitif yanılsamalar” kavramını geliştirmek için

harcadı.³ Hastalığa nasıl tepki gösterdiğimizi inceleyerek önce hastalanan, daha sonra iyileşen normal insanların önceki dünya görüşlerine döneceklerini düşündü. Fakat göğüs kanseri hastalarının ağır hastalık deneyimini ve sonraki iyileşmeyi dönüştürücü olarak gördüklerini buldu; onlar eski hallerine dönmüyorlardı. Farklılaşıyorlardı ve üçte ikisi, daha iyi olacak şekilde, değişim geçirdiklerini söylüyordu. Fakat bu iyi olma duygusunun bir bedeli oluyordu. Taylor, kuru bir üslupla, “Yaptıkları değerlendirmelerin çoğundan hafif oranda rahatsız edici bir gerçekliği önemsememe hali çıktı,” diye not düştü. Kadınlar hastalıkları ya da iyileşmeleri üzerinde gerçekte olduğundan daha büyük bir denetim duygusu sergilediler. Tipik bir hasta, tutarlı biçimde, bilinen istatistikler ve kendi tıbbi statüsüyle kıyaslandığında hayatta kalma olasılığını olduğundan fazla değerlendirdi. Bu hastalara bakan onkologlar ve psikoterapistlerle mülakat yapan araştırmacılar, onların gerçekçi olmayan iyimser tutumlarının *daha iyi psikolojik intibakla ilişkilendiğini* buldular. Yani, *psikolojik bakımdan daha sağlıklı hastalar en gerçekçi olmayanlardı*. Taylor “pozitif yanılsama”yı keşfetmişti: Depresif gerçekçiliğin tam tersi, sadece önemsiz bir düşmeye basma testinde değil, fakat hayatı tehdit eden hastalık durumunda bir tür sağlıklı yanılsama.

Bütün bunlar doğruysa –depresif gerçekçilik varsa, pozitif etki yaratan normal yanılsamalar da varsa– o zaman zihinsel bakımdan sağlıklı olmanın ne anlama geldiğini bir kez daha düşünmemiz gerekir. Akıl sağlığını “normallik” –mutlu, gerçekçi, başarılı– olarak görürüz. Taylor gerçekçiliği mutluluk yararına feda ettiğimizi de gösterdi. Bu mantık dışı veriler beni normal olmanın anlamı konusunda iki sonuca götürür:

1. *Mutluluğun bükülmesi*: Normal koşullar altında normal insanlar kendilerini abartırlar. Şeyler üzerinde gerçekte

olduğundan daha fazla denetime sahip olduğumuzu düşünürüz; koşulların gerektirdiğinden daha fazla iyimser oluruz; yeteneklerimizi, güzelliğimizi ve zekâmızı abartırız. “Yazı gelirse kazanırım, tura gelirse şans” bizim bilinçdışı hayat felsefemizdir. Yüzden fazla farklı araştırma insanların pozitif olaylar yaşama olasılıklarının akranlarınınkinden daha fazla olduğunu değerlendirdiklerini belgelemiştir.

Hatta bir araştırma bu ilkeyi niceliklendirdi.⁴ Hayattan hoşnut olma halini 0’dan 100’e bir ölçekte -0 en kötü durumu, 100 ise tam bir memnuniyeti gösterir- standartlaştıran on altı araştırma, ortalama puanı %75 olarak belirledi. Bu da çoğu insanın genellikle hayatından memnun olduğu anlamına geliyordu. Daha önemlisi, puanların dağılımı çok dardı: Neredeyse herkes %70 ile %80 arasında puanlandı. Aslında, insanların %90’ı, %50’nin üzerinde puan almıştı. (teorik olarak bu ortalama tatmin düzeyini verir). Başka deyişle, normal hayata doğru bir bükülme var: Neredeyse herkes kendisini ortalamadan daha mutlu hissediyor, bu da “ortalama tatmin”in nadiren görüldüğü anlamına geliyor.

2. *Başarının tehlikeleri:* Zeki bir terapist olan Leston Havens, bir keresinde bana, pek çok insanın başarısızlıkla iyileştiği, pek çoğunun da başarıyla mahvolduğu kanaatine vardığını söylemişti. Yazı tura oyununun ve düğmeye basma araştırmalarının (insanın önce doğru yanıt vermesi ya da para kazanması denetim yanılsamasını güçlendiriyordu) gösterdiği gibi, başarısızlık yanılsamaları azaltırken, başarı yanılsamayı ancak kötüleştirir. En normal, zihinsel bakımdan sağlıklı insanlar şu özelliklere sahiptiler: Mutluluklarını abartırlar ve işler iyi gittiğinde bu yanılsama daha da kötüleşir.

Bu, çözüme ulaşmış bir tartışma değildir ve bu yorumların yanlış olduğu kanıtlanabilir. Fakat bunlar doğruysa, çeşitli sorular ortaya çıkar. Pozitif yanılsamalar neden olur?

Sadece kişisel zorluklar sayesinde mi gerçekçiliğe ulaşabiliriz? Ya da kalıtsal olarak bazılarımızın diğerlerinden daha gerçekçi olması daha mı muhtemeldir? Depresyon gerçekçiliğe giden kral yolu mudur?

Pek çok konuda doğrusal ilişkiler farz etme eğilimindeyiz. Bir şey iyi ise, daha fazlasının daha iyi olduğunu varsayabiliriz. Fakat pek çok şey için eğrisel bir ilişki vardır: Azı zararlıdır, çoğu da öyledir; ortası tam doğrudur. Bilim adamları buna tersine çevrilmiş U-eğrisi derler, fakat bunu Altın Saçlı Kız ve Üç Ayıcık masalında da buluruz. Bu masalda kız, en doğrusunu bulana kadar yulaf lapası kâseleri ile döşekler arasında seçim yapar. Buna *Altın Saçlı Kız İlkesi* diyebiliriz.

Biyolojide anksiyetenin eğrisel olduğu genel olarak kabul edilir. Orta miktar, organizma için iyidir; zinde, savunmaya ya da kaçmaya hazır durumda tutar. Çok azı, organizmayı yırtıcılara ya da diğer tehlikelere açık hale getirir; çok fazlası, aşırı strese neden olarak organizmayı tehlikeyle daha az baş edebilecek hale getirir. Taylor, fiziksel hastalık araştırmalarında hastaların çoğunun gerçeklikten tamamen koptuklarına dikkati çekerek, yanılsamanın benzer bir rol oynayabileceğini öne sürer. Bu hastalar psikotik ya da nevrotik olmaktan uzaktılar. Temelde onlar gerçeklikle teması olan, tıbbi hastalıklarıyla ilişkide aşırı derecede iyimser, normal insanlardı. Özetle, gerçeklikten sadece *pek az* uzaktılar. Taylor, çok az yanılsamanın hepimizi çok gerçekçi yaptığını öne sürer; olguların kesinlikle umutsuz olduğunu görmek bizi vazgeçmeye yöneltir. Çok fazla yanılsama, Freudcuların öne sürdükleri gibi, dünyanın zorluklarına uygun biçimde karşılık verme yeteneğimizi azaltır. Tıbbi hastalıkları olan insanlarda pozitif yanılsama, hafif, kararında bir miktardır; onların düşmanla daha iyi başa çıkmalarına, hayatın zorluklarına hazır olmalarına ve onlarla yüzleşmelerine yardımcı olur.

Kişide, ister şans eseri ister yetenekleri sayesinde başarılı olsun, erken dönemdeki zorluğun yokluğu daha sonra genellikle olumsuz etki yaratır; zor zamanlar geldiğinde kişi kırılımandır. Erken zafer gelecekte başarisızlığa yol açabilir.

Tam tersine, kişinin erken dönemde tekrar tekrar yaşadığı başarisızlıklar, gelecek yanılısamasına karşı depresyon açısı sağlıyordu. Yale deneyindeki artan grubun gösterdiği gibi, sonraki başarı kişinin başını döndürmez, çünkü o başarisızlıklarını hatırlar ve hayatta şansın rolüne önem verir. Filozof Karl Jaspers, bir keresinde, bir adamın başarisızlığa gösterdiği tepkinin onun nasıl biri olacağını belirlediğini söylemişti. Acılar sayesinde kişi dünya hakkında daha gerçekçi hale gelir ve böylece onu değiştirme yeteneği artar. Lincoln muazzam acılar çekmişti; Churchill de çok acı çekti; Sherman da. Hayatlarının erken dönemlerinde daha şanslı olanlar –bu kitapta daha sonra göreceğimiz gibi, McClellan ve Neville Chamberlain– zihinsel olarak hasta liderlerin başarılı oldukları yerde başarisızlığa uğradılar.

Elbette herkes acı eker. Fakat hayatın acıları şiddetli ya da hafif, erken ya da geç olabilir. Taliqli olan için, acılar fazla sık ve ağır değildir ve kaçınılmaz hale gelene kadar ertelenir. Hayatının erken döneminde talihsiz olanların, zorluklara ve trajedilere –ya da akıl hastalığının zorluklarına– katlananların, azımsanmayacak ölçüde, en büyük liderlerimiz oldukları görülür.

BÖLÜM 4

BOŞLUKTAN ÇIKIŞ

CHURCHILL

Winston Churchill'i hatip, ateşli bir lider, tiranlığa boyun eğmeyi reddeden, inatçılığında bir ulusun, daha sonra bütün dünyanın direnme ve sonunda üstün gelme gücü bulduğu adam olarak hatırlarız. Diğer önde giden İngiliz devlet adamları, zafere giden yolda Churchill'in rolünü oynayamamışlardı. Churchill tek başına büyük lider, savaş zamanı dehası, demokrasinin kurtarıcısı olarak ortaya çıktı. Ve bazılarının onda zihinsel sorunlar olduğunu kabul etmesine rağmen, pek az kişi bu sorunların onun muhteşem liderlik yetenekleriyle ilgili olduğunu değerlendirir. Churchill'in ağır ve tekrarlayan depresif epizotlarının, onun, Almanya'nın oluşturduğu tehdidi gerçekçi biçimde değerlendirme yeteneğini artırdığına inanıyorum.

Böylesine büyük bir adamın zihinsel ve bedensel olarak özellikle tam kapasitede, sağlıklı ve sağlam, ortalama insanı aşan zihinsel ve ruhsal yeteneklerle dolu olduğu farzedilebilir. Fakat Churchill bu durumdan uzaktı. Aslında, oldukça hastaydı ve eğer yirmi birinci yüzyılda orta sınıf bir Amerikalı olarak yaşıyor olsaydı, üzücü, fakat tipik bir akıl hastalığı öyküsü olacaktı.

Gördüğümüz gibi, akıl hastalıkları kısmen genetikdir ve kişi nadiren ailesinde aynı bulguların bulunmadığı ağır bir hastalığa yakalanır. Churchill örneğinde fazla araştırma yapmamız gerekmez: Babası öldüğünde çoktan delirmişti. Marlborough Dükü'nün torunlarından Lord Randolph Churchill, oğlunun da daha sonra yapacağı gibi siyasette kısa süre içinde dikkati çekti, henüz otuzlu yaşlarındayken Maliye Bakanı oldu. Normal koşullarda başbakan da olabilirdi, fakat Lord Randolph'un dışlanması yol açacak karakter kusurları vardı. Bu kusurların biri cinselliğe özel bir düşkünlüktü; hayatı boyunca pek çok macera yaşadı ve Viktorya Çağı İngilteresi'nin "seks tanrıçası" olarak bilinen Leydi Colin Campbell için 20.000 sterlin harcadı.¹

Lord Randolph muhtemelen manik ve psikotik belirtiler veren nörosifiliz ("Genel Akıl Hastalığı Felci" deniyordu) geliştirmişti. On dokuzuncu yüzyılda bu tür vakalar, modern tıbbın tanımladığı şekilde şizofreniden ayrılamıyordu. (Penisilin nörosifiliz tedavisinde 1940'lardan sonra kullanıldı ve bu nedenle, psikiyatrik belirtiler için kullanılan etkili ilaç olarak görülebiliyordu.) Nörosifilize neden olan bakteriler için daha sonra laboratuvar testleri geliştirilene kadar, hangi hastada sifiliz nedeniyle psikoz, hangisinde şizofreni olduğunu belirlemek imkânsızdı.

Psikoza neden olan ve geçmişte çoğu kez şizofreniyle karıştırılan manik-depresif hastalığın, manik epizotlar sırasında hastaları cinsel olarak dürtüsel ve aşırı faal hale getirebilmesi, bunun da sıklıkla fahişelerle ilişkiye, güvenli olmayan cinsel ilişkilere ya da başka sapmalara yol açması, sorunları karmaşık hale getirir. Cinsel ilişkiyle bulaşan hastalıklar, (nörosifiliz gibi) manik depresif hastalığı olan insanlarda genel popülasyona kıyasla daha yaygındır. Sebep ve sonuç ilişkisi kurmak zordur. Lord Randolph nörosifiliz nedeniyle mi akıl hastasıydı, yoksa akıl hastası olduğu için mi manik-depresifti, yoksa ikisi birden mi?

Nörosifiliz genetik değildir. Ancak Lord Randolph'un oğlu Winston'da farklı bir akıl hastalığı olduğunu göreceğiz.² Aynı durum, Winston'ın kızı Diana için de geçerliydi. Diana, 1952'de büyük bir depresif epizot yaşamış ve 1963'te aşırı dozda barbiturat alarak intihar etmişti (bunu önlemek için çabalamasına rağmen). Churchill'in, lakabı "Neşeli" olan teyze tarafından kuzeni de hayatı boyunca ağır depresif epizotlardan mustarıptı. Böylece Churchill'in akrabaları arasında depresyona ailesel bir yatkınlık buluyoruz. İntihar vakalarının varlığı ise ailesel ruh halinin orta halli bir kalıtsal özelliğin ötesinde olduğunu gösterir.

Bir sonraki adım Churchill'in sergilediği aktüel belirtileri incelemektir. Hiç kuşku yok ki ağır depresyon dönemleri geçirmişti; bu konuda açtı, Samuel Johnson'u izleyerek, depresyonundan "Kara Köpek" diye bahsediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla en ağır depresyonu 1910'da, yaklaşık otuz beş yaşında, İçişleri Bakanı olduğu sırada geçirdi. Hayatının ileri döneminde, doktoru Lord Moran'a şöyle demiştir: "İki ya da üç yıl kadar resimdeki ışık solmuştu. İşimi yaptım. Avam Kamarası'nda oturdum, fakat kara depresyon üzerime yerleşmişti."³ Kendisini öldürmeyi düşünmüştü. "Bir ekspres tren geçerken platformun kıyısında durmayı sevmem,"⁴ demişti doktoruna. "Geri çekilmek, mümkünse trenle aramda bir sütun bırakmak isterim. Bir geminin güvertesinde durup sulara bakmayı sevmem. Saniyelik bir eylem her şeyin sonu olur. Depresyonun sadece birkaç damlası." Otuz beş yaşındaki umutsuz adam yetmişindeki kahramandan hiç farklı değildi. 1945'te Churchill seçimleri kaybettiğinde Lord Moran hastasını ziyaret etmiş ve onu yeni dairesinin balkonundan şikâyet ederken bulmuştu. "Böyle bir uçurumun kıyısında uyumaktan hoşlanmıyorum,"⁵ demişti. "Bu dünyadan kopmak istemiyorum, fakat düşünceler, umutsuz düşünceler başıma üşüşüyor."

Kişinin üzüntüsünden ötürü genellikle dışsal olaylar suçlanır, fakat bu yaklaşım doğru olabileceği kadar çoğu kez yanlıştır da. Churchill'in durumunda, kesinlikle yanlıştır; üzüntüsünün içinden geldiği hiçbir kuşkuya yer bırakmaz. 1910'da başarının zirvesindeydi; sonraki otuz yıl boyunca en iyi günlerinin geride kaldığını düşünecek ve daha iyi olmayacaktı. 1910'da mutlu bir evlilik yapmıştı; zengin, ünlü, siyaseten güçlüydü ve büyük saygı görüyordu. İntihar şöyle dursun, mutsuz olması için bile hiçbir sebep yoktu ve kendisi de asla aksini iddia etmezdi.

Yine de, Churchill depresyonun daha fazlasından mustaripti. Artık pek çok tarihçi onun depresyonunu biliyor, fakat onun depresyonda olmadığı zaman ruh halinin sık sık değişmesini genellikle değerlendirmiyorlar. Churchill asla “kendisi” değildi, çünkü “benliği” değişmekteydi. Depresif epizotları geçtiğinde, başka biri –uyumsuz, saldırgan– oluyordu. Arkadaşı Lord Beaverbrook, Churchill'in daima “ya güven çarkının en tepesinde ya da yoğun bir depresyonun dibinde” olduğunu kaydetmişti.⁶ Churchill'in Genelkurmay Başkanı General Ismay, “Churchill bir çelişkiler yığındır,”⁷ demişti. “Ya dalganın tepesinde ya da içindedir; ya övgüler yağdırır ya da acı bir dille lanetler; ya bir melek mizacındadır ya da bir öfke cehenneminde; hemen uykuya dalmadığında bir volkandır. Onun yapısında uzlaşma diye bir şey yoktur.”

Yükselme ve alçalma şeklinde yaşanan bu sık değişimler, tam da psikiyatr Ernst Kretschmer'in *siklotimik* kişilik dediği şeydir. Churchill'i tanıyan ya da hakkında araştırma yapan çok sayıda hekim onun muhtemelen siklotimik bir kişiliğe sahip olduğu görüşünde birleşmiştir.⁸ Bu kişilik, artık bildiğimiz gibi, biyolojik ve genetik olarak bipolar bozuklukla ilişkilidir. Mesela, ünlü İngiliz nörolog Lord Russel Brain, Churchill'i neredeyse yirmi yıldır tanıyor ve onu

yirmi kez kendisini ziyaret eden bir hasta olarak görüyordu. Lord Brain, Churchill'in "bir siklotom dürtüsüne, canlılığına ve delikanlılığı"na sahip olduğu sonucuna varmıştı.⁹ ("Hepimiz kurtçuklarız,"¹⁰ demişti Churchill bir keresinde, "fakat ben bir ateşböceği olduğuma inanıyorum.")

Bu gözlemler, depresyonda olmadığı zaman Churchill'in muhtemelen hipomanik (orta düzeyde manik) belirtiler gösterdiğini ortaya koyar: Enerjisi yüksekti, oldukça sosyal ve dışa dönüktü, düşüncelerinde ve eylemlerinde hızlı ve bir ölçüde dürtüseldi. Rutin olarak gecenin geç saatlerine kadar uyanık kalır, robdöşambrını giyip kitaplarını dikte ettirdiği, diğer çalışmalarına gömüldüğü gece yarısından sonra bir enerji patlaması yaşırdı. Sadece on yıllarca bakan ya da başbakan olarak hizmet ederken değil, yetmiş iki cilt tutan kırk üç kitabı (muazzam bir hacmi olan yazışmalarından ayrı olarak) yazarken de görülmemiş biçimde üretken-di. Genç bir adam olarak Hindistan'da ve Sudan'da cesaretle sürdürdüğü askeri hizmeti ve hatta (gazeteci olarak çalışırken) Boer Savaşı sırasında Güney Afrika'da savaş tutsağı olduğu (kaçmıştı) dönem de vardı. Churchill ünlü, bazen kötü şöhretli bir konuşmacıydı; ünlü olmadan önceki yıllarda da sosyal ortamlara hükmeder, durmaksızın, güçlü ve bitimsizce konuşurdu. Zihni asla durmazdı; her zaman düşünür, bir sebebi olsa da olmasa da sürekli komplolar hazırlar, planlar yapardı. Franklin Roosevelt, Churchill'in bu kişilik özelliğini, Normandiya çıkarması sırasında gözlemlemişti. Çıkarma harekâtının bir bölümü, engebeli sahili düzeltmek için eski gemileri betonla doldurup üst üste batırarak yapay limanlar yaratmayı kapsıyordu. FDR, "Biliyorsunuz," der, "bu Churchill'in fikriydi. Bu onun parlak fikirlerinden biriydi. Günde yüz tane böyle fikir geliştirir ve bunların yaklaşık dördü iyidir."¹¹

Siklotimik kişilik hafif manik (hipomanik) ve hafif depresif belirtiler arasında sürekli gidip gelmeyi kapsar ve Churchill belirgin biçimde çoklu ağır depresyon epizotları gösterdiği için, bana öyle geliyor ki onun durumu tip II bipolar bozukluğun (dönüşümlü olarak hipomani ile ağır depresyon) resmi güncel tanımına uyuyor. Daha ağır manik epizotlar yaşamış olması da mümkündür. Henüz belgelemediğimiz bu durumda Churchill standart bipolar bozukluğun (tip I de denir) teşhis tanımına uyar.

Bu depresif epizotların seyri de, tekrarladığı için, bir hastalığın varlığıyla tutarlıdır.¹² İlk ağır epizotu yirmili yaşlarının başında Küba'da yaşamıştı; bir sonraki, İçişleri Bakanı olduğu otuzlu yaşlarının ortalarında geldi; bir diğeri, kırk bir yaşındayken, Birinci Dünya Savaşı sırasında Gelibolu deniz savaşının başarısızlığa uğramasından sonra; son iki epizot ise meşhur boşluk yıllarını kapsayan kırklı ve ellili yaşları arasında, her on yılda bir görüldü. Ellili yaşları özellikle karanlık bir on yıldı; Churchill siyaseten dışlanmış, düşmanlarının yanı sıra kendi Muhafazakâr Partisi tarafından da reddedilmişti. Tıpkı Lincoln'da olduğu gibi, altmışlarında ve daha sonrasında yaşadığı en büyük şöhret döneminde belirtilerin azaldığı görüldü. Ancak o sırada doktorlar ona amfetamin veriyorlardı; o da kendisini alkolle aktif biçimde tedavi ediyordu. Buna rağmen, savaş iyi giderken bile manik-benzeri belirtilerine ve depresyonuna ilişkin bazı dokümanlar vardır. Temmuz 1943'te, Anthony Eden'in özel sekreteri şu notu düşmüştü: "Başbakan sevinçten çıldırmış durumda. Savaş yaşlı adamın başına vurdu. Tükettiği içki miktarı –şarap, brendi, viski– inanılmaz."¹³ 1944 baharının sonunda Roy Jenkins, Churchill'in, "aralıklı olarak tekrarlayan genel bir yeis ve keder örüntüsü içinde enerji patla-

maları ve performans parlaklığıyla seyreden büyük ruhsal dalgalanmalar” geçirdiğini kaydeder.¹⁴

Churchill bir efsane haline geldikten sonra bile melankolik tutumundan tamamen kurtulamadı. Hayatının sonuna doğru kendisinin bir başarısızlık abidesi olduğunu düşünüyordu. Son yıllarında ona eşlik eden Montague Brown şöyle yazmıştı: “Yaptığı her şeyin felaketle sonuçlandığını hissediyordu. Savaşı kazanmış, fakat imparatorluğu kaybetmişti, komünizm Avrupa’nın yarısını yutmuştu ve sosyalizm sevdiği dünyayı tehdit ediyordu.”¹⁵ Yetmişli yaşlarında, kızına şöyle dedi: “Sonunda bir hiç kazanmak için büyük bir iş başardım.”¹⁶

Tedavi son bulgu kaynağıdır ve Churchill hayatı boyunca ruh halleri yüzünden tedavi edilmiştir. Özellikle psikiyatrik olan tedavi hakkında elimizde fazla bulgu yoktur, bunun sebebi ilk psikiyatrik ilaçların 1950’lere kadar keşfedilmemiş olmasıdır. Ancak doktoru Lord Moran en azından 1950’lerde, belki daha erken bir tarihte Churchill’e amfetamin verdi.¹⁷ Etkili bir antidepresan olan amfetaminler 1930’larda ve 1940’larda depresyon için en yaygın kullanılan ilaçlardı; şimdi bile bazı durumlarda depresyon için kullanılır.

Kendisini içkiyle de tedavi ediyordu. Bunu saklamıyordu. Bir keresinde, “Alkolün benden aldığından daha fazlasını ben alkolden aldım,”¹⁸ demiştir. Aslında çoğu tarihçi alkolü, yaratabileceği etkiden ayrı olarak onun inişli çıkışlı ruh halinin bir izahı olarak görmüştür. Kahvaltıdan sonra viski soda içmek, öğle yemeğinde şampanya almak ve akşam doğru gene viski soda içmek (ardından biraz kestirmek), saat sekizde yenilen akşam yemeğinin ardından genellikle karıştırarak içmek günlük rutininin bir parçasıydı.¹⁹ Gece yarısından sonra, gece sekreterlerinin yardımıyla yazılarını yazardı. (“Şampanyasız yaşayamam,” demişti. “Zaferde hak ediliyor. Yenilgide ona ihtiyaç duyuyorum.”) Bir kere-

sinde, içki yasağı uygulanan dönemde New York'u ziyaret ederken kendisine bir araba çarptı²⁰ ve sarsıntı geçirdi, bu durumu bahane ederek kendisini muayene eden doktordan alkol tüketiminin tıbbi bir zorunluluk olduğunu gösteren bir not aldı. Bipolar bozukluğu olan insanlar sıklıkla alkol kullanırlar. Depresyona girdiklerinde, kaygılı ve huzursuz olduklarında alkol onları yatıştırır; manik olduklarında ve dürtülerini kontrol edemediklerinde alkol –cinsel ilişki ve para harcamayla birlikte– kendilerini kaybetme arzularına hizmet eder.

Çoğu tarihçi Churchill'in ruhsal dalgalanmalarını göz ardı etmiştir. Psikiyatr Anthony Storr, Churchill'in manik depresyonunun ona biraz görkem kazandırarak yardımcı olduğunu, bunun da İngiltere için bir şans olduğunu öne sürmüştür:

1940'ta her şeyin Britanya'nın aleyhine olduğu sırada, ılımlı kanaatleri olan bir lider pekâlâ işimizin bittiği sonucuna varabilirdi... 1940'ta her siyasi lider, kalbi umutsuzlukla dolu olsa da, cesaret dolu sözlerle Britanya'yı canlandırmaya çalışabilirdi. Fakat böyle bir anda, ancak kendi içindeki umutsuzluğu bilen ve onunla yüzleşen bir adam ikna edici olabilirdi. Ancak umutsuz bir durumda bir umut ışığı görebilen, cesareti aklın ötesine geçen, düşmanlar tarafından sarıldığı ve kuşatıldığı anda saldırgan ruhu kendi acımasızlığıyla yanıp tutuşan bir adam, o tehditkâr 1940 yazında bizi canlandıran ve ayakta tutan o isyankâr sözlere duygusal bir gerçeklik kazandırabilirdi. Churchill böyle bir adamdı; ve o, hayatı boyunca kendi umutsuzluğuyla savaşmış olduğu içindir ki umutsuzluğun üstesinden gelinebileceğini başkalarına aktarabildi.²¹

Storr'un, Churchill'in akıl hastalığıyla ilgili daha derin bir bilgeliği ıskaladığını düşünüyorum: Manik mizaçta olduğu farz edilen görkem değil, daha çok onun depresif

acılarının gerçekçiliği. Belki de bu melankolik Churchill ile onun siyasi gerçekçiliği arasındaki bağlantının anahtarı, onun siyasi sürgünde olduğu dönemde, ya da “boşluk” yıllarında bulunabilir.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde, siyasetten dışlanan ve kendi Muhafazakâr Partisi tarafından kenara itilmiş olan Winston Churchill, dışarda kalmış, biraz huysuz bir siyasi varlık gibi görülüyordu. 1924'te, Maliye Bakanı olarak yaptığı son kabine görevinde, ekonomiden fazla anlamadığını gösterdi ve iç siyasette hedefi ıskaladı (yükselen sendikal harekete katı muhalefetine olduğu gibi). Dış siyaseti biraz daha iyiydi: O “yarı çıplak Hint fakiri” Mohandas Gandhi'yle barışçı bir bağımsızlık müzakeresi yerine Hindistan'a daha fazla askeri birlik sevk etmek istediğinde, savaş yorgunu ulus korkuyla sindi.

Churchill zamana uymuyordu. 1920'lerde ve 1930'larda Muhafazakâr Parti lideri Stanley Baldwin –Churchill dahil herkesin değer verdiği bir adam– kendi muhafazakâr tabanını yatıştırırken, aynı temel tutumu yansıtan İşçi Partisi lideri Ramsay MacDonald'la uzlaşıyordu (bazı solcular, uzlaşma eğilimi yüzünden MacDonald'a “Kemiksiz Ucube” diyorlardı). Bu iki adam yaklaşık on yıl kadar Winston Churchill'i dışlayan bir ulusal birlik hükümetini yönetti.

Churchill iki savaş arası dönemde oluşan bu ulusal birlik kulübünün bir parçası değildi; bunun esas sebebi askeri görüşlerinin akranlarminkine keskin biçimde karşıt olmasıydı. Churchill, Nazi tehdidine hazırlık için İngiltere'nin yeniden silahlanmasını istiyordu; savaşı öngörüyordu. Diğerleri askeri harcamalara karşı çıkıyorlar ve Alman tehlikesinin gerçekliğini idrak edemiyorlardı. Söz gelimi, Westminster Dükü –Churchill'in evlilik töreninde sağdıçtı ve İngiltere'nin en zengin adamı olarak biliniyordu– Nazi

Almanyası'nın açıktan Yahudi karşıtı bir destekçisiydi.²² Lord Londonderry –Churchill'in kuzeni ve 1931-1935 yıllarında Havacılık Bakanlığı'nın şefi– Churchill'in Britanya hava kuvvetlerini genişletme çağrılarını sürekli reddediyordu. Hatta Londonderry, Hitler'in aristokrat elçisi Kont von Ribbentrop 1935'te İngiltere'yi ziyaret ettiğinde onu ağırlamıştı. Baldwin'in Dışişleri Bakanı Sir John Simon, Hitler'e “bıyıklı bir Avusturyalı Jandark” diyordu.²³ Churchill'in siyasi akıl hocası, Birinci Dünya Savaşı döneminde Başbakan David Lloyd George bile Hitler'in “zihninde tek bir amaç olan doğuştan lider, çekici ve dinamik bir şahsiyet” olduğunu söylüyor ve şu sonuca varıyordu: “Ülkemizin başında böylesine üstün niteliklere sahip bir adamın olmasını isterdim.”²⁴ Kraliyet ailesinde bile Alman sempatisi vardı; Galler Prensi (geleceğin kralı VIII. Edward) 1933'te bir Alman prensine şöyle diyordu: “Yahudiler ya da başka bir [konuda] Alman iç işlerine karışmak bizim işimiz değil... Diktatörler bugünlerde çok popüler, çok geçmeden İngiltere'de de bir tane isteyebiliriz.”²⁵ Kral V. George açık sözlüydü: “Yeni bir savaş istemem. İstemeyeceğim. Sonuncusu benim işim değildi ve eğer bir savaş daha olursa ve bu savaşa girme tehdidiyle karşılaşırsak, ülkenin savaşa girmesine izin vermektense, bizzat kendim Trafalgar Meydanı'na [geleneksel olarak protesto gösterilerinin yapıldığı yer] giderim.”

Baldwin, Churchill konusunda kararsızdı. Churchill kitaplarını imzalayıp ona gönderdiğinde, Başbakan karşılık olarak ona övücü mektuplar yazardı. Fakat muhafazakâr lider, davranışları kestirilemeyen Churchill'e içten içe kuşkuyla bakıyordu. 1936'da bir arkadaşına şöyle diyordu: “Winston doğduğunda periler onun beşiğini armağanlarla doldurmuşlar; hayal gücü, belâgat, çalışkanlık, yetenek. Derken perilerden biri gelip, ‘Hiç kimse bu kadar armağanı hak etmiyor,’ demiş ve onu alıp öyle bir silkelemiş ki,

bütün bu armağanlar içinde sadece muhakeme ve bilgeliği inkâr eder olmuş ... [işte bu yüzden] ... bizler Kamara'da onu dinlemekten hoşlanırsınız, fakat tavsiyelerine kulak asmayız.”²⁶ Pek çok kişi dışlanmasının Churchill'i depresyona soktuğunu düşünür; belki de Churchill'in depresyonu dışlanmasına neden olmuştu. Churchill, Baldwin ve diğerleri tarafından Boşluk'a sürgün edildi, çünkü alışılmadık kişiliği (kısmen hastalıklı ruh halini yansıtan) onun kederli ve gerçekçi siyasi kanaatlerinin göz ardı edilmesine bir gerekçe sağlıyordu. Baldwin halefi olarak bir başkasını gözüne kestirmişti: Neville Chamberlain.

Churchill ile Chamberlain arasındaki Nazilere yaklaşımlarında görülen karşıtlık çok iyi bilinir. Churchill 1930 yılının Ekim ayı başları gibi erken bir tarihte Nazi tehdidi hakkında uyarılara başlarken, Chamberlain 1938'de yaptığı tayin edici Münih ziyareti kadar geç bir âna kadar konuya önem vermemişti. Chamberlain, Hitler'le kişisel ilişkiler kurmak, onunla tanışmak; savaştan kaçınma gereği hakkında onu akılcı biçimde *ikna* etmek istiyordu.

Hitler'le ilk buluşmalarından sonra Chamberlain onun haklılığına *ikna* olmuştu: “Onun yüzünde sertlik ve acımasızlık görmeme rağmen, söz verdiği zaman kendisine güvenilir bir adamla karşı karşıya olduğum izlenimini edindim.”²⁷ Chamberlain onunla topu topu üç kez buluşmuştu; üçüncü seyahatinden önce, Avam Kamarası'nda planını açıklarken, üyelerin çoğu onu ayakta alkışlamıştı. Churchill gibi birkaç kişi çevrelerindeki meslektaşlarının hiddetli tavırlarına rağmen yerlerinden kalkmadılar. 1938 yılının Eylül ayında, Chamberlain Münih'te Hitler'le akşam yemeyindeyken, Churchill Nazi karşıtı iki milletvekiliyle içkisini yudumluyor ve öfkeyle şöyle diyordu: “Büyük Savaş'ta tecrübe kazanmış, mükemmel sicile sahip bunca onurlu adam nasıl olur da böylesine korkakça bir siyasete göz yumar?

İğrençliktir, sefilliktir, insanlık dışıdır ve intihardır bu.”²⁸

Chamberlain’in sadece bir yanılısama gördüğü yerde Churchill’in gerçeği görmesini sağlayan neydi? Önemli bir farklılık, Chamberlain’in zihinsel bakımdan sağlıklı olması (bu konuyu 14. bölümde daha çok tartışacağız), Churchill’in ise belirgin biçimde sağlıklı olmamasıdır.

Churchill onu içten içe kemirip duran kara köpeğe asla teslim olmadı. O zamandan sonra da, ister Hitler, ister Mussolini olsun, diğer köpeklere de teslim olmak niyetinde değildi. Storr’un dediği gibi, aklın ötesinde bir cesarete sahipti, çünkü 1940’tan önce pek çok kez ölümle yüz yüze gelmişti, sadece uzak diyarlardaki meydan savaşlarında değil, kendi günlük hayatında da. Doktoru Lord Moran, Churchill’in eski arkadaşı Vikont Brendan Bracken’le yaptığı bir tartışmayı aktarır. Bracken şöyle der: “Winston her zaman ‘umutsuzluktan yana’ olmuştur. Çanakkale Savaşı’ndan sonra portresini yapan Orpen, onun yüzünde gördüğü derin mutsuzluktan söz ederdi. Ona mutsuz adam derdi... Daha sonra Winston, İkinci Dünya Savaşı’ndan önceki boşluk yıllarında, ‘Ben bittim,’ demeye başladı. Bunu günde iki kez söylerdi. Bir daha asla göreve dönemeyeceğinden kesinlikle emindi, çünkü herkes onu adeta vahşi bir adam gibi görüyordu... Winston görevde olmadığı zaman hep acınacak halde olmuştur. İstifa ettikten sonra [1946’da başbakanlık görevinden] ne halde olduğunu biliyorsunuz. Bana her gün ölmek için dua ettiğini söylerdi.”²⁹

Kuşkucu bir okur, Churchill’in sadece bir kötümser olduğunu, daima en kötüsünü hayal ettiğini, olumsuzluğunun 1930’larda doğrulanmış olduğunu söyleyebilir. Ya da onun, akıl hastalığının, liderliği bozduğuna dair yaygın anlamıyla bilgelik açısından bir anormallik, bir istisna olduğu düşünülebilir. İkisi de doğru değildir.

Churchill neredeyse sadece bir depresif gerçekçilik r-
negidir. Bu kitabın başka yerlerinde diğerk örneklerle ta-
nışacağız: Lincoln, Gandi ve Martin Luther King Jr. Dep-
resif gerçekçiliğinin çok geniş bir koşullar yelpazesinde rol
oynadığını görebiliriz: Churchill ve Lincoln'ın savaşın ka-
ınılmaz olduğunu anlamalarını sağladı, Gandi ve King'in
şiddeti reddetmelerine yol açtı. Sadece Churchill üzerinde
odaklanmak ve bazılarının yaptığı gibi, gerekiliğı bir sa-
vaş gerekçesi, bir savaş çığırtkanlığı mantığı olarak değer-
lendirmek yanlıştır. En büyük barış taraftarları da depresif
gerekilerdi.

BÖLÜM 5

İKİSİ DE AYNI İNCİL'İ OKUR

LINCOLN

Tarihçiler Amerikalı liderler arasından en çok Abraham Lincoln hakkında kitap yazmışlardır ve bu kitaplar yakın zamana kadar onun depresyonunu tam olarak incelememiştir. *Lincoln's Melancholy*'de [Lincoln'ın Melankolisi], Joshua Wolf Shenk depresyonun Lincoln'ın liderliği üzerinde yarattığı yararlı etkiyi, özellikle bu hastalığın empatiyi ve azmi güçlendirmesi açısından ele alır.¹ Bu bölümde Lincoln'ın depresyonunun onun siyasi gerçekçiliğini nasıl güçlendirdiği konusuna odaklanacağız.

Önce, Churchill için yaptığımız gibi, Lincoln'ın akıl hastalığının gerçekliğini göstermemiz gerekir. Lincoln inkâr edilmeyecek biçimde depresyon *belirtileri* gösteriyordu. Tarihçiler bu türden bir depresyonun akıl hastalığı olup olmadığı konusunda anlaşılamamışlardır. Burada onun en ağır depresyon belirtilerine ilişkin bir değerlendirme yer alıyor. Bu belirtiler, Lincoln'ın evlilik teklifinin reddedilmesinden kısa süre sonra başlamıştı: "1841 yılının Ocak ayı başlarında Abraham Lincoln çok kötü durumdaydı. Meclisteki oylamaları kaçırmaya başlamıştı... Sonraki hafta pek çok oturuma katılmadı... 'Lincoln'ı moralsizliği ve melankoli-

siyle tanıyorsunuz...' diye yazmıştı Edwin Webb... 'Büyük zorluklar içinde büyümüş ve şimdi bedenlen ve zihnen hasta bir yatalak.'"²

Bu olaydan hemen önce Lincoln, takma isimle, intihar üzerine bir şiir yayımlamıştı. Öncesinde, 1835'te, aşık olduğu genç bir kadının ölümünden sonra, bilfiil intihar eğilimi göstermişti:

Lincoln, "bana sık sık sık intihar düşüncesine kapıldığını söylerdi," diye hatırlıyordu, Mentor Graham. Komşuları onun güvenliğini sağlamak için seferber oldular. Bir arkadaşı şunu hatırlıyordu: "Bay Lincoln'm arkadaşları... geçici olarak tehlikeli olan ani şoklar nedeniyle onu gözetim altında tutmak ve korumak zorunda kaldılar..." Bir başka hemşehrisi, "Lincoln, tehlikeyi ya da intiharı önlemek için... arkadaşları tarafından bir yere kilitleniyordu." İnsanlar Lincoln'ın delirip delirmeyeceğini merak ediyorlardı. "İçinde bulunduğu topluluğun onun deli olduğunu söylediği zamanlardı," diye hatırlıyordu, Elizabeth Abell... Haftalar süren endişe uyandırıcı davranışların –intihardan bahsetme, ormanda tek başına tüfekle dolaşma– ardından, bölgede yaşayan bir çift [Bay ve Bayan Bowling Green] onu evlerine götürdüler... Biraz kendine geldiğinde, gitmesine izin verdiler, fakat Bayan Green'e göre, "haftalar boyunca oldukça melankolik bir halde"ydi.³

1840'larda, Lincoln arkadaşı olan bir siyasetçiye, zaman zaman "dehşet verici bir melankolinin kurbanı" olduğunu söylemişti, bu yüzden asla cep bıçağı taşııyordu; bıçak yanındayken kendine güvenemiyordu.⁴

Aile tarihine bakıldığında, akıl hastalığı ve melankoli Lincoln klanında yaygındı. Lincoln'm babası hep sıkıntılıydı. Komşularından biri, onun sık sık "hüzünlü" bir havaya büründüğünü ve bazı tuhaf şeyler söylediğini ve onlarla bir-

likte olabileceği durumlarda hep yalnız kalmak istediğini” belirtmişti.⁵ Shenk, diğer Lincoln’larm çektikleri acıları da değerlendirir:

Büyük amcası, bir keresinde mahkemede “zihinsel yapısının dengesiz” olduğunu söyledi. Amcası Mordecai Lincoln, muhtemelen aşırı içkinin ağırlaştırdı, büyük ruhsal dalgalanmalar yaşamıştı. Ve Mordecai’nın ailesi akıl hastalıklarıyla doluydu. Oğullarından üçünün –kuzenleri Abraham’a fiziksel olarak çok benzerlerdi– melankolik oldukları düşünülüyordu... Lincoln’ın bu kuzenlerinden biri, melankoli ile mani arasında sürekli gidip gelirdi ve zaman zaman gerçeklik duygusu zayıflar, deliliği işaret eden mektuplar ve notlar yazardı. Lincoln’ın bir diğer kuzeninin akıl hastalığı nedeniyle Illinois Eyalet Hastanesi’ne kaldırılan bir kızı vardı... Sık sık yoğun zihinsel sorunlarından söz eden bir aile ferdi, onun durumunu “Lincoln dehşetleri” olarak yorumlardı.⁶

Hastalığının seyrine bakıldığında,⁷ Lincoln ilk ağır depresif epizotunu hayatının erken bir döneminde, bu hastalık açısından tipik olarak yirmi altı yaşında geçirmişti. Her epizottan iyileşerek çıkacak (bu da tipiktir), bir süre iyi olacak ve sonra bir başka epizot yaşayacaktı. (Bir sonraki ağır depresyon otuz iki yaşındayken gerçekleşti.) Hayat deneyimleri, epizotları tetikledi (birincisinde âşık olduğu kızın ölmesi, ikincisinde evlenme teklifinin reddedilmesi, üçüncüsünde evliliğin yakın olması). Bir yüzyıl kadar tarihçiler çevresel bu tetikleyicilerin Lincoln’ın melankolisinin yegâne sebepleri olduğunu düşündüler. Onun orta yaşta geçirdiği depresif epizotlar, ılımlı düzeyde depresyonlu temel kişilik özelliği edinmesini sağlayarak zamanla azaldı. İç Savaş başlarken, daha da kasvetli bir ruh haline bürünmüş ve sonra, 1862’de on bir yaşındaki oğlu Willie’yi tifodan kaybedince, belki de son ağır depresyonunu geçirmişti. Nisan

1865'te Ford Tiyatrosu'nda sahnelenen bir oyunu seyretmeye gittiğinde, iyileşmenin henüz başlarındaydı.

Doktorlar da Lincoln'ın akıl hastalığını *tedavi* etmiştiler. 1841'de Dr. Anson Henry, o sırada otuz iki yaşında olan eyalet parlamenterini yoğun bir ilaç tedavisine tabi tutmuştu.⁸ Bir arkadaşı şöyle diyordu: “Doktorlar, onun hayat boyu tam bir lunatik olmanın bir adım yakınında olduğunu söylüyorlar. Bazen işini ihmal eden tam bir deli oluyordu. Aynı kişi gibi görünmediğini söylerler.”⁹ Görünüşe bakılırsa doktorlar Lincoln'a “hipokondrizm”den mustarip olduğunu söylemiştiler. Günümüzde bu, zihinsel nedenlerden kaynaklanan fiziksel belirtilerin bir betimleyicisidir. Temelde fazla bilimsel olmayan “büyük ve tehlikeli tedaviler”in geçerli olduğu bir çağda, akıl hastalıkları için –ister *hipokondriasis*, melankoli ya da akıl hastalığı densin– uygulanan en yaygın tedavi *kan aldırmaktı*: Sülük kullanılarak ya da neşterle açılan bir kesikten kanın akmasını sağlamak. Kadim Romalı fizikçi Gaeanos kadar eskilere giden teoriye göre, kan aldirmek bedenin “salgılar”ını (sıvılar ya da maddeler; kan, balgam, kara safra ve yeşil safra) dengeliyordu. Salgıları dengelemeyi amaçlayan diğer yaklaşımlar müshiller (kusturucular dahil) ya da laksatiflerdi. Doktorlar aşırı soğuk duşu da tavsiye ediyorlardı. Dr. Henry bu görüşlere bağlıydı; ona müshil ve laksatif etkileri olan cıva tabletleri verdi (Lincoln onlara “benim mavi haplarım” derdi).¹⁰ Muhtemelen Lincoln'a kan alma işlemi de uyguladı. Doktorlar onu yoğun biçimde tedavi ettilerse de faydası olmadı. Lincoln'ın kasvetli ruh halini bir gün için bile yükseltecek hiçbir Prozac yoktu ve kendisi de bunu biliyordu. 1841'de şöyle yazmıştı: “Artık yaşayan en sefil insanım. Eğer hissettiğim şey bütün insanlık ailesine eşit biçimde dağıtılmış olsaydı, yeryüzünde tebessüm eden tek bir yüz kalmazdı. Daha iyi olup olamayacağımı söyleyemem; olamayacağıma

dair içimde korkunç bir his var. Şu anki halimde kalmam imkânsız; bana öyle geliyor ki ya ölmeliyim ya da daha iyi olmalıyım.”¹¹

Lincoln, muhtemelen manik-depresif hastalığın, depresif yanı ağır basan bir versiyonundan (akrabalarında da görüldüğü gibi) mustarıptı; yüksek enerjili ve (siyasetçi bir arkadaşına göre) “sınırsız biçimde neşeli ve şamatalı”¹² gençlik yıllarında, hastalık sadece hafif belirtiler göstermişti.

Lincoln zamanının çoğunu aşırı depresyonlu, hatta intihara yakın bir adam olarak geçirmişti. Ancak bu depresyonun Lincoln’a yüksek nitelikli bir kriz dönemi lideri haline gelmesine yardımcı olan bir gerçekçilik ve empati kazandırdığına inanıyorum. 1850’lerde yazdığı özel mektuplarında, 1841’de bir buharlı gemiden gördüğü zincire vurulmuş köleleri betimlerken ve 1840’ların “Know-Nothing”^{*} hareketinin beyazların üstünlüğüne ilişkin tutumlarına tepki gösterirken, dikkati çekici bir empati gösterir:

“Bir ulus olarak, ‘bütün insanlar eşit yaratılmıştır’ diye bildirimde bulunarak başladık. Şimdi bunu pratikte şöyle okuyoruz: ‘Zenciler hariç bütün insanlar eşit yaratılmıştır.’ Know-Nothing’ler kontrolü ele geçirdikleri zaman, bunu şöyle yorumlayacaklar: ‘Zenciler ve yabancılar ve Katolikler hariç bütün insanlar eşit yaratılmıştır.’ Bu gerçekleştiğinde hiç kimsenin özgürlük âşığı gibi davranmadığı başka bir ülkeye –mesela despotizmin ikiyüzlülükle alaşımlanmış olmayan, saf halinde var olabildiği Rusya’ya– göçmeyi tercih ederim.¹³ (vurgular orijinalinde)

Bu doğal empati, katı gerçekçilikle, hatta acımasızlıkla

* 1845’te kurulmuş, 1860’ta feshedilmiş Native American Party [Yerli Amerikalı Partisi] ya da American Party [Amerikalı Partisi] adıyla bilinen siyasi bir partinin, sorguya alındığında “hiçbir şey bilmem” anlamına gelen “Know-Nothing” diyen üyelerinden hareketle adlandırılmış oluşumu. –yhn

kıvamını bulmuştu. Bu büyük adam tutarlı bir kölelik karşıtı değildi. Lincoln köleliğe karşıydı, ancak 1863'e kadar köleliğin kaldırılmasına muhalefet etmişti. 1860'ta bir orta yolcu olarak Güney'le barışçı bir anlaşmaya hâlâ varılabileceğini düşünen uzlaşmacı bir Cumhuriyetçi adaydı.

Lincoln katı ve karmaşık gerçekliği görüyordu: Anayasa özellikle köleliği tasdik ediyordu. Güney, köleliğin sürdürülmesinde ısrarcı olduğunda, tamamen anayasal haklarının sınırları içinde yer alıyordu. Lincoln hukuktan anlayan bir avukattı, fakat Lincoln köleliğin yanlış olduğuna inanan adamdı da; ve Lincoln kölelik karşıtı görüşlerin yayılmakta olduğunu anlayan bir siyaset adamıydı. Önünde sonunda Anayasa değiştirilecek ve kölelik yasadışı olacaktı; sorun bunun nasıl olacağıydı.

Lincoln gerçekte olanlara, Güney'de köleliğin yol açtığı şiddete güçlü biçimde karşı çıkıyordu. Bu şiddetin Batı'ya yayılmasına engel olacak, zamanla sönmölenmesini sağlayacak bir çevreleme stratejisinden yanaydı. Alternatif bir dünyada, eğer İç Savaş olmasaydı, kölelik birkaç on yıl sonra muhtemelen kaldırılacaktı. İngiliz Uluslar Topluluğu'nda kölelik 1840'larda, kamuoyunun evreler halinde, fakat kaçınılmaz biçimde cephe almasıyla kaldırılmıştı. Kölelik, son tutunduğu yer olan Brezilya'da 1888'de kaldırıldı. Güney'de de nihai olarak, savaşla ya da savaşız kaldırılacaktı. Lincoln uzlaşma girişiminde gerçekçiydi: "Çevreleme" siyaseti, eğer ona bir şans verilirse, gayet iyi sonuçlar verebilirdi.

Lincoln'ın en büyük siyasi kahramanının, sınır eyaleti olan Kentucky'den, 1850'nin büyük arabulucusu Senatör Henry Clay olması rastlantı değildi. Lincoln, tıpkı Gandhi gibi, uzlaşma hayranıydı. Gandhi samimi müzakerenin –büyük uzlaşma çabaları– şiddet içermeyen eylem başlamadan önce sonuna kadar sürdürölmesinden yanaydı. Şiddet içermeyen direniş, tıpkı savaş gibi, bir başlangıç taktiği değil,

son çareydi. Lincoln 1850'ler boyunca, kölelik karşıtları sonunda çileden çıkana kadar, benzer bir felsefeyi sürdürdü. Sumter Kalesi'nden sonra, uzlaşma imkânının kalmadığını kabul etti. Köleliğin barışçı biçimde sona erdirilebileceğini umuyordu, fakat bu seçeneğe bağlı kalmadı.

Savaştan önce Lincoln, hem Kuzey'in hem de Güney'in sempatisini kazanarak gerçek bir ulusal lider olmaya çalıştıysa da tarafların güvenini kazanamamıştı. Gösterdiği çabaya ve olabileceklere dair gerçekçi bir değerlendirme yapabilmesine rağmen, hem Kuzey'deki hem de Güney'deki aşırı uçlar Lincoln'ın ateşli bir tutumla sakınmaya çalıştığı savaşa girme konusunda birleştiler. Savaş patlak verdiğinde Lincoln gerçekçi bir tutumla savaşın kazanılması amacına yöneldi.

Yeni başkan, çoğu kuzeyli gibi, önceleri savaşın kısa sürede sona erebileceğini ummuştu. Aslında bu, 1786'daki Viski İsyanı gibi kısa sürede bastırılacak, istisnai bir ayaklanmaydı. Bu yüzden Lincoln ılımlı gündemini sürdürdü: Amaç, Birlik'i muhafaza etmek; köleliği kaldırmak değil, sınırlamaktı. Güneylilerin zaten var olan öfkesini, özellikle sınır eyaletlerinde daha fazla kışkırtmamaya çalıştı. Gerçekçi Başkan şöyle diyordu: "Tanrı'nın benim safımda olmasını isterim, fakat Kentucky'yi almak zorundayım."¹⁴ (Kentucky, köleci bir eyalet olmasına rağmen, Birlik'te kaldı.) Lincoln, kötü bir şey olmasına rağmen köleliğin çözümünün eşit yurttaşlık haklarını gerektirmediğine inanıyordu. Bunun yerine, Amerikalı siyahların kendi "anayurt"larına, Batı Afrika'daki yeni Liberya devletine dönmelerini önerdi. Ağustos 1862'de Beyaz Saray'da Lincoln'la bir araya gelen siyah liderler onun duyarsızlığı karşısında şaşırıldılar. Lincoln, köleliğin "bir halka yüklenen en büyük hata" olduğunu söyledi, fakat ırksal eşitliğin mümkün olduğunu reddet-

ti. Aslında bunun tartışmaya değmeyen bir konu olduğunu belirterek, şöyle dedi: “Sizler ve bizler farklıyız... Bu nedenle hepimiz için daha iyi olan, ayrılmaktır.”¹⁵ Ziyaretçileri Lincoln’ın kendileriyle tartışacak yerde nutuk çekmekte olduğunu hissettiler. Frederick Douglass bu toplantıda yoktu, fakat kendisine bu konudan söz edildiğinde, Lincoln’a yönelik iğneleyici bir saldırı yazmak zorunda olduğunu hissetti.

Bu, okul kitaplarında yazılı olan Abraham Lincoln değildi: Bu gerçekçi Başkan, dirayetli, hatta sertti. Bütün tarafları memnun etmeye çalışan en üst düzeyden bir siyasetçi olabildiği gibi, en büyük düşmanlarını yatıştırmak için doğal müttefiklerini feda etmek isteyen acımasız bir siyasetçi de olabiliyordu.

Yine de bu toplantıyı izleyen yıl, Lincoln Özgürlük Bildirgesi’ni çıkaracaktı; köleliği herhangi bir yerde koruyormuş gibi yapmaktan ya da köleliğin sempatizanları arasında incitici duygular yaratmaktan kaçınmaktan vazgeçecekti; zencileri Afrika’ya göndermekten bir daha asla söz etmedi; ve 1863’ten itibaren, yaklaşık 150.000 eski köleyi, savaştan önce serbest bırakılan 40.000 köleyle birlikte Birlik ordusuna alarak Amerikalı siyahları silahlandırmaya başladı; sonuç olarak siyahlar Birlik gücünün %10’undan fazlasını oluşturacaklardı. Douglass bir Lincoln taraftarı haline geldi ve 1864’te bir başkanlık balosuna ilk kez siyahlar davet edildi. Beyaz Saray’ın Doğu Salonu’nda pek çok önemli şahsiyetin huzurunda Lincoln şöyle dedi: “İşte dostum Douglass. Seni gördüğüme memnunum. Bugün seni açılış konuşmamı yaparken kalabalığın içinde gördüm, nasıl, beğendin mi konuşmayı?”¹⁶ Douglass kısaca olumlu bir yanıt verdiğinde, çevresinde bulunanların duyacağı şekilde Lincoln şöyle dedi: “Ülkede fikirlerine daha fazla değer verdiğim sizden başka tek bir kişi yok.”

Lincoln'ın gücü abartılmamalıdır: Köleliğe karşı radikallerin baskısı altındaki Kongre, özgürleştirme yolundaydı. Özgürleştirme o sırada bir gerçeklikti: On binlerce Güneyli köle, Birlik hatlarına firar ederek kendilerini özgürleştiriyorlardı. Fakat Lincoln bu gerçekliği görmüştü ve duruma uyum sağlamak için hızla tutumunu değiştirmesi gerektiğini bilecek kadar gerçekçiydi.

Bazı tarihçiler Lincoln'ın Amerikalı siyahlara daha empatik olmasını sağlayan savaşın onu değiştirdiğini düşünürler.¹⁷ Lincoln'ın ırksal ilişkilerin savaş sonrası Amerika'da nasıl olacağına ilişkin gerçekçi bir değerlendirme yapmasının da aynı şekilde önemli olduğunu düşünüyorum. Siyah liderlerle yaptığı 1862'deki soğuk toplantı ile Özgürlük Bildirgesi arasında geçen bir yıl içinde çok kan döküldü: Chancellorsville, Fredericksburg, Antietam. Lincoln bu savaşın sadece bir başlangıç olduğunu ve hızlı bir çözümün ya da yeniden inşanın mümkün olmadığını anlamıştı. Birlik, aslında, dağılmıştı ve kolayca restore edilemezdi.

Lincoln kölelerle açıkça empati kurmuştu, ancak eşit derecede güçlü bir gerçekçilik onu radikal kölelik karşıtlığına bağlanmaktan alıkoyuyordu. Yaşadığı savaş deneyimleri, özellikle Birlik ordusundaki siyah askerlerin yiğitliği, siyahlarla daha fazla empati kurmasına yol açtı. 1864 yılının Mart ayında, Indiana askerlerine hitap ederken şu yorumda bulundu: "Ne zaman birinin kölelikten söz ettiğini işitsem, kişisel olarak onun köleliği bizzat denediğini görmek için güçlü bir dürtü hissediyorum."¹⁸ Bu arada, gerçek siyasi ve toplumsal olgular ebediyen değişmişti.

1864'te Lincoln eski statüye dönülemeyeceğini biliyordu: Güney köleliği artık geri gelemezdi. Ve buna rağmen Güney tamamen eşitliği kabul etmeyecekti. Birbirine zıt bu iki gerçeklik nasıl bağdaştırılabilirdi? Lincoln, hayatının

son yılında, gelecek on yıllarda Amerika'nın da yapacağı gibi, bu bilmeceyle uğraşacaktı.

Belki de Lincoln, Andrew Johnson ve Başkan Grant ve diğerlerinden daha iyisini yapardı. Bir şey diyemeyiz. Uğraşılması gereken pek çok sorun vardı: Derin ırksal nefret, tükenmiş bir ülke, dağılmakta olan bir ordu; pek çok yara, pek az merhem. Fakat Lincoln'ın ikinci dönem konuşması, en azından, gerçekçilik ile empatiyi Amerikan başkanları arasında nadiren rastlanacak şekilde birleştirdiğini gösteren bir genel düşünce çizgisini ortaya koyar. Gettysburg ve Vicksburg'dan sonra ve Atlanta'nın yıkılmasının ardından, yaklaşan askeri zafer karşısında, Lincoln "Görev Başarıldı" bayrağını asla dalgalandırmadı. Başarının tadını çıkarmaktan hoşlanmazdı; bunun yerine, düşmanlarına yöneldi, onlarla iletişim kurmaya çalıştı; Martin Luther King'in, düşmanınızın en kırılgan olduğu anda onu ağır biçimde yaralayabilirsiniz, yapmamanız gereken şey işte budur şeklindeki tavsiyesini önceden haber veriyordu. Gerçekçilik ve empatiyi kaynaştıran psikolojik bir bilgelik şu klasik sözlerin ardında yer alır:

"Her ikisi de aynı İncil'i okur ve aynı Tanrı'ya dua eder ve her biri diğerine karşı O'ndan yardım ister... Her ikisinin duası da karşılık bulamazdı. Hiçbiri de tam olarak karşılık bulmamıştır. Her Şeye Kadir olanın kendi amaçları vardır... Eğer Tanrı bunun [savaşın] esir insanın iki yüz elli yıl boyunca karşılıksız meşakkatle yığdığı bütün servet yok olana kadar ve kamçıyla akan kanın her damlası, üç yüz yıl önce denildiği gibi, bu kez kılıçla akan kanla ödeninceye kadar devam etmesini isterse, gene de denilmelidir ki" "Tanrı'nın hükümleri doğrudur ve tamamen hakkaniyetlidir."

Hiç kimseye kin duymadan, herkese merhamet ederek, Tanrı'nın doğruyu görmemiz için bize verdiği metanetle, başladığımız işi bitirmek, ülkenin yaralarını sarmak için,

savaşın alıp götürdüğüne ve onun dul eşiyle öksüzüne sevgiyle yaklaşmak için, kendi aramızda ve bütün uluslarla adil ve kalıcı bir barışı sağlayabilecek ve onu besleyebilecek her şeyi yapmak için uğraşalım.¹⁹

Yeniden İnşa yıllarında, “onlara karşı biz” zihniyeti hem Kuzey’de hem de Güney’de gelişti. Güney’de Lee ve Kuzey’de Sherman gibi dokunulmaz prestije sahip birkaç lider artan husumetleri yatıştırmak için şöhretlerini riske atmayı reddettiler. O sırada New Orleans’dan bir Cumhuriyetçi olan eski Konfederasyon Generali James Longstreet bir istisna oluşturunuyordu.²⁰ Siyahların oy kullanma haklarını açıktan desteklediği için 1867’de Güney’in her tarafında geniş çapta yeni baskıları yapılan *New Orleans Times*’da yer alan bir başyazıda “hain” ve “beş para etmez” biri olarak damgalandı. Yeniden İnşa sorunlarını kendi aralarında çözmelerinin zor olduğu görülüyordu: Güneyli beyazların fikri, evreler halinde siyah azınlığı kamusal hayatla birleştirmeye yönelirken, siyahların yurttaşlık ve oy kullanma hakları nasıl korunabilirdi?

Sonunda İç Savaş köleliğin yerine ayrımcılığı koydu. Bir başka yüzyılda ırkçılığın sona ermesi için bir başka depresif lideri beklemek gerekecekti. Görevin geri kalanını ancak Martin Luther King’in şiddet içermeyen radikal biçimde empatik siyaseti tamamlayacaktı. Lincoln köleliği yasal olarak sona erdirdi; King ise ona ahlâki olarak son verecekti. Birincisi askeri güç gerektirmişti; ikincisinin ruh gücüne ihtiyacı vardı.

III
EMPATÌ

BÖLÜM 6

DUVARDAKİ AYNA NÖRON

Aşk, muhabbet, empati... İster İngilizce, Grekçe ya da modern jargonda olsun, insan hayatı şu temel ilkeyi gerektirir: Bir insan bir diğerine bağımlıdır, bütün insanlar varoluşsal bir eşitlik içindedir. Depresyona giren kişi, normal insanlara kıyasla daha duygusal ve acı verici biçimde empati gerçeğini *bilir*: Temel benzerliklerimiz benzer olduğumuzu hissetmemizi sağlar. Lincoln ve Sherman'ın empati duygularına ne ölçüde çekildiklerini gördük. Depresyona yakından aşina olan Mahatma Gandi ve Martin Luther King Jr. gibi birkaç lider empatiyi kendi siyasi yöntemlerinin merkezi haline getirdiler. *Radikal empati* siyasetlerinin, şiddet içermeyen direnişin psikolojik dayanağı olduğuna inanıyorum. Depresyon empati gerçeğini açığa çıkarır ve empati de beklenmedik liderlik güçlerini doğurur.

Acı ve ıstırap gibi olumsuz duygular, empati gibi olumlu duygulardan daha çok psikiyatrik ilgi uyandırmıştır. Kişisel gelişim türünü bir yana bırakırsak, empati konusunda az sayıda ciddi çalışma vardır. Bilimsel olarak bildiğimiz pek az şey yakın zamanlarda ortaya konmuştur. Terimin kendisi 1850'lere kadar var olmadı (özgün olarak bir insanın resim gibi bir sanat eserini nasıl değerlendirdiğini ifade etmek için kullanılmaya başlandı) ve psikolojiye ancak 1903'te

Alman hekim Theodor Lipps tarafından uygulandı. Lipps, *Einfühlung* sözcüğünü kullandı: Ein “içe doğru”, *Fühlung* ise “hissetmek” anlamına gelir. Bu durumda empati bir başka kişinin deneyimlerini içinde hissetmek idi. Bu olağan yorumla rağmen, empati aynı şekilde “hissetmek” anlamında da yorumlanabilir ki, böylece, kişinin kendisini bir başkasının yerinde hayal etmesinden çok, asıl olarak öteki kişinin deneyimlemekte olduğu şeyi deneyimleme halini yansıtır. Empati kavramı estetik güzellik kavramından kaynaklanmış olsa da, Lipps onu insan acılarının yer aldığı alana uyarladı. Aslında, 1910’da yapılan İngilizce çevirisi,¹ terimin Grekçe kökünden gelmektedir: *Em*, “içe doğru”, *pathos* ise “acı çekmek” anlamına gelir: “Çekilen acının içine doğru”. Lipps’ten on yıl sonra Karl Jaspers empatiyi psikiyatrinin merkezi haline getirdi.² O dönemde bu devrimci bir fikirdi. (Jaspers bütün akıl hastalıklarını, depresyon ve anksiyetede olduğu gibi, kişinin empati kurabildiği durumlar ve şizofreni gibi kişinin empati kuramadığı durumlar olarak ayırdı.) Jaspers’in içgörüsü yirminci yüzyıl psikolojisinin en güçlü iki akımı olan psikanaliz ve davranışçılık tarafından göz ardı edildi. Gene de son yıllarda empati, böylesine hassas bir kavram için hiç beklenmedik bir alanda canlanarak geri gelmiştir: Bu alan, nöroloji bilimidir.

Empatinin nörobiyolojisi hayvanların sadece %3’ünün tekeşli olduğu gözlemiyle başlar. İnsanların yanı sıra tekeşli olan diğer primat türler sadece orangutanlardır; en yakın evrimsel kuzenlerimiz olan şempanzeler ise yüksek düzeyde çokeşlidirler. Araştırmacılar bu oransızlık ve tekeşliliğin biyolojik temelini neyin oluşturuyor olabileceği üzerinde uzun süre kafa yordular. Bu sorular onları empatinin biyolojisine yöneltti.

Sıradan tarla faresinin (*Microtus cinsi*) merkezi bir önem

taşıdığı görüldü. Çayır faresi (*Microtus ochrogaster*) tekeşlidir, fakat dağ faresi (*Microtus montanus*) poligamdır. Thomas Insel ve Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsü'ndeki (UASE) arkadaşları, beyin hormonu oksitosin'in bu kemirgenlerin bağlanma ve cinsel alışkanlıklarını etkilediğini buldular.³ Tekeşli çayır faresinin beyni, özellikle duygu işleme bölgelerinde pek çok oksitosin reseptörü içerir. Tam tersine, çokeşli dağ faresinde pek az oksitosin reseptörü vardır ve onlar da beynin duygu işleyen bölümlerinde daha azdır. Bu nörolojik farklılıklar davranış değişikliklerine yol açabilir: Dağ fareleri tek başlarına yaşarlar; çayır fareleri ise erkek ve kadın çiftleri olarak birlikte yaşarlar. Dağ farelerinin birlikte yaşadıkları tek zaman, bebeklerin doğumundan hemen sonrası, annenin bebeği beslediği ve büyüttüğü zamandır. Bu dönemde oksitosin reseptörleri anne dağ faresinin beyininde dikkati çeken bir artış gösterir.

Oksitosin mükemmel bir seks hormonudur: Düzeyleri fareler arasında cinsel aktivite sırasında ani artış gösterir. Fakat oksitosinin daha geniş sosyal etkileri vardır; birlikte yaşamayı sağlayan bağlar için bir tür tutkaldır. Çayır farelerine oksitosin enjekte edilirse, cinsel ilişkiye girerler. Araştırmacılar onları cinsel ilişkiden yoksun bırakırlar ve sonra bir doz oksitosin verirlerse fareler hazır hale gelirler ve birbirlerine sokulurlar. (Bu etkiler dağ faresinde daha az görülür, çünkü onlarda görece olarak daha az oksitosin reseptörü vardır.) Farede, bütün oksitosin reseptörü genini deneysel olarak almak, böylece tek bir oksitosin reseptörü bile olmayan hayvanlar üretmek mümkündür. Bu zavallı yaratıklarda, sosyal hafıza yoktur: Böyle bir fare daha önce tanıştığı başka bir fareyi hatırlayamaz. Ve her bir fare kendisini öteki fareden ayırır. İnsanlarda, tıpkı farelerdeki gibi, oksitosin aktivitesi orgazm sırasında zirveye ulaşır ve doğum yaparken ve emzirirken de yüksektir.

Özetle oksitosin, sosyal olarak anlamlı anlarda –cinsel ilişki ve emzirme gibi– duygusal bağlanma duyguları üreten aşk ilacı gibi bir şeydir. Sürekli varlığı sosyallikle, yokluğu ise yalıtılmayla ilişkilendirilir. Empati duygusu gelişmiş kişilerin doğal olarak fazla oksitosin reseptörüne sahip olup olmadıklarını insan merak edebilir.

Empati hakkında bir sonraki ipucu, Giacomo Rizzolatti ve arkadaşlarının İtalya’daki Parma Üniversitesi’nde makaklar üzerinde yaptıkları uzun süreli araştırmalardan geldi.⁴ UA-SE’deki bilimsinleri empatinin beyinde *nasıl* çalıştığını keşfettiler; İtalyan bilimsinleri ise empatinin beynin *neresinde* çalıştığını keşfettiler. Bir makak, kolunu ya da bacağı oynattığında beynin motor korteksi beklendiği gibi harekete geçer; motor korteks bedeninin hareketlerini denetler. Fakat beynin diğer birkaç parçası daha harekete geçer: Duyguların işlendiği insula ve beynin merkezinde yer alarak beynin iki yarım küresini birleştiren geniş bir damarcık yumağı olan ön singulat girus. Bu nokta ilginçti: Herhangi bir kas hareketini denetlemediği halde, neden beynin bu ekstra bölümleri harekete geçiyordu?

Daha ilginç olanı, araştırmacılar, içlerinden biri makakın görüş alanı içinde elini oynattığında, *maymunun motor korteksinin değil*, insula’sının ve singulat girus’unun harekete geçtiğini keşfettiler. Daha sonra bir maymun diğerinin önüne yerleştirildi: Maymun A elini oynattı; *maymun B’nin, yani başka bir maymunun* beyninde yine motor korteks değil, insula ve singulat girus aktif hale geldi. Beyin, *sanki* deneysel maymun aslında sadece bir başkasının elini hareket ettirdiğini seyrederken kendi elini hareket ettiriyormuş gibi davranıyordu. Bu nöronlar bir başka varlığın faaliyetini “yansıtıyor” idi. Bir başka araştırma, kişi acı çektiği zaman ateşlenen bazı nöronların, aynı kişi bir başkasının acısına

tanık olduğu zaman da ateşleneceğini gösterdi.⁵ Burada bir beyin taramasıyla aydınlatılan şey empatinin kendisidir. “Ayna nöron sistemi” kavramını türeten araştırmacılar, insan beyninin %10’unun sadece gözlemlemekte olduğu şeyi sanki yapıyormuş gibi ilettiğini buldular. Beynin onda biri empatiyi iletmek için programlanmıştı.

Bu araştırmaların hepsi şu sonuca varır: Empati belirsiz bir kavram değil, nörobiyolojik bir olgudur. Hareketleri, duyguları ve başkalarının acısını kelimenin gerçek anlamında hissederiz. Dolayısıyla, psikolojik etkilerini de kapsayacak şekilde empatiyi ciddiye almamız gerekir. Psikologlar empatiyi, bilişsel, duygusal, motor, duyusal gibi farklı bölümlere ayırırlar.⁶ Bu ayırım, biraz soyut olmakla birlikte yararlıdır. *Bilişsel* empati, öteki kişinin düşüncelerini düşünmek anlamına gelir: Sizin kendi düşünceler kümenize sahip olduğunuzu bilirim ve bu düşüncelerin ne olduğunu anlamaya çalışırım. *Duygusal* empati, ötekinin hissettiği bir duyguyu hissetmeyi kapsar: Üzgün olduğunuzu gördüğüm zaman üzülürüm; bir bebek ağlamaya başladığında diğerleri de onu izler. *Motor* empati, ötekinin hareket ettiği gibi hareket etmekle ilgilidir: Bir yetişkinin güldüğünü gören bebekler gülerler. *Duyusal* empati, ötekinin hissettiği fiziksel bir duyumu hissetmek anlamına gelir: Acı çekiyorsun, ben de çekiyorum; miden bulanıyor ve bunu hissediyorum. Bu deneyim hamilelik sırasında da bazen yaşanır; erkek partner kadının başlangıç ağrılarını, karnının şişmesini, hatta kasılmalar sırasında çektiği acıyı deneyimleyebilir. Doktorlar buna psödosiyezi ya da sahte gebelik derler; en yüksek empatidir.

Empati kurmamızın bir sebebi vardır. Sadece sözcüklerle birbirimizi anlayamayız; birbirimize duygusal, hatta fiziksel olarak dokunmamız, değmemiz, hissetmemiz gerekir. Ge-

nel olarak insan iletişiminin en az yarısının sözlü olmadığı değerlendirilir.⁷ Bu inanılmaz ve pek değerlendirilmemiş bir olgudur. Duygusal olarak yüklü e-postaların ve yazılı mesajların kolayca yanlış anlaşıldığı kuşku götürmez; onlar öykünün sadece yarısını anlatırlar. Kişinin mesajının içeriği kadar önemli olan, kişinin o mesajı verme tonu, yüz ifadesi, hatta duruşudur. Empati olmaksızın, birbirimizle iletişim kurmamız kolay olmayabilir. Empatinin insan (ve kemirgen ve primat) deneyiminin merkezinde yer aldığı görülür.

Çok sayıda oksitosin reseptörüyle doğmanın yanı sıra, kişi yüksek bir empati derecesine nasıl ulaşabilir? Bir yanıtın depresyonda olduğuna inanıyorum. Bir araştırmada, ağır depresyonda olan hastalar empati ölçeklerinde, üniversite öğrencilerinden oluşan bir kontrol grubundan çok daha yüksek puan aldılar.⁸ Bu güçlenmiş empati, bilişsel değil, duygusaldır; bu sadece ötekinin duygularına ilişkin entelektüel bir anlayışı değil, o duyguları aktüel olarak paylaşma duygumunu da yansıtıyordu. Bu araştırma önemli bir sonucu ortaya koyar: Depresif epizot sona erdiğinde (ve intihar olmadıkça, bütün depresif periyotlar genellikle başladıktan sonra bir yıl içinde sona erer) başkalarıyla yoğun duygusal özdeşleşme deneyimi, kalıcı bir zihinsel miras bırakabilir. Ağır depresif epizotun ürettiği duygusal empati, zihni, ötekinin bakış açısını uzun süreli değerlendirme alışkanlığına hazırlayabilir.

Bir başka araştırma da aynı şeyi gösterir. Bu araştırmada çeşitli psikiyatrik hastalıkları (depresyon, şizofreni, kişilik ya da anksiyete bozuklukları) olan kişiler bir empati ölçeğini, mevcut ya da geçmiş intihar düşünce ya da girişimi ölçümlerini tamamladılar.⁹ Empatiyi ölçmek için çeşitli ölçekler geliştirilmiştir; bunlar, kişinin başkalarının duygularını ve düşüncelerini ne sıklıkta anladıklarına ilişkin

kendi betimlemelerini kapsar. Bu araştırmada kullanılan Kişilerarası Tepkisellik İndeksi dört davranışı ölçen yirmi sekiz sorudan oluşur. Davranışlar şunlardır: “Perspektif edinme” ya da “günlük hayatta başkalarına ılişkin kendiliğinden psikolojik görüş edinme eğilimi”; “empatik düşünce” ya da “talihsiz ötekiler için sempati ya da merhamet duygularını deneyimleme eğilimi”; “kişisel üzüntü” ya da “başkalarındaki aşırı üzüntüye tepki olarak üzüntü ya da rahatsızlık deneyimleme eğilimi”; “fantezi” ya da “benliği kurgusal durumlara imgesel olarak aktarma eğilimi”. Bu hastalar standart ayakta tedavi görüyorlardı ve araştırma sonrasında hastalıklarına ilişkin az sayıda belirti gösteren kişilerdi. Aşırı doz ilaçla intihar eden bir kadına ilişkin kısa bir öykü okudular. Araştırmacılar, o sırada intihar eğilimi olan deneklerin öyküdeki kadınla sempati ilişkisi kurmalarını bekliyorlardı, fakat daha sempatik olanlar hiçbir zaman intihar eğilimi taşımamış olanlardı. İstisnalar, geçmişte intihar eğilimi olan depresyonlu deneklerdi; onlar öyküye özellikle sempatik idiler.

Depresyon ile empati arasındaki bu korelasyon akıl hastalığı uzmanlarını şaşırtmamalıdır. Akıl hastalığı uzmanının günlük hayatında belki de hiçbir şey –ne ilaçlar ne de özgül psikoterapik teknik– empatiden daha önemli değildir. Sonraki araştırmalar, hastaların kendi psikoterapistlerinin empati derecelerinin, empatiyi vurgulamayan tedavilerle (bilişsel-davranışsal terapi gibi) bile depresyonun iyileşmesini öngördüğünü göstermiştir.¹⁰

Empatinin, tedavinin yanı sıra, depresyon deneyiminin de merkezinde yer aldığı görülür. Onu beyninizde ya da bedeninizde deneyimlersiniz ve bu nedenle o, zihinsel hayatınızda merkezi hale gelir. Çoğumuz için, belki de depresyonu olanlar için daha fazla geçerlidir bu.

Depresyon doğal empatimizi derinleştirir ve karşılıklı bağımlılığın kaçınılmaz ağını (Martin Luther King'in sözlerinden biri) onunla oluşturan biri için hayali bir istek değil, kişisel bir gerçeklik üretir. Depresyon, empatik deneyimi besler, onu olgunlaştırır ve az sayıda kişide örnek niteliğinde yeteneklere yol açar.

Böylece empatik lider, zaman zaman bizlerin dikkatini çekecek ölçüde farklı bir dünyanın azizi, benzersiz bir büyük ruh, anormal bir vaka olması gerektiğine ikna olduğumuz kişi ortaya çıkar. O belki de bunların hepsidir; fakat belki de onun sırrı daha sıradandır: Depresyonun genel ama derin etkisi.

Mahatma Gandhi ve Martin Luther King depresif faaliyetin başlangıç ve bitim noktaları, Gandhi'den önce var olmayan ve King'den sonra devam etmeyen yeni bir radikal empati siyasetinin mucitleridir. Ülkeleri ve dünya onların mirasından derin biçimde etkilenmeye devam etse de, ne Hindistan ne de ABD'nin bu adamların şiddet içermeyen ideallerini örnek aldıkları söylenebilir. İzledikleri radikal empati siyaseti onların vizyonundan –ve hastalığından– yoksun liderler tarafından sürdürülemedi. Her ikisi de ilk gençliklerinde intihar girişiminde bulunmuştu, orta yaşlarında en azından bir depresif epizot geçirdiler ve öldürülmeden önce her ikisi de son yıllarında çok ağır bir depresyon yüzünden acı çekiyordu. Onlar empati siyasetini sınırlarına kadar zorladılar ve kendi taraftarlarının –normal insan kitlesi– onlara ayak uyduramadıklarını gördüler.

Her ikisi de günümüzde kamuoyunun zihninde kutsallaştırılmıştır; fakat pek azımız onları, kim oldukları, güçlerinin yanı sıra zayıflıkları, hayattayken yüz yüze geldikleri reddedilme hali, tekrar tekrar katlandıkları depresyon ve sonunda bu depresyonun üstesinden gelişleriyle –başkalarının acılarıyla empati kurarak– değerlendirir.

BÖLÜM 7

MAHATMALARIN ÜZÜNTÜLERİ

GANDİ

Mahatma Gandhi depresyondaydı. Şiddet içermeyen direniş siyasetinin de öncüsüydü. Bu iki olgunun ilişkili olduğuna inanıyorum. Gandhi'nin dünya çapındaki etkisi çok iyi bilinir, fakat depresyonu o kadar bilinmez. Bu bölümde göreceğimiz gibi, en azından üç büyük depresif epizot geçirmişti ve distimik bir kişiliği, kronik hafif depresyonlu ve anksiyeteli anormal bir mizacı vardı. Bu durum genetik ve biyolojik olarak ağır depresif hastalıkla ilişkilidir.

Gandhi'nin zihinsel bakımdan olağandışı olduğunu söylemek haber değeri taşımaz. Psikanalist Erik Erikson, Mahatma'nın kapsayıcı ve barışçı yaklaşımını "anaç" bir siyaset olarak görür, bunu anneyle özdeşlenme haliyle ilişkilendirdi.¹ Bu türden psikanalitik spekülasyon bir yana, hiçbir tarihçi Gandhi'nin depresyonunun onun siyaseti ve dünya görüşü üzerindeki potansiyel etkilerini ciddi biçimde incelememiştir.

Önce, bu kitapta daha önce kullandığımız dört göstergeden, yani belirtiler, genetik, hastalığın seyri ve tedaviden hareketle, Gandhi'nin depresyon olgusunu hızla ele alalım.

Belirtilerden başlarsak, Gandhi hayatının son iki yılında belirgin biçimde ağır bir depresif epizottan mustarıptı. Bu depresyon dönemi hakkında açık sözlüydü, hatta konuşmalarında bile ondan söz etmişti. Çoğu tarihçi bu epizodu, Hindu-Müslüman bölünmesinin yol açtığı düş kırıklığına bağlar. O kadar basit olmayabilir. Yardımcılarından biri şöyle demiştir: “Süzgün yüzünde günden güne artan bir bitkinlik, kederli bir ifade görüyordum; insana ürkütücü gelen içsel bir acıyı yansıtıyordu.”² Bir diğer yardımcısı şu notu düşmüştü: “Onu sinesine alması ve sürekli yaşadığı şiddetli ıstıraptan kurtarması için Tanrı’ya gerçekten yakarıyordu.”³

Bu son ağır depresyonu önceleyen muhtemelen Gandhi’nin intihar girişiminde bulunduğu sırada, bir ergen olarak yaşadığı ilk depresif epizot idi. 1931 tarihli otobiyografisinde bizzat Gandhi bu olayı anlatır, (ergenlik döneminde benzer bir intihar girişiminde bulunan, fakat bunu asla yazmayan ve kamuoyu önünde konuşmayan Martin Luther King’in aksine). Ancak Mahatma açığa vurduğundan daha fazlasını gizlemiş olabilir. Olayın çevresinde dolaşüyor, intihar girişiminden çok sigara çalmanın utancı üzerinde duruyordu. Mahatma’nın çocukluğunu özetlerken, Erikson özellikle Gandhi’nin verdiği ipucunu ele almıştır:

“Çok utangaç ve çekingendi, büyüklerini eleştiremiyor-du... Uzun süre ayrı yaşamaları halinde hem kendisinin hem de karısının takatini kesebilecek, hatta onları öldürebilecek bedensel bir arzuyla, çok erken evlendi... Müslüman bir oğlanı umutsuzca adam etmeye çalışıyordu. Bu çocuk da genç Mohan’a [Gandi] et yedirmek ve erkekliğini genelevlerde kanıtlamasını sağlamak için inanılmaz işler yapıyordu. Sigara içme, küçük aşırımlar ve düzmece bir “intihar girişimi” son bir büyük trajedinin ardından geldi: Özenle ve sebatla bakımını sağladığı baba, ihmalkâr oğul (hamile) karısıyla birlikteyken amcalarından birinin kollarında öldü.”⁴

Erikson intihar girişiminden hızlıca, üstünkörü geçer,

alıntıda da görüldüğü gibi, bu olayın önemini iyice küçültür. Burada Gandi'nin, örtbas ederken kabul ettiği olay hakkında yazdıklarına tam olarak yer verelim. Önce arkadaşıyla birlikte gizlice nasıl sigara içtiklerini ve bu, gizli alışkanlığın maliyetini ödemek için para aşırıya başladığını anlatıyor:

“Kendi başımıza buyruk olma isteği bizi için için dürtmeye başladı. Büyüklerin izni olmadan bir şey yapamamak dayanılmaz şeydi. Sonunda usanç getirip canımıza kıymaya karar verdik.

Ama nasıl yapacaktık? Zehiri nereden bulacaktık? *Dhatura** tohumlarının etkili bir zehir olduğunu duymuştuk. Ormana dalıp bu tohumlardan bir hayli topladık. Akşam saati, bize en uygun zaman gibi geldi. Kalkıp *Kedarji Mandir*'e** gittik, kandile *ghee**** koyduk, *darshan***** yaptıktan sonra تنها bir köşeye çekildik. Ama cesaretimiz birden kırılıverdi. Ya o anda ölmeyiverirsek? Hem kendimizi öldürmek neye yarayacaktı? Özgür olmak daha iyi değil miydi? Buna karşın biz yine bir iki tane yuttuk, daha fazlasına elimiz varmadı. İkimizi de bir ölüm korkusudur aldı. Yatışmak, intihar düşüncesini uzaklaştırmak için *Ramji Mandir*'e***** gitmeye karar verdik.

O zaman anladım ki, intihar etmek, intiharı tasarlamak kadar kolay değildir. O gün bugündür, ne zaman bir kimşenin “kendimi öldüreceğim” diye tehditler savurduğunu duysam bu ya beni çok az etkiler, ya da hiç etkilemez.

İntihar düşüncesinin sonucunda, ikimiz birden izmarit içmek, tütün almak için uşakların paralarını çalmaktan tamamen vazgeçtik.⁵

* Boru çiçeği olarak da bilinen, toksik etkileri nedeniyle Avrupa ve Hindistan'da zehir olarak kullanılan bitki türü. –yhn

** Hindistan'da, Himalaya dağları yakınlarında, Şiva'ya adanmış bir tapınak. –yhn

*** Bir çeşit yağ. –yhn.

**** Tapınılan kişinin resmini seyretmek. –yhn

***** Hindistan'da başka bir tapınak. –yhn

Gandi hasta babasına nasıl itirafta bulunduğunu betimleyerek devam eder:

“Sonunda söyleyeceklerimi yazmaya karar verdim. Mektubu babama verecek, beni bağışlamasını dileyecektim... Bu açıklamayı babama verirken tir tir titriyordum... Mektubu başından sonuna kadar okudu, yanaklarından akan gözyaşları kâğıdı ıslatıyordu. Bir an düşünmek için gözlerini kapadı, sonra kâğıdı yırttı. Okumak için doğrulmuştu. Yeniden uzandı. Ben de ağlıyordum. Çok acı çektiği ortadaydı... Bu sevgi gözyaşları içimi yıkadı, günahlarımı temizledi. Sadece içinde böyle bir sevgi besleyen kimse, bunun ne olduğunu bilebilir.”⁶

Gandi intihar girişimini belirgin biçimde küçültüyor, onu ergen dürtüselliğine ve arkadaş baskısına bağlıyor. Bu türden inkârların derinliği yoktur, fakat istatistikler bir ergenin intihar girişiminin ciddiye alınması gerektiğini gösterir: Çocukların yaklaşık olarak sadece %2’si kendini öldürmeye çalışır; bu da girişimin normal bir ergen davranışı sayılamayacağını gösterir.⁷ Aslında, intihar girişiminde bulunan çocukların %90’mda psikiyatrik bir bozukluk, genellikle klinik depresyon vardır.⁸

Bu olgular temelinde Gandi’nin ergenlik döneminde bir intihar girişimiyle açığa çıkan bir depresyon yaşamış olması yüksek bir olasılıktır. Hayatının sonunda bir başka depresif epizota yakalandığı dikkate alındığında, Gandi’nin hayatı boyunca epizodik depresyondan mustarip olması istatistiksel bakımdan olasıdır. Onun hayatına ilişkin dikkatli bir araştırma bu olasılığı doğrular.

Sürekli olarak mektup yazmasına, pek çok konuşma yapmasına ve sayısız gazete makalesi kaleme almasına rağmen –hepsi yaklaşık doksan ciltlik toplu eserlerini oluşturur– bizzat Gandi ruh halleri hakkında pek az izlenim yansıtır. Yine de, yetişkin yaşamını paranteze alan ağır dep-

resif dönemlerle, bizzat Gandi az da olsa psikiyatrik bulgu sağlamıştır. Fakat sahip olduğumuz bulgu distimiyle ya da kronik hafif depresyonla (ya da biraz hipercinsellik dikkate alındığında, siklotimiyle) tutarlıdır.⁹

Hayatı boyunca Gandi, kaygılı, aşırı utangaçtı; negatif ve kötümser ruh haline yatkındı. Otobiyografisinde, özellikle gençlik dönemine ilişkin bu distimik özelliklerin belirtile-rini verir. Lise yıllarından söz ederken şöyle yazar: “Üstelik bir de korkaktım. İçimde hep hırsız, hayalet, yılan korkusu egemendi. Gece vakti kapıdan dışarıya adım atmayı göze alamazdım. Karanlıktan ödüm kopardı... Bu yüzden odada ışık olmadan uyuyamazdım.”¹⁰ Londra’da hukuk öğrenimi gördüğü dönem hakkında: “Ama sıra konuşmaya gelince, ağzım sanki mühürlüydü. [Bir İngiliz vejetaryen derneğine mensup meslektaşının yorumu]: ‘Benimle karşı karşıyay-ken çok iyi konuşuyorsunuz, ama kurul toplantısında ağ-zınızı açıp tek kelime ettiğiniz yok.’... Bir şeyler söylemek isteğini hiç duymuyor değildim. Ama düşüncemi nasıl dile getireyim diye düşündüm mü, aptallaşıp kalıyordum...”¹¹ Bu türden anksiyete depresyonda tipiktir. Gandi için bu durum distimik kişiliklerde olduğu gibi sürekli ve kronik-ti: “Her ne kadar hiçbir zaman tümüyle yenemedimse de, bu sıkılğanlığımı bir ölçüye kadar ancak Güney Afrika’da alt edebildim. Ama hazırlıksız konuşmak benim için ola-naksızdı. Tanımadığım kimselerin karşısına çıkmaktan, söz söylemekten elden geldiğince kaçınmışımdır. Öyle sanıyo-rum ki bugün bile, şu havadan sudan konuşulan ahabap top-lantılarına ne giderim, ne de gitmek isterim.”

Distimi, Gandi’nin son yıllarında yaşadığı gibi stresli olaylarda ve fiziksel olarak hastalandığı sırada olduğu gibi, ağır depresyona girme olasılığını artırır. Vejetaryen Mahatma, hayvanlardan elde edildiği için çoğu ilacı reddediyordu. Kırklı yaşlarının ortasında, hızla psikiyatrik bir krize dönü-

şen, intihar düşüncelerine yol açan bir tıbbi soruna, dizanteriye yakalandı. “Hastalığın uzun süreceğini ve muhtemelen öldürücü olduğunu hissediyordum... Bir gece kendimi derin bir umutsuzluk içinde buldum. Ölümün eşiğinde olduğumu hissediyordum... [Doktoru şöyle diyordu:] ‘Nabızınız gayet iyi. Kesinlikle hiçbir tehlike görmüyorum. Aşırı zayıflıktan kaynaklanan sinirsel bir çöküntü sadece.’ Fakat bu sözler beni rahatlatmaktan çok uzaktı. O geceyi uykusuz geçirdim. Sabah ölüm olmaksızın geldi. Fakat sonumun geldiği düşüncesinden kurtulamıyordum... Okuyamıyordum. Konuşacak halde de değildim. En ufak bir konuşma beyinde bir gerilime yol açıyordu. Hayata yönelik her türlü ilgi sona ermişti.”¹² Sonunda dizanteriden ve depresyonundan kurtuldu.

Gandi zorunluluklar ile erdemler arasında ilişki kuruyordu. Mesela, doğal utangaçlığını, manevi bakımdan yararlı sessizliğin güçlenmesi olarak görüyordu. Aynı şekilde kendi içe dönüklüğünü, maddi dünyadan uzaklaşarak sağlanan çileci erdemlerin yansıması olarak değerlendiriyordu. En eksantrik, tuhaf özelliklerini örnek davranışlar haline getirdi. Cinsel perhiz saplantısı, kendi elbiselerini dikme ısrarı, Batılı hayatın maddi rahatlıklarını reddetmesi; bütün bunlar, varlığını adalet ve barışa kararlı bir tutumla adayan çilecinin özverisi olarak kutsanıyordu. Bu değerlerin onun distimik kişiliğiyle uyumlu olması tesadüf değildir.

Hayat boyu süren depresif belirtileri dikkate alındığında, Gandi’nin hastalığının seyri, birkaç büyük depresif epizodun, bunlardan en az üçünün (ergenlik, kırklı yaşların ortası ve hayatının son dönemi) eklendiği distimik kişilikle de tutarlıdır. Depresyonun dört göstergesinden sadece tedavi Mahatma’ya uygulanamaz, çünkü kendisi Batılı tedavi yöntemlerinin çoğunu reddediyordu, ayrıca bu yöntemlerin sadece birkaçı onun zamanında uygulanıyordu.

Teşhis için daha etkili bir bulgu *genetiktir*. Burada, Mahatma'nın otobiyografisinde adı sadece bir kez geçen en büyük oğlu Harilal'ın talihsiz hayatıyla karşılaşırız.¹³ Hayatı boyunca Harilal, Gandhi'nin büyük acılar çekmesine neden oldu; babasının onaylamadığı herkesçe bilinen her şeyi yaptı. Harilal bir süreliğine İslam'a döndü, et yedi, fahişelerle ilişki kurdu, içki içti ve zimmetine para geçirme gibi küçük suçlar işledi. Gandhi, oğlunun kendisi gibi Londra'da hukuk öğrenimi görme isteğini reddettiğinde, Harilal açık bir mektup yazarak babasını çocuklarını ihmal etmekle suçladı.

Çoğu tarihçi bu sorunlardan ötürü ünlü babaya karşı çıkan en büyük oğlu suçlamıştır. Farklı bir görüşü olan tek bir tarihçi yoktur: Belki de Harilal zihinsel olarak hastaydı. Kesinlikle alkolikti; hayatının sonuna doğru evsiz ve yoksul biri haline geldi. Ve altmışlı yaşlarında sirozdan öldü. Harilal, Gandhi'nin cenaze törenine katıldığında, berduş, kir pas içindeki oğlu kimse tanıyamadı. İki ay sonra, tüberküloz olmasına rağmen bir sanatoryumda öldü. (Sanatoryumlar Hindistan'da akıl hastaları için de kullanılıyordu.)

Gandhi'nin pek çok torunu, ailede akıl hastalığının varlığına ilişkin hiçbir açıklamada bulunmadı. Fakat Gandhi'nin kendi depresyonu ve oğlunun kaderi akıl hastalığını gösteriyorsa, diğer aile fertlerinin de aynı hastalıktan mustarip olması gayet mümkündür.

Eğer Gandhi gerçekten depresif epizotlardan mustarip ve distimik bir kişiliğe sahip idiyse, bu depresyonun onun siyasetini nasıl etkilemiş olabileceğini sorabiliriz. Gördüğümüz gibi, depresyon ile empati arasında bir bağlantı vardır. Psikolojik empati kavramının Gandhi'nin siyasi açıklamalarının çoğunda belirgin biçimde açığa çıktığı görülür. Mesela:

“İngilizlere yönelik tutumum kesinlikle dostça ve saygılıdır. Onların dostu olmayı talep ediyorum, çünkü tek bir insana bile güvensizlik duymak ya da yeryüzündeki herhangi bir ulusun günahlarından armamayacağına inanmak benim doğama ters düşer. İngilizlere saygı gösteriyorum, çünkü onların yiğitliklerini, kendileri için iyi olduğuna inandıkları şey uğruna fedakârlık ruhlarını, dayanışmalarını ve büyük örgütlenme güçlerini tanıyorum... Uzun bir dindarlık çizgisini izlediğim kırk yıldan fazla bir süre içinde kimseden nefret etmedim. Bunun büyük bir iddia olduğunu biliyorum... Fakat var olduğu her yerde kötülükten nefret edebilirim ve ederim. Britanyalıların Hindistan’da kurduğu hükümet sisteminden nefret ediyorum. İngiliz’in Hindistan’da bir sınıf olarak sergilediği hükmedici tavırdan nefret ediyorum... Fakat hükmedici Hindulardan nefret etmeyi reddettiğim gibi hükmedici İngilizlerden de nefret etmiyorum. Bana açılan bütün sevgi yollarında onları düzeltmeye çalışıyorum. Benim işbirliği yapmayışımın kökünde nefret değil, sevgi vardır.¹⁴”

Hem müttefikleri hem de düşmanları sevgilerine sınırlar koydular; Gandhi bu sınırları genişletmek için mücadele etti. Kendilerini Britanya hâkimiyetinden kurtarmaya çalışırken bile Britanyalı hükümdarlarına değer vermeleri için Hintlileri ikna etmeyi denedi. Hindu taraftarlarını dokunulmaz kasta saygı duymaya ve Hintli Müslümanlarla hoşgörü içinde yaşamaya yönlendirme girişiminde bulundu.

Birleşik Hindistan’ı muhafaza etme girişiminin sonunda başarısızlığa uğramasına rağmen, Gandhi radikal empati yönteminden asla taviz vermedi. “Hindu-Müslüman birliği olmaksızın ve dokunulmazlık yılanını öldürmeksizin hiçbir şey yapamayız... Tanrı’nın yarattığı hiçbir insan bir başka insanın kendisinden aşağı olduğunu düşünemez. Her insa-

nı kendi kan kardeşi gibi görmelidir. Her dinin temel ilkesi budur.”¹⁵

Empatinin şiddet kullanmamanın püf noktası olduğunu anladı:

“*Kendimizi hasımlarımızın yerine koyar ve onların bakış açılarını anlarsak, yeryüzündeki acıların ve yanlış anlamaların dörtte üçü ortadan kalkar.* O zaman hasımlarımızla hemen anlaşırız, onların merhametli olduklarını düşünürüz. Bizim durumumuzda, ideallerimiz radikal biçimde farklı olduğu için onlarla hemen anlaşma sorunu yoktur. Fakat onlara karşı merhametli olabiliriz ve onların gerçekten de söyledikleri şeyi kastettiklerine inanabiliriz... Bu nedenle bizim işimiz onlara hatalı olduklarını göstermektir ve bunu kendi acılarımızla yapmalıyız. Sadece akıl yürütmenin, önyargıların bu kadar uzun süre var olduğu ve varsayılan dini otoriteyi temel aldığı yerde, yanıt olamadığını gördüm. Akıl acı çekerek güçlendirilmelidir ve acı çekmek anlayışın gözlerini açar.”¹⁶ (italikler eklenmiştir)

Bu sözlerin açıkça ortaya koyduğu gibi, Gandhi empati mekaniğini, onu bir strateji olarak uygulayacak kadar derin biçimde kavradı. Hasımlarının zihinsel durumunu anlayarak –ve hissederek– akıl ve adaletle harekete geçirilemese de, halkının acı çekerek duygusal olarak harekete geçebileceğini anladı. Bu derin psikolojik içgörü, aşırı derecede ortaya konan bir empati kurma yeteneğinin doğuşu da, onun büyük önem taşıyan siyasi icadıydı.

Ne var ki Gandhi empatinin de sınırları olduğunu öğrenecekti. Empati, psikiyatr/filozof Karl Jaspers tarafından geliştirilen ve onu düşüncesinin merkezine yerleştirmesiyle ün kazandığı bir içgörüydü. Jaspers, Nazizm’e cesaretle direnmişti ve Hitler’in iktidara gelmesinden sonra Almanya’da kalan önemli birkaç Nazi karşıtı filozoftan biri olmuştu. Hem

psikiyatrik hem de siyasi deneyiminde empatinin sınırlarını keşfetmişti. Psikiyatride, empati kurma yeteneksizliğinin psikozun bir belirtisi, tuhaf hezeyanları ve halüsinasyonları niteleyen bir gerçeklikle temas kaybı olduğunu bulmuştu. Psikotiğin başkalarıyla empati kuramaması, onun hezeyanlarıyla empati kuramayışımızda yansır. İç organlarınızın Marşlılar tarafından istila edildildiğine kesinlikle inanıyorsanız, hayatınızı, duygu ve düşüncelerinizi anlamak için ne kadar çaba gösterirsem göstereyim, hezeyanınıza anlam bile veremem – ya da onunla empati kuramam.

Jaspers psikiyatride empatinin sınırları olduğunu öne sürerken, Nazi kötülüğüyle de empati kuramadığını fark etmişti; bu, bir hezeyanın siyasi eşdeğeri, makul biçimde empati kuramayacağı saf anlamda bir sahteliktir. Jaspers'ın bu keşfi, hayatının son on yılı içinde Gandi'nin deneyiminde tekrarlanacak ve başlangıçta Hitler'in deneyimiyle aynı zorluğu taşıyacaktı.

Gandi önceleri kesin bir Nazi karşıtı tutum aldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Chamberlain'in yatıştırma siyasetini eleştirmişti. "Avrupa, yedi günlük bir dünyevi varoluş uğruna ruhunu sattı," dedi. "Avrupa'nın Münih'te kazandığı barış şiddetin bir zaferidir."¹⁷ Hitler'in Polonya'yı işgal etmesinden sonra, Polonya direnişini savundu. Fakat savaş ilerledikçe Mahatma yalpaladı. Yahudilerin kitlesel olarak enterne edildiklerini işittiği zaman, dünyanın ahlaki öfkesini yükseltmek için Yahudilerin topluca intihar etmelerini tavsiye etti. Hitler, Fransa'yı alıp İngiltere'yi tehdit etmeye başladığında, bir kez daha Britanya halkına açık bir mektup yazarak ülke çapında pasif direniş tavsiye etti: "Bırakın güzel adanızı pek çok güzel binanızla birlikte işgal etsinler. Bütün bunları veriniz, fakat ruhlarınızı ve zihinlerinizi vermeyiniz."¹⁸

Hitler'in kurtarılmasının mümkün olup olmadığı konu-

sunda kararsızdı. Nazi lidere kötü şöhretli bir dizi mektup yazdı (“Dostum” diye hitap ederek). Gandi’yi eleştirenler bu mektupları günümüzde genellikle onunla alay etmek için kullanır. Şiddet içermeyen stratejisinin ancak Britanya gibi bir demokrasiye karşı işleyebileceğine dair kanıksanmış bilgeliği tekrarlarlar;¹⁹ Hitler ya da Stalin *satyagraha*’yı* yenilgiye uğrattı. Burada genel olarak yapılan mantık hatası sadece siyasi kanaatler için geçerlidir. Gandi, *satyagraha*’yı Hindistan’ın bağımsızlığını kazanmak için tasarlamadı (*satyagraha* olsa da olmasa da bu gerçekleşecekti), bunun sebebi daha ziyade Gandi’nin bağımsızlığın *gerçekleşme biçimini* etkilemek, Hindistan ve Britanya’nın kolektif ruhlarını, böylelikle de onların bağımsızlıktan sonraki ilişkilerini etkilemek istemesiydi. Martin Luther King’inki gibi, Gandi’nin şiddet içermeyen yöntemi de sadece siyasi değil, psikolojik amaçlara ulaşmaya çalışmıştı.

Gandi’nin Hitler’e yazdığı mektupların psikolojik bakış açısıyla okunması gerektiğine inanıyorum. Siyasi açıdan naif olmalarına rağmen bu mektuplar, *radikal* bir empati siyasetine derin bir psikolojik bağlılığı yansıtıyordu. Bu radikal siyasetin Hitler konusunda uğradığı başarısızlık, yöntemi geçersiz kılmaz; sadece psikiyatride olduğu gibi siyasette de empatinin sınırları olduğunu gösterir.

Gandi kısa süre içinde bu sınırları Hindistan’da da görecekti. fikirleri sonuçları açısından yargılayacak olursak, Gandi’nin *satyagraha*’sı nihai olarak başarısızlığa uğradı. Başarıları vardı –Hindistan’ın bağımsızlığı, Hindu Dokunulmazlar’ın daha az dışlanması– fakat Gandi’nin esas hedefi olan Hindu-Müslüman çatışmasını çözemedi. Esas oyuncular, daha önceleri Gandi’nin önderliğindeki Hindistan Kongre Partisi’nde müttefik olan Javaharlal Nehru ile Muhammed Ali Cinnah idi.

* Sevgiden doğan kuvvet. –çn

Seküler bir Müslüman olmasına rağmen, Cinnah siyasi iktidara doğru manevra yapmak için dini gerilimleri kullandı. Gandhi, Nehru'yu ve diğer Hindu liderleri uzlaşmaları için ikna etmeye çalıştı, hatta Cinnah'm birleşik bir Hindistan'ın başbakanı olmasını teklif etti.²⁰ Cinnah bu teklifi 1946'da reddetti. Bunun sebebi, kısmen, kabine çoğunluğunun hâlâ Hindu olmasıydı; Nehru da, Gandhi'ye bağlı olmasına rağmen, böyle bir uzlaşmaya fazla istekli değildi.

Bu uzlaşma başarısızlığının sonuçları kanlı oldu. 1947-1948'de Hindu-Müslüman ayaklanmaları ardında en az bir milyon ölü bırakarak bölünmeyi önceledi, ona eşlik etti ve onu izledi. Ekim 1946'dan Ocak 1948'de ölene kadar Gandhi, bir eyaletten diğerine sürekli hareket halindeydi; sık sık Müslüman ailelerle birlikte yaşadı, şiddete son vermeye çalıştı. Müslümanlara cesaretle ulaştı, hatta yeni bağımsız Hindistan hükümetini, birleşik Hindistan'ın varlık payı olarak Pakistan'a 44 milyon sterlin vermeye ikna etti.²¹

Bütün bu çabalara rağmen ya da belki bu çabalardan ötürü Gandhi acı verici bir sonuca ulaştı: Hindistan gerçek şiddetsizliği öğrenmeyi başaramamıştı. "İnsanların beni dinlemek için vakitleri vardı, çünkü onlara silahları olmadığı bir sırada silahsız olarak İngilizlerle nasıl savaşacaklarını gösteriyordum... Fakat bugün bana şiddet kullanmama yöntemi-min [Hindu-Müslüman ayaklanmaları için] hiçbir yarar sağlayamayacağı, bu nedenle insanların kendilerini savunmaları için silahlanmaları gerektiği söyleniyor. Eğer bu doğruysa, bizim otuz yıllık şiddet içermeyen pratiğimizin tam bir vakit kaybı olduğunu kabul etmek gerekir."²²

Hindistan'ın bağımsızlık gününde -15 Ağustos 1947- cesareti kırık bir Mahatma, ulusa resmi bir mesaj vermeyi reddetti. Yardımcılarından biri günlüğüne şu notu düşmüştü: "Hindistan'ın bir zamanlar onu dinlediğini söyledi. Bugün artık modası geçmiş biriydi. Makinelere, donanmaya,

hava kuvvetlerine, ıvır zıvıra sahip olmak istedikleri yeni düzende ona artık yer olmadığını söylüyorlardı. Buna asla taraf olamazdı.”²³

Gandi şiddetsiz ruh gücü olan *satyagraha*’nın Hindistan’da aslında hiç olmadığını anladı. Zayıf olduklarında şiddet kullanmayan taraftarları, bağımsızlık onları güçlendirdiği an şiddet yanlısı olmuşlardı. Kendilerine bir bayrak ve bir ordu verildiğinde, hemen birbirine savaş açmışlardı. Şiddetsizliği seçebildikleri sırada, bunu yapmayı reddediyorlardı. Ölümünden iki hafta önce, umutsuzluk içinde, bir muhabire “*Satyagraha* konusunda hatalı olduğu noktanın, zayıfın silahı olan pasif direnişe en yüksek değeri vermesi” olduğunu söyledi.²⁴

Radikal empati siyasetinin bu çöküşü, yirmi yıl sonra Martin Luther King’in şiddete başvurmama tutumu Siyah Güç hareketinin saldırgan taktiklerine yol verdiği zaman tekrarlanacaktı. Bu trend insanlık kütlesi arasında empatiyi sürdürmenin ne kadar zor olduğunu gösterir. İnsanların normal psikolojisi, kendileri acı çektikten sonra bile, diğer gruplarla gerçek empati kurmalarını engelliyordu. Gene, empati temelinde siyasi bir hareket tasarlamak ve bunu sahnelemek bu iki depresif adamın olağanüstü keskin psikolojik içgörüsünü gerektirmişti.

Gandi hem kendisi hem de hareketi için kaçınılmaz sonun gelmekte olduğunu gördü. 1947’de yetmiş sekizinci doğum günü kutlamaları sırasında umutsuzdu: “Bu tebrikler nereden geliyor? Başsağlığı mesajı gönderselerdi daha iyi olmaz mıydı? Kalbimde acıdan başka bir şey yok. Her ne söylediysem kitlelerin peşimden geldiği zamanlar oldu. Bugün Hindistan’da yalnız bir ses benimkisi.”²⁵

“Mahatmalar’ın üzüntüleri,” dedi bir keresinde, “sadece Mahatmalar tarafından bilinir.”²⁶ 1948 yılının Ocak ayında genç bir Hindu, bir dini tören sırasında Gandi’ye yaklaştı

ve onu vurdu. Böylece Hindistan, katilin sözleriyle, “dışarıda İslam’la içeride Gandhi’yle yüz yüze bırakılması halinde yaşayacağı karanlık ve ölümcül bir gelecek”ten kurtuldu.²⁷

Gandi’nin melankolisi hayatını ve siyasetini renklendirmişti. Rahat bir hayattan vazgeçti, maddi refahı reddetti, bir çileci oldu. Şiddet içermeyen yeni bir siyaseti, radikal empatiyi temel alan bir yaklaşım da icat etti. Bu empati herkesi kapsıyordu: Hindular, Müslümanlar, Britanyalılar. Hintli kitleler ilk başta olumlu tepki verdiler, fakat sonunda bu çağrıyı reddettiler; empatilerinin sınırları vardı. Kendi halkına ters düşen Gandhi bir anormallik olarak görünür: Sınırsız empati kurabilen bir aziz. Farklılık çok daha sıradan da olabilirdi: Gandhi depresyonluydu; Hindistan halkı ise normal. Bu ayrım durumu tam olarak açıklayabilir.

On yıl sonra, bir başka depresyonlu adam, Georgia’dan genç bir siyah vaiz, yaşlı Hintli’nin mezarına bir çelenk koydu.

BÖLÜM 8

AMERİKAN RUHU İÇİN PSİKIYATRİ

KING

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, NAACP'nin* kurucusu, önemli bir siyahi entelektüel olan W.E.B. DuBois ,Hindistan'da savaşmayı reddederek adaletsizlikle mücadele eden tuhaf bir liderin namını işitti. DuBois merak duydu. Arkadaşlarıyla Gandhi'nin yöntemlerini kullanma fikrini tartıştı, fakat NAACP dergisinde 1924'de yayımlanan bir sempozyum konuşmasında belirtildiği gibi, Amerikalı bir Gandhi'nin, bir "kan banyosu"yla karşılaşacağı sonucuna vardılar. Fakat DuBois ve diğer siyahi liderler Mahatma'ya ilgi duymayı sürdürdüler. 1935'te Howard Üniversitesi'nde Rankin Şapeli'nin başrahibi Howard Thurman'ın başkanlığında bir heyet Gandhi'yi ziyaret etti. Gazeteci Lerone Bennett toplantıyı dokunaklı biçimde aktarır:

"Birkaç dakika kadar Gandhi ve misafirleri Hristiyanlığı, baskıyı ve sevgiyi tartıştılar. Daha sonra, hiç beklenmedik biçimde, Gandhi Amerikalı zencilerden en sevdikleri şarkı-

* National Association for the Advancement of Colored People: Siyahların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik. -çn

lardan birini, “Efendimiz Çarmıha Gerilirken Neredeydin?”i söylemelerini istedi. O eski üzücü sözler yükseldi ve bir hayır duası gibi, bir intizar, bir yakarış gibi, o tuhaf ortamda daha dehşet verici, belki de daha dokunaklı biçimde yükseldi.

*Efendimiz çarmıha gerilirken neredeydin?
Onu tahtaya çivilerlerken sen neredeydin?
Ah, bazen bu beni titretir, titretir, titretir.
Efendimiz çarmıha gerilirken neredeydin?*

Yüzyılların kabul edilmiş ve dönüşmüş kederiyle dopdolu sözler Gandhi’nin yüreğine aktı. Sözcüklerin aktardığı deneyim Gandhi’nin de başından geçmişti... Nihayet şarkı sona erdiğinde, Gandhi bir süre sessiz kaldı. Sonra şöyle dedi: “Bu saf şiddete başvurmama mesajı, belki de dünyaya Zenci aracılığıyla iletilecek.”¹

1940’larda Amerikalı siyahi liderler *satyagraha*’yla derinden ilgilenmişlerdi.² Martin Luther King, Montgomery’deki 1956-1957 otobüs boykotunda şiddet içermeyen direnişi uyguladığı sırada, DuBois, Gandhi’nin siyah hareketi devrimci-leştirdiğini anladı:

“Genç, eğitimli papazların önderliğinde siyah işçiler ayrımcılığı sona erdirmek için bir grev başlattılar, devlete ve ülkeye baş kaldırdılar ve şimdiye kadar Güney’i yöneten caniler sürüsüne karşı şiddet içermeyen kararlı bir cephe oluşturdular. Bu oluşum olağanüstüydü. Gandhi’ye ve eseri-ne ilişkin birinci elden herhangi bir bilgiyi temel almıyordu. Onların Martin Luther King gibi liderleri Hindistan’daki pasif direnişi biliyorlardı; bilgili öğretmenler, iş adamları ve meslek sahipleri Gandhi’den haberdardılar. Fakat onun hareketinin yükselmesi ve yaygınlaşması, doğrudan öğretim

ve propagandadan değil, onun temel ilkelerinin doğruluğundan  t r y d . Bu yönüyle hareket Gandhi felsefesinin doğruluğuna ilişkin en ilginç kanıttır.³

DuBois daha sonra kehanet niteliğinde bir yargıda bulundu: “Amerikalı Zenci henüz  zg r değil. Hâlâ ayrımcılığa, baskı ve sömürüye maruz kalıyor. Onun lehine olan yeni mahkeme kararları mükemmel, fakat bunlar ancak kısmen uygulanıyor. Bu yasaların uygulanması iyi olabilir ve ABD’de gerçek insan eşitliği ve kardeşliği ancak bir başka Gandhi’nin liderliği altında gelecektir.”⁴ Orijinali gibi, aynı başarısızlıklarla ve başarılarla karşılaşacak ikinci bir Gandhi...

İkinci Gandhi’nin neredeyse birincisi kadar depresif olduğu görülüyordu. Martin Luther King’in depresyonu, deşifre edilmesi daha zor olsa da, Gandhi’ninkine ürkütücü biçimde paraleldi. Gandhi’nin aksine King, arkasında bir otobiyografi değil, sadece birkaç i ebakiş yazısı bıraktı. Yazdıklarının gözden geçirilmiş bir derlemesi,⁵ ölümünden sonra otobiyografi olarak yayımlandıysa da, King’in zihinsel durumuna ilişkin pek az içgörü sağlar. Mektupları ve diğer kişisel belgeleri hâlâ özenle korunmaktadır ve biliminsanlarınmın incelemesine tam olarak sunulmamıştır. Elde bulunanlar onun psikolojik durumu hakkında pek az bilgi sağlar.

Ancak bulguların yokluğu, yokluğun bulgusu değildir. Gandhi gibi, King de ergenlik döneminde intihar giriminde bulunmuştu; aslında King’in iki girişimi olmuştu. Bu olaydan çok az söz edilmesi şaşırtıcıdır. *Time* dergisi 1963’te “Yılın Adamı” makalesinde şöyle diyordu:

“Birbirine sıkıca bağlı insanlardan oluşan bir ailenin sıcak ortamında yetişen King, ilk gençlik döneminde  zyıkımın eşiğine gelmesine yol açan bir sinirsel hassasiyete sahipti. Biri 13 yaşından önce olmak üzere iki kez intihar girişiminde bulundu. Bir keresinde, erkek kardeşi “A.D.”

tırazından kayarken büyük annesine çarpıp onun bayılmasına neden oldu. Martin büyük annenin öldüğünü sandı, umutsuzluğa kapılarak ikinci kat penceresine çıktı ve aşağıya atladı. Pek bir şey olmadı. Büyükannesinin öldüğü gün de aynı şeyi aynı sonuçla yaptı.⁶

King'i kişisel olarak tanıyan Lerone Bennett, King hayat-tayken benzer bir değerlendirme yayımladı: "İlk olay sevgili büyükannesi Jennie Williams'ın bir kaza sonucu bayılması üzerine gerçekleşti. King, onun öldüğünü sanarak, merdivenlerden yukarıya koştu ve ikinci kat penceresinden aşağıya atladı. Bir anlığına insanlar onun kendisini öldürdüğünü sandılar. Akrabalarının çığlıklarına aldırmandan hareketsiz yatıyordu. Daha sonra, bir şey olmamış gibi kalktı ve yürüyüp gitti. 1941'de, büyükannesinin ölümü üzerine King yine ikinci kat penceresinden atladı, yine bir şey olmadı."⁷

Önceki bölümde gördüğümüz gibi, ergen intiharı hem nadirdir, hem de güçlü bir depresyon belirtisidir. Ve King'in akıl hastalığına ilişkin tek bulgu değildir. Tıpkı Gandhi gibi, hayatının son yıllarında en bariz türden ağır bir depresyona katlandı. 1966 yılında King'in son büyük yurttaşlık hakları yürüyüşü olan, Mississippi'deki "Meredith yürüyüşü" gerçekleşti. Yürüyüş, oy kullanma hakları için tek başına yürüyüş yaparken vurulan eylemci James Meredith'i desteklemek için örgütlenmişti. Bir hafta süren toplu yürüyüş şiddet içermeyen birleşik bir yurttaşlık hakları kampanyasının son hamlesi olacaktı. Yürüyüşün sona ermesinin ardından ve polis şiddetiyle geçen haftalarda genç eylemciler (Öğrenci Direniş Eşgüdüm Komitesi'nden Stokely Carmichael'ın önderliğinde) şiddet içermeyen direnişi açıktan reddettiler ve bunun yerine ilk kez "Siyah Güç" sloganıyla harekete geçtiler. Bu genç militanların hareketten ayrılmaları sırasında King, kendi başarısından türeyen çok farklı bir meydan okumayla karşı karşıya kaldı. İsteddiği şeylerin çoğunu elde

etmişti: Oy verme hakkı ve ırk ayrımcılığına son verilmesi artık yasalaşmıştı. Bir sonraki adımı ne olmalıydı?

Jesse Jackson, King'in toplantılarda söylediklerini hatırlar.⁸ Kendisini baskı altında hissediyordu, belki de istifa etmeliydi, hayatının mücadelesini kazanmıştı ve şimdi emekliye ayrılmalıydı. Fakat kısa süre içinde yeni mücadele alanları açıldı: Radikalleşen siyah gençliğe tepki ve hem iç hem de dış (özellikle Vietnam Savaşı) şiddetin artışıyla mücadele.

Ölümünden önceki iki yıl içinde, King savaşa karşı konuşmalar yaptı, Başkan Johnson'la ve onun Demokrat Parti içindeki liberal müttefikleriyle çatıştı ve genç siyah radikallerle yüzleşti. Odaklandığı noktayı ırkçılıktan yoksulluğa çevirdi ve açıkça sosyalist bir gündemi öne sürdü. Bu Martin Luther King pek çok kişi için fazla radikal, bazıları için ise fazla muhafazakârdı.⁹ Giderek lanetleniyor ve giderek depresyona giriyordu; sadece üzgün değildi, klinik olarak depresyondaydı.

Tarihçi Stephen Oates o sırada King'in içinde bulunduğu zihinsel durumu şöyle değerlendirir:

"1968'de King çılgın bir tempoda çalışıyordu... Gecele-ri uyuyamıyor, bütün gece ayakta fikirler geliştiriyor ya da konuşmalarını bitkin kurmaylarının üzerinde test ediyordu... Bütün bir hayatı her güne sıkıştırmaya çalışıyor gibiydi. Ancak bu çılgın tempo bile, hissettiği umutsuzluğu, onu kasvetli ve aşırı kaygılı hale getiren o derin depresyonu yatıştırmıyordu. Arkadaşları ve yardımcıları ne yapacaklarını ya da ona nasıl davranacaklarını bilemiyorlardı. Ona yakın olan biri bir psikiyatra danışmasını tavsiye etti. Fakat King psikanalize kişisel olarak düşmandı -Boston Üniversitesi günlerinden beri- ve tavsiyeyi reddetti. Kendisini her zamankinden daha fazla zorlamaya başladı; çıldırmış gibi, yoksul halk için kampanya planlamaya ve örgütlemeye koyuldu.¹⁰"

Ölümünden hemen önce King, aralarında Bayard Rustin, Harry Wachtel ve Bernard Lee'nin de bulunduğu liberal ve radikal taraftarlarla özel toplantılar yapmak için New York'a gitti. Oates orada olanları şöyle betimler:

"Yalnız kaldıkları bir sırada King, 'Bayard,' dedi [Rustin'e], 'zaman zaman buradan nereye gidebileceğimi merak ediyorum. Çok şey yaptım. Şimdi ne yapabilirim?' Rustin, Wachtel'e 'Biliyor musun Harry, Martin beni gerçekten şaşırtıyor,' dedi. İkisi de ona bir şey olduğunu, anlatılması zor bir tür psikolojik bozulma yaşadığını düşünüyordu. 'Ürkütücüydü,' diye hatırlıyordu, Rustin. 'Çok tuhaf bir şeydi. Onunla oturup felsefe ya da başka bir şey konuştuğunuzda, aynı eski Martin'di. Kanaatleri etkilenmiyordu. Fakat kafası dehşet verici biçimde ölümle meşguldü. Ve bu kusur 'gelişmeye devam edecek miyim, iş yapmayı sürdüreceğim miyim?' gibi konulara ilişkindi.' Elbette, yaşadığı gerilim ve yüz yüze olduğu tehlike dikkate alındığında, Rustin 'Kendisini kötü hissetmesi için pek çok sebep var,' diyerek durumu kabullendi. Fakat Lee baskının ve uykusuzluğun ötesinde bir şeyler olduğunu düşünüyordu. 'Daha derindi.' Arkadaşları bunun ne olduğunu anlayamıyorlardı.¹¹"

Defalarca King'le birlikte yürüyen (ve son yıllarda onunla görüşen) psikiyatr Poussaint değişen bir adam görüyordu:

Meredith yürüyüşünden sonra daha az yürüyüş oldu ve fonlar tükenmeye başladı, insanlar hareketin sona erdiğini hissediyorlardı. King bir sonraki evreye, sosyal ekonomik umutsuzluk alanına geçmemiz gerektiğini düşünüyordu. Hayal kırıklığına uğramış gibiydi; destek neredeydi? Daha yalnızdı ve insanları seferber etmekte, fonları bulmakta zorlanıyordu. Ve hükümet de ilgisini kaybetmişti: Yurttaşlık haklarını destekleyebiliyorlardı, fakat yurttaşlık haklarının ötesi onları ilgilendirmiyordu.

Sonunda, sadece televizyonda gördüklerimi temel alarak

söyleyebilirim ki depresyondaydı. Özellikle Memphis’de 3 Nisan günü yaptığı konuşmada... Orada, dağın zirvesine yöneldiğini, fakat kendisini dinleyenlerle oraya ulaşamayacağını söyledi. Depresyondaydı, ama hâlâ görevdeydi. Tedirgin görünüyordu. Uzun bir hayatı umursamadığını söylemişti, bu depresif bir ifadeydi, eskiden böyle konuşmazdı. Benim de katıldığım Montgomery’deki yürüyüşteki haliyle, hep iyimserdi, zafer kazanacağımızı söylüyordu. Fakat sonunda biraz umutsuzluk, bu umutsuzluğu itmenin yorgunluğunu hissetmeye başladı ve her zaman gördüğü desteği de görmüyordu. Fakat duramıyordu.¹²

Depresyonun seyri epizotik ve tekrarlamalıdır. Ağır melankoli dönemleri gelip gider ve bunlar bir ömür boyunca genellikle bir ya da iki kezden fazla olur. Klinik depresyonun diğer dönemlerine bakarak (ergenlik ve son yılların yanı sıra) en azından bir epizot bulgusunun daha olduğuna inanıyorum.

1959’da kamuoyu tarafından tanınmasını izleyen üç yıl içinde King kendisini tükenmiş hissediyordu: “Yapmakta olduğum şey, gerilemeyi durdurmak, gereğince düşünmek, geri dönmek değil, sadece vermek, vermek, vermek. Eğer bu durum değişmezse, fiziksel ve psikolojik olarak çökeceğim. Kişiliğimi yeniden örgütlemek ve hayatımı yeniden yönlendirmek zorundayım. Çok uzun süredir kalabalığın içindeyim, çok uzun süredir ormandayım.”¹³ King’in durumu klinik depresyonun tanımına uyuyordu: Ruh hali kederliydi, gündelik faaliyetlerine ilgisizdi, enerjisi düşüktü, dikkatini toplayamıyordu, uykusuzluk çekiyordu ve iştah artışı vardı (dokuz kilo almıştı; hekimler çok fazla stresin onu hasta edeceğini söylediler). Bu belirtiler, ortalama bir adamda, majör bir depresif epizot teşhisi demektir.

Nitekim rahatsızlığının seyri depresif bir hastalığın var-

lığını destekler: Muhtemelen ergenlik döneminde intihar girişimleriyle seyreden epizotlar, otuz yaşında bir başka epizot ve otuz sekiz yaşında son bir epizot. Çoğu akıl hastalığında yaptığımız gibi, bu epizotların her birini doğru olarak dışsal sebeplere bağlayabiliriz, ancak şunu akılda tutmak gerekir ki bu türden görünür “sebepler” ne zorunludur ne de yeterlidir. Epizotların *tekrarlanması* depresyona temel bir biyolojik *yatkınlığı* gösterir; bu yatkınlık, özünde, akıl hastalığıdır.

Pek çok yürüyüşte King’in yanında siyah çantalı genç bir doktor yürürdü. King’e yakın olan Andrew Young’ın İnsan Hakları Tıp Komitesi için çalıştığı söyleniyordu. Birkaç kişi ötesinde olurdu hep. Dr. Alvin Poussaint, King’in vurulması halinde kullanılmak üzere çanta içinde ilk yardım malzemesi taşırdı. Poussaint yürüyüşçülere tıbbi ve psikolojik destek de sağlıyordu. Sağlıkçılara ait bir araba (genellikle Poussaint’nin üzerine kırmızı haç işaretlenmiş kendi arabası) her zaman yürüyüş kolunu izlerdi.

Günümüzde Harvard’da çocuk psikiyatrisi profesörü olan Dr. Poussaint bana, King’in hayatının son yıllarındaki zihinsel durumuyla ilgili birinci elden bir değerlendirme sağladı.¹⁴ Poussaint, Dr. King’i yürüyüşlerden gayet iyi tanıyordu. 1966’da yurttaşlık hakları hareketinin sonlanma sürecinin başlangıcı olan Meredith Yürüyüşü sırasında King’le yoğun bir etkileşim içinde olduğunu hatırlar. “King kendisi söz konusu olduğunda korkusuzdu... Yürüyüşlerin temposunu belirlerdi, gezinir gibi yürürdü, ne hızlı ne yavaş, gezinir gibi ve daima kendisini riske sokacak şekilde ön safta yürürdü. Biri çalıklıklardan fırlayıp onu vurabilirdi.” Poussaint yürüyüşler sırasında zaman zaman nasıl dehşet bir korkuya kapıldığını, fakat King’in hiç istifini bozmadığını anlatır. Bir keresinde King, birkaç yurttaşlık hakkı

alışanının öldürölmesinden sonra Philadelphia, Mississippi'deki adliye sarayına yürümölştü. Konvoyun yan tarafında yüröyen iki şerifle karşılaştı. Şeriflerden biri bir adım daha atmayacaksın, dedi; silahları ellerindeydi. "King her zamanki gibi, göğsü açık orada, ayakta duruyordu. Sanırım çimenlere doğru yürüyordu; onu ve bizleri dövöbilirler hat-ta öldörebilirlerdi." King dua etmek için oracıkta diz çöktü, çevresindeki herkes aynı şeyi yaptı. Poussaint şöyle dedi: "Bu yürüyölşlerde sürekli bir korku duygusunun var oldu-ğunu anlamalısınız. Yürüyölşöler ne zaman saldırıya uğra-yacaklarını ya da öldöroleceklerini hiç bilmezlerdi ve asla karşılık vermeyecekleri için kendilerini zaman zaman kur-banlık koyun gibi hissediyorlardı. Bu sürekli korku, King'in geçtiğı, uç bir kişilik testiydi... diğörlörinin ise geçmediğı."

Poussaint bütöün bu kayğı, korku ve şiddet karşısında bile King'in "sükönet" ve "barışçılık" kapsamında, anormal biçimde sakin davrandığıını vurgular. Bu hal kısmen taraf-tarlara moral vermek için başvurulanan bir gösteri olabilirdi; özel hayatında, King içöer, biraz sarhoş olur ve neşeli hare-ketler yapardı. Poussaint, hiperaktif olmak, hızlı konuşmak ve yürömek gibi hipertimik kişilik özellikleri gözlemleme-mişti. Hatta tam tersini görmölştü: "King yavaş konuşur, hatta yavaş yürördü, sadece yürüyölşler sırasında da de-ğil. Arada bir onunla çene çalarak, şundan bundan sohbet ederek yürödöğümü hatırlıyorum ve hep yavaş yürördü." Poussaint, King'in ergenlik dönemi intihar girişimlerinden habersizdi ve kendisine bir çocuk psikiyatri olarak bu ko-nuda ne düşündöğü sorulduğunda, şu karşılığı verdi: "Zor-lanımlı (impulsive) keder tepkisi gibi görünüyor. Ben de aynı şeyi [büyükannem öldöğünde] yapardım. Depresyon varsa bu şekilde davranmanın daha muhtemel olacağını ka-bul ediyorum." Bir ergenlik dönemi depresyonu olasılığına rağmen, Poussaint Dr. King'in, kendi deneyimlerinden ve

King'in çevresinde yer alan insanlarla yaptığı konuşmalar-
dan hareketle başkalarından daha fazla depresyonda oldu-
ğundan kuşkuluydu.

Dr. Poussaint'nin doğrudan gözlemlerinden ve tarihsel kayıtlardan hareketle King'in –Gandi'nin aksine– temel bir distimik kişiliği olmadığı (hüzünlü, utangaç, anksiyeteli ve içine kapalı olmasına rağmen) sonucuna varabileceğimizi düşünüyorum. Kronik depresyonda değildi. Fakat, tam da Gandhi'deki gibi, King hayatının başlangıç, orta ve son dönemlerinde, birincisi intihar girişimleriyle birleşen en az üç muhtemel depresif epizot yaşamıştı.

Akıl hastalığının dört teşhis göstergesinden, belirtiler ve hastalığın seyri depresif hastalığa işaret eder, fakat *genetik* ve *tedavi* hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz. Genetiğe bakıldığında, King'in ailesi mahremiyeti korumuştur ve aile fertleri arasında psikiyatrik teşhisin varlığı ya da yokluğu açık biçimde elde edilebilir bir bilgi değildir. Tedavi konusuna gelince, son depresyonu sırasında yardımcılarından bazıları liderlerini psikiyatrik destek almaya zorlamıştı, fakat King onları dinlemedi.¹⁵

Gandi'de olduğu gibi, King'in depresyonu da onun radikal empati siyasetini yaratmış olabilirdi. Aslında King kendi siyaseti ile psikiyatrik tedavi arasında analoji kuruyordu: Hasta Amerika'ydı; hastalık ırkçılıktı. Mesela 1957'de gazeteci Martin Agronsky'yle yaptığı bir mülakatta şöyle diyordu: "Psikologlar suçluluk kompleksinin iki tepkiye yol açabileceğini söylerler. Biri pişmanlık ve değişme arzusudur. Öteki tepki ise suçluluk duyulan şeyi daha fazla yapmaktır. Ve bu iki tepkiyi de gördüğümüzü sanıyorum. Şu sıralarda Güney'de dikkatimizi çeken şiddetin büyük kısmının, suçluluk duygusuna sebep olan şeyin daha fazla yapılmasıyla telafi etme, suçluluk duygusuna boğulma girişimi olduğu-

nu sanıyorum.”¹⁶ Agronsky şunu sordu: “Gerçekten böyle mi hissediyorsunuz, bu türden bir psikiyatrik yorumu tercih mi ediyorsunuz?” King yanıt verdi: “Evet.”

Bu görüş King’in çevresinde de genellikle benimseniyordu. Andrew Young’ın değerlendirmesine göre, en açık biçimde benimseyen James Bevel, “siyasi psikiyatrlar” olmak ve bizi ezenleri hasta olarak görmek zorunda olduğumuzu söyleyerek uğradığımız zulme perspektif kazandırıyordu. ‘Bir psikiyatr kendisine karşı şiddet kullandıklarında hastalarına öfkelenmez; doktor şiddete başvurmanın hastalıktan ve güvensizlikten kaynaklandığını anlamaları için hastalarına yardımcı olmak zorundadır. Onlara yardım etmeliyiz, onlardan nefret etmemeliyiz.’¹⁷ (Bevel’in içgörüsü zor kazanılmıştı:¹⁸ Davranışı dengesizdi ve meslektaşları birçok kez onu akıl hastanelerine yöneltmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar.) Alvin Poussaint, hareketin liderlerinin kendi misyonlarını şu şekilde gördüklerini doğrular: “Şiddet kullanmama tutumuyla, bir hastalığı olan beyaz insanları iyileştirmeye çalışıyorduk... Şiddet kullanmamak [King’in] hep dediği gibi, sadece siyasi bir hareket değil, bir hayat tarzıydı. Başka insanları tedavi etme yöntemiydi o. [Kişisel davranışlarıyla] bunu model haline getirmeye çalıştığını hissediyorum.”¹⁹

King’in şiddet içermeyen hareketi siyasi bir strateji değil, ırkçılığın tedavisiydi. Pek çok tedavi gibi arkasında yaralar bırakarak iyileştirmiştir. Empatinin iyileştirici gücünü temel alan tıbbi bir metafor, siyasi bir psikiyatri idi.

Peki tedavi neydi? Empati tam olarak nasıl iyileştirir? King, adaletsizlik karşısında üç seçenek olduğunu öğretti: Şiddet yoluyla direniş, şiddet kullanmadan direniş ve katlanmak. Her türlü direnişin katlanmaya tercih edilmesi gerekir (Gandi ve King’in pasifist olmamalarının sebebi budur; şiddete her şart altında karşı çıkmadılar), fakat şiddet

içeren direniş genellikle hedefine ulaşmayı başaramaz. Şiddet içermeyen direniş seçeneği nedir? King, düşmanlarınızı *sevin* diyordu. Gerçekte bu bir başkasına *âşık olmak* değildi (Grekler buna *eros* diyorlardı: “estetik ya da romantik bir aşk türü”²⁰). Ne de ötekinden *hoşlanmak* anlamına geliyordu (*philia*: “dostlar arasında karşılıklı bir sevgi ve yakınlık hissetmek”). Bunun anlamı, bir başkasına iyi niyet göstermekti (*agape*: “bütün insanlar için anlayışlı, yaratıcı, kurtarıcı iyi niyet”). *Agape* ile *philia* arasındaki farklılık, İsa’nın bize düşmanlarınızı *sevin* (*beğenin* değil) diye tavsiye ettiği şeydir. Nefrete, öfkeye, incinmeye, gareze rağmen kişi, başkalarında iyi olanı değerlendirmeye, ötekinin bakış açısını görmeye çalışarak, iyi niyetle hareket eder. King bu iyi niyetin kurtarıcı olduğunda ısrar eder: Başkalarına bu şekilde davranarak onları değiştiririz.

Kuşkucu bir okur şöyle diyebilir: Empati iyi, ama King ve Gandhi idealist gibi görünüyorlar. Eğer depresyon hem gerçekçilik hem de empati gerektiriyorsa, gerçekçilik nerede? Bu tutumu günümüzde anlamak mümkün. Popüler mitolojideki Martin Luther senede bir kez tatil gününde piyasaya sürülen, kartondan yapılmış bir ikondur, tarihteki gerçek kişiye çok az benzer. Kartondan King pasifist bir idealistti; herkesin barış içinde el ele tutuşmasını isterdi. Gerçek King ise saldırgan, yüz yüze gelmekten kaçınmayan bir gerçekçiydi; kendisi dahil olmak üzere bütün insanların kısmen kötü olduklarına inanıyordu; şiddetin kendisini de kapsayacak şekilde her yerde ve kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. “Şiddet kullanmamak” şiddetin yokluğu değil, şiddetin dışa değil içe yöneltilerek denetlenmesi anlamına geliyordu.

Bunlar benim görüşlerim değil; bunlar Gandhi ve King’in açık görüşleri ve göreceğimiz gibi, onların kötülüğe ve in-

san doğasının parçası olarak saldırganlığa ilişkin gerçekçi görüşlerinin bir yansıması. 1963'te Howard Üniversitesi'nde şiddet kullanmama konusunda verdiği bir konferans sırasında, John Hopkins'te önde giden bir psikiyatr olan Jerome Frank'ın yaptığı yorumlar King'in şiddete yönelik tutumuna dair bir yanlış yorum örneğini oluşturmaktadır:

“Şiddet kullanmayan savaşçılar şiddet dürtüleriyle ne yaparlar? Maruz kaldıkları sürekli aşağılamalar ve tehditler baskılamak zorunda oldukları yoğun bir öfkeye yol açmak durumundadır. Psikiyatrlar, klinik deneyden hareketle, doğrudan ifade edilmesi engellenen duyguların kendilerini dolaylı olarak açığa vurma eğiliminde olduğuna inanırlar... Şiddet içermeyen savaş yöntemlerinin şiddet içeren savaş yöntemlerinden daha fazla olmasını [beklememeliyiz]. Her çatışma biçimi her zaman zafer kazanmaz. Çoğu kişi şiddet içermeyen teknikleri arayabilir; bunların başarısızlığa uğradığı yerde, ki zaman zaman kesinlikle başarısızlığa uğrayacaklardır, şiddet içeren yöntemler büsbütün başarısızlığa uğrar.²¹”

Frank'ın Freud'dan etkilenen görüşleri Freudcu ideolojiden hoşlanmayan King'e ters düşer. King, Freud ve Frank'ın anlamadıkları şeyi anlıyordu: Şiddet kullanmamak pasifizm değildir; King ve Gandi, başkalarını incitmeksizin adaletsizliğe direnmek için saldırgan dürtülerin kullanılmasını sağlayan bir yöntem bulmuşlardı. Saldırganlık nereye gidiyordu? Yanıt, King'in daha sonraları Poussaint'e söylediği gibi, şuydu:²² Fiziksel olarak karşılık vermeksizin direnmek için gerekli olan cesarete. Gandi şiddet kullanmamayı tam da böyle görmüştü (tarafartlarından birinin deyiimiyle “şiddetsiz savaş”²³). Mesela, Gandi şöyle diyordu: “Benim şiddete başvurmama öğretim aşırı derecede aktif bir güçtür. Korkaklığa, hatta zayıflığa bile yer bırakmaz. Şiddet kullanan bir adamın bir gün şiddet kullanmayan biri olması için

umut vardır, fakat bir korkak için hiçbir umut yoktur. Bu nedenle bir kez daha söylemeliyim ki... kendimizi, kadınlarımızı ve tapınaklarımızı acının gücüyle, yani şiddet kullanmadan savunmayı bilmediğimiz durumda, eğer erkeksek, bütün bunları savaşıarak savunabilmeliyiz.”²⁴

King de benzer şeyler hissediyordu: Haksızlığa tepki göstermek için, şiddet içeren direnişin ve pasif katlanmanın yanı sıra, üç seçenekten biri olarak şiddet içermeyen direniş çağrısı yapıyordu. Şiddet içeren direniş ile pasif itaat arasında bir seçim yapmak gerekseydi, hem King hem de Gandhi şiddeti kabul ederdi. Fakat onlar şiddet içermeyen direnişi daha iyi bir alternatif olarak görüyorlardı. Bu yöntem de, tıpkı şiddet gibi, saldırgandı, fakat bu saldırganlık fiziksel değil ruhsaldı. Aktifti, kötülüğü kabul etmeyi reddediyordu, ayağa kalkıyor ve zarar vermeksizin direniyordu. King, bu fikirleri pek çok kez ve biraz farklı yollardan ortaya koymuştu. Bir örnek, 1956'da yaptığı bir konuşmadır: “Şiddete başvurmayan direnişçi, protesto etmekte olduğu kötülüğe, şiddete başvuran bir direnişçi kadar karşıdır. Şimdi, bu yöntemin saldırgan olmadığı ve şiddet kullanmayan direnişçinin düşmanına karşı fiziksel saldırganlık kullanmaması anlamında pasif olduğu doğrudur. Fakat aynı zamanda zihin ve duygular aktiftir, aktif biçimde düşmanı tutumunu değiştirmeye ikna etmek için çalışır, yanlış yaptığını ona göstermek ve onu daha yüksek bir varoluş düzeyine çıkarmak için uğraşır. Bu yöntem fiziksel olarak saldırgan değildir, fakat ruhsal olarak saldırgandır.”²⁵ King şiddeti aslında reddetmiyordu.²⁶

Freud ve Frank şiddet içeren misillemenin adaletsizliğe daha doğal bir tepki olduğu konusunda bence haklıydılar. Kişi şiddetle karşılık veremediği zaman, psikolojik bir bel del öder. King'in hareketine tam bir bağlılık gösteren Alvin Poussaint, 1967 tarihli bir *New York Times Magazine* maka-

lesinde aynı sonuca varmıştı.²⁷ Poussaint yurttaşlık hakları yürüyüşçülerinin –karşılık vermeme talimatı yüzünden sürekli saldırıya uğramaktan korkarak ve her an tetikte olarak– öfkeli olduklarını; savaşmak istediklerini, fakat King’in onlara bunu yapmamayı öğrettiğini gözlemlemişti. “Orada oturur ve merakla seyrederdim,” diye yazmıştı Poussaint, “bu öfkeyle şimdi ne yapacaklar?” Yaptıkları şey, kendi aralarında kavga etmektir: “Bir dönem sonra anlaşıldı ki öfkeyi genellikle birbirlerine ve beyaz yurttaşlık hakları çalışanlarına yöneltiyorlar. Çalışanlar arasında hararetli sözler ve kimi zaman fiziksel kavgalar sıklıkla görülüyordu... Şiddet kullanmamak ve şerifi ‘sevmek’ten bahsederken birden öfkeleri tepelerine çıkıyor, evlerin etrafında birbirlerini dövmek için kovalıyorlardı. Zenci yurttaşlık hakları çalışanlarını klinik anlamda ancak akut öfke atakları olarak belirtilebileceğim durum nedeniyle büyük dozda sakinleştiricilerle sık sık yatıştırmak zorunda kalıyordum.”

Bir diğer siyah siyasi lider, gene bir psikiyatr olan Frantz Fanon, psikolojik kulluğun üstesinden gelmek için siyahların kendilerini ezen beyazlara şiddet kullanarak saldırmaları gerektiğini öne sürmüştür.²⁸ Siyah Güç taraftarlarının favorisi olan Fanon, şiddeti sadece siyasi değil, psikolojik bir zorunluluk olarak görüyordu. Şiddet, ırkçılık hastalığının tedavisiydi. Poussaint, kişinin saldırganlığını baskılayacak yerde dışa vurmasının daha iyi olduğuna, aksi halde depresyonun oluşacağına ilişkin standart psikolojik görüşü (Fanon ve Freud’la paylaşılan) dile getirerek, makalesinde bu görüşe yöneliyordu. Siyah Güç hareketinin bu psikiyatrik olguların bir ifadesi olduğu sonucuna varmıştı Poussaint.

King’in yanında kalması için Poussaint’nin bir çıkış yoluna ihtiyacı vardı. Buna “yapıcı kararlılık” dedi: “James Meredith... şöyle diyordu: ‘Eğer Zenciler korkunun üstesinden gelirlerse, beyaz adamın sadece iki seçeneği vardır:

Onları öldürmek ya da onları özgürleştirmek'... Bu kararlı tepkinin, Zenciler arasında daha genel bir gelişme gösterdiğinden, Amerikan toplumu için sonuçları açıktır: Siyah adama baskı yapmayı durdur ya da onun dışavurulan öfkesini karşılamaya hazır ol.”²⁹

Kısa süre sonra King, Boston’u ziyaret ettiğinde, Poussaint’nin makalesini överek, kendisiyle aynı görüşte olduğunu söyledi.³⁰ Görünüşteki uzlaşmazlıkların burada bir araya geldiği görülür: Öfke ve barış, şiddet ve şiddetsizlik, Frantz Fanon ve Martin Luther King.³¹ Fakat bu birleşmeyi bir paradoks gibi görmek King’in felsefesine ilişkin bir yanlış anlamayı yansıtır. King, başkalarına yönelik sonsuz bir barışçı mutluluk tutumunu savunmadı; o, adaletsizliğin aşağıladığı öfkeli bir adamdı; bu öfkeyi şiddet içermeyen bir yöntemle ifade etmeyi savundu. King’in yakın arkadaşı Harry Belafonte’nin dediği gibi, “Martin her zaman öfkenin önemli bir meta, bu ülkedeki siyah hareketin zorunlu bir parçası olduğunu hissediyordu.”³² Böylece, yukarıda da gösterildiği gibi, King’in şiddete başvurmama tutumu saldırgan olmamakla ilgili değildir; şiddet içermeyen bir tarzda saldırgan olmakla ilgilidir. Öfke doğaldır, insan olmanın bir parçasıdır; kişi, acı veren ruhsal sonuçlar olmaksızın onu inkâr edemez. Fakat öfke, adaletsizliğe direndikçe dışa yönelerek ve acı vermektense acı çekmek için gerekli olan daha yüksek cesareti destekledikçe içe yönelerek, yapıcı bir tarzda yönlendirilebilir. Bu ırkçılık tedavisi hem ezilene hem de ezene yarar sağlar.

King, hayatın kötülüklerle dolu olduğuna inanıyordu. Hepimiz tekrar tekrar dünyadaki kötülük bolluğuna nasıl tepki göstereceğimize karar vermek zorundayız. En genel iki tepki, şiddet yoluyla direnmek ve pasif biçimde kabullen-

mektir. Her iki yaklaşım da konformizmdir; insan kitleleri her türlü kötülüğe ve adaletsizliğe her zaman maruz kalırlar; bazıları şiddetle direnir, ancak bunu mevcut kötülüğe daha fazla kötülük ekleyerek yaparlar. King'in şiddetsizliği savunması kabul edilen diğer iki yolla birlikte, her şeyden çok konformist olmamak için gerekli olan üçüncü bir yoldu. King'in, sadece bir liderlik özelliği olarak değil, herkes için temel bir insanlık tutumu olarak da konformist olma gereğini vurgulamasının nedeni budur. Bu fikirler en doğrudan biçimde Incil'in bir bölümünü yorumlayan bir konuşmasında dile gelir. Bölüm şöyledir: "Bu dünyanın gidişine uymayın; bunun yerine düşüncenizin yenilenmesiyle değişin" (Romalılar 12:2). King şöyle diyordu:

Çoğu insanın, geçerli olan fikirden keskin ve açık biçimde ayrılan bir konumda olmaktan daha dehşet verici biçimde korktuğu bir şey yoktur. Çoğu insanın eğilimi, her şeyi kapsayacak kadar belirsiz ve herkesi kapsayacak kadar popüler olan bir görüşü benimsemektir... Dünyamızı yaklaşan akıbetten kurtarmak, uyumlu çoğunluğun kendinden hoşnut haliyle değil, uyumsuz azınlığın yaratıcı uyumsuzluğuyla gelecektir... [Bize] uyumlu hayatı aşırı vurgulama tehlikesini [hatırlatıyor]. Herkes tutkuyla uyum sağlamaya çalışıyor. Nevrotik ve şizofrenik kişiliklerden sakınacaksak elbette iyi uyum sağlamalıyız, fakat dünyamızda iyi niyetli insanların uyum sağlamamak zorunda oldukları bazı şeyler vardır... İnsanın selameti yaratıcı uyumsuzların avuçlarındadır.³³

Psikiyatrlar sorarlar: Saldırganlık nereye gider? Onu baskılamaya çalıştığımızda, uyumsuz, sağlıksız ve anormal oluruz. En önemlisi, normal, zihinsel bakımdan sağlıklı olmamız gerekir. King buna karşı çıkıyordu: Mutsuzluğu, acı çekmeyi, depresyonu, hatta –Tanrı korusun– uyumsuz ol-

mayı kabul etmeliyiz. Arkadaşı Peder Joseph Lowery bunu anlamıştı. Yakın zamanlarda, toplumsal değişimi gerçekleştirmek için gerekli olanı şu sözlerle vurguladı: “Biraz deli olmanız gerekir. Hareketin bütün liderleri biraz deliydi. Martin dahil.”³⁴

IV

ESNEKLİK

BÖLÜM 9

DAHA GÜÇLÜ

İlk randevumuzda Liza zor konuşuyordu. Ağır depresyondan mustarip olduğu için ne düşünebiliyor ne de mantıklı konuşabiliyordu. Ağzımdan çıkan her üçüncü sözcüğü pek işitemiyor ve anlayamıyor gibi geliyordu bana. Kızı, altmış yaşındaki annesinin hayatını anlatmaya çalıştı.

“Annem çok kötü bir çocukluk geçirmiş,” diye başladı.

Onun depresyonunu görüyordum ve dosyasından manik dönemlerini okumuştum, bu yüzden Liza’nın bipolar olduğunu biliyordum. Fakat çocukluk travması bipolar bozukluğun özel bir nedeni olmadığı için, işe çocukluk dönemiyle başlamak, özellikle zaman kıymetli olduğunda, beni orta derecede ilgilendiriyordu ve onun durumunda hangi ilaçların yazılacağı hakkında almamız gereken detaylı kararlar olduğunu biliyordum. Fakat ihtisas dönemimde öğrendiğim eski dersleri hatırladım: *Hastayla olduğu yerde buluş*. Bu yüzden dinledim:

“Anne ve babası tam yirmi üç kez taşınmış.”

Liza’ya baktım, kımıldamadan oturuyordu. “Yirmi üç kez mi?” diye tekrarlardım. Nedenini sormaya korkuyordum.

Liza, nihayet konuştu. “Evet,” dedi, “anne durulamıyordu... manik, tıpkı benim gibi.”

Çocukluk döneminde Liza kardeşlerinin ve akrabalarının istenmeyen cinsel ilgisine de maruz kalmıştı. Onun çocukluk dönemi hakkında, bir çocuğun yaşamaması gereken şeylerle karşılaştığını bilecek kadar bilgim vardı. Gene de altmış yaşına gelmişti, evet depresyondaydı, ama hayattaydı ve sağlamdı: Anneydi, yanında normal bir yetişkin kızı vardı, ayrıca hiçbirisi aynı hastalıktan mustarip olmayan dört sağlıklı çocuğu ve on torunu daha vardı.

Psikologların esneklik dedikleri şey budur: “Uyum ya da gelişmeye yönelik ciddi tehditlere rağmen iyi sonuçların ortaya çıkması.”¹ Esneklik basit biçimde doğuştan gelen bir şey değildir; onu geliştiren etkenler (hipertimik kişilik gibi) ile zarar verici hayat olayları arasında, sonunda iyi bir sonuç doğuran bir *etkileşim*den kaynaklanır. Psikoloji araştırmasında, iki bulgu hattı bu nosyonu destekler. İlk olarak, insanlar zarar veren olayları deneyimledikleri zaman, bazıları psikolojik olarak incinir, diğerleri incinmez. İkinci olarak, zaman zaman insanlar bu türden olaylardan sonra *daha güçlü* olurlar; bu durum, onları gelecekteki streslere karşı koruyan bir “çelikleşme” etkisi yaratır.²

Esneklik zihnin aşısıdır. Aşıların nasıl çalıştığını düşünün: Çok az miktarda virüs verilir, bağışıklık sistemi buna tepki gösterir; hayatın sonraki dönemlerinde aynı virüs bulaştığında, zaten hazır olan vücut ciddi bir zarar vermesine fırsat bırakmadan enfeksiyonu yok eder. Birkaç kuşak önce, onlarca hastalık çocukları öldürüyor ya da FDR’nin (Franklin Delano Roosevelt) çocuk felci gibi, yetişkinleri sakat bırakıyordu; günümüzde, bu türden trajedileri rutin biçimde önliyoruz. Esneklik, tıpkı zihinsel bir aşı gibi, belirli koşullar altında zarar verici olayları yaşadığımız, buna rağmen hayatımızı sürdürdüğümüz ve daha sonra iyileştığımız zaman gelişir. Nietzsche, seni öldürmeyen şey güçlen-

dirir derken, bunu kastetmiştir. Esnekliği biliyordu.

Esneklik, ister zihinsel ister fiziksel olsun, hastalık deneyiminden de kaynaklanabilir, Manik depresyon gibi zihinsel hastalıklar özellikle esnekliği geliştirir, çünkü insanlar gelen ve giden epizotları deneyimlerler. Manik depresyon doğal olarak nüksedici; epizotlar gider, fakat her zaman geri gelir. Böylece insanlar, ister dünyayı umutsuz gösteren ağır depresyon, ister hayatı bir süre neşeli hale getiren esrik mani olsun, tam olarak ne olduğunu düşünebildikleri ve anlamaya çalıştıkları zaman, hastalık deneyimi aralığında “molalar” yaşarlar. Bu epizotların tekrar geleceğini de bilirler ve bu yüzden başa çıkma tarzlarını, başladığı zaman epizotları tanımaya ya da onların denetlenmesine yardımcı olacak yöntemleri geliştirmeyi öğrenebilirler. Manik depresyonu olan insanlar, General Sherman ve Winston Churchill vakalarında gördüğümüz gibi, genellikle esnek olurlar.

Fakat esnekliğin bir kaynağı daha vardır. Bazı insanlar esneklikle doğarlar; esneklik, kişiliklerinin içsel bir parçasıdır. Bu durum hâla sorgulamaya açıktır, fakat aşağıda anlatacağım bazı araştırmalar, hipertimik mizacın özellikle esneklikle birleştiğini öne sürer. FDR ve JFK (John Fitzgerald Kennedy) gibi kişiler mükemmel bir esneklik karışımı sergileyebilirler: Hipertimik kişilik üstüne kronik fiziksel hastalık. Kennedy örneğinde, bu karışım, yararlı bir etki sağlamak için zihin durumunu değiştiren ilaçların (özellikle steroidler) kullanımıyla fiziksel ve duygusal esnekliği güçlendirecek şekilde hazırlanır.

Nietzsche'nin gözleminin üzerinden bir yüzyılı aşkın süre geçmiş olsa da, esneklik nosyonu ancak yakın zamanlarda modern psikologların ilgisini çekmiştir. İlk işaretler, İkinci Dünya Savaşı sırasında geldi. Freudcu yöntemlerle eğitilmiş psikiyatrlar, askerlerin mevcut zihinsel durumuna ilişkin

temel bilgi edinmek için, henüz silah altına alınanları, savaşmadan önce, taramaya başladılar. Askerler bir kez mevzilendiklerinde, Akhilleus'tan bu yana bütün savaşçıların karşı karşıya geldikleri şeyi deneyimlediler: Şiddetli bir korku, aşırı fiziksel zorluk, korkunç yaralanmalar, kollarında ölen kardeşler.

Bu koşullar bir akıl bozukluğunun sebebi olarak daha önce saptanmıştı. Çeşitli savaşlarda bunlara çeşitli isimler verilmiştir: Savaş bunalımı (Birinci Dünya Savaşı), savaş nevrozu (İkinci Dünya Savaşı), post-travmatik stres bozukluğu (Vietnam/İrak/Afganistan). PTSD (post travmatik stres bozukluğu), travmatik bir olayın fiziksel olarak yeniden yaşanması anlamında kâbusların ya da geriye dönüşlerin (flashback) varlığını gerektirir; bu belirtiler, tekrar tekrar ortaya çıkarak çoğu zaman anksiyete ve depresyona neden olur.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, bu bozukluğu önemsiz göstermekle suçlanan kişi, parlak bir psikanalist olan Amerikalı psikiyatr Harry Stack Sullivan'dı.³ Eşcinsel, solcu, muhtemelen kendisi de bipolar ve mesleki terimle ifade etmek gerekirse bir put kırıcı olan Sullivan –her türlü akıl hastalığının, psikolojik travma ya da biyolojiyle değil, son tahlilde sosyal ilişkilerle bağlantılı olduğuna inanıyordu– askeriye için olağandışı bir seçimdi. Fakat klinik şöhreti nedeniyle kendisine, askere alınanları serbestçe tarama ve savaş nevrozuna yakalandığına dair herhangi bir belirti sergileyen herkesi ihraç etme imkânı verildi. Eğer Sullivan, Freud'un inancını en saf formülasyonu ile, yani bütün insanlar bir ölçüde nevrotiktir noktasında uygulamış olsaydı, silah altına alınan bütün askerlerin ordudan ihraç edilmesi gerekecekti. Elbette böyle bir seçenek olamazdı, bu yüzden Sullivan iyi bir Freudcunun yapabileceği kadarını yaptı. Ordunun psikiyatrik sonuçları değerlendiren uzmanları,

Sullivan'ın talimatlarına uydular ve askere çağrılanların önemli bir bölümünü elediler. Aralarında “zekâ derecesi düşük olanlar,” “psikopatlar,” “eksantrik, yıkıcı faaliyetlerde lider, duygusal olarak istikrarsız, cinsel sapık, uyum sağlamaya hazır olmayan yetersiz kişilikler ve disipline öfke duyanlar” vardı.⁴ Sullivan'ın rehberliğine göre, ne saldırgan olanlar ne de pasif olanlar hizmete uygundu. Sullivan'ın psikiyatrik değerlendirmelerine hâkim olan genel tutum “kuşku duyduğunda reddet” şeklindeydi ve asker adaylarının %25'i reddedildi. Buna rağmen, geri kalan askerlerin yaklaşık yarısı savaşla ilgili psikiyatrik sorunlar geliştirdi. 1943'te, askere alınan 112.500 kişi psikiyatrik nedenlerle ihraç edilmişti.⁵ General George Marshall harekete geçerek, Sullivan'ın yöntemine ilişkin kuşkularını belirtti: “Uzmanlar için psikonevrotik, hastanelik bir hastadır,”⁶ dedi. “Cephedeki ortalama bir subay için ise o, hasta numarası yapan biridir.” Sullivan kovuldu.

Ordu yeni bir lider buldu: Dr. William Menninger. Kendisi, Sullivan'dan daha ortodoks bir psikiyatr ve daha tipik bir Amerikalıydı (ortabatılı, WASP, heteroseksüel, siyaseten orta yolcu). O sırada savaş iyice vahşi bir hal almıştı. ABD askeri zaiyatı İç Savaş düzeyine ulaşıyordu; ordu kitlesel psikiyatrik kayıpların da üstesinden gelemiyordu. Marshall, Menninger'a yeni talimatlar verdi: Sadece en bariz hasta olan asker adaylarının taranması ve askerleri evlerine gönderecek sebepler bulmak yerine, onları cephede tutmaya çalışmak. Sonuçlar şaşırtıcıydı: Daha çok asker psikiyatrik değerlendirmeden geçti, fakat daha azı savaş nevrozu geliştirdi.

Bunun sebebi neydi? Sullivan'ın savaş nevrozu olarak teşhis edeceği bütün kişisel özelliklerin –narsisizm, bağımlılık, kaçınma, şizoid kişilik– asla böyle bir etki yaratmadığı ortaya çıktı. Amerikan askerleri normal kişilik konusunda

pek çok değişkenlik sergiliyorlardı ve çoğu savaşla yeterince başa çıkıyordu.

Bir açıklama, basit biçimde Freudcu psikiyatrinin yanlış olduğu şeklinde olabilir; kimin (eşcinseller ve Freudcu ideolojinin standartlarını karşılamayanlar) ve neden taramadan geçirilmesi gerektiğine dair teoriler bilimsel olarak yanlıştı. Bu teoriler belki de bu yüzden pratikte başarısız olmuştu. Menninger daha makul nosyonları uygulamak zorunda kaldığında, psikiyatrlar çoğu askerin bu türden zihinsel zorluklar olmadan da travma yaşayabildiklerini gözlemlediler. Psikiyatrlar savaş histerisi aradıkları zaman, bunu buluyorlardı; aramayı kestiklerinde, daha az buluyorlardı.

Bu durum, her türlü histeri için, yani travmanın neden olduğu düşünölen bütün psikolojik belirtiler için geçerlidir.⁷ Tıp tarihinden alınan klasik bir örneğe göre, on dokuzuncu yüzyıl Fransız nörologu Jean-Martin Charcot histerik epilepsiyle ilgileniyordu.⁸ Paris'teki genç kadınlar nöbetler sırasında, çoğu epilepsi vakasında görölenenden tamamen farklı, hiç alışılmamış hareketler sergiliyorlardı. Bu hareketler genellikle cinsel ilişkiyi taklit ediyordu. Charcot, bunun beyindeki özel bir lezyon nedeniyle benzersiz bir epilepsi formu olduğu kanaatine vardı. Öğrencilerinden biri, Freud, bu kadınların cinsel travma yaşamış olduklarını, nöbet benzeri hareketlerin ortaya koyduğu fiziksel belirtilerle bu travmatik belirtileri bilinçsiz biçimde açığa vurduklarını düşündü. Charcot'nun faal olduğu sıralarda, Paris'te pek çok kadın histerik epilepsi nedeniyle doktorlara başvuruyor, Charcot'nun kliniği dolup taşıyordu. Charcot öldükten ve ardılları konuya daha az ilgi göstermeye başladıktan sonra, histerik epilepsi sıklığı klinikte çok keskin bir düşüş gösterdi. Benzer bir örüntü 1980'lerde ve 1990'larda çoklu kişilik konusunda yaşandı; mesleki ilgide keskin bir

yükseliş teşhiste bir artışa yol açtı. Daha sonra, mesleki ilgi azalınca, görünüşe bakılırsa hastalar çoklu kişiliğe sahip olamamaya başladılar.

Demek ki doktorun odağı kayınca, hastaların verdikleri belirtiler değişebiliyor. Bu durum özellikle travmaya bağlı belirtilerde gerçekleşir. Ve bunun Sullivan ile Menninger'ın benimsedikleri farklı yaklaşımlarda ortaya çıktığı görülüyordu. Hemen göreceğimiz gibi, Menninger'ın yaklaşımı muhtemelen PTST'nin aktüel oranlarına yaklaşıyor; ancak halkın küçük bir azınlığı gerçekten PTST'ye yol açan travmaya maruz kalıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra psikiyatrlar, sorunun savaş nevrozundan kaynaklanmadığını, neden daha çok askerin buna maruz kalmadığını anlamaya başladılar. Doktorlar odaklarını risk faktörlerinden esnekliğe kaydırmaya başladılar.

Aradan geçen yarım yüzyıl içinde, savaşın psikolojik travmanın yegâne kaynağı sayılamayacağını öğrendik. Çocuklukta yaşanan cinsel taciz, fiziksel taciz, suç ve büyük araba kazaları da benzer bir etki yaratabilir. Aslında, ABD nüfusunun yaklaşık yarısı en azından bir kez büyük bir travma deneyimleri; fakat bu insanların sadece %10'u teşhise dayanan PTST tanımına uyar. Demek ki travma yaşayan insanların çoğu PTST geliştirmez.⁹

Travmanın her zaman PTST'ye yol açmadığı olgusu yakınlarda Columbia Üniversitesi'nden George Bonanno gibi bazı esneklik araştırmacılarını, travmaya tepkinin bütün çeşitlerini incelemeye yöneltmiştir. Bonanno başlıca dört tip saptar.¹⁰ Birincisi, klasik PTST tepkisidir: Bazı insanlar travmadan sonra ve ileride de tutarlı biçimde ağır psikolojik belirtiler sergilerler. Bu türden kronik PTST travmaya maruz kalan insanların yaklaşık olarak sadece %5'i ile %10'unda

görölür. Daha sonra, ertelenmiş PTSD gelir: Freudcu model. Freud'un ünlü vakalarında, genç bayanlar ağır histeriden mustariptiler, sebebi bilinmeyen fiziksel felç sergiliyorlardı. Daha sonra, psikanaliz sürecinde, çocukluk döneminde yaşadıkları baskılanmış cinsel taciz anılarından kurtuldular;¹¹ histerileri sona erdi ve bir daha felç olmadılar. Bonanno'nun kaydettiği gibi, Freud'un ünlü hastalarında görülen örüntüyü sergileyen –yani önce psikolojik travmanın yaşanması, hemen ardından hiçbir psikiyatrik belirti gösterilmemesi, fakat daha sonra PTSD'nin geliştirilmesi– herhangi birini fiilen gözlemlemek nadiren mümkündür. (Bunun yerine, insanlar genellikle travmanın hemen ardından zamanla ağırlaşan psikiyatrik belirtiler gösterirler.) Üçüncü bir “iyileşme” grubu zamanla ortadan kalkan başlangıç niteliğinde PTSD'den mustariptir. Mesela, 11 Eylül saldırılarının ardından, New York'luların %7,5'i PTSD kriterlerine başlangıçta tam olarak uyuyordu; fakat bu oran dördüncü ayda sadece %1,7'ye, altıncı ayda %0,6'ya indi. Aynı şekilde, Körfez Savaşı sırasında, başlangıçta PTSD'li olan askerlerin %62,5'i ilk travmadan bir yıl sonra artık herhangi bir belirti göstermiyorlardı.¹² Dördüncü bir “saf anlamda esnek” grup, herhangi bir zamanda –ne travmanın ardından ne de aylar sonra– hiçbir PTSD belirtisinden mustarip değildir. Geleneksel olarak bu grup, araştırmacılar tarafından ya göz ardı edilmiştir ya da Freudcu gelenekte sadece şimdilik kaydıyla açığa vurulmamış gizil belirtilere sahip oldukları düşünülmüştür. Ve yine bu dördüncü grupta bulunan insanların travmaya dayanabildikleri ve normal bir hayat sürdürmeye devam edebildikleri görüldü. Onlar, çevrelerindeki acılara aldırmayan mutlu otomatlar değillerdi; sadece, PTSD geliştirmiyorlardı. Üçüncü ve dördüncü gruplar bir arada tam esneklik dediğimiz şeyi nitelerler: Travmanın ardından, so-

nunda uzaklaşan bazı psikiyatrik belirtilerin deneyimlenmesi – ya da hiçbir belirtinin olmaması.

Bu iki grupta yer alan insanları diğer gruplarda yer alan insanlardan daha esnek hale getiren şey nedir? Bu soruyu yanıtlama çabaları, kent içinde yaşayan çocuklara ilişkin araştırmalardan çocukluk döneminde cinsel tacize uğramış sağlıklı yetişkinlere, savaşa katılanlardan savaş ve teröre maruz kalan sivil nüfuslara kadar oldukça geniş bir yelpazeye dağılır. Bu araştırmalar arasından, özlü bir anlatı sağlamak için diğerleriyle tutarlı olan bazılarını ayırıp seçmek durumundayım, fakat meraklı okurlar son notlarda daha fazla ayrıntı bulabilirler.

Birlikte ele alındığında bu araştırmalar, esnekliğin bir sosyal destek birleşiminden (iyi arkadaşlar ve aile), zorluklardan (şanssızlık) ve belirli kişilik özelliklerinden (özellikle hipertimi) çıkıp geliştiğini öne sürer. Bu faktörlerin her birini tek tek ele alalım.

Sosyal destek: Sosyal ve ekonomik bakımdan zorluklarla dolu bir geçmişi olan pek çok çocuk büyüdüğünde gayet uyumlu bir yetişkin olmuştur. Onlar esnektirler. Araştırmacılar, esnek çocuklarda ortak bir özelliğin güçlü sosyal destek olduğunu buldular¹³ – en azından bir ebeveynle iyi ilişkiler ve çocukluk arkadaşlarından oluşan geniş bir çevre açısından. (Bazı psikologlar, psikolojik esnekliğin sevgi dolu bir ana babaya sahip olmak gibi basit insani deneyimlerden kaynaklandığına işaret etmek için, buna “sıradan tılsım” derler.¹⁴) Aynı şekilde, İkinci Dünya Savaşı’na katılanlar üzerinde yapılan araştırmalarda, savaştan önce (sağlam ve destekleyici aileler anlamında) ve savaş sırasında (askerler arasında güçlü duygusal bağlar yaratan sağlam askeri birlikler anlamında) daha fazla sosyal desteği olanların, daha az PTSD yaşadıkları görülmüyordu.¹⁵ Standart görüş bu-

dur. Fakat çocukluk döneminde yaşanan zorluklara ilişkin bir araştırma temelinde bir olasılık daha vardır.

Zorluk: Esneklik ile sağlığı (hastalıktan çok) araştırma-ya çalışması bakımından benzersiz, alışılmamış bir projede, travma araştırmacıları, cinsel travma yaşamış, fakat sonraki hayatında psikiyatrik sorunları olmayan yetişkinleri ilan vererek aradılar.¹⁶ Pek çok insan yanıt verdi, öykülerini anlatmaya istekliydiler. Araştırmacılar otuz bir yetişkini –orta yaşlı, üst orta sınıftan ve iyi eğitilmiş– esnek grup olarak seçtiler ve onları erken travmaları ağır psikolojik sorunlar yaratmış olan, geçmişleri benzer, esnek olmayan insanlardan oluşan bir kontrol grubuyla kıyasladılar. Arkadaşlar ve aile, deneklerin kendi hayatlarına ilişkin anlattıklarını doğrulamak için kullanıldı. Esnek grup, şaşırtıcı biçimde, çocukluk döneminde pek az sosyal ve ana baba desteği gördüklerini bildirdiler. Buna karşılık, esnek olmayan grup çocukluk döneminde iyi bir sosyal destek ve ana baba desteği gördüğünü bildirdi. Zor çocukluk yetişkin esnekliğini veriyordu; daha şefkatli bir çocukluk ise PTSB ürettiyordu.

Belki de çocukluk döneminde karşılaşılan en yaygın zorluk, anne ya da babanın, ölüm ya da boşanmayla, yetişkin depresyonu için kanıtlanmış bir risk faktörü olarak kaybedilmesi idi. Büyüklük göstergeleri bakımından 699 tarihi şahsiyet üzerinde bir araştırma yapan psikolog Dean Keith Simonton, büyük liderlerin %61'inin otuz bir yaşından önce, %52'sinin yirmi altı yaşından önce ve %45'inin yirmi bir yaşından önce bir anne ya da baba kaybı yaşadıklarını buldu.¹⁷

Yukarıdaki araştırmalarda görünen çelişki, zorluk ve travma arasındaki farklılıkla ilişkilendirilebilir. Travma, zorluk daha az şiddetli fakat daha uzun süreli olduğunda, daha şiddetli ve ağırdır. Yoksulluk, sıklıkla bir zorluk, kronik bir sorundur, fakat kısa süreli şiddetli bir travma değil-

dir. Bir kerelik ağır travmaya (savaş ya da tecavüz) kıyasla, özellikle esneklikle ilişkisi bakımından farklı etkileri olabilir. Ancak, her iki durumda da, göreceğimiz gibi, travma ve zorluk kişinin esnek olup olmamasını, hayatını başarılı ya da başarısız biçimde sürdürüp sürdüremeyeceğini belirleyerek kişilikle etkileşir.

Kişilik: Biyolojik mizacı yansıtan kişilik özellikleri genellikle üç yaş civarında oluşur ve yetişkinlik boyunca sürer.¹⁸ Bunlar travmayla oluşturulmaz. Bütün çocukluk vakalarında cinsel tacizin varlığına rağmen, daha yüksek nörotisizm puanı olan yetişkinler düşük puanlı olanlardan daha fazla PTSD yaşarlar.¹⁹ Giriş bölümünde gördüğümüz gibi, nörotisizm üç majör kişilik özelliğinden biridir; bir kişinin genel anksiyete düzeyini ölçer. Kaygı eğilimi fazlaysa kişi yüksek puanlıdır, genellikle sakin ve dinginse, düşük puanlıdır. Hipertimik kişilikleri olan insanlar genellikle düşük nörotisizme sahiptirler.

Düşük nörotisizmin yanı sıra hipertimi esnekliği güçlendirir. Mesela bir araştırmada, Rusya’da 1994 ile 2005 arasında, 7.416 rehinenin alındığı, 1.609 insanın öldürüldüğü ve 2.401 insanın yaralandığı yetmiş iki terörist saldırıdan sağlanan psikiyatrik değerlendirmeleri incelendi.²⁰ PTSD, nörotisizm özellikleri taşıyan (“sıkılgan, kuşkucu, kapalı kişiler”) rehinelere daha yaygındı ve belki de hipertimik kişilik özellikleri taşıyan rehinelere en az görülüyordu.

Normal nüfus gruplarına ilişkin araştırmalar da hipertimik özelliklerin etkisine işaret edebilir. Mesela “pozitif duygular” (minnettarlık, başkalarına yönelik ilgi, sosyallik, arkadaşlık, aşk, mizah duygusu) travmaya yönelik daha fazla psikolojik esneklikle birleşir. Bu özellikler de hipertimik kişilikleri olan insanlarda yüksek bir dereceye ulaşır. 2001’deki 11 Eylül terör saldırılarından önce ve sonra kırk altı üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada,²¹

travma öncesi pozitif duyguların varlığı sonraki depresyonun az olmasını sağladı. Benzer biçimde, çocukluk döneminde cinsel tacize uğramış genç yetişkinlerde pozitif duygular uzun dönemde daha iyi sonuçlar veriyordu.²² Bu çalışmayı temel alan Bonanno, esnekliği açıklamak için “dayanıklılık” terimini kullanmıştır. Bu terimi “hayatta anlamlı bir amaç bulmaya adanmak; kişinin çevresini ve olayların sonucunu etkileyebileceğine olan inancı; pozitif ve negatif hayat deneyimlerinden öğrenebileceğine ve bunlarla gelişebileceğine olan inanç” olarak açıklamıştır. Bu yaklaşım, hipertimik kişiliği olan insanların nasıl düşündüklerini gösteren iyi bir betimlemedir ve böyle bir dünya görüşü kişinin aldığı sosyal destek türünü etkileyerek esnekliği daha da güçlendirebilirdi. Destekleyici bir arkadaş çevresine ve aileye sahip olmak –Bonanno ve diğerleri bunu esnekliğe katkı olarak saptamışlardır– kısmen insanları size çeken dışadönük, sosyalleşebilen, hipertimik kişiliğin sonucu olarak görülebilir. Özdeş ve çift yumurta ikizlerinin karşılaştırıldığı genetik araştırmalar bu paradoksal bağlantıyı destekler; genleriniz ve kişiliğiniz içinde yaşayacağınız ortamı kısmen belirler.²³

Esneklikle birleşen bütün bu olumlu kişilik özellikleri içinde en çok mizah duygusuna ağırlık veririm. Roosevelt ve Kennedy hipertimik kişiliğin belirgin bir özelliği olan muziplikleriyle ünlüydüler. Aslında, mizah duygusu esnekliğin temel bir bileşenidir. Psikanalistler, iyi bir mizah duygusunun psikolojik olgunluğun güçlü bir belirtisi olduğunu çok önceden kaydetmişlerdir. Freud sadece nükte üzerine bir kitap yazmıştı ve psikanalist George Vaillant akıl sağlığı üzerine elli yıllık klasik çalışmasında, mizah duygusunun akıl sağlığının en iyi belirtisi olduğu sonucuna varmıştır.²⁴ Eğer öyleyse, çoğu kez eğlenceli görünen hipertimik kişiler çevremizdeki en sağlıklı kişiler olabilirler. Onların nüktedanlığının esneklikle birleşmesi rastlantısal değildir.

Şimdi travma paradoksuna, onun *çelikleştirici* etkisine geçiyoruz. Travma kişiyi sadece psikolojik olarak hasta yapmayabilir, psikiyatrik olarak kişiyi daha sağlıklı hale de getirebilir. Post-travmatik *gelişme* vardır: Travmanın kendisi bazı insanlara psikolojik olarak hiçbir zarar vermeyebilir; aslında onlara yardımcı olabilir. Burada söz konusu olan travmaya *rağmen* değil, travma *nedeniyle* daha iyi olmaktır.

Çeliştirici etkiye ilişkin bir bulgu kaynağı, Büyük Buhran döneminde yaşayan çocukları yetişkinlik dönemlerine kadar izleyen klasik bir araştırmadır.²⁵ Bu araştırma, çocukluk döneminde *daha fazla* yoksulluk yaşayanların, psikolojik bakımdan *daha sağlıklı* bir gelişme gösterdiklerini (standart psikolojik testler temelinde) buldu. Çelikleştirme etkisini test etmenin bir yolu daha var: Geçmişte daha fazla PTBS yaşayanlar, yeni travmalara maruz kaldıklarında PTBS yaşamaya daha çok mu, yoksa daha az mı yatkındırlar? Nadiren sorulan bu soru, Massachusetts General Hospital'da, benim de içinde yer aldığım bir araştırma grubunun yönettiği bir projede yanıtlandı.²⁶ PTBS belirtilerinin 11 Eylül terörist saldırılarının ardından New York City'de arttığı dikkate alındığında, 11 Eylül travmasının akıl hastalığı, özellikle de bipolar bozukluğu olan insanlar üzerinde yarattığı travma etkisini inceledik. Daha erken tarihli bir araştırmada, 11 Eylül'den önce bipolar hastalar temelinde New York'taki PTBS yaygınlığına ilişkin verileri zaten toplamıştık; bu sayede, saldırı sonrasında geri dönerek onları test ettik. Genel nüfus içinde olduğu gibi, bipolar bozukluğu olan insanlarda da 11 Eylül'den sonra PTBS belirtileri artış göstermişti. Ancak bir grup istisna oluşturuyordu: Zaten PTBS olan ve 11 Eylül'den önce bu durumdan çıkmış olanlar. Önceden böyle bir niyetimiz olmasa da, geçmişte PTBS olanların, tıpkı bir aşı gibi, gelecekteki PTBS'den korunabildiklerini gösterdik.

Çelikleşme etkisine ilişkin bir bulgu daha var. Mesela, iki bin yetişkin üzerinde yapılan bir sağlık araştırmasında, sevilen birinin kaybı ya da boşanma ya da ağır bir hastalık gibi otuz yedi zararlı ortak hayat olayı incelendi.²⁷ Öznel iyi hissetme hali, insanın kişisel mutluluk duygusu, biraz (altıya iki), fakat çok fazla ya da çok az olmayan (bire sıfır) hayat travması olanlarda en yüksek düzeye çıkıyordu. Bir araştırma, stresin genellikle depresyon belirtilerini artırmasına rağmen, bazı insanların ağır stres durumunda bile fazla depresyon yaşamadığı gözlemiyle başladı. Böylece üç ay öncesinde hayatında ağır bir hayat olayı yaşamış olan (aniden işsiz kalma, yeni bir ağır hastalık, bir aile ferдинin ya da arkadaşın ölümü gibi) yetmiş sekiz kadında araştırmacılar, deneklerin üzücü bir film klibi izledikten sonra ne kadar depresif hissettiklerini araştırdılar.²⁸ Araştırılan esas faktör, deneklerin gerçekleşen olayı olumlu bir tarzda yorumlama yeteneğiydi (“bilişsel yeniden değerlendirme” denilen şey). Başka deyişle bu, olan şey değil, olan şey hakkında onu ciddi biçimde olumsuz ve zararlı bir deneyim haline getirecek şekilde kişinin ne hissettiğidir. Bazı insanlar bir olayı diğer insanlardan daha az zararlı görebilmektedirler: Mesela, yaşlı bir evcil hayvanın ölümünden sonra, kişi onunla birlikte geçirdiği nice güzel yıllara odaklanabiliyordu. Araştırmacılar, iyi bilişsel yeniden değerlendirme yeteneği gösteren (standart bir ölçüm, Duygusal Düzenleme Anketi kullanarak) bu denekler üzücü film klibini izledikten sonra çok az bir depresif his artışı gösterirlerken, yetersiz bilişsel yeniden değerlendirme yapanların daha fazla depresif hislere kapıldıklarını buldular. Bu durumda depresif epizotlar öğrenme deneyimleri olarak düşünülebilirdi. Buna göre, kişi hayatını sürdüreceksen, zor hayat deneyimlerini nasıl yeniden yorumlayacağını ve biçimlendireceğini öğrenmekte ya da öğrenmek zorunda kalmaktadır. Depresyondaki insanlar,

gelecekteki hayat stresleriyle yüz yüze geldiklerinde daha iyi bir konumda, bilişsel yeniden değerlendirme yöntemleriyle silahlanmış, olabilirler.

Esneklik, riskten tam bir kaçınmayla değil, riske maruz kalmakla gelişir.²⁹ Aşı metaforunu hatırlayın: Travmanın kendisi bir hastalık değildir, tıpkı bir virüsün tek başına bir enfeksiyon olmaması gibi. Çoğumuz, hastalık belirtileri geliştirmeksizin virüslere ya da bakterilere maruz kalırız. Aynı şekilde, PTSB belirtileri geliştirmeksizin travmalar yaşayabiliriz. Ve gene travma, gelecekte belki çok daha ağır travmalarla karşılaşacağımız zamanlar için bizleri aşılayabilir.

Aşı metaforu bir başka metafora (Nietzsche bir zamanlar, gerçeğin hareketli bir metaforlar ordusu olduğunu söylemişti) götürür: Bağışıklık. Bir virüsün enfeksiyona yol açmayı başaramamasının sebebi vücudun virüse nasıl karşılık verdiğini gösteren “savunma tepkisi”ne bağlıdır. Kişinin bağışıklık sistemi güçlüyse, çok miktarda virüse maruz kalmak bile zararsızdır. Kişinin bağışıklığı zayıfsa, çok az miktarda virüs bile hastalığa neden olabilir. Hipertimik kişilikte de böyledir. Bu mizaca sahip olan kişi, büyük bir travmaya dayanabilir, hatta daha da güçlenebilir; oysa yüksek nevrotik mizacı olan biri görece küçük bir travmaya maruz kaldığında PTSB’ye direnemeyebilir.

Hipertimik kişilik travmaya içsel bir bağışıklık gibidir. Bir esneklik alametidir. Sıklıkla manik depresyon gibi akıl hastalıklarının da alametidir. Akıl hastalığı ve biyolojik olarak anormal mizaçlar, esneklik birleşimini mükemmelleştirerek hayatları boyunca denetimli riske maruz kalmak koşuluyla, büyük liderler –Churchill ve göreceğimiz gibi Franklin Roosevelt ve John Kennedy gibi– yaratabilir.

BÖLÜM 10

BİRİNCİ SINIF BİR MİZAÇ

ROOSEVELT

8 Mart 1933 günü, bir dönemin diğerine saygılar sunduğu, göreve başlama töreninden dört gün sonra, yeni Başkan Franklin Roosevelt, Oliver Wendell Holmes'u aradı. Yaşlı Yüksek Mahkeme yargıcı (o sırada doksan iki yaşındaydı), bir Iç Savaş gazisi, çocukluğunda Ralph Waldo Emerson'ın dizinin dibinde oynamış, filozof William James'le birlikte yetişkin olmuş bir adamdı. Bir Iç Savaş subayı olarak, savaş meydanını ziyareti sırasında Abraham Lincoln'a eşlik etmişti. (Bir Konfederasyon keskin nişancısının mermisi başkanın silindir şapkasını sıyrıp geçtiğinde, Holmes, "Eğ başını, budala!" diye Lincoln'a seslenmişti.¹) Holmes'un evinin dar kapısında tekerlekli sandalyesi rahatça manevra yapamayınca, Roosevelt bacak destek cihazını takarak, Holmes'un onu karşılamak için baston yardımıyla yavaşça ayağa kalktığı salona geçme mücadelesi verdi. Ülkeyi kasıp kavuran korkunç iktisadi krize rağmen, aralarında geçen konuşma tasasız ve sıradandı: Harvard hatıraları ve ortak dostlar. FDR, Holmes'a onun için yapabileceği bir şey olup olmadığını sordu; Holmes, bankadaki parasının bir kısmını çekmesine izin verilmesini istedi. Sonunda, Amerikan ta-

rihinin en büyük ekonomik kriziyle yüz yüze gelen FDR, Holmes'a kendisi için bir tavsiyesi olup olmadığını sordu. Holmes'un aklı orduda geçirdiği günlere gitti ve birlikler geri çekilirken yapılabilecek tek şeyin "trompet çalmak" ve "taarruz emri vermek" olduğunu söyledi.² "Ve senin de yapman gereken şey tam da budur," diye ekledi. Yaşlı yargıcın, Roosevelt ayrıldıktan sonra, yardımcılarından birine dönüp şöyle dediği söylenir: "İkinci sınıf bir zekâ, fakat birinci sınıf bir mizaç."³

Yaşlı yargıç yanılmıyordu. FDR'nin birinci sınıf mizacı – ya da psikolojik terimlerle kişiliği– hipertimik idi.⁴ Enerjisi yüksekti, aşırı konuşkandı, açık yürekli ve dışa dönüktü; özetle, arkadaş canlısıydı. Gazeteci John Gunther FDR'yle ilk karşılaştığında, Başkan öylesine neşeliydi ki, şu sonuca vardı: "Anlaşılan bu adam hayatında hiç hazımsızlık çekmemiş."⁵ Konuşkanlığı meşhurdu. Gunther 1937'de bir Latin Amerika seyahatine çıktığında, Dışişleri Bakanlığı, başkanın yoğun sabah programını bir yana bırakarak, ona altı ya da yedi dakikalık bir bilgilendirme yapmasını istedi.⁶ Roosevelt'in randevuları çok yoğundu, buluşma öğleden sonraya ertelendi. Gunther sonunda büroya girdiğinde, Roosevelt onu coşkuyla karşıladı ve ardından kırk altı dakika boyunca neredeyse kesintisiz konuştu. Konuşmadığı anlarda bile, yüzü "asla gevşemiyordu, hipertiroid gibiydi". Gazeteci Latin Amerika'da tam yirmi ülkeyi ziyaret ettiğini söylediğinde, FDR bu sözde brifingin tek sorusunu sordu: "Kötü yerler neresi?" Gunther, başkanı Harvard'dan olan Panama'dan söz ettiğinde, FDR'nin de mezun oluğu okulla başlayan ("Öyle mi, Harvard'dan mı?") otuz dakikalık bir monologu tetiklemiş oldu. Ardından FDR, Haiti Başkanı'nı, Arjantin'i sömürgeleştirme fikrini, bir keresinde Montevideo'ya nasıl gittiğini, Peru'daki Iquitos'un nasıl bir serbest liman olması gerektiğini, Brezilya Başkanı'na hiz-

met sektörünü ulusallaştırmasını nasıl söylediğini, Şili'ye turizm gerektiğini, Gunther'in, sek martinisini çok sevdiği Puerto Rico'da tanıdığı biriyle nasıl buluşacağını anlatıp durdu. Sonra sıra Avrupa'ya geldi ve tam o sırada FDR'nin konuşması bir telefonla kesildi. Gunther, Başkan'ı meşgul ettiği için "fena halde mahcup" olmuştu. Gitmek için ayağa kalktı, fakat FDR ona kalmasını işaret etti ve nihayet telefon konuşması sona erdiğinde onu uğurladı.

"FDR'nin aşırı konuşkanlığı"⁷ sadece bu olayla sınırlı değildi. Bir general, Başkan'la ilk buluşmasında, tek bir söz söyleme fırsatı bulamamıştı. Beyaz Saray'ın ziyaretçileri Roosevelt'in sözünü kesmek için özel teknikler geliştirmişlerdi. Tanınmış bir yargıç şöyle diyordu: "Benim yöntemim, Başkan konuşmaya başladığında beş dakika kadar araya girmek, sonra sert biçimde sözünü kesmektir."⁸ Bir bakan şu yorumda bulunuyordu: "Başkan'a ulaşmanın en basit yolu öğle yemeğine davet edilmektir. O yerken konuşabiliyordunuz."⁹ Roosevelt'in dikkat dağıtmak için özel bir yöntemi vardı. Ziyaretçisini sınamak ya da cesaretini kırmak istercesine ansızın konuyu değiştirir, mesela, "Latin Amerika'da hiç bulunmamış birine Peru'daki en iyi otelin hangisi olduğunu sorardı."¹⁰

Bazı gözlemciler, Roosevelt'in genellikle gerilimli geçen oturumlarda havayı yumuşatmak için toplantının başında kasten konunun dışına çıktığını düşünüyorlardı. Mesela, Pearl Harbor'dan sonra, FDR'nin hemen savaş konusuna girmesini bekleyen altı yüksek rütbeli subay ve siyasi danışmanla yaptığı bir toplantıda, Başkan yirmi dakika kadar Maine'deki istakoz avcılığını anlatmıştı.¹¹

Konuşkanlığı genel olarak yüksek bir enerji düzeyini yansıtıyordu. Gunther, şöyle der: "Canlılığı, herkesin bildiği gibi, pratikte sınırsızdı... Bir kampanya sırasında, yaklaşık yedi hafta içinde 23.000 kilometre seyahat etti ve 16

ana, 67 tali konuşma yaptı. Sayısız kulis konuşmasından söz etmeye gerek yok... rahat bir nefes almak için bir an bile durmadı.”¹² On iki yıl süren başkanlık döneminde FDR, trenle yaklaşık 860.000 kilometreyi kapsayan 399 seyahat yapmıştır.¹³ 1936’da ağır kampanya koşulları fiziksel bakımdan gayet sağlıklı olan Cumhuriyetçi aday Alf Landon’ı tüketmişti; kampanyanın son günlerinde doktorlar ona yataktan çıkmamasını tavsiye etmişler. Felçli Başkan ise, tam aksine, hiçbir zorlanma belirtisi göstermemişti. FDR’nin uzak akrabası, aşırı coşkulu Theodore Roosevelt’i dikkate alan gazeteci (ve FDR muhalifi) H. L. Mencken’e göre, “Roosevelt ailesinin tamamı insanüstüydü. Ailenin hiçbir ferdi yorgunluk nedir bilmezdi.”¹⁴

Bu yüksek enerjiye rağmen, FDR’de kısa süreli uyku örüntüsü yoktu (yedi yıllık başkanlık döneminde yaklaşık 100.000 mektup yazan, bir gecede üç ya da dört kitap okuyabilen kuzeni Theodore gibi hipertimik kişilikli pek çok insanın aksine... Franklin bir keresinde, TR’nin sadece altı saatlik gece uykusuna ihtiyacı olduğunu, oysa kendisinin sekiz saate ihtiyacı olduğunu kaydetmişti.¹⁵) Savaş boyunca Roosevelt’in uyku programını aksatmadığı, saat 22.00’da yattığı, 7.00 gibi uyandığı söylenir. Bir kaynak, başkanlığı boyunca sadece iki gece uykusuz kaldığını belirtir.¹⁶ Bankaların çöktüğü günün gecesi ve Churchill’i evinde misafir ettiği gece. (Pearl Harbor onun uykusunu kaçırmamıştı.)

Roosevelt sinirsel enerjiyle doluydu, fakat depresyonlu ya da aşırı kaygılı değildi. Gunther, şöyle yazmıştı: “Genellikle huzursuz, hatta ajite haldeydi, bir kez karar aldığı anda, nadiren kaygılanırdı... İlk dönemlerinde onunla birlikte olan biri, bana ‘Tanrı tarafından psikanalize tabi tutulmuş olmalı,’ demiştir. Neredeyse hiçbir kararsızlık, hayal kırıklığı ya da depresyon belirtisi göstermezdi. Asabiydi ve çelişkilerle doluydu... Fakat bunlar herhangi bir ‘nevrotik

durgunluk'a yol açmazdı; katlanma gücü, neşeli esnekliği, şoklara dayanma yeteneği, lastikten yapılmış gibi görünmesini sağlardı.”¹⁷

Yüksek düzeyde sosyaldi. Harvard mezuniyet sınavında kendisine nelerden nefret ettiği sorulduğunda, “Hiçbir şeyden,” diye yanıtlamıştı. Çalışma gününün dörtte birini telefon başında geçirirdi.¹⁸ Yaklaşık yüz danışmanın her biri, günün herhangi bir saatinde onun doğrudan arayabileceğini bilirdi. Gerekçesi hakkında onunla aynı fikirde olmasalar da insanlara istediği şeyi nasıl yaptıracağını bilirdi. Bir keresinde, siyasi muhaliflerinin kendi yönetiminde hizmet etmelerini neden istediği sorulduğunda, şu yorumda bulunmuştu: “Siz de bilirsiniz, bir adam yanlış nedenlerden ötürü pek çok doğru şey yapar.”¹⁹

Uzun süre hizmetinde görev yapan Çalışma Bakanı Frances Perkins ona “ıflah olmaz sosyal” derdi.²⁰ FDR tek başına kitap okuyacağına, kitapları yüksek sesle başkalarına okumak isterdi. Ona Adalet Bakanı olarak hizmet eden, daha sonra Yüksek Mahkeme yargıcı olan yardımcısı Robert Jackson, FDR'nin sosyallliğini onun en güçlü yanı olarak görüyordu: “Bu konuda Roosevelt dayanılmaz ve taklidi imkânsızdı. İnsanlardan hoşlanırdı, neredeyse bütün insanlardan. Onlarla birlikte olmaktan hoşlanırdı, onların akıllarını çelmekten, ne düşündüklerini anlamaktan hoşlanırdı, hayatlarının ve sorunlarının ayrıntılarını bilmekten hoşlanırdı.”²¹ Jackson, FDR'yi onun bir zamanlar hizmet ettiği ve hayranlık duyduğu Woodrow Wilson'la kıyaslar. Siyasette değilse de kişilik olarak Franklin, profesörü andıran Wilson'dan çok Cumhuriyetçi akrabası, dinamik Theodore'u andırırdı. Jackson, 1930'larda Wilson'ın eski yardımcılarında biriyle yaptığı konuşmayı örnek olarak verir. Eski yardımcı, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında

savaş faaliyetini desteklemek için Amerikalı işadamlarıyla toplantı yapmasını Wilson'a nasıl tavsiye ettiklerini anlatır:

“[Wilson] onların çoğunu görmek istemiyor, onların bütün ulusu ilgilendiren genel sorunlarda kendisine öğreteceği hiçbir şeyi olmayan uzmanlardan ibaret olduklarını söylüyordu. Sonunda onu Henry Ford’la görüşmeye ikna ettiler. Görüşmeden sonra [yardımcılarından biri] içeri girip, Başkan’a sordu: ‘Henry Ford hakkında ne düşünüyorsunuz?’ Wilson asabi bir tavırla yanıtladı: ‘Bugüne kadar karşılaştığım en cahil adam olduğumu düşünüyorum.’ Ford’u tam anlamıyla aşağılamıştı. O öğle yemeğinden [Wilson’ın eski yardımcısıyla] iki ya da üç gün sonra, Ford’un Başkan Roosevelt’in öğle yemeği misafiri olduğunu fark ettim. Akşama doğru Beyaz Saray’daydım, konuyu açmak için söze şöyle başladım: ‘Sayın Başkan, Henry Ford’la öğle yemeğinde birlikte olmuşsunuz.’ ‘Evet,’ dedi, ‘Henry Amca’yla çok güzel vakit geçirdim.’”²² Ardından FDR, sürekli konuyu değiştirmesine rağmen Ford’u düşük ücretler sorununu tartışmaya nasıl zorladığını uzun uzadıya anlatır. “Fakat Ford’dan hoşlanıyor, becerebildiği şeylerden ötürü ona saygı duyuyordu.” Wilson’la arasındaki mizaç farkı çarpıcıydı.

Bu sosyalliğin altında başka bir şey vardı: Herkes tarafından sevilme arzusu. Onun resmi sorumlulukları bağlamında bu arzu, yönetim düzenini biraz bozuyordu. Jackson bunu Başkan’ın başlıca kusuru olarak görüyordu: “Yönetimin içinde daima önemli bir siyasi çatışma ve farklı çizgilerden yana farklı hizipler vardı... Ona acele karar aldırma-ya çalışan, onun da sık sık boyun eğdiği kişiler hep vardı. Çare, onun yaptıklarını desteklemek ya da engellemek yerine, bir tür uzlaşmaya varılmasını sağlamaktı. Hoşlandığı birini göz ardı etmekte ya da bir alt göreve indirmekte duraksardı, hemen hemen herkesten de hoşlanırdı. İzlediği siyasetle tutarsız bir çizgi izleyen birini azledecek yerde, ge-

nellikle sorunları daha karmaşık hale getiren ek bir yetkili tabakası yaratırdı.”²³ Jackson, kitabının temel tezi olduğunu düşündüğüm bir sonuca varır: “Roosevelt, bir yönetici olarak kesinlikle başarılı değildi ve normal zamanlarda, yaptığı görev sorunları çözmek için sadece düzenli ve etkin bir yönetimi gerektirdiği zaman, seçkin bir Başkan olarak davranabildiği kuşkuludur. Sıradan bir yönetici değildi.”²⁴ Frances Perkins, FDR’nin “dikkatli, doğrudan harekete geçen bir idareci” olmadığını söyler;²⁵ onun yöntemi, daha çok, “astlarına doğrudan ve kesin emirler vermeyerek, pek çok adamın yaratıcı enerjisini harekete geçirmek” idi. “Onun dört şeritli zihninin çok değerli olduğu görülüyordu... Pek çok faaliyeti en yüksek etkinlik derecesiyle işler durumda tutabiliyordu.” Roosevelt bir kasırga lideri, girişimci, daima ileriye düşünen bir başkandı. (New Deal yasalarının ilk dalgasından sonra, Başkan Yardımcısı John Garner, sabırsız lidere şu tavsiyede bulunmuştu: “Sayın Başkan, sürüyü otlatması için saldırganı biliyorsunuz.”²⁶) Asla iyi bir kurumsal yönetici olamayacaktı, ne de Coolidge’in yaptığı gibi, iyi zamanlarda ülkeyi kendi haline bırakacaktı. Roosevelt normal zamanlarda iyi bir lider olamayacak kadar sağlıksızdı; fakat anormal zamanlarda gayet sağlamdı.

İster iyi ister kötü olsun, Roosevelt’in sosyal cazibesi kadınlara da çekici geliyordu. Pek çok kişi FDR’nin sayısız kadın arkadaşı olduğunu ve flört etmeyi sevdiğini kaydetmiştir. Sonraki araştırmalar, makul kanıtlarla, bu ilişkilerin bazılarının cinsel ve evlilik dışı olduğunu göstermektedir (Beyaz Saray yardımcıları Lucy Mercer ve Missy LeHand’le olduğu gibi). Bununla birlikte, John Kennedy’nin aksine, ileride de göreceğimiz gibi, FDR’nin ilişkileri daha az ve daha uzun süreliydi (anılan kadınların her biriyle on ya da yirmi yıl kadar). Özellikle çocuk felcinden sonra FDR’nin kadınlar

için çok çekici olduğu kuşku götürmez. Fakat onun enerjik libidosunun bir diğer kaynağı hipertimik kişiliği olabilirdi.

Bir diğer hipertimik özelliği olan ünlü mizah duygusunun özellikle stratejik durumlarda yararlı olduğu görülmüyordu. Mesela, Tahran zirvesinde Stalin elli bin Alman subayı ve liderinin yargılanmadan kurşuna dizilmesi gerektiğini söylemişti. Churchill itiraz etti: Adil bir yargılamanın ardından, bin ya da daha fazla kişinin masum olduğu kanıtlanabilirdi. Tartışma hararetlendi. FDR'nin bir fikri vardı: Neden bunun yerine sadece kırk dokuz binini kurşuna dizmiyorlardı? Stalin güldü ve konu kapandı.²⁷ Bir keresinde de Roosevelt'in Amerikan Devriminin Kızları'yla (ADK) konuşması programlanmıştı. Onlarla konuşmak istemiyordu. Uzun ve ciddi bir giriş seramonisinin ardından FDR –Hollandalı ataları onyedinci yüzyılda New York'a gelmişti – bacak destek cihazının yardımıyla, zorlanarak podyuma çıktı ve resmi bir ciddiyetle duran tombul ADK üyelerine, ağız dolusu gülerek, “Benim göçmen yurttaşlarım...”²⁸ diyerek söze başladı.

Roosevelt'in basın toplantısı bağımlılığı, mizacında harmanlanan aşırı konuşkanlık ve enerjinin tüketilmesini sağlıyordu. Nixon'dan daha fazla düşmanca davranan bir medya ile karşılaşan başkanın olmaması gibi, FDR kadar basınla uğraşan bir başkan da yoktu. FDR'nin döneminde medya genellikle muhafazakârdı. New Deal yıllarında gazetelerin yaklaşık %60-%80'inin baş yazarları ona muhalifti.²⁹ Artık liberal olan New England gibi bölgeler o günlerde sağlam Cumhuriyetçiydiler. 1932'de FDR'ye olumlu yaklaşan tek bir Boston gazetesi yoktu. (Yirmi yıl sonra, pek az şey değişmişti; John Kennedy, Iç Savaş'tan sonra Massachusetts'ten seçilen ilk Demokrat senatör olmadan önce, babasının yakın zamanda büyük bir bağış yaptığı sadece tek bir günlük Boston gazetesi onu destekliyordu. JFK bunu şu sözlerle

yorumlamıştı: “Biliyorsunuz, o lanet gazeteyi satın almak zorunda kaldık.”³⁰⁾

Bu düşmanlığa rağmen ya da belki bu düşmanlık yüzünden FDR, Kennedy’ye kadar rakipsiz ve o zamandan beri asla yaklaşılamayan bir medyayı etkileme saldırısı başlattı. Başkanlığı boyunca haftada yaklaşık iki kez, yüz ile iki yüz arası muhabirin hazır bulunduğu rastgele, fakat samimi basın toplantıları yaptı (tatiller ve kampanya ayları dışında); on iki yıl içinde basın toplantılarının sayısı toplamda bine (yilda yaklaşık yetmiş yedi) yakındı.³¹ (Onun için bu yeni bir durum değildi; New York Valisi olduğu sırada, günde iki basın toplantısı yapıyordu.) Bu toplantılarda içten gelen kahkahalar yaygındı. Roosevelt için muhabirler, sakınılması gereken düşmanlardan çok, kazanılması gereken potansiyel dostlardı.

1930’ların sonunda, bu uzun ve yoğun kampanyanın ardından FDR medyayı bütünüyle kazanmıştı. Bu arada kendisi de bu işten büyük bir keyif almıştı.

Hipertimik kişiliğin önemli bir özelliği, “deneyime açık olmak”tır (nörotisizm ve dışadönüklükle birlikte başlıca üç kişilik özelliğinden biri). Hipertimik kişiliği olan insanlar deneyime açıklık bakımından çok yüksek bir puan almaya eğilimlidirler; meraklı, yenilikçi, deneysel ruhlardır. (Aynı zamanda nörotisizmde düşük ve dışadönüklükte yüksek puan alma eğilimindedirler.)

Roosevelt’in deneyime yüksek düzeyde açıklığı en çok entelektüel bakımdan görülebilir. Bir etçil ve yenilikçidir. Holmes’un ikinci sınıf zekâya ilişkin kanaatine rağmen, Roosevelt’in zekâsı sıradan değildi. Açık fikirli ve hevesliydi: “Yenilikler onu asla korkutmazdı ve yeni bir fikirden daha fazla hoşlandığı bir şey yoktu... Başkan’ın her şeye vâkıf olması ve bilgeliği aslında çok geniş kapsamlıydı;

Georgetown'da iyi biranın nerede satıldığından, bakan eşlerinin en çok hangi konuda dedikodu yaptıklarına kadar hemen her şeyi biraz biliyordu. En iyi bildiği üç konu, siyaset, Amerikan tarihi ve genel coğrafyadır.”³² Gunther'in dediği gibi, dört temel alanda okumayı severdi:³³ Amerikan tarihi, denizcilikle ilgili eserler, “çerçöp” ve gazeteler – günde altı ya da sekiz gazete. Akıcı biçimde Fransızca konuşur, Almanca okuyabilir ve İspanyolcayı biraz anlardı.

Onun geniş, yenilikçi zekâsını ve doymak bilmez merakını ortaya koyan bir anekdot vardır. Yalta'dan sonra, FDR Suudi Arabistan'a gitmişti.³⁴ Çölün üzerinde alçaktan uçarken, danışmanlarından birine neden kimsenin çiftlik kurmak için bu toprakları sulamadığını sordu. Su yok ki, diye yanıtladı danışman. Hiç mi yok, diye sordu Roosevelt. Sadece vahalar, birkaç tane de kuyu vardı. Kuyuların varlığı bir su tabakasının olduğunu gösterir, diye bir tahmin yürüttü Başkan. Su tabakası acaba ne kadar aşağıdaydı. Danışman, yaklaşık on beş metre aşağıda olduğunu söyledi. Başkan meraklandı: Onlara iyi pompalar veremez miyiz, suyu çıkarmaları için. Verebiliriz, dedi danışman, fakat çöl sıcaklığında su buharlaşır. O zaman niye geceleri sulamıyorlar, diye sordu FDR? Soruların sonu gelmiyordu. Birkaç gün sonra Roosevelt, Kral İbni Suud'la konuşurken de aynı meraklı tutumu sürdürdü. “Ben yaşlı bir adamım,” diye itiraz etti Kral. “Tarım bana uygun değil.” FDR tatmin olmamıştı; daha sonra, özel ortamında, emekliye ayrıldıktan sonra Ortadoğu'ya gitmek ve onlara kendi besin maddelerini nasıl yetiştireceklerini öğretmek istediğini (“Tennessee Vadi Sistemi gibi bir operasyon”) söyledi. Bölgenin “patlamaya hazır” halinin esas sebebinin böyle bir projenin yokluğundan kaynaklandığını düşünüyordu.

Roosevelt'in entelektüel açıklığı seçim kampanyası sırasında bir “beyin tröstü” kavramını icat etmesinde, aka-

demik uzmanlığa o zamandan beri yaygınlaşan, fakat o dönemde olağanüstü olan güven duygusunda görüldü. Roosevelt, uygulayabilse de uygulayamasa da her zaman geniş bir fikirler yelpazesi oluşturmaya çalıştı. Bir keresinde şöyle demişti: “Deliliğin kıyısında zaman zaman oldukça iyi bir şey bulursunuz. Aslına bakılırsa, günümüzde toplumsal ve ekonomik hükümetimizin parçası olarak, benim gençliğimde deliliğin kıyısında görülen, ancak bugün hayatımızın bir parçası olan pek çok şeyi benimsemiş durumdayız.”³⁵ Roosevelt geleceği düşünüyordu. Bir keresinde 1956’da başkan olacak kişiye hitap eden bir memorandum yazmıştı.³⁶ 1940 başkanlık seçiminde yarışan Wendell Wilkie, bir keresinde onun için şöyle demişti: “Beyaz Saray’daki o adam, orada kalamayacak kadar zeki.”³⁷

FDR’nin zekâsı, belki de Yargıç Holmes’un da anladığı gibi, akademik türde değildi. Roosevelt fazla felsefe ve şiir okumaz, tarihi tercih ederdi. Entelektüel tartışmaya katılma baskısı hissettiğinde, duraksardı. Bir keresinde genç bir muhabir neredeyse tartışmaya yer bırakmayacak şekilde, “Sayın Başkan,” dedi, “yoksa siz bir Komünist misiniz?” “Hayır.” “Peki, kapitalist misiniz?” “Hayır.” “Sosyalist misiniz?” “Hayır,” dedi FDR biraz şaşırarak. “O zaman sizin felsefeniz nedir?” “Felsefe mi?” dedi Başkan, iyice şaşırmıştı. “Felsefe mi? Ben bir Hristiyan ve bir Demokratım, hepsi bu.”³⁸

Felsefe konusunda yetkin olmasa da, Roosevelt insan doğasına meraklıydı. 1944’te genç bir Washington teologunu Beyaz Saray’da özel bir akşam yemeğine davet etti. Sohbet dönüp dolaşıp teolojiye geldi, misafir on dokuzuncu yüzyıl varoluşçu filozofu Soren Kierkegaard’dan söz etti. Roosevelt bu ismi daha önce hiç duymadığını kabul etti. Teolog, Kierkegaard’ın özellikle insanlığın doğuştan günahkârlığına ilişkin içgörülerıyla tanındığını anlattı. Nazizm’le yüz yüze gelmiş Roosevelt konuya merak sardı, Kierkegaard’ın bazı

eserlerini okudu ve daha sonra Nazi kötülüğünü anlamak için bu filozofun okunmasını tavsiye etti.³⁹

Roosevelt'in özel uzmanlığı coğrafyaydı. Bu yeteneği, çocuk felciyle yatağa bağlanıp çok sevdiği golf sporunu artı yapamadığı sırada, bir pul fanatiği haline geldiğinde geliştirdi. Her yeni ülke pulu geldiğinde, FDR o ülkenin coğrafyası hakkında kitaplar ve makaleler okuyarak, sonunda uzak ülkeleri de kapsayacak şekilde uzmanlık edindi. Bir keresinde, Japonya'nın Çin sahillerine saldırısının ele alındığı bir toplantıda, danışmanları harita ararken, FDR bir parça kâğıdın üzerine Çin sahillerinin bütün girinti ve çıkıntılarını, limanlarıyla birlikte çiziverdi. Danışmanların buldukları harita, Roosevelt'in çizdiği haritayla tam olarak eşleşiyordu.⁴⁰

Aile tarihi, kesin olmamakla birlikte, FDR'nin hipertimik kişilikli olduğuna dair bazı bulgular sağlar.⁴¹ Manik-depresif olma ihtimali yüksek ve aşırı enerjisiyle tanınan Theodore, beşinci dereceden kuzendi. Daha yakın ilişkiler de olağanüstü mizaçları ortaya çıkarmıştı. Bir komşu, FDR'nin büyük babası Isaac Roosevelt'i, eğitimini almış olmasına rağmen asla hekimlik yapmayan "tuhaf biri" olarak tanıyordu. Babası James Roosevelt maceracı biriydi: On dokuzuncu yüzyıl İtalyan birliği sırasında Giuseppe Garibaldi'nin yanında savaşmak için New York'tan ayrılmıştı. Bu kısa aile tarihi hiç kuşkusuz, psikoz, mani ya da ağır depresyon gibi ağır bir akıl hastalığını kanıtlamaz. Fakat FDR'nin akrabalarının, ortalama insanlar dikkate alındığında anormal sayılabilecek kişiliklere sahip olduklarını gösterir. Hipertimik kişilik tam bir mani ve depresyonun olduğu ailelerde değil, hipertimik kişiliğin çok olduğu ailelerde de kalıtsaldır. Aslında, bipolar bozukluğa dair bazı genetik araştırmalarda, akrabalarda görülen en yaygın durum, hipertimik kişilik

ya da düşük düzeyli manik belirtilerdir (hipomani).⁴² Tam mani ve ağır depresyon, genel nüfusta daha fazla olmasına rağmen, hipertimik kişilikte daha az görülür.

Roosevelt'in ailesinde tam bir ağır mani ya da depresyonlu olabilecek başka kişilere dair fazla bulguya sahip değiliz, fakat elimizdeki sınırlı bulgular hipertimik kişilikle tutarlıdır. Böyle olmasa da, diğer bulgu kaynakları (özellikle belirtiler ve seyir) hipertimik kişilikle tutarlıdır. (Akıl hastalığının teşhisinde, teşhisin sağlamasını yapacağımız bu dört özelliğin *hepsinin* ortaya konulması gerekmez; önemli olan, bulguların ne kadar ağır bastığıdır. Olumlu bulgular ne kadar çoksa, teşhis o kadar güvenilirdir.)

Elli iki yaşında evlenen James 1900'de, FDR sekiz yaşındayken ölmüştü ve küçük çocuğu otoriterliğiyle ünlü annesi, Sara Delano'yla baş başa bırakmıştı. FDR'nin hayatındaki en güçlü şahsiyet olan Sara, daha sonra Roosevelt'in eşi Eleanor'la uzun bir nüfuz mücadelesine girişti. İlişkilerinin çoğunda yaptığı gibi, FDR taraf tutmayı ya da herhangi birinden vazgeçmeyi reddetti.

Önemli bir aileden gelen FDR iktidara yakın bir büyüme dönemi geçirdi. Dört ya da beş yaşındayken babası onu Beyaz Saray'a götürmüştü. Orada, sorunlarla kuşatılmış Başkan Grover Cleveland, şu tavsiyede bulunmuştu: "Senden bir dileğim var, küçük adam. Asla Birleşik Devletler Başkanı olmayacaksın."⁴³ FDR, 1905'te Theodore'un yeğeni Eleanor'la evlendiğinde, Başkan Teddy damadın yanına kadar geline eşlik etmişti. Ondan büyük şeyler bekleniyordu.

1921'e kadar Franklin Roosevelt'in hayatı büyüleyiciydi. Otuz dokuz yaşında, beş çocuklu, yakın zamanda başkan yardımcısı adayı ve üç yıl önce bakanlar kurulu üyesi olmuş biri olarak FDR, kuzeni Teddy'yi Beyaz Saray'a kadar izlemeye hazır görünüyordu. Sonra kaderin müdahalesi gerçekleş-

ti. Bir yaz günü bir gölette yüzdükten sonra, titremeye başladı, ardından yüksek ateş geldi. Bacaklarında uyuşma ve ağrı vardı; sonra hareket edememeye başladı. Kaygılanan aile en iyi doktorları çağırdı; doktorlar dehşet verici gerçeği hemen anladılar: “Çocuk felci”ne, yani polyo’ya yakalanmıştı.

Roosevelt ve ailesi yıkıldı. FDR’nin bütün siyasi planları askıya alındı. Yürümek, çocuklarıyla oynamak, koşmak, yüzmek, okul arkadaşlarıyla yine golf oynamak istiyordu. Üç yıl boyunca, hastalığın ilerlemesini durdurmaya, bacaklarını iyileştirmeye çalıştı. Çeşitli mineral kaplıcalarında – en sevdiği Georgia’daki Warm Springs’ti– aylarca kaldı, bacaklarını hareket ettirmek için egzersiz yaptı. Sonunda biraz güç kazandıysa da, önemli ölçüde sakat kaldı ve duygusal olarak mücadeleleri başladı. “Bana yetişkin bir adamın bir çocukluk hastalığının üstesinden gelemeyeceğini söylemek gülünç geliyor,”⁴⁴ diye şikâyet ediyordu.

Kariyeri süreceksa fiziksel iyileşme üzerinde odaklanması gerekiyordu, bu yüzden 1924’te New York’lu arkadaşlarının siyaset arenasına dönmesi için yaptıkları çağırımı reddetti. Fakat o sırada başkanlık mücadelesine atılan New York Valisi Al Smith artık beklemeyecekti; valilik için FDR’yi önerme çabalarını yoğunlaştırdı. Smith, Hot Springs’e tekrar tekrar telefon etti; FDR telefona çıkmıyordu. Bunun üzerine Vali, Eleanor’a, çocuklara ve Roosevelt’in arkadaşlarına ulaştı. Eleanor umutlandı; FDR’nin kızı da. Fiziksel iyileşmenin yavaş seyredeceğini bilmesine rağmen Roosevelt, o sırada Smith’in yaptığı göreve aday olmayı duraksasa da kabul etti.

Kamusal hayata geri döndü. Fakat geri dönen adam 1921’de o havuzda yüzen adam değildi artık.

FDR’nin hayatında meydana gelen önemli değişim, büyük çaba gerektiren neredeyse her türlü fiziksel faaliyetle ilgi-

liydi. Konuşma yaparken, platforma tekerlekli sandalyeyle çıkıyordu; daha sonra bacaklarına takılan desteklerle çıkmaya başladı, düşmemek için bütün ağırlığını desteklere veriyordu. Yardımcılarının, her platformun onun ağırlığına dayanacak kadar güvenli biçimde monte edildiğinden emin olmaları gerekiyordu. Buna rağmen, siyasi konuşmalar yaptığı yirmi yılı aşkın süre içinde yaklaşık beş kez ya düştü ya da sendeledi.⁴⁵ Felçli olduğu için ona meydan okudular, onu aşağıladılar. 1928'de New York'ta bir kampanya sırasında, Roosevelt'in kalabalık salona ancak yangın çıkışından girebildiği kimsenin dikkatini çekmemişti; Frances Perkins'in sözleriyle, "fiziksel olarak yardıma muhtaç olmaktan kaynaklanan büyük bir tevazu"⁴⁶ göstermekten başka seçeneği yoktu. Başkaları tarafından taşınarak kalabalığın önüne konulmasına izin vermek zorunda kaldı. Daha sonra, "desteklerinden güç alarak doğruldu, onları ayarladı, kendine çekidüzen verdi, saçlarını düzeltti, oğlu Jim'in koluna girdi ve her şey gayet olağanmış gibi platformdan ayrıldı."

Felçli olmasına rağmen aktif hayatını sürdürmek için gösterdiği fiziksel çaba muazzamdı. Kendisini taraftarlarına sevdirmek için gösterdiği cesaret ve esnekliği canlandıran benzer bir öyküyü kızı anlatmıştı. Roosevelt, Brooklyn'de devasa bir salonda konuşmaya gidiyordu, fakat ana girişten içeri sadece tırabzansız geniş merdivenlerden giriliyordu. Kendisini dinlemeye gelenlerin önünde zorlanarak içeri girmek istemeyen FDR sahneye demirden yangın merdivenine tırmanarak çıkmayı tercih etti. Yavaş yavaş tırmandı, her bir adım için kollarını ve omuzlarını kullanıyordu. Kızı şunu hatırlar: "Tepeye ulaştığında, yüzü ter içinde, beyaz gömleği sırılsıklamdı. Yüzünü silmek ve soluklanmak için uzun süre durdu. Sonra sahneye çıktı, salonun sıcaklığı hakkında espri yaparak kendisini dinlemek için toplananlarla yüz yüze geldi."⁴⁷

Uyuduğu zamanlar dışında, asla yalnız kalamazdı. Bir

keresinde, bu mahremiyet yoksunluğunun, sakatlığının en kötü yönü olduğunu söylemişti.⁴⁸

Çocuk felci Franklin Roosevelt'i bazı bakımlardan fiziksel olanın çok ötesinde değiştirdi. Enerjik ve hareketli olmayı sürdürdü, tutumu değişti. Felçten önce FDR, siyasi bir dostuna göre, "yorulmak bilmeyen, fakat küstah bir adamdı."⁴⁹ Geleceğin Yüksek Mahkeme yargıcı Robert Jackson'ın dediği gibi, hastalığı Roosevelt'e *disiplin* kazandırdı.⁵⁰ Frances Perkins, Roosevelt'i 1910'dan beri tanıyordu ve başkanlık dönemi boyunca, son anına kadar onun yakınındaydı. Çocuk felcinden hem önce hem de sonra onu gayet iyi tanıyacak konumdaydı ve onun muazzam bir değişim geçirdiğini düşünüyordu: "Roosevelt, hastalık yıllarında manevi bir değişim geçirdi. Çektiği zorluk ve yaşadığı acı, hastalıktan önce zaman zaman sergilediği biraz kibirli tutumu ortadan kaldırdı, tevazu ve daha derin bir felsefeyle, sıcak kalpli bir adam oldu... 1921 ile 1924 arasında Roosevelt'i sadece bir kez gördüm ve ondaki gelişim beni çarptı. Gençti, sakat ve fiziksel olarak zayıftı, fakat hayata ve kendisine öncekinden daha sıkı tutunuyordu."⁵¹

Çocuk felcinden önce başarılı bir aristokrattı: Wilson yönetiminde deniz kuvvetleri müsteşar yardımcısı, 1920'de senatörlüğe ya da valiliğe giden bir basamak olarak başkan yardımcısı adayı oldu. Üç yıl süren inzivanın ardından 1924'te Demokrati Parti kongresinde, daha zayıf, daha yaşlı, tekerlekli sandalyeye bağımlı, çocuk felcinden önce herkesin umduğu gibi bir aday olarak değil, sadece Smith'in kampanya yöneticisi olara sahneye çıktı. Saatlerce süren, vasat, kendini anlatan, cılız alkışlarla kesilen konuşmaların ardından Roosevelt, "Mutlu Savaşçı" konuşması olarak ün kazanacak bir söylev çekerek delegeleri on yedi dakika boyunca büyüledi. Smith'i anlatan Roosevelt, Wordsworth'ten

alıntı yapmıştı: “Budur mutlu savaşçı; silahlı her adamın olmak istediği kişidir o.”⁵² Delegates onu on iki dakika çılgınca alkışladılar, ardından şarkılar, şamata ve alkış bir saat boyunca kesilmedi.

Dört yıl sonra Tammany Hall’un* New York City’de Demokratlar için geliştirdiği mekanizmayla yarışa giren Roosevelt, New York valiliğini ve bundan dört yıl sonra da başkanlığı kazandı. FDR’nin hipertimik kişiliği, çocuk felci ve daha sonra başkanlığı sırasında yüz yüze geldiği zorluklar için onu güçlendirdi. Ve çocuk felcinin, depresyona katlanan diğer liderlerde gördüğümüz empati derecesini ona kazandırdığı görülüyordu. Doğanın ve koşulların bu şekilde bir araya gelmesi, onu Beyaz Saray’daki yıllarını belirleyecek olan beklenmedik krizlere olağanüstü biçimde uygun hale getirdi.

Roosevelt, sakatlığını gizlemedi ve onu sempati toplamak için asla kullanmadı. Elbette bu siyasi bir engeldi. Bazıları, valilik için yaptığı ilk girişim sırasında, onun bu görevi yapabileceğinden kuşkuluydu. (Al Smith, bu kuşkuya bir tepki olarak şöyle demişti: “Bir valinin akrobat olması gerekmez. Onu ters takla ya da perende atsın diye seçmiyoruz.”⁵³) 1932’de çocuk felcinin Roosevelt’in beynini etkilediğine, onun akıl sağlığını bozduğuna dair söylentiler yayıldı. FDR bunun karşılığında, üç hekimi kendisini tam bir muayeneden geçirmek ve tıbbi kayıtlarını incelemekle yetkilendirdi. Hekimlerin verdikleri rapor onun fiziksel sakatlığını, fakat psikolojik gücünü dürüstçe betimliyordu: “On yıl önce, Vali Roosevelt akut bir çocuk felci atağı geçirmiştir. Atak alt extremité [bacaklar ve ayaklar] kaslarını tutmuştur. O zamandan bu yana bacaklarda progresif iyileşme görülmüştür; bu düzelme devam etmektedir ve edecektir.”⁵⁴ Özetle, hipertimik kişilik Roosevelt’in psikolojisinin anahatıdır. Bu kişilik onu yeni fikirlere açık ve karizmatik hale

* Demokrat Parti’den yana bir sivil kuruluş. —çn

getirdi, ama aynı zamanda, çocuk felci karşısında hipertimi onun esnek olmasına, insan acılarının üstüne çıkmasına ve onları daha iyi anlamasına yardımcı oldu. Bu psikolojik evrim iktisadi kriz ve dünya savaşının yarattığı muazzam sorunlarla başa çıkmasına da yardım etmiş olabilir. Zihni faaldi ve en dehşet verici kararlardan bile geri durmadı. Yargıç Holmes'un icadına yardımcı olduğu pragmatik felsefeyi özümsemişti. Bu görüşü, Perkins, "insan düşüncesinde hiçbir şey nihai değildir," sözüyle ifade eder.⁵⁵ "Kişi bugün doğru gördüğü konuda cesaretle adım atabilir, çünkü istenen sonucu vermezse yarın o adımı değiştirebilir." Bu tutumun Roosevelt'e davranış serbestliği kazandırdığını düşünüyor-du. Gerçekten de öyle oldu. Fakat FDR'nin oluşturduğu felsefi bir yargı değildi; daha ziyade, bu yaklaşım onun hipertimik mizacının bir parçasıydı; hep aktif olan zihni ona asla hareketsiz kalma seçeneğini vermeyecekti. (FDR'nin aksine, George W. Bush gibi normal, zihinsel olarak sağlıklı liderler kararlar alırlar, fakat istenen sonuca ulaşmayınca o kararları değiştirmeyi reddederler. Bu esneksizliğin hipertimik *olmama*, yani göreceğimiz gibi, zihinsel olarak normal olma halinin bir özelliği olduğunu düşünüyorum.)

Roosevelt kararlarına rehberlik etmesi için asla kapsayıcı bir ideoloji arayışında olmadı. Her kararı adım adım oluşturdu; sonuç alamadığı zaman geri adım attı, sonuç aldığında ilerledi. Bir süre sonra, muhtemelen açıkça öngörmemiş olmasına rağmen, yönetime yeni bir yaklaşım inşa etmeye başlamıştı. 1929'da, Büyük Buhran'ın "bir çağın sonu" olduğunu ve "iyileşmenin yeterli olmadığı"nı gördü.⁵⁶ Tamamen yeni bir şey, Amerikan siyasetinde tartışmalı olmaya devam eden bir felsefe ilan etmeye karar vermişti: Bu anlayışa göre, hükümetin görevi iş yaratmak ve yurttaşlarını gözetmekti, çünkü bir hükümet "yaşlısına bakamıyorsa, güçlü ve istekli olana iş sağlayamıyorsa, her hanenin üzerine güvensizliğin

kara gölgesini düşürüyorsa, sürebilecek ya da sürmesi gereken bir hükümet değildir.”⁵⁷

Bütün programları içinde Roosevelt en çok Sosyal Güvenlik’le gurur duyuyor, ancak bu alanda da ideolojik bir yaklaşımı reddediyordu. Programın hazırlanmakta olduğu sırada öne sürülen bir öneri zaman içinde programın herkesi kapsamasını öngörüyordu, fakat bu durumda ABD hükümetinin bütçesi 1980 yılında bir açıkla karşı karşıya gelecekti. Roosevelt, buna itiraz etti: “Birleşik Devletler’i 1935’te elden çıkarmadıysak, 1980’de hiç çıkarmayız.”⁵⁸ Ancak kararın art niyetli olduğunu düşünen insanların eleştirileriyle karşılaştı. O sırada çalışma bakanı olan Frances Perkins, bir Senato komitesi toplantısından önce, kör ve yaşlı bir ilerici, eski Demokrat olan Oklahoma Senatörü Thomas Gore’un alaycı biçimde, “Bu sosyalizm değil mi?” diye sorduğunu hatırlıyordu.⁵⁹ “Elbette, hayır,” diye karşılık vermişti Perkins. “Bunun üzerine, gülümseyerek, öne doğru eğilip sanki bir çocukla konuşuyormuş gibi, şöyle dedi: ‘Miniminnacık da olsa sosyalizm değil mi?’”

Franklin Roosevelt ne suçlamalardan kaygılanıyordu ne de ABD’ye parça parça sosyalizm getirildiğine dair iddiaları umursuyordu. Sadece insanların zor durumda olduklarını biliyordu; zor durumda olmanın nasıl bir şey olduğunu biliyordu; ve kişiliği bu durumu oturduğu yerden seyretmesine izin vermiyordu. İşe yarayabilecek her şeyi, büyük başarı kazanan yöntemiyle denedi. Çoğu kişinin düşündüğü gibi bunun sebebi entelektüel bir pragmatizm değildi. Felsefi pragmatizmin önemli kurucularından William James’in ders verdiği 1900-1904 yıllarında Harvard’da okumasına rağmen, FDR ondan ders almamıştı ve daha önce de belirtildiği gibi, pek felsefe okumazdı.⁶⁰ Onun pragmatizmi entelektüel değildi; mizacıyla ilgiliydi. (James, bir kişinin felsefesinin onun kişiliği tarafından belirlendiği görüşüne

sahipti.) Yargıç Holmes’tan çok sonra, bir diğer kıdemli Amerikalı devlet adamı, John Kenneth Galbraith’in –FDR yönetiminin bir üyesiydi ve daha sonra hem Kennedy’nin hem de Johnson’ın güvenini kazandı– FDR’nin “yüzyılın en büyük siyasi şahsiyeti”⁶¹ olduğu sonucuna varabilmesinde abartı yoktur.

Holmes’un doğru biçimde gördüğü gibi, FDR’nin hipertimik mizacı farklı olsaydı, bütün bunlar olmazdı. Hipertimik enerji ve ruhla, tecrübenin sağladığı gelişmeyle hastalığa karşı mücadele etmeseydi de bütün bunlar olmazdı. Frances Perkins, bu gelişmeyi, “hayata tutunma yeteneği”ni, Roosevelt’in kişiliğinin ayırt edici özelliği olarak görüyordu. Başkan’ın eşi de aynı görüşteydi. Yıllar sonra kendisine FDR’nin felçli olmasının onun siyasetini etkileyip etkilemediği sorulduğunda, Eleanor durumu şu sözlerle gayet iyi özetlemişti: “O kesinlikle Başkan olacaktı,” dedi, “fakat farklı türden bir başkan olacaktı.”⁶²

BÖLÜM 11

CAMELOT'TAKİ HASTA

KENNEDY

John F. Kennedy büyük bir başkan olmak şöyle dursun, otuzlu yaşlarına kadar hayatını sürdüremeyecek durumdaydı. Amerika'nın en genç başkanı olma başarısı bile başlı başına pek çok kişinin düşünemeyeceği kadar çarpıcıdır. Hipertimik kişiliği nedeniyle, tıpkı FDR gibi, büyük bir zorluğun üstesinden geldi.

Genç John Kennedy psikolojik olarak yüksek enerjili, çekici, hipercinsel bir isyankârdı. Bütün bunlar hipertimik kişilik özellikleridir. Kardeşi Joe'nun yıldız bir öğrenci-atlet olduğu prestijli Choate Akademisi'nde John, orta halli bir öğrenciydi ve "Muckers" (Ahbaplar) denilen uygunsuz bir çeteye mensuptu. Çetenin isyankâr tuhaflıkları geçici olarak okuldan uzaklaştırılmasına yol açıtıysa da, okul müdürü George St. John ile baba Joseph Kennedy Sr. arasında geçen bir görüşmenin ardından, karar geri alındı. (Genç John, Bay St. John'a uslu duracağına dair söz verdirdikten sonra, kendisi de bir isyankâr olan babası oğlunu uyardı: "Şu çılgın Ahbaplar kulübü benim olsaydı, emin ol bir M [Muckers] harfiyle başlamazdım!"¹⁾) Yıllar sonra, Choate Kennedy'nin okul yılları hakkında bir kitap hazırlamayı planladığında,

Başkan Kennedy alaycı bir tavırla şöyle demişti: “Bunun karnelere vb. özellikle faydası olacağını sanmıyorum. Başkan olmak için çok çalışmaları ve okulda başarılı olmaları gerektiğini düşünen öğrenciler üzerinde ters etki yaratabilir.”² Okul müdürü St. John geleceğin başkanının zihinsel durumuyla yeterince ilgilendiğini söyleyerek kendi reklamını yapmadı. Aslında on yedi yaşındaki çocuğun psikolojik değerlendirmesini yapmıştı: IQ’sunu 119 olarak belgemiş³ ve Kennedy hakkında şu sonuca varmıştı: “Çok yetenekli bir çocuk, fakat psikolojik açıdan bakmak gerekirse kesinlikle çıkmaz bir durumda. Aile içinde düşüncesizliğiyle, şapşallığıyla ve yetersizliğiyle ün kazanmış ve evdeki bu rolde kendini rahat hissediyor.”⁴

Ağabeyi Joe’nun İkinci Dünya Savaşı’nda ölmesinden sonra, aile umutlarını Jack’e (John Kennedy) bağladı. Fakat yetişkin Jack’in kendisinden bekleneni yapmasından önce, ergen Jack’in hayatta kalması gerekiyordu. John Kennedy ömrü boyunca çoğunlukla hastaydı ve öldürülmeden önce pek çok kez ölümün eşiğine gelmişti. Ergenlik yıllarında Kennedy, hayatı boyunca sürececek fiziksel hastalıkların ilkinde yakalandı. O dönemde pek bilinmeyen hastalık muhtemelen Addison hastalığı ve bununla ilişkili bağışıklık hastalıklarının başlangıç evresiydi. Addison hastalığında, böbreküstü bezleri, bağışıklık sisteminin işlevini tam olarak yerine getirmesi için gerekli olan steroidleri üretemez. AIDS ve diğer bağışıklık sistemi rahatsızlıkları gibi, Addison hastalığı da enfeksiyonlara karşı direnci azaltır. Böbreküstü bezleriyle ilgili sorunların yanı sıra, vücuttaki diğer bağışıklık sistemi anormallikleri, bel ağrıları ve ishale yol açacak şekilde bağırsak iltihabına ya da sırt ağrısı yapan kas iltihabına yol açabilir. Kennedy’de bütün bu hastalıklar vardı ve bunların birbiriyle nasıl bağlantılı olduğu tam olarak bilinmiyordu.

On üç yaşındayken, hayatı boyunca tekrarlayacak şiddetli bir karın ağrısıyla hastaneye kaldırıldı.⁵ Zayıf bağışıklık sistemi yüzünden dizinde meydana gelen ufak bir sıyrık bile, uzun bir tedavi süresini ve koltuk değneği kullanmasını gerektiren ağır enfeksiyona yol açacaktı. Sık sık soğuk algınlığına yakalanıyor, kulak enfeksiyonu geçiriyor ve nezle oluyordu. Jack o kadar sık hastalanıyordu ki kardeşi Robert, bir sivrisinek Jack'i ısırsa, sineğin öleceğini söyleyerek onunla dalga geçiyordu.⁶ On yedi yaşındayken, yüksek ateş, bütün vücuda yayılan kurdeşen, beyaz kan hücrelerinde aşırı azalmayla seyreden en ağır enfeksiyona (muhtemelen yetersiz stereoid düzeyleri yüzünden) ve sarılığa yakalanmıştı.⁷ Öldürücü lösemi teşhisi konuldu.⁸ Hayatta kalma şansı %5 olarak görülüyordu.

Bu ölüm hükümünü kabul etmek istemeyen babası ikinci bir görüş istedi:⁹ Mayo Kliniği'nde bir aylık sağlık taramasının ardından, o dönemin en iyi doktorları, genç adamı hangi hastalığın öldürmek üzere olduğuna dair hiçbir fikirlerinin olmadığını itiraf ettiler.¹⁰ Bununla birlikte doktorlar sıkı bir diyet ve fiziksel eforun sınırlandırılmasını tavsiye ettiler.

Manik depresif hastalık gibi, Addison hastalığı da epizodiktir; krizleri doğal iyileşme izler ve daha sonra bir diğer epizot nükseder. Doktor tavsiyesinden çok, muhtemelen doğanın bir lütfu olarak Kennedy okulun son yılında iyileşti ve mezun oldu. Sonraki birkaç yıl içinde epizotlar sıklık ve ağırlık bakımından şiddetlendi: Princeton'a girdiği sırada ve Princeton'dan vazgeçişinin ardından Londra'ya yaptığı bir seyahatte. Aylarca hastanede kalması sonuç vermedi; testler neredeyse tamamen normal çıkıyordu. Belirtiler spesifik değildi: Sarılık, kilo kaybı, yorgunluk, ishal. Kennedy durumunun ağır olduğunu biliyordu ve karmaşık bir ruh hali içindeydi. Birmingham Hastanesi'ndeyken bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Şu ana kadar lösemi + agranülositoz

[akyuvarsızlık] dışında herhangi bir şey bulamadılar. Grafiğim dün zirve yaptı ve zihinsel olarak bana bir tabut ölçüp biçtikleri görülebiliyordu.”¹¹ Hastalığından ve zayıflığından utandığı görülüyor, bu arada ağabeyi Joe’yla yarışmaktan geri durmuyordu. Kardeşi Robert’a yazdığı bir mektupta, “Joe’nun kan sayımı 9400,”¹² diye yazdı, “benimkisi ise 4000. Bu da onu benden iki kat sağlıklı yapıyor.”

Psikanalitik kavramlar popüler hale gelirken, Kennedy’nin Boston’daki doktorlarından biri, gastroenteroloji uzmanı Sara Jordan, bu sorunun ciddi bir fiziksel hastalık değil, onun bağırsaklarını etkileyen duygusal bir rahatsızlık olduğu sonucuna vardı. Ölüm hükmü kaldırılmadı, fakat Jack hakkında bu kez belirsiz bir psikiyatrik hüküm verilmişti. Babası şaşkındı. Jordan’a şöyle yazdı: “Beni biraz şaşırtan şeylerden biri de kendisinin hasta bir çocuk olduğu düşüncesine kapılabilmesi – bunun bazı belirtilerini görüyorum. Onun bu düşünceden mümkün olduğu kadar çabuk uzaklaşmasını istiyorum.”¹³ Ve bir diğer not: “Emin olmak istediğim şey, onun bir hipokondriyak [hastalık hastası] haline gelmemesidir. Bu yüzden, eğer ciddi bir sorunu yoksa, ona herkesin bu türden birkaç sorunu olduğunu anlatın.”¹⁴ Sonraki yıllarında Kennedy bütün tıbbi sorunlarının sırrını öğrenecekti: Addison hastalığı vardı (günümüzde kişinin böbreküstü bezlerinin steroid hormonu üretimini durdurduğu, esas olarak bir otoimmün hastalık olarak bilinir). Sonraki hayatı boyunca, gerçek hastalığının kamuoyu tarafından bilinmesini istemeyen Kennedy, hipokondriasis söylentilerini kendinden uzak tutmaya çalıştı.¹⁵

Genç John Kennedy’nin, ağır hastalık ataklarına rağmen devam etmesinin bir sebebi, hipertimik mizacıdır. Burada bir kez daha psikiyatrik bir teşhis için gerekli olan dört bulgu kaynağını inceleyeceğiz: Belirtiler, aile tarihi, hastalığın seyri ve tedavi.

Kennedy'nin *belirtileri*, gayet iyi bilinmesine rağmen, önceleri hipertimi bulguları olarak görülmemiştir.¹⁶ Addison epizotlarıyla hastalanmadığı zamanlarda, genç JFK yüksek bir libidoya sahipti. Mektupları cinsel imalarla doluydu ve fahişeleri ziyaret etmek, muhtemelen zührevi hastalıklara yakalanmak dahil aşırı bir cinsel faaliyet içindeydi.¹⁷ Steroid tedavisinden önce bile Kennedy, Addison krizlerine yakalanmadığı zaman yüksek enerji düzeylerine sahipti ve aşırı biçimde sosyalleşebiliyordu.

Bu sosyallik ve enerji gençlik dönemiyle sınırlı değildi. Evelyn Lincoln, Ocak 1953'te Massachusetts'li genç senatör için çalışmaya başladı (o sıralarda Kennedy stereoid kullanmaya yeni başlamıştı); yüksek oranda enerjik, aynı anda pek çok işi yapan bir makineyi betimler: "Senatör Kennedy her sabah yeni fikirlerle dolup taşarak uyanıyordu. Pek çok sabah, kapıyı açar açmaz, başlardı: 'Yapmanı istediğim birkaç şey var. Birincisi... ikincisi...üçüncüsü...' vs. Bütün bunları ceketini çıkarırken söylerdi."¹⁸ Genç senatör bir dinamoydu: "Bu kadar enerjik birini asla görmedim," diye belirtmişti yeni sekreter. Kennedy, ağır Boston aksanıyla durmaksızın konuşuyor, doğru transkripsiyonu zorlaştırıyor, sürekli mektuplar, notlar yazdırıyordu. Lincoln, hızlı not alma konusunda diğerlerinden daha iyi olduğunu kanıtladı ve kısa süre sonra Kennedy'nin baş sekreteri oldu. (Yıllar sonra, Başkan Kennedy'nin dikte ettirme çılgınlığı değişmemiştir. "Başkan'ı gördüğünüz zaman,"¹⁹ diyordu bir senatör, "size söylediği şeyi yorumlayarak notunu iletmek için hemen arabanıza atlar, ışınlanarak Capitol'e [Kongre binası] dönerdiniz.") Lincoln'ın anlattığı bir anekdot genç senatörün enerjisini ve rutin hale gelen huzursuzluğunu – otomobile ve hava yoluyla seyahate çılgınca yaklaşımını– gösterir:

"Genellikle bürosunda otururdu... kendisine standart uyarı sinyalinin verdiğim ana kadar: "Kalkışa yirmi dakika

var, Senatör.”... Tanrı’ya şükür bizzat yaşamadım ama bana anlatılanlara göre, havaalanına gidişleri bir polisiye kovalamaca gibi oluyormuş. Senatör direksiyon başına geçmekten ve caddeleri uçarcasına geçmekten hoşlanıyordu. Arada bir kırmızı ışıkları ihlal ederdi. Polisler düdük çalar, arabalar klakson çalar, fakat o hiçbirine aldırmazdı... Muggsie [şoförü]... hemen her zaman, Senator tırmandığı anda uçak merdiveninin kaldırıldığını anlatırdı... Günün birinde National Airport yolundaki virajlardan birini alamadığını haber veren bir telefon beklerdim.²⁰”

Yeni başkanda da görülen aynı hiperaktiflik güçlü sezgileri olan yazar William Manchester’ın o dönemki kitabında belgelenmiştir. Kennedy’nin Beyaz Saray’a gelişinden sonra, Eisenhower dönemine kıyasla yaşanan değişiklik elle tutulacak gibiydi. Eisenhower’la on dakikadan fazla nadiren baş başa kalan Rusya elçisi ansızın kendisini yeni başkanla tekrarlanan iki saatlik toplantılarda buldu. Kennedy senatörlük dönemindeki hızını sürdürüyordu. “Enerjiyle titreşmeye devam etti. Koridorları arşınlıyor, ayakta okuyor, hızlı dikte ettiriyor, huzursuz parmaklarını şıklatarak anıtın çevresinde hızlı adımlarla yürüyüş yapıyor, bir koşu dönüyordu.”²¹ Başkan’ın sinirli hali onun özel makamında vakit geçiren Manchester’ın dikkatini çekiyordu. Sağ eli sürekli hareket halinde, sandalyesinin kolunda trampet çalıyordu. Ayakları ve bacakları oynuyordu; duygusal sükûnetiyle ün kazanmış olmasına rağmen, fiziksel olarak huzursuzdu. Fiziksel hareket başkanlık dairesindeki mobilyalara zarar veriyordu: “İki Beyaz Saray koltuğu baskı altında çöktü. Bir keresinde ... bir kongre liderleri konferansının orta yerinde... yerinde duramıyordu... sonra bir patlama... çatırtılar ve Başkan’m şaşkın Başkan Yardımcısı’nın ayaklarının dibine büyük bir gürültüyle yıkılışı.”²²

Bir gün Manchester, Oval Ofis’e giren ve çıkan tam yüz kişi saydı. Bir toplantıdan sonra Kennedy on yedi talimat

verdi. Aksiyon hızlıydı: “Yemin töreninden iki ay sonra, yeni Başkan otuz iki resmi mesaj ve yasa önergesi vermişti – Eisenhower’ın ilk iki ayında bu sayı sadece beşti. Bu arada, on iki konuşma yaptı, yirmi iki kararname ve resmi bildiri yayımladı, yabancı ülkelerin devlet başkanlarına yirmi sekiz mektup gönderdi ve yedi basın toplantısı yaptı.”²³ Kennedy’nin Senato odası hafta sonları hep açık olurdu; yeni başkan ve kardeşi idari büroların cumartesiileri kapalı olduğunu işitince çok şaşırdılar. Çalışanlar cumartesiileri işe gelmeleri halinde adalet bakanından kişisel teşekkür notları alıyorlardı.

Roosevelt’in aşırı konuşkanlığı kadar olmasa da Kennedy konuşmayı seviyordu. “Bilgiye ihtiyacım var,” diyordu ve her yerden bilgi almaya çalışıyordu. Romancı Henry James bir keresinde Washington’a “konuşma kenti,” Manchester ise JFK için “konuşmacı başkomutan” demişti. Aile dostu Gore Vidal “Aslında büyük bir dedikoducu,”²⁴ diyordu Kennedy için, “dehşet verici biçimde ilgili.” Başkalarının ne söylediklerini bilmek istiyordu. Yabancılar bile başkanın ilgisini çekiyorlardı: Kennedy aldığı günlük mektupların binlercesine günde iki yüz cevap verecekti.²⁵

Yüksek enerji ve sosyalleşebilmenin yanı sıra, mizah duygusu da, daha önce Roosevelt’le ilişkili olarak belirtildiği gibi, hipertimik kişiliğin bir belirtisidir. Kennedy esprileriyle ünlüydü; sadece bu konuda yazılmış kitaplar vardır.²⁶ Birkaç örnek onun yeteneğini bize hatırlatır ve bu özelliği nasıl bir stratejik avantaj olarak kullandığını gösterir.

1960’da yapılan Demokrat Parti kongresinde, Kennedy muhalifi Lyndon Johnson delegeleri kendi başkanlık adaylığına ikna etmeye çalışırken sessizce oturuyordu. Teksaslı [Johnson] Kongre’de bulunduğu yıllarda kazandığı başarıları sayıp döküyordu. Konuşmasını bitirdiğinde alkışlar

yükseldi. Kennedy kürsüye çıktı. Sakin sakin Johnson'a bakarak, onayladığını söyledi: Senato çoğunluğunun lideri olarak Lyndon gerçekten de büyük iş yapıyordu, bu nedenle orada kalmasında fayda vardı.²⁷

Kennedy, FDR gibi, pek çok basın toplantısı yaptı ve doğal cazibesi muhabirlerle ilişkilerinde büyük avantaj sağladı. Bir keresinde, başkanlığının ilk yılında, kendisine sorulmuşu: Şimdiki aklı olsa yine başkan olmak için mücadele eder miydi ve başkalarına başkan olmayı tavsiye eder miydi? Kennedy, gülümseyerek hemen yanıtladı: "Birinci soruya evet, ikinci soruya hayır diyorum. Bunu başkalarına tavsiye etmem, en azından şimdilik."²⁸

Onun klasik üslubu kendisiyle dalga geçmekti; 1960 kampanyası sırasında yapılan bir basın toplantısında Katolik olmanın oyunu belli etmeyen seçmen kitlesi üzerinde yarattığı etki sorulduğunda, Kennedy şu karşılığı vermişti: "Bir Katolik olarak ödülümü bu dünyada alamam da, öteki dünyada alacağımı hissediyorum."²⁹

Kennedy'nin hipertimik belirtilerinin seyri, epizodik değil sürekli, kişilik özellikleriyle (mani gibi tam gelişmiş bir hastalıktan çok) tutarlıydı. Hipertimik özelliklerini güçlendirmeye çalışarak kendini tedavi etmesi, sonraki bölümde anlatıldığı gibi, hipertimik kişiliğini güçlendirmeye çalıştığını gösteren *tedavi* bulguları sağlar. Buradan, John Kennedy'nin giderek açığa çıkan hayatının hâlâ dokunaklı olan bir yönüne, *aile tarihine* geliyoruz. Aile içindeki bipolar bozukluk Kennedy'nin hipertimik kişiliğini destekler; bu iki durum aile içinde bir arada kalıtsal olur.

Psikiyatri açısından konuşmak gerekirse, yaşayan insanları incelemek ölmüşleri incelemekten daha zordur: Yaşayanlar doğal olarak kendi mahremiyetlerini korumak isterler; ölmüş olanlar bunu yapamazlar. Şimdi John'un kız

kardeşi Rosemary'nin tartışmalı öyküsüne geliyoruz. Bir akıl hastalığı var mıydı? Standart yorum onun zamanla kötüleşen bir zihinsel gerilikle doğduğunu öne sürer. Bu durum Rosemary'nin otuzlu yaşlarının ortasından 2005'te, seksen altı yaşındaki ölümüne kadar bir bakımevinde kalmasına yol açmıştır. Kız kardeşi Eunice, 1962'de geniş çapta okunan bir makalede, Rose'un zihinsel geriliğini açıklamıştı.³⁰

On yıllar sonra tarihçiler, yirmi üç yaşındayken Rosemary'ye beyin cerrahisinin kurucuları, nörolog Walter Freeman ve beyin cerrahı James Watts tarafından frontal lobotomi ameliyatı yapıldığını keşfettiler.³¹ Bu keşif Rosemary'nin, çoğu lobotomi vakası gibi, önceden bir akıl hastalığının olup olmadığı sorusunu gündeme getirdi. Geriye doğru bakıldığında, Rosemary'de muhtemelen, akıl hastalıklarında pek görülmeyen ertelenmiş gelişim evreleriyle (yürüme, konuşma gibi) seyreden, doğuştan hafif düzeyde zihinsel gerilik vardı. Geriliğin hafif düzeyde olması, ergenlik döneminde aritmetik işlemleri yapabilme ve yeterli İngilizce kompozisyon yazabilme yeteneğiyle gösterilmiştir. Ölümünden önce ne yazık ki Eunice ve Ted Kennedy, Rosemary hakkında röportaj isteklerine yanıt vermediler; bir gazeteci Rosemary'nin "tetiklenmiş depresyon"³² tedavisi gördüğünü hatırlayan doksan yaşındaki beyin cerrahı Dr. Watts'la görüşmeyi başardı. Bir diğer araştırmacı, Walter Freeman'ın bütün kayıtlarını ve yazışmalarını araştırdı ve Rosemary Kennedy'ye ait hiçbir referans bulamadı. Freeman'm onun hakkında hiçbir kayıt bırakmama konusunda dikkatli olduğu görülüyordu.³³

Rose Kennedy, 1974 tarihli anılarında, lobotominin sebebi olarak kızının zihinsel geriliğinden çok öfkesini gösterir.³⁴ Rosemary, "kolayca ve öngörülmez biçimde altüst oluyordu.... Bu altüst oluşların bazıları öfke nöbetleri ya da hiddet şeklinde oluyor, nöbetler geldiğinde Rosemary bir şeyleri kırıyor ya da insanlara vuruyordu. Çok güçlü

olduğu için darbeleri sert oluyordu.” Washington D. C.’de bir manastıra götürüldüğünde, gece gizlice kaçacak ve perişan halde geri dönecekti; rahibeler onun geceleri cinsel ilişkiye girdiğinden kaygılanıyorlardı.³⁵ Bazı aile dostları, Rosemary’yi sadece zihinsel bakımdan geri değil, zihinsel olarak da hasta biri olarak görüyorlardı.³⁶

Kongre üyesi John Kennedy’nin 1950’de George Washington Üniversitesi’nde ilk kez hastaneye kaldırıldığı sırada, bir doktor rutin aile tarihinin parçası olarak, “Kız kardeşi deli” notunu düşmüştü.³⁷ Bu bilgiye nasıl ulaşıldığı, bunu yazan doktorun kim olduğu ve bu notun ne anlama geldiği belli değildir. Bu dokunaklı bilgi henüz pek tanınmayan bir kongre üyesi olduğu sıralarda, Kennedy’nin kariyerinde kısa süreliğine ortaya çıkmış, yükselen bir senatör ve nihayet başkan olduğu dönemlerde bilinçli olarak göz ardı edilmiş ya da önemsiz gösterilmiş olabilir miydi? Yoksa bu yalıtılmış bilgi kırıntısı yanlış bir yoruma mı dayanıyordu? Kennedy’nin sağlığıyla ilgili biyografilerde ya da makalelerde daha önce asla tartışılmadığına inandığım bu not, en azından bir ruhsal bozukluğun, Rosemary’de ağır, John’da ise hafif biçimde olmak üzere Kennedy ailesinde muhtemelen var olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarır.³⁸

Bu da bizi baba Joseph Kennedy’e götürür.

Hipertiminin özellikleri –yüksek enerji, yüksek libido, işkoliklik, mizah duygusu, risk alma, dışadönüklük, sosyalleşebilme, belirgin hırs– düşünüldüğünde, kavramın Joseph P. Kennedy’nin bazı özellikleriyle daha fazla çakıştığı görülür. Hipertimik kişiliği olan pek çok insan gibi, Kennedy’nin mizacı da onun iş dünyasında büyük başarılar kazanmasını sağlamıştı. Bu başarı ona ve sonunda bütün ailesine siyasi nüfuz getirdi.

Bir bar sahibinin oğlu olarak dünyaya gelen Kennedy, İngilizlerle dolu Boston’da başarı kazanacak ilk İrlandalı

Amerikalılar arasında yer aldı.³⁹ Boston Latin School'da sınıf başkanlığına seçilen Kennedy, Harvard Üniversitesi'ne girdi, Hasty Pudding gibi seçkin sosyal kulüplerde sosyal becerilerini sergiledi. Kendi sosyal tabakasından daha yüksek biriyle, Boston Valisi John F. "Bal Fitz" Fitzgerald'ın kızıyla evlendi, her biri meşhur olacak dokuz çocuklu klanını oluşturmaya koyuldu. İflas etmiş yerel bir bankayı devralarak yirmi beş yaşında ülkenin en genç banka başkanı oldu.

Joseph Kennedy hipertimik bir başarı öyküsü yaratmıştı. Saatlerce çalışır, sürekli seyahat ederdi. Her zaman planlar yapar, entrika çevirir, daha fazla para kazanmaya çalışır, elindeki gücü daha da artırmak isterdi. Başkalarının düşüneyeceği riskler aldı. İş hayatında ilk hamle olarak iflas etmiş bir bankayı devralmasından, 1920'lerde hisse senedi piyasasına dalmasına ve ilk "açıktan" satış yapanlar arasında yer almasına, herkesin piyasaya girdiği bir sırada çıkış yapmasına (1929 Büyük Buhranı'nın hemen önce), iflasa uğramış Hollywood stüdyolarını devralarak onları yeniden inşa etmesine, hükümet içkiyi yasakladığında içki stoklamasına kadar Kennedy, hayatı boyunca aykırı bir adam oldu; alışılmış tutumlara karşı şansını deniyor, sürekli çalışıyor ve çalışıyordu.

Yeni edindiği servet 1930'ların buhran döneminde artış gösterdi. O sırada her yerde gayrimenkul satın aldı, hatta Hollywood'la amatörce ilgilenmeye başladı. 1930'ların ortasında siyasetçilerin dikkatini çekebilecek kadar zengindi ve Franklin Roosevelt'in önemli bir destekçisi oldu. Bir süre sonra FDR onu görevlendirdi; Kennedy, önce yeni kurulan Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu'nun başına getirildi, daha sonra, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, İngiltere'ye büyükelçi olarak atandı. Kennedy'nin barış yanlılarına duyduğu sempati savaş başladığında kariyerinin sona ermesine

yol açtı, fakat o sırada oğullarının başkanlığına giden yolu hazırlamaya başlamıştı.

Hipertimi büyük başarıya yol açabilir, fakat bunun maliyeti büyük başarısızlıktır. Deneyime açıklık yaratıcılığı güçlendirir ve çoğu kez akla hayale gelmez yeni fikirlere yol açar, ama aynı zamanda felaketle sonuçlanabilecek şekilde dürtüsel risk almaya yol açabilir. Bütün başarılarına rağmen, Joseph Kennedy'nin de başarısızlıkları oldu, günahlarında ki payından çok daha fazlasıyla suçlandı. Libidosu ünlüydü; sadece sayısız aşk ilişkisi yaşamakla kalmadı, bu konuda gayet açıktı da; Hollywood aktristi Gloria Swanson'la olan ilişkisiyle övünürdü; hayatının son yıllarında bile oğullarının çevresindeki kızlarla şansını denemeye çalışıyordu.⁴⁰ Bazıları onun içki işinin İçki Yasağı döneminde rom kaçakçılığını da kapsadığını öne sürmüştür; bazıları, gazetecilere rüşvet verdiğini, bazıları da barış yanlılığına anti-Semitizm'i ve Nazi sempatisini eklediğini iddia etmiştir. İş dünyasında sergilediği, onu eleştirenlerin bile kabul ettikleri dehası, Wall Street'in içinden bilgi sağlayarak (günümüzde yasadışıdır) milyonlar kazandığı iddiasıyla lekelenmiştir.⁴¹

Oğullar da babaları gibiydi: Yüksek düzeyde sosyal, dışa dönük, libidosu fazla, hırslı. Joseph Kennedy, bir baba olarak kendisini oğullarına adayarak ve onlara ilgi göstererek (ya da onları denetleyerek) bu özelliklerini aktardığı için övülür. Bu özellikleri oğullarına hipertimik genleriyle aktarmış da olabilirdi. İki kuşak Kennedylerin nesnel biçimde değerlendirilmesi bu olasılığı destekler.⁴² Onların hayatları, özel planda çoğu kez gizli kaldıysa da, potansiyel hipertimik kişiliğe ya da akıl hastalığına ilişkin bazı değerlendirmeler kamuoyu tarafından yeterince bilinmektedir. İlk kuşakta dokuz kardeş (Joseph Sr. ve Rose Kennedy'nin oğulları ve kızları) vardı; sonraki kuşakta yirmi yedi kuzen (Joseph Sr. ve Rose Kennedy'nin torunları) vardır. İki suikast kurbanı

dışında, bu otuz altı kişinin sadece biri (Robert'in oğlu David Kennedy) aşırı dozda ilaç alarak öldü; dördü kaza sonucu öldü (üçü uçak kazasında –Kathleen, Joe Jr., ve JFK Jr.– ve biri –Robert'in oğlu Michael– kayak yaparken); dördünün madde bağımlılığı sorunu vardı (Edward Kennedy'de alkol, JFK Jr.'da eroin, David'de kokain ve reçeteli afyon türevleri, Edward'ın oğlu Patrick'te alkol ve reçeteli afyon türevleri); ikisinde de (yukarıda gördüğümüz gibi Rosemary ve bipolar bozukluk teşhisi konulan Patrick) tanımlanmış ya da muhtemel akıl hastalığı vardı.

Toplamda, Kennedy klanının otuz altı ferdinden dokuzu –tam olarak %25'i– şunlardan en az birini deneyimledi: Akıl hastalığı, madde bağımlılığı ya da kaza sonucu ölüm.⁴³ Bu oran, nüfusun genelindeki akıl hastalığı ya da madde bağımlılığı riskinin iki mislidir (yaklaşık %12: Normal bipolar bozukluk popülasyonunda temel risk yaklaşık %2, ABD'de alkol ve madde bağımlılığı yaklaşık %10'dur). Kaza sonucu ölüm oranı yüz kat daha fazladır (uçak kazası ya da kayak kazaları sonucunda ya da aşırı dozdan ölüm oranı Kennedy ailesinde %11 olmasına karşılık, nüfusun genelinde sadece %1'lik bir dilimi oluşturmaktadır).⁴⁴ Özellikle kaza sonucu ölüm, aşırı risk alan davranış özelliğini işaret eder ve hipertimik kişiliğin temel bir özelliği, aile ağacının bir yerinde akıl hastalığının, özellikle bipolar bozukluğun varlığıyla desteklenen bir teşhistir.

Metafizik bir durumun var olduğu –bir “Kennedy laneti”– iddiası yersizdir. Ayrıca sadece tesadüf ve istatistiksel rastlantı olasılığından da bahsedilemez. Kennedy laneti diye bir şey yoktur. Hem lanet hem de kutsama olan bir Kennedy geni –hipetimiye yol açan– vardır.

Özetle, genç John Kennedy, hem iyi olduğu zamanlarda hem de hastalandığında ölmek üzereyken hipertimikti. Çoklu ağır tıbbi sorunları vardı; bunların çoğu muhteme-

len Addison hastalığının çok sayıda etkisini yansıtıyordu: Otoimmün kolit (kronik ishal ve zayıflama), sırt ağrısı (genellikle kas spazmından ötürü) ve tekrarlayan Addison krizleri (ateş, enfeksiyon, septik şok, koma benzeri durumlar). 1944'te boyu 1,85 olduğu halde sadece 57 kiloydu (16,6 olan vücut kütle endeksine göre neredeyse anoreksik bir çocuktuktu). Yatağa mahkûm durumdaydı. Mayo Clinic ve Lahey Clinic'te (Boston'da) tekrar tekrar yapılan muayenelerde normal çıkmaya devam ediyordu. Nihayet, Kasım 1944'te John F. Kennedy fiziksel nedenlerden ötürü çürüğe çıkarıldı ve onurlu biçimde donanmayla ilişiği kesildi. (Tıbbi raporun tamamı notlarda yer alıyor.⁴⁵)

Kronik hastalığı olan bu adam şaşırtıcı biçimde Kongre için adaylığını koymaya karar vermişti. Pek çok kişi onu bu işe ittiği için babasını övdü (ya da suçladı). Aslında, Joseph Kennedy'nin kışkırtması olmasaydı, John Kennedy hayatını zengin ve sakat biri olarak geçirebilirdi.

Nedeni ne olursa olsun, araya bir gazetecilik dönemi sıkıştırdıktan ve hiperaktivite ile fiziksel hastalık yüzünden hastanelik olma arasında gidiş gelişlerinden sonra John Kennedy siyasete girdi.⁴⁶ Başarılı oldu; aslında, en büyük düşmanı diğer adaylardan çok kendi hastalığıydı. 17 Haziran 1946 günü, sıcak ve buğulu bir günde Boston'daki bir yürüyüşe katılarak sekiz kilometre yürüdü ve sonunda bayıldı.⁴⁷ Onu görenler kalp krizi geçirdiğini sandılar. Teni yer yer sararmış yer yer morarmıştı. Eve götürüldü ve tıbbi bakıma alındı. Olay gazetelere geçmedi. (Kennedy biyografilerinde de buna pek az değinilir). Ertesi gün önseçimi kazandı, sonra da genel seçimi.

Bir yıl sonra, Londra ziyareti sırasında muhtemelen yeni bir enfeksiyona yakalandı ve öyle zayıf düştü ki yataktan çıkamadı. Winston Churchill'in gelini olan, arkadaşı Pamela'yı aradı. Pamela, hekim Sir Daniel Davis'le bir araya

gelmesini ve hastaneye yatırılmasını sağladı.⁴⁸ Kennedy'de ilk kez o zaman Addison hastalığı teşhis edildi. Ne yazık ki o sırada tutulan tıbbi kayıtlar bilim adamları tarafından asla değerlendirilmemiştir. Bunun anlamı, Kennedy'ye bu teşhisin muhtemelen laboratuvar testleriyle konulmamış olmasıdır. Yaygın görüşe göre Davis, klinik sendroma göre teşhiste bulundu: Tenin bronzlaşması, yüzde solgunluk ve kilo kaybı gibi kronik fiziksel belirtilerle seyreden ateş, enfeksiyon, koma benzeri durum, düşük tansiyonla tekrarlayan ani bitkinlik epizotları.⁴⁹

Kennedy için bir başka ölüm hükmü verilmişti. Davis, Pamela'ya özel olarak, "Bir yıldan fazla yaşamaz,"⁵⁰ demişti.

Kennedy'nin bu teşhise nasıl tepki gösterdiğini bilmiyoruz. Hayat boyu çekeceği acılar için bir açıklama edinmek onu rahatlatmış olabilir. Ölüm tehlikesinin varlığına rağmen, yeni bir tedavi de vardı: Deoksikortikosteron asetat (DOCA). Bu, her üç ayda bir deri altına yerleştirilen peletlerle verilen bir steroid idi. Kennedy, hayatının geri kalan kısmında sürekli DOCA aldı.⁵¹ O sırada Addison hastalığının bu şekilde tedavi edilmesinin, hayatı sadece beş ya da on yıl kadar uzatacağı düşünülüyordu.

1950'de John Kennedy'nin ölüm hükmünde bir kez daha indirim gerçekleşti. Yeni bir steroid hapi olan kortizon geldi; on yıllık süre içinde Addison hastalığından ölüm ihtimali oldukça azalacaktı. John Kennedy'nin hayatı nihayet kurtulmuştu.

Bu ilerlemeye rağmen, 1950'lerin başında Kennedy mutlu bir adam değildi. Muhtemel olmasa da mümkündür ki ya Addison hastalığıyla bağlantılı ya da bipolar bozukluğa genetik yatkınlığından ya da her ikisinden ötürü JFK, 1950'lerde birden fazla klinik depresif epizot geçirdi. Bu kronik depresyon dönemlerinde intihar eğiliminde olduğu görülür. Arkadaşı, Kongre üyesi George Smarthers, onun

“ölüm fikriyle derinden meşgul olduğu”nu hatırlıyordu.⁵² “Hep ölümden, ölüm biçimlerinden söz ediyor, boğulmanın ne kadar iyi olacağını anlatıyordu.” Steroide bağımlı olması onu rahatsız ediyor, bu da biraz özyıkım eğilimi yaratıyordu. Mesela, bir Hindiçini seyahatinde yanına kortizon almadı ve ateşi 41 dereceye çıktı.⁵³ Gelecekte olabilecek bu türden ihmalkârlıkları önlemek için babası, gerektiğinde ulaşabilmesi için dünyanın her yerinde banka kasalarına DOCA peletlerinin yerleştirilmesini sağladı.

Otuz yaşında, yirmi yıldır süren ağır hastalığın ardından John Kennedy nihayet doğru teşhise, hatta doğru tedaviye kavuşmuştu. Hayatının geri kalan kısmını her ikisini de gizleyerek geçirecekti. Bu arada, steroidlere rağmen, başkan olamadan neredeyse ölecek noktaya gelmesine yol açan birkaç epizot daha geçirdi.

1952’de Senato seçimlerine katılan Kennedy her zamankinden daha sağlıklıydı. Bir yüzyıldır tutarlı biçimde Cumhuriyetçileri seçmiş bir eyalette, oldukça bilinen, varlıklı birinin (Henry Cabot Lodge) karşısında zayıf gözüken Kennedy, kampanyasını büyük bir gayretle yürüttü. Kampanya karargâhında eyalet haritasını kullanan danışmanlar, Kennedy’nin ziyaret ettiği her şehre bir iğne saplıyorlardı.⁵⁴ Bir yıl boyunca her şehre iki iğne saplanana kadar durmadı. Her yere gitti, Rotary Kulüpleri’ne, okul toplantılarına, kilise gruplarına; hiçbir fırsatı kaçırmadı. Kennedy yorulmuyordu. Steroidler olmadan bu tempo mümkün olmazdı.⁵⁵ Aile serveti seçilme ihtimalini artırmasına yardımcı oldu, fakat karşı tarafta da para boldu; Kennedy, Cumhuriyetçi bir eyalette, Cumhuriyetçi bir yılda, esas olarak gözü kara bir kampanya sayesinde kazandı.

Altı ay sonra, hastaneye geri dönmüştü (Washington D.C.’deki George Washington Üniversitesi hastanesi).⁵⁶

Her zamanki Addison krizini gösteren belirtiler sergiliyordu: Yüksek ateşle seyreden (boğazda) bir enfeksiyon, mide bulantısı ve kusma, genel bir bitkinlik. Zihinsel durumu bu krizlerden öyle etkilenirdi ki, komada değilse de uyku halindeydi. Steroid öncesi dönemde, bu türden epizotlar komaya ya da ölüme kadar ilerleyebilirdi. 1953'te George Washington Üniversitesi doktorları, Addison hastalığı teşhisine ilişkin hasta takip dosyasına not düşerek, Kennedy'ye penisilin ve damar yoluyla yüksek dozda steroid verdiler.⁵⁷ Birkaç gün sonra kendine geldi ve taburcu edildi; yeni senatörün ortadan kaybolması pek az kişinin dikkatini çekmişti.

Ancak bir yıl içinde sırt ağrıları ağırlaştı, bu kez bacakları da etkilemeye başladı. Koltuk değnekleriyle zar zor yürüyebiliyordu; sebep, geçmişe bakıldığında, muhtemelen kas spazmlarıydı (yıllar sonra tekrar tekrar çekilen sırt röntgeninde kemik yapısının genellikle normal olduğu görülmüştür⁵⁸); fakat bazı doktorlar, sabit olmayan sakroiliak eklem teşhisi koyarak, bir kemik greftiyle füzyon tavsiye ettiler. Doktorların çoğu bunu onaylamadı: Birkaç Addison hastası bu ağır ameliyattan sağ çıkamamıştı. Babası mevcut duruma razıydı: Sakat kalsan bile, demişti, Franklin Roosevelt sakatlığa rağmen siyasi başarısının mümkün olduğunu kanıtlamıştı.⁵⁹ JFK, farklı bir karar vererek New York'ta hevesli bir cerrah ve endokrinolog buldu. Kemik greftlendi, metal bir plaka takıldı, üç saatlik ameliyat boyunca sürekli steroid verildi.⁶⁰ Kennedy'nin hayatta kalması öyle dikkati çekiyordu ki, bir cerrahi dergide Addison hastalığında olumlu sonuç veren bir vaka olarak, adı verilmeden betimlendi. (Yazarlar daha sonra, söz konusu vakanın Kennedy olduğunu kabul etmişlerdir.) Aslında, pek çok komplikasyon ortaya çıkmıştı. Beklendiği gibi, bağışıklık sisteminin zayıf durumu üç gün içinde ameliyat yarasında ağır bir enfeksiyonun oluşmasına sebep oldu. Addison krizi başladı, Kennedy değişik

bir zihinsel duruma geçti ve bu kez ağır dozlarda steroid de onu kendine getiremedi. Kennedy tam olarak komadaydı. Katolik Kilisesi son ritüelleri yapması için yetkilendirildi. Babası ve yeni eşi Jackie çaresizdi.

Kennedy'nin neredeyse ölecek olması bir sır değildi. Eski arkadaşı, Senato'daki çalışma ofisleri karşılıklı olan Başkan Yardımcısı Richard Nixon, özellikle kaygılıydı: "[Kennedy'nin sekreteri Evelyn] Lincoln, Nixon'ın yüzünde tuhaf bir ifadeyle Kennedy'nin ofisine bakakaldığını, onun ölümcül biçimde hasta olduğu haberinin doğru olup olmadığını sorduğunu hatırlıyordu.⁶¹ Gizli Servis ajanı Rex Scouten, Nixon'ın bir akşam evine giderken, gözlerinde yaşlarla 'O zavallı genç adam ölüyor, zavallı cesur Jack ölüyor, Tanrım, onun ölmesine izin verme,' dediğini hatırlar."

Damardan verilen steroidler artırıldı ve birkaç gün sonra Kennedy uyandı.

Ameliyattan iki ay sonra hastaneden çıktı; girdiğinden daha kötüydü. Sırt ağrıları süreklilik kazanmıştı; sürekli enfeksiyona yol açan metal plaka kısa süre sonra çıkarıldı; sırtında bir adamın bileğine kadar yumruğunu içine soka-bileceği kadar açık bir delik vardı; iltihap akıntısı altı ay sürdü.⁶² Yeni eşi her gece açık yarayı temizliyordu. Henüz seçilmiş senatör yedi ay boyunca yatağa çakılmıştı. JFK'nin durumu ağırdı. Ağır depresyonun varlığını öne sürerek bir arkadaşının hatırladığı kadarıyla: "Onu az kalsın kaybedecektik. Hayatını kaybetmesini kastetmiyorum. Onu bir kişi olarak kaybetmekten söz ediyorum."⁶³

John Kennedy, 1953'ten 1957'ye kadar, yedi kez hastanede yattı.⁶⁴ Genellikle Washington'daki GWU'ya ya da New York Hospital'a gidiyordu. Ateş, bitkinlik ve değişen zihinsel durum gibi Addison krizi belirtilerinin ardından, idrar yollarında, kulak ya da boğazda başlayan çeşitli enfeksiyon-

lar nedeniyle birkaç gün hastanede kalıyor, antibiyotikler ve damardan verilen steroidler sayesinde kendine geliyor-
du. Bu yıllara sırt ağrısı ve bağırsaklarıyla ilgili sıkıntıları da
oldukça artmıştı.

Tıbbi açıdan bu zor zamanlar sırasında, dünyanın
Kennedy'den sadece Pulitzer Ödülü'nü kazanmasından ve
neredeyse Demokrat Parti'den başkan yardımcılığına aday
olmasından başka fark ettiği bir şey yoktu. 1956 kongresi
sırasında, *New York Post*'un Kennedy'nin Addison hastalı-
ğı hakkında bir makale yayımlamak üzere olduğunu haber
alan baba Joe oğlunu durumunu açıklamaya zorladı: "Se-
kiz yıl önceki kadar öldürücü değil,"⁶⁵ dedi. Oğluna, gele-
cek kampanyalarda önüne sorun olarak geleceğine, kabul
et hastalığını ve kurtul, tavsiyesinde bulundu. JFK hasta-
lık konusunda babasını yine dinlemedi. Açık biçimde ağır
bir hastalığı olduğunu kamuoyu gözünde reddetti, "her
şey yolunda" dedi; *Post*, haberi yayımlamaktan vazgeçti.
Kennedy'nin halkın yanlış bilgilendirilmesine ilişkin kay-
gısı tamamen temelsiz değildi: Bir tarihçinin belirttiği gibi,
o dönemde Addison hastalığından mustarip birisi hakkın-
da bir film gösterimdeydi, adam kortizonla tedavi ediliyor,
sonra psikotik açıdan rahatsızlanıp cinayet işliyordu.⁶⁶ Ken-
nedy en iyisinin bu konudan hiç söz etmemek olduğuna
karar vermişti.

Beş yıl sonrasına gidelim. 22 Haziran 1961 gecesi, göre-
ve başladıktan sadece beş ay sonra, Başkan Kennedy Beyaz
Saray'da neredeyse ölüyordu. (Bu epizot, 2002'den bu yana
bilim adamlarının incelemesine açılan, Kennedy'ye ait tıbbi
kayıtlarla belgelenmiştir.⁶⁷ JFK'nin 1961'de ölümün eşiği-
ne geldiğini hiçbir biyografi yazarının bugüne kadar yaz-
madığı kanaatindeyim. Onun tıbbi kayıtlarını inceleyen ilk
psikiyatr olduğumu düşünüyorum.) Başkan ve çevresi, Da-
vid Owen'ın sözleriyle, tıbbi bir örtbas etme işine giriştiler.

Hastalığın lekesi kanaatlerini etkiliyordu. Fakat, bu kitapta gösterildiği gibi, hastalık –hangi türde olursa olsun– insanı lekelemez. Aslında, bir onur nişanıdır ve Kennedy’nin hastalığını derinlemesine bilmek, tam tersine, ancak onun esnekliğinin ne kadar yüksek olduğunu açığa çıkarmaya hizmet eder.

Yaklaşık bir haftadır kendisini çok hasta hissediyordu. Sovyet lideri Kruşçev’in dayılandığı ve uzun bir nutuk çektiği gergin Viyana zirvesinin ardından tükenmişti. Avrupa’dan döndükten sonra JFK ateşlendi, bir şey yiyemiyor, yataktan çıkamıyordu. Danışmanları randevuları iptal ettiler, açıklama yapmakta zorlanıyorlardı. 16 Haziran günü Pierre Salinger, başkanın kişisel hekimi Dr. Janet Travell adına bir basın bildirisi yazdı. Şöyle diyordu: “Başkan bu sabah her zamankinden daha uzun süre uyudu... Durumunu [enfeksiyon] metanetle karşılıyor. En yakın zamanda koltuk değnekleri olmadan kısa mesafeli yürüyüşlere başlayabilir... Başkan’ın kaydettiği ilerleme bence tatmin edici. Hiçbir önemli olgu basından gizlenmemiştir. Dr. Janet Travell.”⁶⁸ Dr. Travell, mavi bir kalem aldı ve “bu sabah her zamankinden daha uzun süre uyudu” sözlerinin üzerini çizdi. Son satırı okudu ve onun da üstünü çizdi: “Hiçbir önemli olgu basından gizlenmemiştir.” Düzeltilmiş metnin üzerine şu sözleri yazdı: “Her şeyi söylemeniz gerekmez.” Sonra aynı mavi kalemle ismini yazıp imzaladı.

Travell Kennedy’ye, ağızdan verilen yüksek dozda steroidin yanı sıra damardan da steroid ve antibiyotik vermişti.⁶⁹ Başkan’ın endokrinologu Dr. Eugene Cohen’e danıştı. Cohen ona kas içinden daha çok steroid vermesini söyledi.⁷⁰ O gecenin ilerleyen saatlerinde Başkan’a ağızdan daha fazla steroid verildi.⁷¹

Doktorlar idrar yollarında başlayan sistemik bir enfeksiyon olduğunu tahmin etmişlerdi. Addison hastalığı ne-

deniyle her enfeksiyon –ister mesanede, ister boğazda ya da kulaklarda başlamış olsun– hayatı tehdit edecek boyuta gelebilirdi. Kennedy hastalandığı zaman, enfeksiyon bütün vücuduna yayılacaktı. Tedavi edilmediğinde, yüksek ateşi düşük tansiyon (“septik şok”), koma ve ölüm izleyecekti. Bu nedenle doktorlar immün tepkiye yardımcı olmak için daha fazla steroid veriyorlardı. Antibiyotikler olmadan da enfeksiyonun üstesinden gelme umudu yoktu; bol miktarda antibiyotik alıyordu.

Kennedy, 22 Haziran’dan 3 Temmuz’a kadar, ağızdan yüksek dozda steroid, amfetamin ve olağan günlük dozda testosteron aldı.⁷² Penisilin ve steroid enjeksiyonları kalça ve uyluklarda şiddetli ağrıya yol açıyordu. “İğne deliklerinin olduğu yerde sızıntı ve ekimozlar [çürükler] oluşuyordu.” Ağrıyı dindirmek için narkotik kodein dozları veriliyordu.⁷³ Ayrıca günde beş tablet narkotik ağrı kesici Darvon alıyordu.

Bu arada basın, Başkan’ın “hafif bir viral enfeksiyon” geçirmekte olduğunu anlatıyordu.⁷⁴

Dönüm noktası 22 Haziran oldu. Başkan ölebilirdi. Fakat bir anda steroidler ve penisilin sonuç vermeye başladı ve hayata döndü.⁷⁵

Kennedy ve danışmanlarının, ağır hastalığını gizlemiş olmaları, bu öykünün esas noktasını oluşturmaz. Kennedy, Amerikan halkının sağlıklı bir başkan istediğini düşünüyordu. FDR’den, Amerikan halkının hasta bir başkana katlanabileceğini, hatta ona hayranlık duyabileceğini öğrenebilirdi. Örtbas etme çabasına rağmen, Kennedy çektiği acılardan ötürü, olanaksız gibi görünse de hayatta kalmayı başardığı için ve dikkate değer esnekliğinden ötürü saygıyı hak eder. Kennedy’nin yaşadığı tıbbi sorunların yarısını, hatta bir kıs-

masını yaşıyan sıradan insanların çoğu, sakin, rahat bir hayatta çekilirdi.

26 Haziran 1961 günü, Başkan'ın durumunun düzelmeye başlamasından dört gün sonra, idrar tahlili nihayet enfeksiyonun sebebini doğruladı:⁷⁶ *Aerobacter cloacae* (günümüzde buna genellikle *Enterobacter cloacae* denir). Bu tehlikeli bir mikroptu. Günümüzde bile, vakaların %20-40'ı için öldürücüdür (antibiyotik çağında yüksek bir ölüm oranı).⁷⁷ Esas olarak hastanede yatan yaşlılar ya da küçük çocuklar gibi bağışıklık sistemi zayıf olan kişileri tutar. Ne yaşlı ne de bebek olan John Kennedy'nin bağışıklık sistemi Addison hastalığı nedeniyle zayıftı, fakat Kennedy yakın zamanda herhangi bir hastanede bulunmamıştı. Hastanelerin dışında *E.cloacae*, esas olarak vajinal florada bulunur; cinsel ilişkiyle bulaşan bir hastalıktır.⁷⁸

Orta yaşlı bir adamın, Kennedy gibi tekrarlayan idrar yolları ve kronik prostat enfeksiyonuna yakalanması olağan değildir. Böbrek ve mesanede anatomik anomaliler olmadıkça (onda böyle bir şey yoktu), bu türden enfeksiyonlar cinsel ilişki yoluyla bulaşır. Başkan'ın çoklu idrar tahlilleri ve kültür incelemelerinden oluşan tıbbi kayıtlarında, kayıt altına alınmış sadece iki bakteriyel enfeksiyon örneği buluyoruz (*E.cloacae*, betimlendiği gibi; ve *E.coli*, kadınlarda idrar yolu enfeksiyonuna neden olan dışkı kaynaklı bir bakteri). Belgelenmiş başka kültürlerin var olup olmadığını ya da bunların kayıtlardan çıkarılmış olup olmadığını söyleyemiyoruz. (Kennedy'nin ürologunun kayıtları, ürolojik değerlendirmelerde tipik olarak ayrıntılı biçimde kaydedilen cinsel alışkanlıklar konusunda bilgi vermez.⁷⁹)

Muhtemelen JFK cinsel ilişki nedeniyle tekrarlayan biçimde enfekte oluyordu ve sık verilen antibiyotik dozlarının ardından, Beyaz Saray'daki ilk yılında onu ölümün eşiğine getiren bakteri direnç kazanmıştı.

Burada hayat boyu süren bir hastalık öyküsüne sahibiz. Genç kongre üyesi hastalığın bir sonraki kurbanı olmak üzereyken, modern tıp hayat kurtaran bir tedavi yöntemi buldu. O ana kadar hastalık en uç noktada seyretmişti. Böylece genç adam ikinci bir şans edindi ve onu sonuna kadar kullandı. Karşı koymasına rağmen hastalık, sadece siyasi hayatta yükselmeye çalıştığı sırada değil, başkanlığa ulaştıktan sonra da sürekli olarak geri geldi ve tekrar tekrar ona saldırdı. Kahramanı Winston Churchill ve selefi Franklin Roosevelt gibi, John Kennedy de asla vazgeçmedi. Her üç adam da hipertimik kişiliklerinin bir parçası olarak, bu sebatla önemli ölçüde sergiledikleri manik belirtilerle kışkırtıldılar. (Churchill'in tekrarlayan ağır depresyon epizotlarına rağmen Kennedy en azından steroid tedavisinden sonra, daha az depresyon geçirdi ve Roosevelt de görünüşe bakılırsa ağır bir depresyon geçirmede; ne var ki üçü de depresif dönemlerin dışında hipertimik siklotimik kişilikliydi.)

Hayatta olduğu sırada bile, pek çok kişi John F. Kennedy'nin öyküsü ile Franklin Roosevelt'inki arasındaki benzerliklere dikkati çekmiştir. Her iki adam da yüksek düzeyde sosyaldi, sevmek istiyordu, akranları arasında popülerdi; dost canlısı, çekici, karizmatik ve espriliydi. Enerjileri yüksekti (Addison krizleri ya da çocuk felcinin başlamasından hemen sonra akut tıbbi krizin sancıları içinde oldukları dönemler dışında); artan biçimde düşünüyor, planlıyor, okuyor ve konuşuyorlardı. Klişe olarak değil, gerçek anlamda, gidişatı belirleyen insanlardı. Hipertimiyle birlikte deneyime açık oldukları kişilik mizaçları kuvvetliydi: Meraklıydılar, başkalarıyla ilgiliydiler, konuştukları kadar dinlerlerdi, alışılmış bilgelige kuşkuyla yaklaşırlardı. (Alışılmış bilgelik terimini icat eden adam, John Kenneth Galbraith, her iki başkan için de görev yapmıştı, ikisine de hayrandı ve benzerliklerini görmüştü.⁸⁰) Diğer başkanlarda ve siya-

setçilerde de bu özellikler görülebilir, onlar da hipertimik kişilikli olabilirler: Bill Clinton ve Newt Gingrich son yıllarda akla gelenler; daha eskilerden Theodore Roosevelt de tanıma gayet iyi uyar; Thomas Jefferson bir kişilik özelliği olarak deneyime açıklığa dair psikolojik araştırmalarda en yüksek puanı almıştır (bkz. 14. bölümdeki sonnotlar).⁸¹ Fakat Kennedy ile Franklin Roosevelt standardı oluşturdular.

İkisini de gayet yakından tanıyan bir adam vardı: Baba Joseph P. Kennedy. Kennedy'nin başkanlığa giden yılı için yaptığı kederli ve ironik bir yorumda, babası oğlunun şansına ve esnekliğine işaret etmiştir:

“Ona [JFK] bir şey olmayacağını biliyorum. Onu koruyan bir şey olduğunu söylüyorum. Tam dört kez onun ölüm döşeginin yanında durdum. Her defasında ona veda ettim ve her defasında geri döndü. Bu bakımdan o, FDR'ye benzer. FDR de ucuna kadar gidip geri dönerdi. Ve daha sonraları benzersiz biri oldu. Aynısı Jack için de geçerli. Parmağınızla işaret edemezsiniz, fakat bir farklılık var. Böyle bir şeyden, büyük bir okyanustan geçmişseniz, sizi ne incitebilir? Kim sizi korkutabilir?⁸²”

Öyküleri ancak bu kadar yakın olabilir. Zengin bir ailenin ihtimamla büyütülmüş çocuğu, yakalandığı hastalık yüzünden neredeyse ölecektir ve süreç içinde şans yüzüne güler. Aralarındaki esas farklılık, Roosevelt'e diğerlerinden daha uzun başkanlık yılları bahşedilirken, Kennedy'ye, ölümünden sonra da söylendiği gibi, Tanrı'nın pek çok armağan vermiş olmasıdır, uzun bir ömür dışında.

Fakat öykü tamamlanmış değil: Burada hipertimik kişiliğin esnekliğini aşan başka bir ders daha var. Bu ders Steroidlerle ilgili. John Kennedy'nin hayatını kurtaran ilaçların tehlikeli bir kür sağladığı kanıtlanacaktı; ilaçların zihinsel durumu değiştiren etkileri, Kennedy'nin hayatını, yanı sıra başkanlığını, neredeyse tahrip edecekti. İlaçlar olmasaydı

asla başarısız ya da başarılı olacak kadar yaşamazdı. Onlara rağmen, neredeyse başarısız oluyordu ve birden görülmemiş biçimde başarı kazandı.

V
TEDAVİ

BÖLÜM 12

GÖRÜLMEMİŞ PSİKOKİMYASAL BAŞARI

YENİDEN KENNEDY

Kennedy'nin öyküsü, buraya kadar tartıştığımız bütün liderlerden farklı bir tarzda öğreticidir. JFK, sadece zaman zaman değil, fakat yıllarca ve sürekli olarak steroidlerle ve diğer ajanlarla (amfetaminler, barbitüratlar, kokain analogları) *tedavi* edildi. Bu tedaviler onun davranışını önce kötüleştirecek, göreceğimiz gibi, daha sonra iyileştirecek şekilde, önemli ölçüde etkiledi. Benzersiz bir vaka daha vardır; akıl hastalığı olan, kendisine uygulanan tedavilerle durumu dikkati çekecek biçimde ağırlaşan bir lider: Adolf Hitler.

John Kennedy anabolik steroid bağımlıydı. Vücudunun normal fizyolojik ihtiyaçları için bir takviye olarak sadece kortizon almıyordu. Aynı zamanda, psikiyatrik etkileri için testosteron –anabolik steroid bazlı– bağımlıydı. Bunlar günümüzde vücut geliştirenlerin kullandıkları ilaçlardır. İlaçları kullanırken, Kennedy'nin ruh hali değişiyor, muhtemelen manik ve depresif belirtiler ortaya çıkıyor, bir süre için önderlik yeteneğine de bir biçimde zarar veriyordu. Daha sora, hekimleri Başkan'ın aşırı anabolik steroid kul-

lanımını denetim altına aldıklarında, kullanmakta olduğu ilaçlar sadece onu canlı tutmakla kalmadı, işlevini de güçlendirdi ve başarısına katkıda bulundu.

Adolf Hitler damar yolundan amfetamin alırdı. Göreceğimiz gibi, kendisinde gençliğinden beri ağır depresif ve manik epizotlarla seyreden bipolar bozukluk vardı. Fakat bu ruhsal epizotlar, 1937 civarında depresif dönemlerinin tedavisinde amfetamin kullanana kadar, Hitler'in karizmasına ve liderlik becerilerine katkıda bulunarak pek çok bakımdan gayet yardımcı oldu. Sonra günlük damar içi enjeksiyonlarla bu tedaviye başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında bu uygulama her gün devam etti; bipolar bozukluğunu artırdı ve sözcüğün tam anlamıyla dünyayı mahvederken giderek daha ağır manik ve depresif epizotlar yaşadı.

Büyük hekim William Osler, bir keresinde, bütün ilaçların toksik olduğunu söylemişti; onların sağaltıcı olması nasıl kullandığınıza bağlıdır.¹ İlaçları yanlış ortamda yanlış dozlarda kullanmanız halinde, daima zarar verirler; tehlikelidirler; öldürürler ya da sakat bırakırlar. Tıp sanatı ilaçların nasıl ve ne zaman kullanılacağını –ve ne zaman *kullanılmayacağını*– bilmekle ilgilidir. Doktorlar temelde psikiyatrik hastalıkları olan insanlara ilaç verdikleri zaman, zarar verme potansiyeli katlanarak artar. Ve eğer bu insanlar siyasi liderler, özellikle de despotik güce sahip olan liderler ise, tehlike bütün ülkeleri, hatta insanlığı kapsayabilir.

O halde şimdi liderlerde akıl hastalığı tedavisinin etkilerine dönmemiz gerekiyor. Ve bu tedavilerin dikkate değer başarıların yanı sıra nasıl büyük zararlara yol açabileceğini göreceğiz.

John F. Kennedy'nin başkanlığı iki evreye ayrılır: Erken başarısızlık ve geç başarı. Erken dönem (1961-1962) Domuzlar Körfezi felaketini (Kennedy, Eisenhower'ın planladığı

bir CIA darbesiyle Küba'da bir rejim değişikliği yapmayı denemişti), Sovyet lideri Kruşçev'le yapılan kötü geçmiş bir Viyana zirvesini (Kennedy orada zayıf görünmüştü), Berlin'deki geri çekilmeyi (Kruşçev, Berlin duvarını inşa etmişti) kapsıyordu. Ülke içinde Kennedy yurttaşlık hakları konusunda zırvalıyor ve Demokratların denetimindeki bir Kongre'den geçen seçim platformunu genellikle kavrayamıyordu. Bu dönem boyunca onun tam olarak denetim altına alınamayan Addison hastalığından neredeyse ölmek üzere olduğunu ve göreceğimiz gibi, anabolik steroid kullanımının ters psikiyatrik etkilerinden mustarip olduğunu bilen pek az kişi vardı.

İkinci evre (1962-1963) Küba Füze Krizi'nin başarıyla üstesinden gelmesini, Berlin'e yaptığı muzaffer ziyareti ve yurttaşlık hakları hareketini güçlü biçimde desteklemesini kapsıyordu. Genellikle hatırladığımız –Dallas'ta zirvede olan– bu ikinci Kennedy'dir. Bu son yıllarında Kennedy'nin tıbbi tedavisinin geniş çapta olumlu sonuç verdiğini; steroidlerin ve diğer tedavi yöntemlerinin onun esnekliğini bozmaktan çok güçlendirdiğini bilen pek az kişi vardı. Bunlar Kennedy'nin başarılarının yegâne sebepleri değildir. Fakat zaferin yüz yaratıcısı varsa, JFK için bunların en önemli ikisi, onun steroid tedavisinin manik benzeri etkileriyle büyüyen doğal hipertimik kişiliği.

Göreve başlama konuşmasından Dallas'a kadar John Kennedy günlük standartlaşmış birtakım ilaçlar kullandı.² 1961'de, kişisel hekimi Janet Travell'in (Kennedy'nin endokrinoloji, üroloji, cerrahi ve gastrointestinal uzmanlarına danışarak) denetimi altında Başkan günde dört ayrı türde steroid (bir anabolik steroid olan testosteron dahil) alıyordu. Zaman zaman, Başkan ihtiyaç duyduğunda, kendisine anfetaminler ve barbituratlar da veriliyordu.³ Yaklaşık sekiz yıldır Kennedy'nin tedavisini yapan, kas spazmlarında uz-

man Travell, sık sık bir kokain analogu olan prokain enjeksiyonlarıyla tedaviye destek sağlıyordu.⁴ Bu enjeksiyonlar başkanın ağrılarını yatıştırıyor, fakat sırtında ve kalçalarında, bu bölgedeki kasları zayıflatan etkiler yaratıyordu.

Bu arada Kennedy, kendi başına, hekimlerine danışmaksızın, varlıklı Manhattan müşterilerine amfetamin satan Max Jacobsen'den gizemli bazı maddeleri enjeksiyonla alıyordu.⁵ Travell ve donanmadan atanan resmi Beyaz Saray hekimi bu durumu keşfettiklerinde, Robert Kennedy'den yardım istediler. Adalet Bakanı [Robert] biraz duraksayarak da olsa Başkan'a Jakobsen'in iğnelerini kesmesini, hiç olmazsa narkotik tarafından test yaptırmasını söyledi. "At sidiği olsa bile umurumda değil,"⁶ dedi JFK. "İşe yarıyor." Jacobsen'in yaptığı enjeksiyonların muhtemelen testosteron, amfetaminler ve belki de narkotikler içerdiğini artık biliyoruz. (1971'de New York Eyaleti, doktorun enjeksiyonları hakkında soruşturma açtı ve bunların tıbbi açıdan tehlikeli olduğu sonucuna vararak tıbbi lisansını iptal etti.⁷)

Bu dönemde Başkan fiziksel ağrı ve ne kadar güvenli olduğu bilinmeyen sayısız psikoaktif tedavi yüzünden neredeyse ölecekti. Travell, prokain enjeksiyonlarını sürdürdü ve başkanın kasları erimeye başladı. Aynı zamanda, Kenndy'nin isteği üzerine, bir anabolik steroid olan metil-testosteron, Jacobsen ise Tanrı bilir neler enjekte ediyordu.⁸

Bu noktada, Kennedy'nin başkanlık yönetiminde önemli ve yeterince değerlendirilmeyen bir olay meydana geldi: *Tıbbi bir hükümet darbesi*.⁹ Burkley ve diğer danışmanlar bir araya geldiler ve Robert Kennedy'yle birlikte çalışarak, Travell'in yetkilerini azalttılar ve Jacobsen'i uzaklaştırdılar. Kas enjeksiyonları en aza indirildi ve yeni bir uzmanın gözetimi altında haftalık fiziksel egzersiz başladı. Başkan'ın aldığı ilaçların dozu azaltıldı.

1962'ye gelindiğinde, Başkan bedenen ve zihnen daha istikrarlıydı. Günde dört tür steroid almaya devam ediyordu ve bu kez kendisine günlük amfetamin dozları da veriliyordu.¹⁰ (Aynı zamanda kesintili olarak ishal kesici ve idrar yolu enfeksiyonlarını önleyici ilaçlar almayı sürdürdü.) Düşük dozda verilen çoklu steroidler (özellikle enjekte edilebilen anabolik takviyelerle birlikte), vücuttaki doğal steroid üretimini baskılamaya (anabolik steroidlerin bir yan etkisi olarak jinekomastiye, meme dokusunun genişlemesine yol açıyordu) ve steroid bağlantılı psikolojik yan etkiler yaratmaya gene de yeterliydi.¹¹ Kennedy sadece böbreküstü bezlerini takviye eden steroidler değil, sürekli olarak *anabolik* steroidler (önce metiltestosteron, sonra Halotestin) aldığı için psikiyatrik risklerin özellikle yüksek olması, pek az tarihçi tarafından açıkça kaydedilmiştir.¹² Bu türler zaman zaman atletlerin delirmesine yol açıyordu.

Bütün bunlar biraz fazla gibi görünebilir. Öyledir de.

Kennedy'nin anabolik steroid kullanımı, kişisel tıbbi kaydının belki de en karmaşık ve en anlaşılmaz bölümüdür. (1966'da bile, kendi sözlü aktarımında, Travell bir gün içinde Kennedy'nin aldığı ilaçları saydı, fakat testosteron ve türevlerine özel olarak değinmedi.¹³) Kennedy, basın toplantısı, yemekli davetler ya da sadece zorlu bir çalışma gününden önce amfetaminlerin yanı sıra rutin olarak fazladan metiltestosteron enjeksiyonları ya da fazladan başka steroid dozları istiyordu. Travell'in duraksadığı, fakat başkomutana itaat ettiği ve görev aşkıyla iğneleri yaptığı görülüyordu.¹⁴

Tıbbi darbeden sonra Burkley, Kennedy'yi enjeksiyondan tabletlere yöneltti: Halotestin (ağızdan alınan bir testosteron türevi olan fluksimesteron) tercih edilen anabolik steroid oldu. Günümüzde Halotestin, özellikle haltercilerin rağbet ettiği, ağızdan alınarak kullanılan en yaygın anabo-

lik steroidlerden biridir. Testosteronun kas etkilerini on dokuz kat artırır. Başkanın kullandığı doz (günde yaklaşık 10 mg) haltercilerin uzun dönem kullandıklarından daha düşüktür, fakat atletler performanslarının daha “saldırgan” olmasını sağlamak için bu ilaçları benzer dozlarda alırlar.¹⁵

Testosteron türevli anabolik steroidlerin psikiyatrik etkileri bilinmektedir. En azından üç çift-kör, plasebo kontrollü araştırma, bu ajanları alan sağlıklı insanların (psikiyatrik ya da tıbbi teşhis olmadan) önemli psikiyatrik etkiler deneyimlediklerini gösterir.¹⁶ Bu etkilerin bazıları yararlı (artan libido, artan enerji, coşkun ruh hali), bazıları ise zararlıdır (öfke, saldırganlık, şiddet düşünceleri, dikkat dağınıklığı). Bu araştırmalar birlikte ele alındığında, sağlıklı insanların %12’si (seksen dört araştırmanın onunda) tam bir manik ya da hipomanik epizota varacak ölçüde manik semptom geliştirdi. Bipolar bozukluğu olanlar ya da buna belirgin bir yatkınlık gösterenlerde (hipertimik kişilik gibi) bu durum daha yüksek bir oranda görülür. Steroid kullanan geniş klinik popülasyonlara ilişkin sonuçlar ağır psikiyatrik tepki riskinin %6 ve ılımlı psikiyatrik etkiler gösterme riskinin (orta düzeyde risk) %28 olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷ JFK, tarihsel olarak belgelenmemiş manik epizotlar yaşamış ya da zaten yüksek olan libidosunun yükselmesi gibi orta seviyede manik semptomlar sergilemiş olabilir. Belki de, paradoksal olarak, Addison hastalığı onu steroidlere bağlı olarak fazla manik olmaktan korudu. Steroid düzeyi doğal olarak düşük olan (Addison hastalığındaki gibi) insanlar üzerinde yapılan araştırmalarda, steroidler ruh halini iyileştirir ve daha az psikiyatrik yan etkilere neden olur.¹⁸

John Kennedy’nin psikiyatrik olarak hasta olmasının pek çok nedeni vardı. Akıl hastalığı olan bir aile tarihine sahip olabilir; Addison hastalığı ağırlaştığında klinik depresyona

yol açar; steroidler mani ya da depresyona neden olabilir. Fakat JFK'ye ait başkanlık arşivindeki tıbbi kayıtları dikkatle inceledikten sonra, onun zihinsel durumları hakkında çok az tıbbi yorum buldum. Kayıtların çoğunda psikiyatrik belirtilerden söz edilmez. Kennedy'nin klinik depresif ya da manik bir epizot yaşadığına dair hiçbir belge yoktu. Ne var ki, tıbbi ilgi gerektirecek ölçüde ağır depresif belirtiler sergilediğine dair en az bir örnek olduğunu ortaya koyan belgeler buldum.

Kennedy, 1962'de, Aralık ayında, sinüs ve boğaz enfeksiyonu belirtileriyle seyreden yeni bir viral soğuk algınlığına yakalandı (basın sözcüsü Pierre Salinger'e göre, "hafif bir burun akıntısı"). Depresyondan kaygılanan Jackie Kennedy, 11 Aralık'ta, hem Dr. Travell'i, hem de Dr. Burkley'i aradı. Dr. Burkley'in Başkan için "X", eşi için ise "X-1" rumuzlarını kullandığı notu şöyledir: "Dr. Travell'den telefon. X'in kendisiyle konuştuğunu ve biraz depresyonlu gibi olduğunu söyledi... X-1'den telefon. X'in kendisini biraz depresyonda hissettiğini ve antihistaminik ilaçların buna yol açmış olabileceğini düşündüğünü söyledi... O ilaçların kesilmesini istedi... X-1'den bir telefon daha geldi. Boston'daki Dr. Boles'i [Kennedy'nin gastroenterologu] aradığını, sindirim sistemini bozma olasılığı olmayan bir ilaç istediğini, onun da bir seçenek olarak Stelazine önerdiğini söyledi." Bunun üzerine Kennedy, sonraki üç gün ufak dozda Stelazine aldı.¹⁹ Daha sonra enfeksiyonu iyileşti. Aslında bu ilaç antidepresan değil, antimanik/antipsikotik idi. Muhtemelen alttaki Addison hastalığıyla bağlantılı olan bu kısa fakat bir ölçüde yoğun depresyon John Kennedy'ye uygulanan yegane ulaşılabilir, belgelenmiş psikiyatrik tedavi örneğidir.

Tam bir mani ya da depresyona neden olmadıysa da, Kennedy'nin steroidleri bu durumlara ilişkin hafif belirtilere neden olmuş olabilir. Kennedy'nin hipercinselliğine ilişkin

bulgular hem tıbbidir –tekrarlayan idrar yolu enfeksiyonları, kronik prostat iltihabı ve Haziran 1961’de belgelenen *Enterobacter cloace* enfeksiyonu– hem de gazetelere konu olmuştur. En kapsamlı gazetecilik çalışması, gizli servis ajanları dahil çok sayıda bağımsız tanığın anlattıklarını temel alan Seymour Hersh’e aittir.²⁰ Bu ifadelere göre Başkan, bazıları kısa, bazıları daha uzun olmak üzere pek çok cinsel ilişki yaşamıştı. Gözde mekân olarak Beyaz Saray’ın yüzme havuzunu (daha sonra Nixon tarafından dolduruldu) kullanırdı. Bu ironik bir kullanımdı, zira dönemin medyasında başkanın her gün havuza giderek nasıl fiziksel egzersiz yaptığına dair haberler yer alıyordu. Başkanın günlük programında genellikle gün ortasına rastlayacak şekilde, öğle yemeğinden saat 15.00 ya da 16.00’a kadar süren uzun boşluklar olurdu. Bu saatlerde, genellikle danışmanları David Powers ya da Kenneth O’Donnell’la birlikte havuza giderdi. Gizli Servis herkesi (First Lady dahil) uzak tutardı. Bunun tek istisnası, kadın ziyaretçiler, genellikle de kod isimleri “Fiddle” ve “Faddle” olan* iki Beyaz Saray görevlisi olurdu. Başkalarının yanı sıra Mary Meyer (*Washington Post* editörü ve Kennedy’nin arkadaşı Benjamin Bradlee’nin baldızı), Judith Campbell Exner ve Beyaz Saray’daki stajyerlerden biriyle Başkan’ın ilişkisi olduğunu bilenler vardı. Gizli Servis ajanları da bilinmeyen kadınların, muhtemelen fahişelerin Beyaz Saray yolunda ya da içinde Başkan’ı ziyaret ettiklerini bildirmiştiler.

Bu libidinal faaliyeti gerek hipertimik kişilikle, gerekse steroid bağlantılı psikiyatrik etkileri nedeniyle değerlendiriyorum. Kennedy’nin hipercinselliği başkanlık yıllarıyla sınırlı değildi; üniversite yıllarını, kongre üyesi olduğu dönemleri, evlilik öncesi ve sonrasını da kapsıyordu. JFK da-ima, muhtemelen hipertimik mizacıyla ilgili ve daha sonra

* İng. Fiddle and faddle: zırva, fasa fiso –çn.

libidoyu takviye eden ilaçlarla (anabolik steroidler ve amfetaminler) ilişkili olan yüksek bir cinsel dürtüye sahipti.

Kennedy'ye yapılan prokain enjeksiyonları da psikiyatrik etkilerin olası bir kaynağıdır. Prokain daha etkisiz olmakla birlikte kokaine benzer. Alyanaklı maymunlara kokain ve prokain verilen hayvan araştırmalarında, maymunlar kokaini tercih ederler.²¹ Ancak kendilerine prokain verilen insan kokain bağımlıları, yaşadıkları coşkunluk ve hazzın kokainin yarattığı etkiye benzer olduğunu bildirdiler.²² Kennedy prokaini, amfetaminler ve steroidler gibi coşkunluk yaratan diğer ajanlarla birleştirdiği zaman, bunlar birbirinin etkisini artırıyor, onun enerjisini ve libidosunu daha yüksek düzeylere çıkarıyordu.

Bu, psikiyatrik olarak aktif bir patlayıcı ilaçlar karışımıydı: Dört tip steroid (anabolik testosteron benzeri ajanlar dahil), amfetaminler, kas içine uygulanan prokain ve aralıklı olarak alınan barbituratlar. Kennedy biyografisi yazarlarının bu ilaçlardan hiçbirinin ya da bunların tedavi sağladığı hastalıkların Başkan'ın liderliği üzerinde hiçbir etki yaratmadığı iddialarını kabul etmek zordur.²³

Bu mutabakata sadece Kennedy'nin liderliğine ilişkin tıbbi kayıtları inceleyen ve yazan yegâne hekim-biliminsanı Dr. David Owen karşı çıkmıştır.²⁴ Kennedy'nin tıbbi kayıtlarına ilişkin kişisel değerlendirmesinde Owen, iki evrenin ayırt edilebileceği sonucuna vardı. Başkanlığının ilk yıllarında Kennedy'nin ilaçları karmakarışıktır: Karışım, testosteron bakımından daha yüksekti ve sık sık değişiyor, yanı sıra Jacobsen'in gizemli amfetamin/testosteron enjeksiyonlarıyla birleşiyordu. Bu dönemde, en büyük başarısızlıklara uğradı. Ancak, Kennedy'nin bin gününün ikinci yarısında, Owen, enjeksiyonların azalmasının ve Jacobson'un uzaklaşmasının daha makul bir tedaviye ve Kennedy'nin daha etkin bir lider haline gelmesine yol açtığına inanır. Owen'in

içgörüsü, göreceğimiz gibi, tıbbi ve tarihsel bir anlam taşımaktadır.

Başkan Kennedy'nin siyasi dönüşümü, steroid tedavileri ve Beyaz Saray'da gerçekleşen tıbbi hükümet darbesi bağlamında yapılan yeni bir değerlendirmeye dayanır. Göreve geldikten birkaç ay sonra Kennedy, Küba'da CIA'nın planladığı gizli bir eylem önerisiyle yüz yüze geldi. Ne var ki Kübalı sürgünler Domuzlar Körfezi'ne çıktıklarında perişan oldular. ABD Hava Kuvvetleri'nden destek istediler. CIA'nın ve askeri ekibin hiçbir askeri müdahalenin gerekli olmayacağı konusunda kendisine defalarca güvence verdiği Kennedy, bu isteği reddetti. CIA ve askeri liderler dehşete kapıldılar; yenilgi kaçınılmaz hale geldiğinde, onun bir sonraki adımını atacağını umuyorlardı. Eisenhower olsaydı durmazdı, dediler ona. (Eisenhower, Guatemala hükümetinin 1954'te devrilmesi sırasında, "Bayrağı diktiğiniz zaman, zaferi kazanırsınız,"²⁵ demişti.) Kennedy şok geçirdi. Sonraki aylarda, Addison krizleriyle uğraşırken, tekrar tekrar şöyle diyecekti: "Nasıl bu kadar aptal olabildim?"²⁶ CIA ve generallerin onu nasıl aldattıklarını kara kara düşünüyordu. ("O orospu çocukları bütün o meyve salatasıyla oracıkta oturup, işe yarayacağını söyleyerek kafa salladılar."²⁷ "Bu CIA alçaklarına bir şey yapmam lazım..."²⁸)

Haziran 1961'de toplanan Viyana zirvesi sırasında Kraliçe Elizabeth'le konuşan İngiltere Başbakanı Harold Macmillan, Kennedy'yi Neville Chamberlain'le kıyaslamıştı: "Rus Genel Sekreter'in acımasızlığı ve barbarlığı Başkan'ı tam olarak ezdi. Bu bana Lord Halifax ya da Neville Chamberlain'in Herr Hitler'le diyalogu sürdürme çabasını hatırlatıyor... Hayatında ilk kez Kennedy, cazibesinden etkilenmeyen bir adamla karşılaştı."²⁹ Kruşçev'in vardığı sonuç ise, "Çok zeki ve çok zayıf,"³⁰ şeklinde olmuştu. Kennedy'nin Dışişleri Bakanı Dean Rusk, 1961 yazında bir Beyaz Saray toplan-

tısı sırasında Başkan bir ara dışarı çıktığında şöyle demişti: “Baylar, yüzleşebilirsiniz: Bu ülkenin liderliği yok.”³¹ Eyalet yemeklerine bile katlanabilmek için fazladan testosteron enjeksiyonlarına ihtiyaç duyan Kennedy, yıl boyunca felaketlerle boğuştu.

Doktorları 1962’de steroid bağımlılığını düzenlemeyi başardıklarında Kennedy’nin zihinsel ve fiziksel durumu iyileşme gösterdi. O yılın Ekim ayında Sovyetler Küba’ya füze yerleştirdikleri sırada Kennedy hazırды. Askeriyeye ya da CIA’ya güvenmek yerine, kendi başına karar veriyordu. Bir tarihçi şöyle yazmıştır: “Generallere direnmek Kennedy’nin özelliğiydi. ‘Üniformalar’ın dinlemeyi ya da anlamayı yetersizleştirdiği görülüyordu ve sıkıştırılmış briefinglere bir kez daldıklarında duramıyorlardı... Bir keresinde Kennedy[havacı general Curtis] LeMay yanından ayrıldıktan sonra, ‘Bu adamı bir daha yanımda istemiyorum,’ demişti. [Savunma Bakanı Robert] McNamara ve adamları generalin adını anmamayı öğrendiler: ‘LeMay’den söz ettiğiniz zaman takıntı yapıyor.’”³² 1962’deki Başkan, 1961’deki Başkan’ın hatalarını yapmayacaktı.

Küba Füze Krizi’nin ayrıntıları bilinmektedir: Kruşçev, Küba’ya füze yerleştirerek Kennedy’yi test etti. Kennedy, saldırı tavsiye eden generallerini dinlemedi; askeri eyleme karşı çıkan diplomatlarını da göz ardı etti. En güvendiği kişi olan kardeşi Robert’le birlikte denizden abluka başlattı. Dünyanın nükleer savaş beklentisiyle titrediği on üç gün boyunca Kennedy, Kruşçev’i yenilgiye uğrattı. Sovyet lideri önce adeti olduğu üzere esip gürledi ve Türkiye’deki ABD füze üslerinin kaldırılması için yapılan gizli görüşmelerin ardından, Sovyet gemileri geri döndüler ve füzeler Küba’dan çıkarıldı.

Başbakan Macmillan artık Kennedy bütün başkanlık döneminde başka bir şey yapmasa bile, bu tek zaferin onu

başarılı bir lider yapmaya yeteceğini düşünüyordu. Başkan, Chamberlain'in yapamadığını yapmıştı: Barış zamanında askeri bir tehdide karşı koymuş, taviz vermemiş ve böylece yaklaşan savaşı önlemişti. Füze krizinden yaklaşık sekiz ay sonra Kennedy, Batı Berlin'de ünlü konuşmasını yaptı. Berlin Duvarı'nın önünde dimdik dururken, Kruşçev'in nutuk attığı zayıf lider değildi. Bu John Kennedy yeni bir uluslararası kişilik edinmişti. Berlin halkı karşısındaki kişinin özel bir lider olup olmadığını anlayabilecek durumdaydı. Halkta öyle bir coşku patlaması olduk ki Şansölye Konrad Adenauer Nazi yürüyüşlerini hatırlayarak şöyle mırıldandı: "Bu durum Almanya'nın günün birinde yeni bir Hitler bulabileceğini göstermiyor mu?"³³ Bu iki adam –Kennedy ve Hitler– siyasal bakımdan ve kişilik olarak elbette tamamen zıt kutuplardı, fakat tıbbi benzerlikleri vardı (göreceğimiz gibi); Adenauer bilemeyeceği şeyi sezinlemişti.

Vietnam'daki askeri varlık, daha sonraki felaket, Kennedy'nin tıbbi olarak hasta ve psikiyatrik olarak dengesiz olduğu sırada, 1961'de yapılan bir hataydı. 1963'te Kennedy bu çatışmaya daha fazla karışma konusunda çekincelerini dile getirdi. Yaşasaydı, muhtemelen Lyndon Johnson gibi davranmazdı; 1960'ların geri kalanında Kennedy generallerin askeri siyaseti dayatmalarına, ilk plan başarısızlığa uğradığında daha fazla asker göndermek gibi standart bir çizgi izlenmesine, sadece mümkün olduğu düşüncesiyle başka bir ülkenin işgaline izin vermezdi. Kennedy, Florida'ya doksan mil mesafedeki Havana için bile bu şekilde düşünmeyi reddetmişti. Aynı şeyi, mantıksal olarak, kıtalarca uzakta olan Saygon için kabul etmezdi. Özel bir konuşmasında şöyle demişti: "Benden sonra gelecek olana vereceğim ilk tavsiye, generalleri gözetim altında tutmak ve sadece asker oldukları için askeri meselelerde verdikleri tavsiyelerin bir nebze olsun değer taşıdığı duygusundan kaçınmaktır."³⁴ Johnson bu tavsiyeye kesinlikle uymadı.

Kennedy'nin 1962'de, ülke içindeki durumu değilse de uluslararası durumu iyileşmişti. Kongre 1963'e doğru onun verdiği önermeleri savsaklıyordu. Bunun üzerine JFK cesur bir hamle yaptı. Bekletilen yasa tekliflerine, siyasi olarak sevgili Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson'a başka şans olmadığını düşündüren bir ekleme yaptı: Yurttaşlık hakları. Kennedy, sadece siyasi gerekçelerle, yasama ya da seçim başarısı olasılığını artırmak için değil, daha ziyade ahlaki ve pragmatik kaygılarla bu sonuca vardı.

Robert Kennedy daha sonra önerenin pragmatik yönünü yurttaşlık hakları için güneyde yapılan yürüyüşlere tepki olarak betimledi.³⁵ İki seçenekleri olduğunu söyledi: Ya askerleri protestocuları korumaları için gönderecektik ya da protestocuların sorununu çözecek, ayrımcılığa yol açan yasaları kaldıracaktık. Kuba'da yaptığı gibi Kennedy siyasi olanı askeri olana tercih etti.

Ahlaki yön daha az değerlendirilir ve daha karmaşıktır. Sık sık JFK'nin yurttaşlık hakları konusunda pek az ahlaki tutkuya sahip olduğu, olaylara onlara katılmak yerine tepki gösterdiği, King ve diğerleri tarafından elinin güçlendirildiği söylenmiştir. Bunda biraz hakikat payı vardır. Fakat bu hangi JFK'den söz ettiğimize bağlıdır: 1961'in kararsız JFK'si mi, yoksa 1963'ün esnek Kennedy'si mi?

Mayıs 1961'de –Domuzlar Körfezi'nden hemen sonra ve Viyana'da Kruşçev'le yapılan zirveden hemen önce– yeni başkanın en sıkıntılı olduğu dönemde, Martin Luther King gizli bir ziyaret için Beyaz Saray'a davet edildi.³⁶ King, Beyaz Saray'a yan kapıların birinden girdi; iki adam kişisel olarak tanıştı, ancak herhangi bir sonuca varmadılar. Robert Kennedy, daha sonra, ağabeyinin King'i ayrımcılık karşıtlığından çok oy verme hakkı üzerinde odaklanmaya zorladığını söyledi. Oy verme hakkı Kongre'den kolayca geçerdi ve sıra ayrımcılık konusuna gelirdi. King, itiraz etti; oy verme hak-

kinin yanı sıra ayrımcılığın da kaldırılmasını istiyordu.

Toplantıdan sonra King şu kanaate vardı: "Seçimlerde Kennedy'ye tanıklık ettiğimde, onun zeki ve yetenekli olduğu, tam da beklediğim gibi liderliğe ahlaki bir coşku kattığı ve hiçbir başkanın yapmadığı şeyi yaptığı izlenimini edindim. Şimdi ise onun anlayış ve siyasi yeteneğe sahip olmakla birlikte, ne yazık ki ahlaki tutkuyu ıskalamakta olduğu kanaatindeyim."³⁷

King, Kennedy'nin yurttaşlık haklarına ideolojik olarak karşı olmadığını biliyordu, fakat bizzat Kennedy'nin de belirttiği gibi, Başkan onunla aynı görüşte olabilir, ancak hükümet olmayabilirdi; ve hükümet, özellikle hükümetin güney kanadı, duraksıyordu. King, öncülük yapması için Kennedy'yi zorlamaya karar verdi.

King'in Güney Hristiyan Liderliği Konferansı (SCLC), ayrımcılığa son verilmesi ve oy hakkı için Albany, Georgia'da protesto gösterileri tertipledi; Özgürlük Yürüyüşleri, restoranlarda ve kamusal alanlarda uygulanan ırk ayrımcılığını protesto ederek, bütün Güney'i kapladı; ve eylemciler üniversiteleri birleştirmeye başladılar. Güney'deki valiler protestocuları taciz etmek ve onlarla çatışmak için asker gönderdiler. Kennedy, kardeşi Robert aracılığıyla olayları dikkatle gözlemliyordu ve gerektiğinde federal hükümet güçlerini, genellikle Ulusal Muhafız birliklerini protestocuları korumak için gönderdi. John Kennedy'nin federal hükümeti ile güney eyaletleri arasında tehlikeli bir yarı-askeri çatışma dansı sürüyordu. Bu dans kısa sürede kanla sonuçlanacaktı.

21 Ocak 1961 günü, Kennedy'nin bir gün önce yaptığı başkanlık konuşmasından esinlenen James Meredith adında genç bir siyah adam, ırk ayrımcılığının uygulandığı Mississippi Üniversitesi'ne kayıt yaptırmak için başvurdu. Üni-

versitenin erteleme taktiklerinin ardından Meredith, Eylül 1962'de Oxford, Mississippi kampüsünde ilk dersine girmeye hazırdı. Altın renkli yeni bir Thunderbird satın aldığı ve onu sürerek kampüse gideceğini ilan etti. Mississippi valisi onu durdurmak için eyalet birliklerini gönderdi. Başkan duruma müdahale etti, tekrar tekrar valiyi aradı. Kennedy'nin valiye yasaları uygulamadığını, onları ihlal ettiğini söylemesine rağmen, Franklin Roosevelt dahil kuşaklar boyunca başkanların bu yasaları pek de uygulamadıklarını herkes biliyordu. Aslında başkan olmak, diğer şeylerin yanı sıra, hangi yasaların uygulanacağına, hangilerinin göz ardı edileceğine karar vermeyi gerektiriyordu.

Kennedy protestoların neden yükselmekte olduğunu merak ediyordu. Bir gazetenin imtiyaz sahibi ve en yakın siyah danışmanı olan Louis Martin'e başvurdu. "Zenciler öncekinden farklı fikirler geliştiriyorlar," dedi Kennedy.³⁸ "Bu fikirleri nereden alıyorlar?" "Sizden!" diye yanıtladı Martin.

Mississippi valisi eyalet birliklerinin silahsız olacağına söz verdi; Kennedy federal birliklerin kullanılması emrini imzalamak için General Ulysses Grant'e ait bir masayı kullandı. (Danışmanlarından birini, "Onlara General Grant'in masasından söz etme," diye uyardı.³⁹) Kennedy'nin danışmanlarından biri Oxford, Mississippi'de kürsüde, öfkeli bir kalabalığın orta yerinde telefonla bilgi veriyordu. Başkan kalabalığın ne diye bağırdığını sordu.

"Şey, efendim..." diyerek bir an duraksadı, danışman. "Şöyle bağıryorlar: Cehenneme git, JFK!"⁴⁰

Kennedy irkildi, kardeşiyle göz göze geldi.

Kennedy tam televizyondan sükûnet çağrısı yapmak üzereyken, kalabalığın içinden bazıları ateşli silah kullanmaya başladı. Meredith bacağından vuruldu, iki seyirci öldü (biri Fransız bir gazeteciydi) ve vaat edildiği gibi silahsız olan Mississippi eyalet birlikleri durup seyrettiler. Federal

birlikler hiçbir yerde görülüyordu. Başkan öfkeliydi. Bütün gece ayakta Ulusal Muhafız birliklerini sahneye çıkarmak için uğraşıp durdu. “Domuzlar Körfezi’nden bu yana bu kadar iyi zaman geçirmemiştım,” dedi alaycı bir tavırla. Memphis, Tennessee’deki en yakın askeri üssü aradı. “Oxford’da insanlar ölüyorlar,” dedi General’e.⁴¹ “Kırk beş yıldır gördüğüm en kötü şey bu.”

Başkan, 1960’dan beri gizlice görüştüğü “at sidiği” sağlayıcısı Dr. Max Jacobsen’e telefon etti.⁴² Ona hemen gelmesini, karışık bir durum olduğunu söyledi.⁴³ Jacobson Başkan’ın sağladığı özel bir jetle aynı gün içinde Beyaz Saray’a ulaştı.

Meredith’in vurulmasını Birmingham protestoları izledi ve polis şefi Bull Connor, köpekler ve yangın muslukları kullanmaya başladı. Bütün dünya seyrediyordu. Haziran 1963’te yeni bir üniversite gösterisi yapıldı, Alabama’da bu sefer Vali George Wallace resmen okulun kapısına dikilmişti. Kennedy dramatik bir karar aldı. Robert Kennedy daha sonra, Başkan’ın tam olarak nasıl ve ne zaman yapacağına karar vermemiş olsa da, yurttaşlık hakları konusunda bir konuşma planladığını söyledi. Küba için yaptığı ikinci deneme gibi, JFK bu kez de Mississippi’den çok Alabama’da hazırlık yaptı; Federal birlikler bu kez kampüsün her yerindeydiler. Wallace’ın yönettiği beş yüz eyalet ulusal muhafızı valinin önünde “Yankee go home!” diye bağırarak talim yapıyordu. Yasal olarak Başkan Ulusal Muhafız’ın denetimini bir validein alabiliyordu. JFK bunu yapmakta duraksamadı. Ulusal Muhafız’ın federal komuta altına alınması emrini yazdı. Emre uyulmaması halinde, elinde helikopterlerle olay yerine sevk edilmek için hazır bekleyen dört yüz federal asker vardı. Wallace hâlâ kapıda duruyordu; Robert Kennedy’nin yardımcısı Nicholas Katzenbach ona yaklaştı

ve kenara çekilmesini söyledi. Wallace bir konuşma yaptı, sonra kenara çekildi.

Böylece Alabama Üniversitesi şiddet olmaksızın ayrımcılığa son verdi. Başkan o andan yararlanmaya, uzun süredir bekleyen yurttaşlık hakları konuşmasını yapmaya karar verdi. Wallace öğle saatlerinde istifa etti. Kennedy saat 20.00'da televizyona çıkacaktı. O saate kadar, Başkan, Robert, konuşma yazarı Ted Sorensen ve bir yurttaşlık hakları danışmanı olan Burke Marshall, konuşma üzerinde harıl harıl çalıştılar. Sorensen'in daha sonra dediği gibi, başkanlığı aldığı anda yaptığı konuşmasından bu yana bunun Kennedy'nin en önemli konuşması olacağını hepsi biliyordu.

Zamanında bitiremediler. Konuşma saat 20.00'a ucu ucuna yetiştirildi, fakat bir kısmı hâlâ taslak halindeydi; Kennedy gerektiğinde doğaçlama yapma kararıyla televizyona çıktı.

O gün Alabama'da yaşanan olayları değerlendirerek başladı ve şöyle devam etti: "Her Amerikalının, nerede yaşıyor olursa olsun, durup vicdanının sesini dinleyeceğini umuyorum... Amerikalılar Vietnam'a ya da Batı Berlin'e gönderilirlerken, sadece beyazlardan istemiyoruz bunu... Bu bir kesimin meselesi değil.... Parti siyasetiyle ilgili bir mesele de değil... Hatta bu, tek başına hukuksal ya da yasalarla ilgili bir mesele bile değil... Esas olarak ahlaki bir sorunla yüz yüze bulunuyoruz. Kutsal Metinler'deki kadar eski ve Amerikan Anayasası kadar açık bir mesele bu."⁴⁴

King'in felsefesinin özünde yer alan siyasi empati temelinde açık bir çağrı yaptı: "Eğer bir Amerikalı, derisi siyah olduğu için halka açık bir restoranda öğle yemeği yiyemiyorsa, çocuklarını en iyi devlet okullarında okutamıyorsa, kendisini temsil eden kamu görevlileri için oy kullanamıyorsa... bu durumda hangimiz derisinin rengini değiştirmeye razı olacaktır? Hangimiz sabır ve erteleme tavsiyeleriyle

yetinecektir? Demek ki bizler, ülke ve halk olarak ahlaki bir krizle yüz yüze bulunuyoruz.” Ardından ayrımcılığı sona erdirecek ve siyahlara oy verme hakkı tanıyacak yeni bir yurttaşlık hakları yasası için çağrıda bulunarak bombayı patlattı. Herhangi bir yasa önerisinde bulunmadı; onu konuşmasını yazmadan önce duyurmuştu. Bu bir tutku, ahlaki bir tutku eylemiydi. King’in başlangıçta JFK’ye bağladığı umutlar sonunda gerçekleşmişti.

O gece, Kennedy’nin konuşmasından dört saat sonra, Mississippi’deki NAACP başkam Medgar Evers öldürüldü.

Kennedy ayrımcılığa son verme ve oy hakkı yasasını Kongre’den hiçbir şekilde geçiremeyeceğini biliyordu. Güney eyaletlerini 1964’te kaybedeceğini de biliyordu.⁴⁵ Bu, siyasi bir hesap değildi. Kennedy vazgeçtiği şeyin ne olduğunu biliyordu. Bu cesur hamle, basit biçimde ifade etmek gerekirse, kötü siyasetti. Burke Marshall şöyle dedi: “Beyaz Saray’da bu konudan söz eden her kişi –her biri– Başkan Kennedy’nin bu tasarıyı vermesine karşıydı; Haziran’da yaptığı konuşmaya karşıydı; bunun ahlaki bir sorun haline getirilmesine karşıydı; Washington yürüyüşüne karşıydı.”⁴⁶ Bunun tek istisnası, diyordu Marshall, Robert Kennedy idi: “Bunu zorladı, hissetti, anladı. Ve başardı. Kabine’de –Başkan dışında– izlenmesi geren yolun bu olduğunu hisseden biri olduğunu sanmıyorum ve Başkan desteği kardeşinden aldı.”

Birkaç hafta içinde, Evers’in cenazesinin ardından, Başkan onun dul eşini ve çocuklarını Beyaz Saray’da ağırladı. Hipertimik başkandan bir diğer duygusal hamle: Eğer bir siyah adamı onun ırkına olan nefretinizden ötürü öldürürseniz, diyordu Kennedy, onun ailesini Beyaz Saray’a davet edeceğim.

1963 yazında, Alabama ve Mississippi’deki yurttaşlık hakları yürüyüşlerini desteklemek için nihayet federal birlikler

gönderdikten sonra Kennedy, öncelikle yurttaşlık hakları liderlerini, kendisinin sunduğu yeni yurttaşlık hakları yasa teklifini geçirmesi için Kongre'ye baskı yapmak amacıyla düzenleyecekleri planlı Washington yürüyüşünden caydırmaya çalıştı. Bu çok yanlış yönlere gidebilirdi: Kennedy, Oxford, Mississippi'yi unutmuyordu. Fakat liderleri durduramadığında, onlara katılmaya karar verdi. Beyaz Saray pratik olarak bütün gösterinin yönetimini üstlendi.⁴⁷ Kennedy ve kurmayları konuşmaların yapılacağı yer olarak Lincoln Anıtı'nı belirlediler. Bunun sebebi sadece anıtın sembolizmi değil, üç tarafından suyla çevrili olduğu için kalabalığın denetlenmesine uygun olmasıydı. Kennedy'nin adamları ses sistemini kurdular ve konuşmalar sırasında kesilmesini önlemek için denetlediler. Beyaz Saray yürüyüş güzergâhını da belirledi. Washington Anıtı'ndan Lincoln Anıtı'na giden yol çok kısaydı ve tamamen National Mall bölgesiyle sınırlıydı; yolun her iki tarafına polisler yerleştirilecekti. Kennedy, gösterinin çarşamba günü yapılmasında ısrar etti. Böylece hafta sonuna sarkması önlenmiş olacaktı. Göreli olarak kısa olacaktı, öğle saatinden 16.00'a kadar sürecek, her konuşma yedi dakikayla sınırlanacaktı.

Hatta organizasyon komitesi Başkan'la görüşmek üzere davet edildiler. Fakat yürüyüşün kötü gitmesi halinde oluşabilecek zor durumdan kaçınmak için bundan vazgeçildi. Gene de Kennedy konuşmacıların söylevlerini gözden geçirdi, hatta düzeltti. Öğrenci lideri John Lewis'in konuşmasındaki "Yönetim'in yurttaşlık hakları yasa teklifini desteklemeyiz" satırını, "Yönetim'in Kongre'ye sunduğu yurttaşlık hakları yasa teklifini desteklediğimiz doğrudur; ancak onu büyük çekincelerle destekliyoruz", şeklinde değiştirdi.⁴⁸ Bu arada Lewis'in, yurttaşlık hakları yürüyüşçüleri ile General Sherman'ın Güney'e yürüyüşü arasında yaptığı analojiyi metinden çıkarmasını istedi.

Konuşmacılar yedi dakika sınırına uydular – sonuncusu hariç. Martin Luther King, kendinden geçmiş halde on dokuz dakika konuştu ve büyüleyici rüyasının ayrıntılarıyla bitirdiğinde, onu televizyondan seyretmekte olan Başkan “Lanet olasıca çok iyi... Çok çok iyi!” yorumunda bulundu.⁴⁹

Otuz dakika sonra King ve diğer liderler Beyaz Saray’daydılar. NAACP’nin lideri Roy Wilkins, Kennedy’yi onurlandırdı: “Fark yarattınız. Bize destek oldunuz. Yürüyüşün hükümetimize yönelik bir protesto olmaktan çok hükümetimize destek olan bir protestoya dönüşmesine yol açan başlıca etkenlerden biri buydu.”⁵⁰ Başkan’ın ölümünden üç ay sonra King, Kennedy’nin ahlaki tutku yoksunluğuna ilişkin önceki yargısını düzeltti. JFK, “kitlenin taleplerine yanıt vermekte olduğunu dürüstçe kabul etmişti,”⁵¹ diyordu King, fakat hepsi bu değildi. Kennedy isteseydi protestocuları göz ardı edebilir ya da onlara engel olabilirdi; fakat bunun yerine, onlara yardımcı oldu, “çünkü bunun doğru olduğunu düşünüyordu.” King’in vardığı sonuç buydu. “Uyandırdığı derin sevginin sırrı budur. İlgili, duyarlı, insanların önünde mütevazı ve onlardan yana cesurdu.”

Bu zafer anının gizlediği acıları kimse bilemezdi. Kennedy yürüyüş liderlerine –ve Bull Connor’a– bütün bunları mümkün kıldıkları için teşekkür etti. Sonra başkan, King’e döndü, elini uzatarak şöyle fısıldadı: “Bir rüyam var.”⁵²

Depresyonlu bir liderin rüyasıydı bu ve manik bir lider tarafından gerçekleştirildi.

1966’da yaptığı sözlü yorumda Dr. Janet Travell, Ted Sorensen Kennedy’nin ilaçları için “uyuşturucu” sözcüğünü kullandığı zaman, savunmaya geçti; onların Başkan’ın normal bedensel kimyasallarını fizyolojik olarak takviye ettiğini söyledi.⁵³ Bu tarihsel kayıta bir yanlış anlamayı düzelt-

memiz gerekir, diye ısrar etti Travell: John Kennedy asla “uyuşturucu” almadı. Oysa John Kennedy sadece uyuşturucu almakla kalmıyor, onları bol miktarda, pek çok psikotropik maddeyle birlikte alıyor ve nihai olarak onlardan yarar sağlıyordu. Doktorlar ilaçların yapısal olarak iyi ya da kötü olmadığını bilirler; yararlı ya da zararlı olmaları nasıl kullanıldıklarına bağlıdır. Kennedy’nin son yıllarında, Dr. Burkley’in gözetimi altında, yararlar zararlara ağır basıyordu.

Belki de en dürüst yargı, Başkan’ın ölümünden sonra, 29 Kasım 1963’te onun üroloğu William Herbst tarafından yazılan son bir notta yer alan kısa, tuhaf bir yorumda görüldü. Travell, Başkan’ın tıbbi kayıtlarını göndermesini istediğinde Herbst önce biraz direnç gösterdiyse de, daha sonra, muhtemelen gelecek kuşaklar için kısa bir son not yazdı. “Benim kanaatime göre,”⁵⁴ diye yazdı, “John F. Kennedy, görülmemiş bir tarzda daha iyi olmak için, derin bir psikokimyasal etki deneyimledi. Bu, az rastlanan bir klinik fenomen değildir.”

Tıpkı FDR gibi, Kennedy de muhtemelen ailesindeki zihinsel hastalıkla biyolojik olarak bağlantılı bir hipertimik kişiliğe sahipti. Kendisini defalarca ölümün eşiğine getiren ve steroidler sayesinde belli belirsiz uzak tutabildiği Addison hastalığından mustarıptı. Ancak Kennedy fiziksel ve cinsel enerjisini manik tarzda güçlendirmek için anabolik steroidleri aşırı biçimde kullanarak gerekenden daha fazla ilaç aldı. Kendisine kaldığında, bu ajanları yargılarında kararsız ve hata eğilimli olacak noktaya kadar aşırı biçimde kullanıyordu. Uyguladığı rejim, sonunda doktorlarının bazıları tarafından daha iyi düzenlendiğinde, ilaçlar onun doğal hipertimik esnekliğini farmakolojik olarak takviye ederek kişisel güçlerini artırdı.

Sonuçlar gayet iyi bilinmektedir; Kennedy akılla kut-

sanmıştı. Yeteneklerinin uzun süre gizemini koruyan kaynakları, hipertimik kişiliği ile uygun bir steroid karışımını kapsıyordu. Dr. Herbst haklıydı. John F. Kennedy, aslında görülmemiş bir psikokimyasal başarıydı.

BÖLÜM 13

HİTLER'İN ÇILGIN KOŞUSU

Peki ya Hitler? Bazı okurlar şu anda bu soruyu ortaya atıyor olabilirler. Adolf Hitler'in benim tezlerime en bariz karşı-örneği oluşturduğu görülür: O kadar saldırganca, çılgın ve nefret uyandırıcı ölçüde kötü gözükür ki – empatik, gerçekçi, yaratıcı ya da esnek olmaktan çok uzaktı. Bunu kabul etmeye ve onu bir istisna olarak silmeye tamamen hazırdım. Hitler'in örneği Altın Saçlı Kız ilkesini destekliyor olabilir: Akıl hastalığından yararlanamayacak kadar deliydi. Fakat Hitler yazını (bu alanda umduğumdan daha fazla psikiyatrik belge buldum) üzerine yaptığım araştırmada oldukça farklı bir sonuca vardım.

(Ölçüsüz kötülükteki Nazi deneyimi veri alındığında, bu çözümlemenin hassas olduğunu kabul ediyorum. Holocaust'tan [Yahudi soykırımı] sağ çıkan pek çok kişi hâlâ hayatta, ayrıca ana babaları ya da büyük anne ve babaları bu yüzden acı çekmiş ya da yok olmuş pek çok insan var. Yok olup gidenlerin hatırası elbette kutsaldır ve kalanların konuya duyarlılığı anlaşılabilir. Ne var ki, bu konudan kaçınacak yerde, yaşanan tarihsel deneyimin öne sürdüğüm temaya uygun düşen merkezi bir modern travma olduğunu düşünüyorum. İstediğim tek şey, burada yazdıklarımın herhangi birinden yana ya da ona karşı ahlaki ya da siyasi çıka-

rımda bulunma niyetiyle değil, her ne olursa olsun gerçeği arama niyetiyle yazıldığının bilinmesidir.)

Şu ya da bu biçimde kuşaklar boyunca sorulan soru şudur: Hitler deli miydi?

Peşi sıra gelen sorular da şunlardır: Nazi liderleri zihinsel olarak hasta mıydılar? Alman ulusu, bir bütün olarak, dengesiz miydi?

Olağan yanıtlar şunlardır: Hitler için evet; Nazi liderlerin çoğu için muhtemelen; Almanya için muhtemelen hayır. Buna karşı çıkan yaklaşım, yani yukarıdakilerin hiçbirinin deli olmadığı görüşü, en bilinen haliyle, 1963'te (psikiyatr/filozof ve önemli bir Nazi-karşıtı düşünür olan Karl Jaspers'in öğrencisi, arkadaşı ve izleyicisi) Hannah Arendt tarafından öne sürülmüştür.¹ Arendt, sıradan insanların gaddarca davranabilme nosyonunu dile getirmek için "kötülüğün sıradanlığı" ifadesini icat etti. Bir bakış açısına göre, fanatik Nazi liderleri ve Alman kitleleri deli olarak görülür; başka bir açısına göreyse kötüdürler ama en kötü ihtimalle rasyonel ideologlardır ya da en iyi ihtimalle konformist hizmetkârlardır. Bu tarihsel soru hem liderler hem de kitleler için önemlidir. Nazizm, tuhaf bir mekânda bir avuç insanın hasta zihninden çıkan bir anormallik miydi, yoksa her yerde olabilecek, hatta gelecekte de olabilecek bir şey miydi?

Diğer Nazi liderlerini sonraki bir bölümde tartışacağım, fakat burada Adolf Hitler'de bir akıl hastalığı, en muhtemel olarak bipolar bozukluk olduğunu göstermeyi umuyorum. Hitler'i incelemeyi tercih ediyorum, çünkü John Kennedy gibi onun ilaç kullanımı da –ya da aşırı kullanımı– liderliğinin doğasını anlamak bakımından belirleyicidir. Hitler vakasında, damar yoluyla alınan amfetaminler, onun manik-depresif belirtilerini ağırlaştıracak şekilde temeldeki bipolar bozuklukla *etkileşiyordu*. Psikiyatrlar ve tarihçiler

bu etkileşimi asla anlamadılar; sadece Hitler'in aşırı amfetamin kullanıp kullanmadığını söylediler. Amfetamin kullanımının esas olarak Hitler'in temeldeki bipolar bozukluğunu kötüleştirdiği için zararlı olduğunu asla anlamadılar. Kennedy'nin liderliği, onun hipertimik kişiliğiyle etkileşen steroidlerle nihai olarak güçleniyordu; Hitler'in liderliği ise onun bipolar bozukluğuyla etkileşen amfetaminler yüzünden sonunda çöktü.

Psikiyatrik teşhisin dört göstergesine dönelim. *Belirtilerle* başlarsak, Hitler hayatı boyunca belirgin manik ve depresif epizotlar yaşamıştır. Yetişkinlik döneminin eşiğinde en yakın arkadaşı August Kubizek'in anıları (Hitler'in ölümünden on yıl sonra yazmıştı) mükemmel bulgular sağlar.² Kubizek, durumu "depresyona tehlikeli yatkınlık" olarak betimledi. "Onun kendinden geçercesine bağlanma ve faaliyet haliyle tam bir zıtlık oluşturan bu ruh hallerini gayet iyi biliyordum ve ona yardım edemeyeceğimi anlıyordum. Böyle zamanlarda ulaşılmaz, iletişim kurulamaz ve uzak olurdu... Adolf şehri çevreleyen çayırarda ve ormanlarda gece gündüz tek başına, amaçsız biçimde dolaşırdı... Bu durum birkaç hafta sürerdi."

Hatırladıkları, Hitler'in siyasi önem kazanmasından öncesini, genç yetişkinlik dönemini kapsadığı için Kubizek'i önemli ölçüde temel alacağım. (Çoğu tarihçi August Kubizek'in anlattıklarının genelde doğru olduğunu kabul eder.³) Anlattıkları psikiyatri açısından önemlidir, çünkü bazılarının onları açıklamak için kullanabileceği siyasi bağlamların tamamen dışında yer alır.

Hitler'in manik belirtileri, hepsi epizotik olarak gerçekleşen aşırı konuşkanlığını, büyüklenmesini, coşkun ruh halini, uyku ihtiyacının azalmasını, hiperaktifliğini ve bu halin, bipolar bozuklukta olduğu gibi, depresyonla yer de-

ğiştirmesini kapsar. Bu semptom örnekleri aşağıda yer almaktadır.

Kubizek, Hitler'in aşırı aktivitesine sık sık dikkati çeker: "Her zaman ve her yere yrrd... Onu hep bir yerlere giderken hatırlarım. Hiç yorulmadan saatlerce yürüyebilir-di."4 "Hiçbir şey yapmadığı ya da tek bir saat sıkıldığı bir anı hatırlamıyorum."5 "Bir fikri bir kez kavradığında, sanki o kendi fikriymiş gibi davranırdı. Başka her şeyi zihninden silerdi; zamana, uykuya ve açlığa kayıtsızdı."6 Hitler'in manisi özellikle mimari aşkında odaklanıyordu; o sırada yaşadığı Avusturya kenti Linz gibi yerlerin yenilenmesini sürekli olarak hayal ederdi: "Bir şehirde daima iyi binalar ya da kötü binalar olduğu için, her şeyi değiştirme manisini bu noktada tam olarak dışa vurabiliyordu. Gördüğü şeylerle kışkırtılmadan caddelerde asla yryemezdi. Genellikle kafasında yarım düzine farklı bina projesi taşırdı ve zaman zaman şehrin bütün binalarının beyninin içinde dev bir panorama halinde dizili olduğu izlenimine kapılmaktan kendimi alamazdım."7 (Otuz yıl sonra Hitler gerçekten de Linz'i tam da arkadaşı Kubizek'e betimlediğı şekilde yeniledi.)

Kubizek, dikkat dağılmasına ve fikir uuşmalarına ilişkin pek çok bulgu sağlamaktadır. "Adolf'la birlikte güzel eski şehrin [Linz] gayet iyi bildiğimiz sokaklarında –huzurlu, sakin, uyum içinde– dolaşırken, arkadaşım zaman zaman belirli bir ruh haline girer ve gördüğü her şeyi değiştirmeye başlardı. şradaki ev yanlış konumdaydı... şu caddenin düzeltilmesi gerekiyordu... şu şatoya bir de farklı açıdan bakalım... Böylece her defasında şehri yeniden inşa ederdi. Fakat bu bir inşaat meselesi değildi. Kilisenin önünde dikilen bir dilenci onda eskisinin yerini alacak bir devlet tasarlama ihtiyaını uyandıran bir fırsata dönüşürdü... Sefil bir köpeğin ektiğı bir süt arabasıyla karşıdan gelen bir köylü kadın ona, Hayvanlara Kötü Davranışı nleme

Derneği'ni inisiyatif yoksunluğu nedeniyle eleştirme fırsatı sağlardı... [Huzursuzluğu] binlerce çarkı harekete geçiren bir motorla kıyaslanabilecek doğaüstü bir güçtü.”⁸ Hitler, oyun yazmak gibi pek çok projeye başlar, hiçbirini tamamlayamazdı. Yeni bir Wagner operası yazmak gibi bir projeye hiçbir hazırlık yapmadan girer, uzun süre var gücüyle çalışır ve sebepsiz biçimde, bir daha ona asla dönmeksizin vazgeçerdi. “Onun bu davranışını çok önceden biliyordum. Kendisi için belirlediği bir görev onu ele geçirir ve durmaksızın faaliyet göstermeye zorlardı; sanki bir şeytan ruhunu ele geçirmiş gibi olurdu. Çevresinde olanlara aldırmaz, asla yorulmaz, asla uyumazdı. Hiçbir şey yemez, neredeyse hiçbir şey içmezdi... bu coşturucu yaratıcılık dışında.”⁹

Hitler'in aşırı konuşkanlığına ilişkin de pek çok bulgu vardır: “Beni hiçbir şekilde ilgilendirmeyen konularda uzun söylevler çekerdi... Sadece konuşması gerekiyordu.”¹⁰ Parlamento oturumlarını izleyicilerin arasına karışıp izlemekten hoşlanırdı. Sonra geceleyin Kubizek'e saatlerce süren bir söylev çekerdi: “Histerik biçimde halkın çektiği acıları, onu tehdit eden kaderi, onun tehlikelerle dolu geleceğini anlatırdı. Neredeyse gözyaşı dökerdi. Fakat bu acı dolu sözlerin ardından, yeniden iyimser düşüncelere geri dönerdi. Bir kez daha bütün Almanların Reich'ını inşa ediyordu.”¹¹

Dikkate değer bir sinirlilik ve istikrarsız ruh hali manik dönemlere işaret edebilir ve bu noktada Hitler'in davranışı bir kez daha bipolar teşhise uyar: “Adolf aşırı derece hiddetli ve gergindi. Düşüncesizce sarf edilmiş birkaç söz gibi tamamen önemsiz şeyler onda öfke patlamalarına yol açabiliyordu. Bu patlamaların sorunun önemiyle tamamen orantısız olduğunu düşünürdüm.”¹²

Hitler'in Linz'i yenilemesinde gördüğümüz gibi, mani yaratıcı ve zorlayıcı fikirler üretebilir. Bunlar, o sırada saçma da olsa, manik epizot sona erdikten sonra da etkisini

sürdürebilir. Kubizek böyle bir epizodu zengin ayrıntılarla betimler. Bir gece Hitler'le Wagner operasına giderler. Hitler genellikle bir gösteriyi, gösteri sırasında ve sonrasında eleştirirdi. Fakat bu kez opera binasından çıkarken sessizdi, Kubizek peşinde, hızlı hızlı yürüyerek kente yukarıdan bakan Freinberg Dağı'nın tepesine çıktı.

Adolf önümde durdu, ellerimi tutarak kuvvetle sıktı. Daha önce hiç böyle bir jest yapmamıştı... Gözleri heyecanla parlıyordu... Hitler'in orada, yıldızların altında durduğumuz o bir saat boyunca o şekilde konuştuğunu, ne daha önce işittim ne de daha sonra... Arkadaşımın her sözünü tekrarlayamam... Başka bir varlık onun bedeninden konuşuyormuş gibiydi... Kendisinin de ilkel bir güçle içinden taşan şeyi şaşırmış ve duygularına kapılmış biçimde dinliyormuş gibi olduğunu hissediyordum... Bu tam bir kendinden geçme ve kopuş durumuydu... Sözleri, tıpkı su taşkınının bariyerleri aşması gibi, içinden geliyordu. Görkemli bir tavırla, kendi geleceğini ve halkının geleceğini esinleyici biçimde resmederek hayal ediyordu. O zamana kadar arkadaşımın bir sanatçı, ressam ya da belki de bir mimar olmak istediğini düşünmüştüm. Bu kez durum farklıydı... Bu kez, günün birinde halktan alacağı buyruktan... günün birinde ona emanet edilecek özel bir görevden söz ediyordu... Sözlerini sessizlik izledi. Şehre indik.¹³

Sabahın üçüydü. İki arkadaş ayrıldı ve otuz yıl sonrasına, 1939'da Führer eski arkadaşını, bestecinin her yıl anıldığı Bayreuth'da bir Wagner operası izlemeye davet ettiği zamana kadar bunu asla konuşmadılar. Kubizek gençlik döneminde yaşadıkları o geceyi hatırlattı. Hitler duygulandı. Daha sonra, Wagner'in dul eşini evinde ziyaret ettiklerinde Hitler yeniden o geceye döndü ve "İşte o saatte başladı,"¹⁴ yorumunda bulundu.

Bu davranışların manik epizotlar olduğu konusunda pek az kuşku duyulabileceğini sanıyorum ve eğer biri manik bir epizot geçirmişse, depresif epizotlar geçirme olasılığı %90'dır.¹⁵ Hitler de, özellikle Viyana Sanat Akademisi'nden iki kez geri çevrildiği zamanki gibi, engellerle karşılaştığında, klinik depresyon tanımımıza tam olarak uyan davranış dönemleri geçirmişti. Kubizek o döneme ilişkin şunları hatırlar:

“Günler geçtikçe onun ruh hali beni daha fazla kaygılandırıyordu. Daha önce kendisine böyle işkence ettiğini görmemiştim. Tam aksine! Bence o, çok az değil, çok fazla özgüvene sahipti. Fakat bu kez durumun değiştiği görülüyordu. Özeleştiride gittikçe daha derinlere batıyordu. Kendisini suçlaması için... en küçük bir dokunuş yetiyor, hemen bütün çağa yönelik, bütün dünyaya yönelik bir suçlamaya dönüşüyor; içinde birikmiş çeşitli nefretlere boğularak öfkesini her yöne, onu anlamayan, onun kıymetini bilmeyen, onu cezalandıran bütün insanlığa boca ediyordu. Derinden sarsılmış olarak sınırsız bir öfkeyle dar bir alanda ileri geri yürüyüp duruşu hâlâ gözümün önündedir.¹⁶”

Hitler *Mein Kampf*'ta [Kavgam'da] depresyonunu bizzat kabul ediyordu: “İstirap Tanrıçası beni kollarına aldıkça ve beni fırlatıp atmakla tehdit ettikçe, Direnme İradesi büyüdü ve sonunda İrade galip geldi.”¹⁷

Kubizek, Hitler'in önemli bir kişilik özelliğini daha kaydeder: Takıntıları. Bu özellik onun bipolar bozukluğuyla ilişkili olmasa da, daha sonraki çöküşünü açığa çıkarırken kullanabileceğimiz için değinmeye değer. Bu takıntılar Hitler'in kişisel hijyene ve doğru davranışa gösterdiği dikkatte yansiyordu. Kubizek'in onu tanıdığı yoksulluk dönemlerinde bile Hitler gayet bakımlı ve giyiminde titizdi. Geceleri pantolonunu ertesi gün ütülü olması için döşəğinin altına yerleştirirdi. Sosyal ortamlarda nazik ve terbiyeliydi.

Takıntılı özeni kişisel görünüş ve temizliğinin çok ötesindeydi. Kubizek'in değerlendirmesi şöyledir: "Arkadaşımın karakterindeki en dikkati çeken özellik... söylediği ve yaptığı her şeyde benzersiz tutarlılıktı. Doğasında, sert, esnek olmayan, sarsılmaz, inatla katı bir şey vardı; bu özellik, derin ciddiyetinde açığa çıkıyor ve diğer özelliklerinin temelinde yer alıyordu. Adolf zihnini ya da doğasını değiştiremezdi... Otuz yıl süren bir aradan sonra, 1938'de yeniden buluştuğumuzda bana söylediği bir şeyi hatırlıyorum: 'Değişmemişsin Kubizek, sadece yaşlanmışsın.' Bu benim için geçerli olsa da, onun için çok daha fazla geçerliydi! Hiç değişmemişti."¹⁸

Kubizek bu konuda yanılıyordu. 1930'ların sonundan itibaren Hitler, alışkanlıklarını değiştirecek ve aklını oynatacak ölçüde ilaç kullanmaya başlayacaktı.

Hitler'in iktidar yıllarında bu belirtilerin nasıl dışavurulduğunu hemen göreceğiz, fakat şimdi bipolar bozukluk teşhisini destekleyen *aile tarihini* inceleyeceğiz.¹⁹

Adolf Hitler'in baba tarafından dedesinin kimliği uzun süre tartışma konusu olmuştur. Bu durum Adolf'un Heidler (babasının değiştirmeden önceki aile ismi) klanının mensuplarıyla ne kadar yakın ilişki içinde olduğunu saptamayı zorlaştırır. Ancak Adolf'un babası Alois, en azından hipertimik kişilik olarak manik belirtiler gösteriyordu. Siyasi inançları liberal bir devlet memuru olan baba sinirliydi, oğullarını döverdi (gerçi o dönemin normlarının ötesinde olmayabilir), inatçı ve enerjikti (oğlu Adolf gibi) ve hipercinseldi (Adolf'un aksine). Alois Hitler'in evlilik dışı en az iki çocuğu vardı; ikincisi kardeş torunu ve hizmetçisi Adolf'un annesiyle olmak üzere üç evlilik yaptı. Baba huzursuzdu, ailesiyle birlikte sürekli taşınyordu; bir şehirde on iki farklı adrese taşınmışlardı. Emekliye ayrıldıktan son-

ra bile beş kez taşındı; Adolf, ergenliğinde okulu bırakana kadar beş okul değiştirdi. Kubizek bütün bunları betimlerken muhtemel sebebi tesadüfen keşfediyordu: “[Alois Hitler] genellikle iyi bir konuttan daha kötü bir konuta taşınıyordu. Önemli olan ev değil, taşınmaktı. Bu tuhaf maniyi kim açıklayabilir?”²⁰

Hitler’in ana babasının birbirinin kuzeni olması, çocuklarının fiziksel ya da zihinsel hastalığa yatkın olduklarını gösterir. (Alois ve Klara evlenmek için kiliseden özel izin almak zorunda kalmışlardı). Pek çok aile trajedisi yaşamışlardı: Adolf’tan önceki ilk üç çocukları öldü. Küçük erkek kardeşi öldüğünde de Adolf on bir yaşındaydı. Hitler’in hayatta kalan tek kardeşi kendisinden küçük olan Paula’ydı. Evlilik ismi Wolf olan, Viyana’da ev hizmetçiliği yapan Paula, Hitler’in yönetimde olduğu dönemde gösterişsiz bir hayat yaşadı. Zihinsel bakımdan hasta olduğu bilinmiyordu.

Hitler’in, Alois’in öteki evliliklerinden olma kardeşleri ve akrabaları vardı. Bu kardeşlerden biri, Alois Hitler Jr. adı suçlar işleyen biriydi, babası gibi sık sık taşınırdı; kısa bir süre İngiltere’de yaşadı ve orada çocuk sahibi oldu (bir İngiliz yurttaşı, William Patrick Hitler). Adolf’un üvey kız kardeşi Angela’nın Geli adında bir kızı vardı. Hitler ona çok bağlıydı. Bazı tarihçiler aralarında romantik bir ilişki olduğu görüşündedirler. Geli, 1931’de, Hitler’le yaşadığı sırada bir silahla vurularak öldü. İntihar ettiğine hükmedildi, fakat bazıları onu Hitler’in bir ağız dalaşı (âşıklar kavgası?) sırasında vurduğunu, bazıları da onu, kendisini terk etmek istediği için öldürdüğünü düşünür.

Özetle, Hitler’in aile tarihi, onun bipolar bozukluk riskini artıran aile içi evlilik durumuyla birleşen, özellikle babasındaki hipertimik kişiliğe ilişkin makul ölçülerde güçlü bulgularla akıl hastalığını destekler.

Hitler'in potansiyel bipolar bozukluğunun seyrine bakıldığında, manik ve depresif epizotların, arkadaşı Kubizek'in belgelediği onlu yaşlarının sonunda ve yirmili yaşlarının başında başladığı görülür.²¹ Bunlar günlerce ya da haftalarca, bazı durumlarda aylarca (en ağır depresyon dönemlerinde) süren epizotik belirtilerdi. Dört kayıp yıl vardır; 1910'da, Kubizek'le arkadaş olduğu yirmi yaşında başlar ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar sürer. Bunlar, Hitler'in en korkunç yoksulluk yıllarıdır. Viyana'da erkekler için bir yatakhanede kalıyor, yaşamak için posta kartları satıyordu. Bu döneme ilişkin pek az kayıt vardır. Bazı yazarlar o sırada Hitler'in ağır bir depresyon durumunda olduğunu düşünürler. Dört yıl süren savaş Hitler'i canlandırdı. Cesaretle savaştı, sıradan askerlere nadiren verilen birinci sınıf Demir Haç nişanıyla ödüllendirildi. Sadece yakın arkadaşlarının değil, birlikte savaştığı askerlerin de saygısını kazandı. Savaştan sonra, yeni kurulan Nasyonal Sosyalist Parti'ye katıldı ve 1921'de parti başkanlığına seçildi. 1921'deki darbe girişiminin ardından Hitler, cezaevinde beş ay geçirdi. Siyasi ün kazanmıştı; *Mein Kampf*'ı yazdı. Hükümet darbesi gibi büyük siyasi riskler aldığı bu dönemde, sık sık intihar tehdidinde bulunduysa da, 1945'te intihar edene kadar kendisini öldürmeye kalkışmadı. Almanya siyasi ve iktisadi bir girdabın içine yuvarlanırken Hitler'in etkisi arttı. Güçlü bir milliyetçi partiyle girdiği 1932 seçimlerinde gayet iyi sonuç aldı, bazı entrikaların ardından önce şansölye, sonra diktatör oldu. Alman ekonomisinin canlanması takdir edilmesini, daha fazla güçlenmesini sağladı.

Önceki on yıllara kıyasla daha kısa sürmesine rağmen Hitler, 1930'larda manik ve depresif dönemler geçirmeye devam etti. Onun büyük başarılar kazandığı dönemdi bu. Barış zamanında beş parası olmayan Hitler büyük iç kriz döneminde zirveye yükselmişti. Bu dönemde onunla bir-

likte olan yardımcıları, onu zeki, başkalarını dinleyebilen, güçlü bir bellek, esnek düşünme yeteneği ve kararlılıkla donatılmış biri olarak anlatırlar.

Savaş öncesi liderle yetinecek olsaydık, Hitler'in hastalığı Churchill'inkinden daha ağır görülmezdi. Savaş öncesi Hitler esnek ve yaratıcıydı. Allan Bullock'un onun iktidara yükselişine ilişkin klasik eserinde gösterdiği gibi, olağanüstü zeki ve gerçekçi bir siyaset adamıydı. Savaş öncesindeki Hitler özellikle empatik değildi (kendisini Almanya'nın ezilen kitlelerinin yanında görmesine rağmen).²² Başından itibaren şiddet uyguladı (siyasi muhaliflerini ve bazen müttefiklerini öldürerek); despottu (yeni bir mutlakiyetçi devlet kuruyordu) ve katı biçimde Yahudi karşıtıydı (yönetime geldiği andan itibaren, Yahudilerin yaşama ve çalışma imkânını kısıtladı). Fakat henüz bir başka ülkeyi istila etmemişti, soykırıma da kalkışmamıştı.

Hitler 1937'de amfetamin kullanmaya başladı.²³ Önceleri, bipolar bozukluğu üstesinden gelinebilir gibi görünüyordu; ruh hali 1930'larda onu fazla etkilemiyordu ya da sadece üretkenliğine ve yaratıcılığına katkıda bulunuyordu. Bu tarihten sonra, aşama aşama bir sapma başladı, manik ve depresif epizotlar liderliğini etkileyecek ölçüde ağırlaşıyordu. Hitler'in psikotropik tedavi tarihi, bipolar bozuklukla birleşen amfetamin kullanımı, onu "açıklamak" için yapılan önceki girişimlerde yeterince betimlenmemiştir.²⁴

(Bu durum, şizofreni genetiği alanında önemli bir araştırmacı olan, Alman asıllı eşi Renate'yle birlikte 1980 yılında Hitler üzerine kapsamlı bir tıbbi araştırma yayımlayan psikiyatr Leonard Heston tarafından ilk kez tam olarak açığa çıkarıldı.²⁵ O dönemde Hestonlar sadece Hitler'in tıbbi kayıtlarına ilişkin ulaşılabilir bütün belgeleri incelemekle kalmadılar, hâlâ hayatta olan doktorlarıyla ve onun tıbbi

durumunu yakından bilen pek çok kişiyle de konuştular. Yaptıkları konuşmalar zaman içinde değeri daha da artacak olan önemli kaynaklardır.)

1937 yılı, Hitler'in son günlerine kadar kişisel hekimi olacak adamla, Theodor Morell'le tedaviye başladığı yıldır.²⁶ Morell'in özel uygulamaları, doktorun sihirli iğnelerini seven, spesifik olmayan sinirsel şikâyetleri olan zengin Berlinlilere yönelikti. Bu enjeksiyonların zaman zaman plasebolar (seyreltilmiş şeker – tıbbi terimle %20 glikoz) olduğunu ve sıklıkla böbreküstü bezleri ya da boğa testisleri gibi güçlü “doğal” doku ekstrelerinden oluştuğunu artık biliyoruz. Morell sadece Hitler'e değil, Nazi seçkinlerinin çoğuna rahatça enjeksiyon yapıyordu; hatta Hermann Goering, doktora *Herr Reich Injektion Minister* –Reich'in Enjeksiyon Bakanı– adını takmıştı.²⁷ Amerikan güçleri tarafından esir alındığında Morell, sıklığını belirtmemekle birlikte, Hitler'e yirmi sekiz farklı tedavi uyguladığını kabul etti.²⁸ Birkaçı dikkati çekiciydi (ve Max Jacobsen'in Kennedy'e yaptığı enjeksiyonlara benziyordu):²⁹ “Orchikrin”, “bütün erkeklik hormonlarının bir kombinasyonu” bir ilaç olarak betimleniyordu. “Yorgunluk ve depresyonla savaşmak için... genç boğaların testis, sperm kesesi ve prostatından alınan ekstrelerin eklenmesiyle cinsel güç artırılıyordu”; bunun yanı sıra, karışımın içinde “prostakrimum,” “bir sperm kesesi ve prostat ekstresi” yer alıyordu. Bunlar “depresif ruh hallerini önlemek için kullanıldı”; ve böbreküstü bezlerinden elde edilen bir steroid, “cortiron,” “kas zayıflığı için kullanılan desoxycoticosteronacetate [aynen böyle yazılıyor].” Bu betimlemeler, Hitler'in depresyon yaşadığına ve tedavisini gördüğüne dair başka kanıtlardır.

1930'larda Hitler (gene Kennedy gibi), ağır gastrointestinal sorunlarla boğuşuyordu: Yemek, ani ağrılara, ardından ishale yol açıyordu. Geriye doğru bakıldığında bu belirtiler

gastrit, muhtemelen ülser ya da belki hassas bağırsak sendromuyla tutarlıdır (bunların hepsi ruh hali bozukluklarında görülür). Hitler diyetini henüz kısıtlamış, fayda görmeksizin tam anlamıyla vejetaryen olmuştu. Morell'e başvurdu; Morell de ona, ishali yavaşlatmak için sentetik afyonlu narkotikler ve antikolinerjik ilaçlar verdi. (Verilen narkotik, eukodal adında, yüksek düzeyde bağımlılık yapan oksikontin'le aynı maddeyi içeren oksikodon idi.³⁰) Hitler iyileşti ve Morell, Führer'in yakın çevresinin bir parçası oldu.

Hitler'in kronik uykusuzluğu bir sonraki hedefi oluyordu. Sürekli anksiyete ve sık tekrarlayan ruhsal epizotlar nedeniyle Hitler, tıpkı Churchill gibi, uyku süreçlerini tersine çevirmişti. Gecenin geç saatlerine kadar uyanık kalıyor, aşırı biçimde konuşuyor, çalışıyor, fakat her sabah öğlene kadar uyuyordu. Hitler sabahları uyanık olmak, akşamları uyumak istiyordu. Morell'in elinde bunu gerçekleştirecek imkân vardı.

Uykusuzluk kolayca tedavi edildi. Barbituratlar (Churchill de onlardan kullanıyordu) geniş çapta kullanıldı; Amerikalılarla yaptığı görüşmede Morell uyuması için ona bir barbiturat verdiğini kabul etti. (bir bromit sedatif içeren brom-nervacit ve o dönemde ilk kez ticari olarak piyasaya sürülen, Veronal olarak da anılan, barbital).³¹ 1939'dan itibaren Morell, Hitler'in her gece bu ilacı almasını sağladı.

Morell ilerleme kaydetti: Hitler'in midesi afyonla sakinleştirildi; uykuları barbiturat sayesinde düzeldi. Geriye sadece enerji sorunu kalmıştı. Bunu da amfetamin çözecekti.

Piyasaya ilk kez 1928'de Benzedrine (dl-amphetamine) adıyla sürülen amfetaminler çok popülerdi. Önceleri narkolepsi için kullanılan bu maddeler, hızla depresyonun psikiyatrik tedavisi için geniş çapta kullanılır hale geldi. (1971'de ABD'de genellikle depresyon tedavisi için kullanılan otuz

bir amfetamin preparasyonu vardı.³²⁾ Morell hastasının depresyon, anksiyete ve uykusuzluktan mustarip olduğunu görüyordu. Bunlar Berlin'in zengin çevrelerinde sık rastlandığı belirtilerdi. Ona yeni bir antidepresan, metamfetamin vermeye karar verdi.

Heston, davranış değişikliğini gösteren ilk belirtileri temel alarak, Hitler'in bu maddeleri 1937'de kullanmaya başladığına inanmaktadır. Hitler'in arkadaşları azaldı, biraz daha içine kapandı, başkalarından daha fazla kuşulanmaya başladı. Bu değişiklikler, geçmişindeki depresif epizotlar gibi kısa süreli değil, daha kalıcıydı. Bu durum, özellikle Führer'in sırdaşı, Hestonlar'ın konuştuklarından Albert Speer³³ ve Hitler'in tıbbi dosyasını tutmaya başlayan, onda nörosifiliz olduğundan kuşkulanan yardımcısı Heinrich Himmler tarafından kaydedildi.³⁴ (Hitler negatif sifilis testlerini tekrarlamıştı.³⁵) İtalya Kralı III. Victor Immanuel bile 1938 Mayıs'ında Hitler'le görüştüktan sonra, sarayında yüksek sesle onun amfetamin kullanıp kullanmadığını sormuştu.³⁶

Hitler'in amfetamin kullandığını gösteren daha kesin bulgular, belirgin biçimde depresyona girdiği 1942 sonunda ortaya çıkar. 1970'lerde Hestonlar, Hitler'in emirleri, 1935'ten itibaren ona hizmet eden ve eski liderine hâlâ hayranlık duyan Heinz Linge'yle konuştular.³⁷ Linge, her gün Morell'in Hitler'e damardan iğne yaptığını anlattı. Bu durum, Linge'nin tuttuğu randevu defterinde kayıtlıydı. Morell, Hitler'e yapılan enjeksiyonların bir vitamin karışımı olan "Vitamultin-Ca" olduğunu söylüyordu. Fakat Linge'nin betimlediği sonuçlar vitaminlerle ilgili olamazdı, zira, "Etkiler anında, dakikalar sonra değil, iğne henüz onun kolundayken ortaya çıkıyordu. Hitler üzerindeki etki belirgin biçimde kaygı vericiydi: Kendisini 'yenilenmiş', dikkatli, aktif ve güne hazır" hissediyordu. 1943 yılının or-

ta larında Hitler, Linge'ye göre, aynı sonuçları verecek şekilde günde birkaç kez iğne yaptırmaya başladı. Hestonlar'ın konuştukları Hitler'in diğer yardımcıları da benzer etkileri betimlediler: Hitler bir anda "aşırı dikkatli ve konuşkan" oluyor, bir "yenilenme" etkisi yaşıyordu; enjeksiyonlardan sonra, "neşeli, konuşkan, fiziksel olarak aktif ve geceleri uzun saatler uyanık kalmaya eğilimli" oluyordu.

Morell Hitler'e verdiği maddelerin ne olduğunu bir sır gibi saklıyordu. Himmler'in sürekli ricalarına rağmen gizliliği korudu, sadece bunun, "Führer için özel olarak hazırlanan bir karışım" olduğunu söylüyordu.³⁸ Hitler'le olan bağlantısı sayesinde Morell artık sayısız farmakotik fabrikayı yönetiyordu. Hitler'in aldığı karışım onun özel emriyle gizlice imal ediliyor; altın folyoya sarılmış ağızda alınan tabletler ve damar içi enjeksiyonlar bizzat Morell'e teslim ediliyordu.

Hitler'in öteki hekimleri Morell'den kuşkulanıyorlardı. Waffen-SS'in beslenme denetçisi Dr. Ernst-Günther Schenck, 1970'lerde Hestonlarla görüştü ve Hitler için hazırlanan altın folyoya sarılmış tabletlere 1943'te ulaştığını söyledi. Tabletlerin kimyasal içeriklerini analiz etmiş ve vitaminlerin yanı sıra amfetaminler bulmuştu.³⁹ Schenck üstü olan Reich Sağlık Bakanı'na rapor vermiş, bakan da raporu Himmler'e göstermişti. Schenck, Himmler'in bu meselenin kapatılmasını emrettiğini söylüyordu. Führer'in Morell'i azletmesinden sonra yeraltı sığınağına atanan Schenck, Hitler'i canlı gören son hekim olacaktı. Rusya'da bir esir kampında on yıl kaldıktan sonra Schenck amfetaminlerle ilgili öyküyü, anılarında ve 1998'de ölene kadar yaptığı söyleşilerde tekrar tekrar açıkladı.⁴⁰ Linge'ye göre Hitler, altın folyoya sarılı amfetamin tabletlerinden günde yaklaşık beş adet, önemli miktarda kafein içeren, reçetesiz satılan ve "Cola-Dalmann" denilen şekerli bir maddeyle takviye ede-

rek alıyordu.⁴¹ (Hitler, alkol kullanmaz, kahve ya da çay içmezdi.) Tıpkı Kennedy'nin doktorları gibi, Hitler'inkiler de, mesela büyük saygı gören Karl Brandt, Morell'e karşı tıbbi bir hükümet darbesi girişiminde bulunarak zararlı ilaçların kullanımını kısıtlamaya çalıştıysa da, Kennedy'nin doktorlarının aksine başarılı olamadı.⁴²

Özetle, Hitler sürekli olarak psikoaktif türde üç ilaç alıyordu: Afyon türevleri, barbituratlar ve amfetaminler. Bunların içinde amfetaminler en güçlüsüydü, çünkü hem damardan hem de ağızdan veriliyordu. Ona damardan ne kadar anabolik steroid (boğa testislerinden, prostattan ve böbreküstü bezlerinden sağlanan) verildiğini bilmiyoruz, fakat muhtemeldir ki Hitler (tıpkı 1961-1962'de John Kennedy gibi) anabolik steroidleri düzenli olarak alıyordu. Kennedy'nin doktorları şarlatan Dr. Jacobsen'i uzaklaştırdıktan sonra, psikofarmakolojik karışımı denetim altına alabilmişlerdi; Hitler'in doktorları ise Morell'i asla kovamamışlardı. Kennedy'nin karışımının sonunda "görülmemiş bir psikokimyasal başarı" haline geldiği noktada, Hitler'inki çok daha görülmemiş bir felakete yol açtı.

Tedavi edilmemiş bipolar bozukluğu olan bir adama her gün damardan amfetamin vermek, onun karar alma süreçleri üzerinde muhtemelen büyük bir etki yaratır. Güçlü antidepressanlar olan ağız yoluyla alınan amfetaminler bile, bipolar bozukluğu olan insanların yaklaşık yarısında manije neden olur, özellikle lityum gibi (Hitler zamanında yoktu) ruhsal durumu düzenleyen ilaçlar da bu insanlara verilmez.⁴³ Hitler'in aldığı kadar güçlü olmayan oral amfetaminlerde durum buysa, bipolar bozukluğu olan birine *damardan* amfetamin verilmesi halinde kişinin manik hale gelme olasılığı %50'den daha yüksek olacaktır. Bu o kadar yüksek bir orandır ki, bu durumu test bile edemeyiz: Hiçbir

çağdaş hastane etik komitesi böylesine riskli bir araştırmaya izin vermez; bu, hasta haklarının açıkça ihlali olur. Ancak Adolf Hitler bu ihlali her gün yapıyordu. Aylarca her gün kas içinden amfetamin verilerek bu türden bir araştırmaya tabi tutulan fareler, psikoz araştırmasında hayvan modeli olarak kullanılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, bunlar, özellikle ağır zihinsel hastalığı olan insanlara verildiğinde tehlikeli olan ilaçlardır.

Hitler'de, tıpkı Churchill ya da Sherman'da olduğu gibi, görece ağır bipolar bozukluk vardı; fakat onların aksine Hitler, hayatının son dört yılında her gün oral amfetaminler ve kafeinle güçlendirilmiş (ve sürekli olarak barbituratlar ve afyon türevleriyle ve aralıklı olarak da anabolik steroidlerle karıştırılmış) damar içi amfetamin tedavisi görüyordu. Normal bir insanın bile bu karışımla sağlıklı kalması zordur. (Churchill amfetaminleri sadece hap olarak alıyordu ve bu sürekli değildi. Kennedy steroidleri asla damardan değil, bildiğimiz kadarıyla, sadece kas içinden alıyordu ve tam bir bipolar bozukluğu değil, sadece onu mani ya da psikoza daha az duyarlı hale getiren hipertimik kişiliği vardı. Aldığı amfetaminler de oral ve düşük dozdaydı.) Hitler'e zaman ayarlı bomba demek bile sorunu azımsamak olur. Morell bütün dünyayı havaya uçuran bir fitili ateşlemişti.

Son yıllarında Hitler pek çok bakımdan değişmişti. Her zaman, özellikle manik olduğu zamanlarda sinirli bir adam olmasına rağmen, sosyal ortamlarda genellikle nazik ve terbiyeli olmuştu, gerektiğinde kendisini gayet iyi denetleyebiliyordu. Fakat 1942'de, askeri toplantılarda generallerine rutin olarak bağırıp çağırırdı. Pek çok gözlemci, sergilediği öfkenin 1930'lardakinden daha şiddetli olduğunu kaydetmiştir. Bir keresinde, Aralık 1942'de, durmaksızın üç saat boyunca bağırıp çağırdı.⁴⁴ Bu sinir askeri meselelerle de sınırlı değildi. Mesela bir keresinde, bir opera şarkıcı-

sının ölümünün ardından (Hitler operayı severdi), habere yeterince yer vermeyen gazeteleri suçladı ve basına yönelik “muazzam bir öfke patlaması” yaşadı. “Öfkesi saatler boyunca sürdü ve günün geri kalan kısmında çalışmadı.” Aralık 1943’te Himmler, Hitler’in “zihnen hasta” olduğu kanaatine vardı ve bütün savaş tutsaklarının infaz edilmesi gibi bazı emirlere itaat etmedi.⁴⁵ En azından iki kez (1938’de ve 1942’de) birkaç general, Hitler’in bir akıl hastanesine sevk edilmesi için önde giden psikiyatrları ikna etmeye çalıştı.⁴⁶ (Doktorlar bunu reddettiler.)

Speer, Hitler’in generallerine zekice sorular yöneltmesine ve yanıtları dinlemesine rağmen, Führer’in giderek kimseyi dinlemez hale geldiğini kaydeder. Onun sürekli tekrarladığı kutsal söz, o andaki askeri koşullar her ne olursa olsun “geri çekilmek yok” sözüydü. Mesela daha önceleri General Erwin Rommel’in Kuzey Afrika’daki başarılarına, özellikle “geri çekilip karşı saldırıya geçerek savaşma” taktiğine ilişkin raporlardan hoşlanırdı. Fakat Kasım 1942’de, El Alamein çarpışması sırasında Hitler, Rommel’in birliklerini istediği gibi sevk ve idare etmesine izin vermedi: Emirler, geri çekilmek yok, şeklindeydi. Rommel bozguna uğradı. 20 Temmuz 1944 günü askeri komplocular Hitler’e başarısız bir bombalı saldırı düzenlediler. Bazı komplocular Rommel’in de onlarla beraber olduğunu sonunda itiraf ettiler ve Hitler komploya karışan subayların peşine düşüp onları infaz ettiğinde Rommel, Führer’inin akıl hastası olduğu sonucuna vardı. (Yardımcılarından birine, “Patolojik yalancı iyice çıldırdı,” demişti.⁴⁷) Ekim ayında rejim Rommel’e iki seçenek sundu: Sessizce intihar etmek ya da ailesiyle birlikte infaz edilmek. Naziler, onun kalp krizinden öldüğünü söylediler ve tam bir askere yakışacak görkemli bir cenaze töreni düzenlediler.

Kariyerinin ilk dönemlerinde Hitler yetki verme konusunda sıkıntı yaşamazdı. Kapsamlı siyasetler oluşturur, askeri ve siyasi danışmanlarının bunları uygulamalarına izin verirdi. Artık ayrıntıları takıntı haline getiriyor ve komutanlarına her fırsatta ne yapmaları gerektiğini detaylarıyla söylüyordu. Hitler'in özel onayı olmaksızın hiçbir emir verilemez hale gelmişti. Feldmareşal von Rundstedt şöyle diyordu: "İzin almadan sevk ve idare edebildiğim yegâne birlik, kapımın önündeki nöbetçiler."⁴⁸ Bu durum da amfetaminlerle ilgili olabilir. Hitler'de muhtemelen, daha önce kaydedildiği gibi, takıntı eğilimleri vardı ve bunlar daha çok kişisel hijyen ve temizlik konularında sergilediği davranışlara yansiyordu. Bu özellik, obsesif-kompulsif [saplantılı-zorlanımlı] bozukluğa neden olduğu ya da belirtileri ağırlaştırdığı gayet iyi bilinen amfetamin kullanımıyla kötüleşmiş olabilir.

Amfetamin alırken, Hitler'in ruhsal durumu öncekinden daha hızlı ve daha şiddetli biçimde değişiyordu. Depresyonda olduğu zaman daha uzun uyuyor, savaş hakkında konuşmayı mümkün olduğu kadar reddediyordu. Tek başına yiyor, odaklanamıyor, kararsızlığa kapılıyor ve güçlü belleğiyle tanınan bir adam için olağan olmayan biçimde unutuyordu. 1943'te Morell önceki teşhisini alenen (sadece) depresyondan manik depresyona çevirdi.⁴⁹ Psikiyatri alanında Morell'in hiçbir uzmanlığı yoktu, fakat gerçekten bunu anlamını bilerek söylediye haklıydı. (Bu alıntının kaynağı İsveçli bir gazetecinin kitabıdır.⁵⁰) Morell amfetamin tedavisini yoğunlaştırdı; bu da sadece Hitler'in manisini muhtemelen ağırlaştırdı. Speer, o zamandan sonra Hitler'in Berlin sığınağındaki son günlere kadar bir daha asla depresyonlu görünmediğini bildirir. Bunun yerine, giderek gerçekçilikten uzaklaşmakta ve aşırı iyimser bir hal almaktaydı: "Olaylar dönüşü olmayan biçimde felakete doğru gittikçe esnekliği kayboldu ve her konuda doğru karar verdiği kana-

ati daha da katılaştı.”⁵¹ Hitler’in emireri Linge, Hestonlar’a bunun doğru olduğunu söyledi.⁵² Ancak istisnaları da vardı: Hitler, genellikle günlerce ya da birkaç hafta süren kısa depresif dönemler geçirmişti. Bu dönemlerde göz yaşı döker ve ölmek isterdi. Hestonlar bu kısa dönemleri, Ağustos 1944, Şubat 1945 ve Hitler’in hayatının sona erdiği Nisan 1945 olarak saptadılar.⁵³ Damardan verilen, belki steroidlerle güçlendirilen büyük miktarda amfetaminin Hitler’in “döngü”ye girmesine, manik ve depresif epizotların daha fazla ve çabuk olmasına neden olması muhtemeldir.⁵⁴ Son iki yılı içinde Hitler muhtemelen tek bir normal gün bile yaşamamıştı.

Dünyası çöküyordu; aklıyla birlikte.⁵⁵

Hitler psikotik miydi? Yani, halüsinasyonlar ya da sanrılar mı geçiriyordu? Bu soru düşünmeye değer, çünkü gerek tarihçiler gerekse bizler arasında yaygın bir varsayımı yansıtır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Hitler’inki kadar aşırı vahşetin ancak tamamen dengesiz, gerçeklik duygusunu kaybetmiş ve gerçekdışı bir sanrı ve halüsinasyon dünyasına yerleşmiş bir zihnin ürünü olabileceğine inanmak doğaldır. Hitler vakasında bu varsayım, psikozun göstergesi olarak değerlendirilebilecek bazı bulgularla güçlenmektedir.

Sesler işitmek (işitsel halüsinasyon) psikozun bir belirtisidir ve 1918’de askeri hastanede yattığı sırada, Hitler kendisine Almanya’nın kurtarıcısı olduğunu söyleyen bir ses işitiyordu.⁵⁶ (Bazıları bu durumun hipnoz altında olduğunu ve aslında Hitler’in psikiyatry Dr. Edmund Forster’in sesini işitmekte olduğunu düşünür.⁵⁷) Kariyeri boyunca Hitler sık sık “iç ses”ini izlediğinden söz etti; fakat bir kez daha belirtmek gerekirse, Gandi de böyleydi. Metaforik olarak “ses” sözcüğünü kullanmak, gerçek bir sesi işitmekle aynı değildir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler, Tanrı’dan emir

aldığını iddia etti, fakat bu türden seslerin, doğuştan gelen psikozun bir sonucu olma ihtimalinden çok, yıllarca amfetamin kullanımından kaynaklanması mümkündür.

Sanrılara gelince, psikiyatrlar zaman zaman bunları, çarpıcı biçimde mantıkdışı düşünce süreçleriyle, aksi kanıtlanamayacak bulgulara karşı sabit sahte inançların benimsenmesi olarak tanımlarlar. Söz gelimi, dünyanın yarın sona ereceğini, çünkü Marslıların iç organlarını yemeğe başladıklarını söyleyebilirim. Bu kesin bir sanrıdır. Fakat Hitler'in aşırı anti-Semitizm'i sanrısız değildi. Bunun sebebi, kısmen anti-Semitizm'in olağandışı görülmediği bir kültüre mensup olmasıydı. Böyle bir tutum kuşku götürmeyecek biçimde yanlıştı –hem ahlaki hem de olgusal olarak– fakat Hitler zamanında normal davranış kapsamında değerlendirilecek kadar yaygındı. Hitler'de düşmanlarla dolu bir dünya paranoyası olsa da, bu paranoya zorunlu olarak sanrısız değildi, çünkü gerçekten de pek çok düşmanı vardı. Alman ordusuna ilişkin paranoid idi, fakat bu da akıldışı değildi, çünkü Alman generalleri tekrar tekrar onu iktidardan indirmeye çalışmışlardı. Onun görkemli fikirleri vardı. Tek başına Almanya'yı kurtaracağını düşünüyordu, fakat bu da bir sanrı değildi: Pek çok kişi bunu yapabileceğini düşünüyordu. Sürekli bir frengi fobisi vardı, bu hastalığa yakalanabileceğinden korkuyordu. Fakat güçlü bir temiz olma arzusunu ve mikrop korkusunu kapsayan pek çok başka saplantısı da vardı. Bu anormal düşünce, sanrılardan çok takıntılarla tutarlıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru sanrılar geçirmiş olabilir; var olmayan ordulara emirler verdiği biliniyordu. Fakat gene, o sırada yıllardır damardan amfetamin almaktaydı; sadece bu bile, ya da altta yatan bipolar bozukluğuyla birlikte, sanrılara yol açabilirdi.

Demek ki Hitler tam psikoz anlamında düpedüz deli değildi; bununla birlikte, ilaçlardan ve maniden oluşan kâbus benzeri bir karışımla delirtilmiş olabilir.

Benim keşfedebildiğim kadariyla, Hitler'in psikiyatrik durumuyla ilgili literatür muazzamdır ve onun zihinsel durumuna ilişkin bir teoriler karmaşasına yol açmaktadır. Bu teorileri, Hitler'in sergilediği belirtiler ve ilaç kullanımına ilişkin derlediğimiz bulgular ışığında incelememiz gerekir.

Hitler'e konulan en genel psikiyatrik teşhis antisosyal kişilik bozukluğudur; fakat bu durum, hayvanlara zulmetme, yasaları ihlal etme, tam bir empati yoksunluğu gibi özellikleri gerektirir. Ancak Hitler hayvanları severdi, siyasal faaliyetlerinden önceki dönemde yasaları asla ihlal etmemişti, belirgin biçimde annesiyle, çocukluk arkadaşı Kubizek'le, yeğeni Geli'yle ve diğerleriyle empati kurmuştu. Sınır kişilik gibi, diğer kişilik bozuklukları da Hitler'in hayatıyla örtüşmez. (Cinsel tacize maruz kaldığına dair hiçbir bulgu yoktur mesela ve ölümünden önce ne kendisini kesmiş ne de intihar girişiminde bulunmuştu – bunların hepsi sınır kişiliğin başlıca özellikleridir.)

Bu kitapta daha önce belirtilen nedenlerden ötürü, pek çok psikiyatrik dökümü de bir yana bırakabiliriz. Tipik bir psikanalitik teşhis olarak Hitler'in "paranoid yıkıcı peygamber"⁵⁸ olduğunu söylemek onun durumunu aydınlatmayı ya da eylemlerini açıklamayı başaramaz. Evet, o bir paranoid idi, fakat babası onu çok dövdüğü ya da annesi fazla sevdiği için böyle olduğu gibi kanıtlanmamış spekülasyonlardan çok, bunlar muhtemelen mani ve depresyonun sonucuydu. Psikotarih Hitler tartışmasının her iki yanında yer alan tarihçiler tarafından kesin olarak reddedilmiştir – onu sadece kötü olan, siyasal bakımdan yetenekli ve uygunsuz biri olarak görenler (Allan Bullock gibi) ve onu kesinlikle kötü olmakla birlikte, iyi şeyler yaptığına inanan bir ideolog olarak görenler (Hugh Trevor-Roper gibi) tarafından... Fakat psikanalitik teşhisleri reddetmek, bizi Hitler'in açık manik ve depresif epizotlarını göz ardı etmeye yöneltmemelidir.⁵⁹

Hitler'de kesinlikle pek çok anksiyete semptomu (yüksek nörotisizm) ve takıntıları vardı; muhtemelen Birinci Dünya Savaşı'ndan beri post-travmatik stres bozukluğu (PTSB) yaşıyordu. Bütün hayatı boyunca sadece bunun için resmi psikiyatrik tedavi görmüş olabilir. Bu, tartışmalı bir konudur, çünkü Hitler ve Naziler onun akıl hastası olabileceğini belgeleyen bulguları inkâr etmek ya da örtbas etmek çabasında büyük mesafe almıştılar. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda hastaneye kaldırıldığında, hardal gazı yüzünden geçici bir süre kör olduğunu iddia etmişti. Histerik körlük, bir tür PTSB geçirmiş olması daha muhtemeldir. Görünüşe bakılırsa Psikiyatr Dr. Edmund Forster tarafından bir tür hipnotik uygulamayla tedavi edildi.⁶⁰ Yine görünüşe bakılırsa Forster daha sonra suçluluk hissetti, rastlantı sonucu Hitler'in megalomanisini tetiklediğine inanıyordu; Forster'ın 1933'te Paris'te yapılan bir toplantıda Hitler'in psikiyatrik kayıtlarını Alman sürgünlere vermiş olabileceğine, daha sonra intihar ettiğine ya da öldürüldüğüne dair bazı bulgular vardır. ABD istihbarat kayıtları bu olası senaryoyu belgeler. Forster'ın tanıdığı insanlarla konuşan bazı yeni araştırmacılar da aynı senaryoya katılır. Ne var ki Hitler'in olası PTSB'sini inceleyen araştırmacılar, bu durumun Führer'i bir ölçüde "imal etmiş" –onu siyasetle ilgilenmeyen zararsız bir sanatçıdan görkemli bir Yahudi karşıtı despota dönüştürerek– olabileceği gibi basit sonuçlara varırlar. Fakat 9. bölümde de tartışıldığı gibi, bu durum bir boşluğun içinde oluşmaz; kişinin daha önce var olan kişilik özellikleri bu bozukluktan mustarip olma olasılığını önemli ölçüde etkiler. Hitler'de muhtemelen PTSB olmakla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, sonraki davranışlarını ve eylemlerini önemli ölçüde biçimlendiren çok sayıda ruhsal epizot yaşamıştı.

Hitler'in depresyon ve maniden mustarip olmadığını söy-

lemek hem güvenilir tarihsel belgeleri göz ardı etmeyi hem de temel psikiyatri bilgisini azımsamayı gerektirir. Böyle bir teşhis kabul edilebilir ve gene de bunun bir farklılık yaratıp yaratmadığı sorulabilir: Bu bizim tarihi bir şahsiyet olarak Hitler'i anlamamıza yardımcı olur mu? Olduğuna inanıyorum. Onun ılımlı bipolar bozukluğunun 1937'ye kadar, karizmasını, esnekliğini ve siyasi yaratıcılığını ateşleyerek, siyasi karakteri üzerinde olumlu bir etki yarattığını düşünüyorum. Bu tarihten sonra, esas olarak damardan verilen amfetaminlerin –bipolar bozukluğu nedeniyle bu maddelere özellikle duyarlıydı– zararlı etkisi, Hitler'in liderlik yeteneklerini felaket niteliğinde sonuçlar yaratacak şekilde sakatlayarak onun manik ve depresif epizotlarını kötüleştirdi.

Nihai olarak dünyanın bugüne kadar bilinen en kötü liderlerinden biri olmasına rağmen, Hitler'in öyküsü bu kitabın, özellikle ılımlı formlarda akıl hastalığının kriz liderliğini güçlendirdiği şeklindeki temel görüşünü destekler. Altın Saçlı Kız ilkesi Hitler vakası için geçerlidir. Maninin yokluğu onun hırsını ve yaratıcılığını azaltabilirdi; fazla mani ise onu psikotik olmanın sınırına, sonunda da amfetaminin yönlendirdiği yıllara götürerek, gerçekçi olmayan biri haline getirdi.

Hitler ve Kennedy'nin dramatik biçimde farklı yaşamları bize kişinin akıl hastalığının doğası ve etkileri değerlendirildiğinde ilaçların oynadığı rolün ne kadar önemli olduğunu gösterir. Liderlikte ve genel olarak hayatta ilaçlar büyük bir farklılık yaratabilir. Öyleyse, bu durum günümüzde yarım yüzyıl öncesine kıyasla çok daha geçerlidir, çünkü günümüzde pek çok psikiyatrik ilaç var ve milyonlarca insan bunları kullanıyor. İlaçlar ile akıl hastalığı arasındaki ilişki hakkında artık daha çok şey biliyor olsak da, bu sorunu başarılı biçimde yönetmek hâlâ zorlu bir etkileşimi gerekti-

riyor. Fakat çağımızda, Kennedy örneğinde olduğu gibi, uygun doktorlar ve doğru bir tedavi, liderin etkinliğini önemli ölçüde iyileştirebilir.

Gene de zorluklar dikkate alındığında, bazıları şunu sorabilir: Neden risk alalım? Neden zihinsel hastalık iktidar konumlarından tamamen dışlanmasın? Gördüğümüz gibi, böyle bir bakış açısı, insanlığı Lincoln, Churchill, Roosevelt ve Kennedy'den yoksun bırakırdı. Ancak liderlik rollerini akıl sağlığıyla kısıtlamamak için daha temel bir neden vardır: Kriz zamanlarında akıl sağlığı kötü liderler yaratır – tam da iyi liderliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz sırada.

VI

AKIL SAĞLIĞI

BÖLÜM 14

AKIL SAĞLIĞININ SIRADANLIĞI

MCCLELLAN'DAN NAZİLERE

Akıl sağlığı doğal olarak sağlıklı görülür, kişisel mutluluğa ve hayatta başarıya yol açar. Fakat her zaman, ya da olağan biçimde, iyi liderlik sağlamaz. Bu kitabın esas temasına –akıl hastalığı kriz durumlarında liderliği güçlendirir– şu ana kadar sempati duyan bazı okurlar, işin sonuna, yani akıl sağlığının kriz liderliğini engellediği noktasına gelindiğinde duraksayabilirler. Krizlerde sendeleyeni akıl sağlığı yerinde bazı lider örneklerinden –Chamberlain, McClellan– söz etmiştim, fakat karşıt örnekler de var; ve her durumda akıl sağlığının liderliği engelleyebileceği şeklindeki mantığa aykırı nosyon neyi açıklayabilir?

Yaklaşık yarım yüzyıl önce, Sigmund Freud'un son öğrencilerinden biri akıl sağlığını incelemeye karar verdi. Psikiyatr Roy Grinker –*Archives of General Psychiatry*'nin editörü ve psikiyatri bölüm başkanı– akıl sağlığı konusuna ilgi duymaya başladığı zaman, on yıllar boyunca akıl hastalığı üzerinde inceleme yapmış bulunuyordu. Freud akıl sağlığı hakkında pek az şey yazmıştı. O ve taraftarları nevrozu insanın parçası olarak görmüşler. Buna göre hepimiz az ya da çok hastaydık. Böylece Freudcular esas olarak akıl sağ-

lığı kavramından kaçındılar. Grinker bu konuya eğilmeye karar verdi.¹

Normal insanlar üzerinde araştırma yaparken, yaşamakta olduğu Chicago kentinde YMCA'nın* yönetimindeki bir üniversiteye başvurdu; 343 kişiden oluşan bir öğrenci grubunun yarısına psikolojik test uygulamak için izin aldı. Grubun içinden akıl sağlığı skalasının ortasında yer alan 65 kişiyi seçti. Grinker onların her biriyle, iki yıl boyunca tekrar tekrar mülakat yaptı ve aşama aşama, akıl sağlığını oluşturan bileşenlerin ayrıntılı bir listesini çıkardı.

George Williams College'daki öğrenciler yerel YMCA'da faaliyet gösteriyorlardı, örgütleriyle, kiliseleriyle ve topluluklarıyla olan bağlantıları uzun süreli ve derindi. Bu "düzgün genç adamlar" arasında, diye not düşer Grinker, "geleceğe ilişkin belirsizlik asgaridir."

Hepsi Ortabatı'daki beyaz ve mavi yakalı ailelerden geliyordu. IQ'ları ortalamanın biraz üzerinde, ders notları ortalama (çoğunlukla C) idi; aileleriyle çocukluklarında ya da ergenliklerinde hiçbir çatışma yaşamamışlardı. Üçte ikisi ana babalarının onları yerleşik kalıplara uygun, katı biçimde disipline ettiğini, fakat kendilerinin bu kısıtlamaları yararlı ve makul bulduklarını söyledi. Anormal ruhsal durumları (hipomanili iki ve depresyonlu iki kişi), iki kekeme, paranoid düşünceli iki kişi ve tekrarlayan kâbuslar gören bir kişi dışında, büyük çoğunluk (%85) en hafif düzeyde bile zihinsel anormallik taşımıyordu.

Grinker, deneklerin lisede takım sporlarına katılmalarına rağmen "sadece zaman zaman sosyal bir grubun, bir çalışma ya da bir spor grubunun lideri olma iddiası taşıdıkları"nı kaydetti. Bu adamlar lider olmaktansa taraf-

* YMCA: Young Men's Christian Association, Genç Erkeklerin Hristiyan Birliği dünyanın pek çok kentinde genç erkeklere yurt imkânı sağlayan hayır kurumudur. -yhn

tar olmayı kendilerine daha uygun buluyorlardı. “Ortalama deneklerin otoriteyle pratikte hiçbir sorunları olmamıştı”, hatta “adaletsiz olduğunu düşündükleri kurallara itaat edeceklerini söylemekteydiler”. Toplamda “otoriteye kölece olmasa da boyun eğen bir birey görünümü” vardı.

“Normal” terimi kadar yüklü olmayan bir terim araştıran Grinker onlara “homoklitler” dedi. Böylece, “genel bir kurala uyanlar”ı göstermek için Latince bir terim icat etmiş oldu.

Grinker, 1962 tarihinde şu sözleri yazarken, Nixoncu “Sessiz Çoğunluk” kavramını haber veriyordu: “ABD’nin genel nüfusu içinde bu grup görelî olarak sessizdir. Üyeleri hedef yönelimli, babalarının konumundan daha yükseğe çıkacakları işlerini sadece iyi yapma kaygısı taşıyan, ancak sosyal ya da ekonomik alanda yukarı doğru hareketlenme konusunda fazla hırslı olmayan kişilerdir. İşlerini *güzelce yapma*, *iyi yapma* ve *sevilme* özelemlerinin doğası gereği, hayatlarını sessizce, basit bir rahatlık içinde, evlenerek ve kendi ailelerini oluşturarak sürdürmek, sosyal güvenlik ve küçük bir aylıkla emekli olmak üzere planlarlar.”² (italikler özgün metinden)

Homoklitlerin kültürel yararlarını görmüştü: “George Williams öğrencileri gibi olan insanlar sürekli bir iktidar için sağlam bir çekirdek oluştururlar. Her bakımdan orta yolculardır; ne liberal ne muhafazakâr, ne istifçi ne spekülatör, ne ağzı sıkı ne de gevezedirler. Onlar olmasaydı, hırslı ve hızlı tırmanıcılar, siyasi, sosyal ve ekonomik kaos bataklığına gömülüp giderlerdi. Onlar sadece Kansas değildirler... onlar Amerika’dırlar.”³

Grinker onların liderliğe ne kadar uygun olmadıklarını da gözlemlemişti. “Görece istikrarlı bir nüfusa sahip olmak, yaratıcılığı olanların faaliyeti için gereklidir... Amerikalı

her oğlan çocuğu ABD Başkanı *olabilir*, ancak bunu yapacak olanların onları seçecek, onlardan etkilenecek sıradan yurttaşlara ihtiyacı vardır. Sözcüğü Toynbee'nin verdiği anlamda kullanmak gerekirse, her ülkenin kendi proletaryasına ihtiyacı vardır. Bu proletarya, kendi toplumundan çıkan, kendi keşiflerinin ışığında onun başına geçen yaratıcı bireyin önderlik ettiği çoğunluğu oluşturur.”⁴ (italikler özgün metinden).

Roy Grinker daha önce pek incelenmemiş biyolojik bir örnek saptadı: Normal Amerikalı erkek. Ancak meslektaşları tatmin olmadılar: “Denek-popülasyonumu, sık sık sosyal olarak yukarıya yönelme dürtüsü olan ya da prestij arayan, dışa dönük olarak durgun olmalarına rağmen asla tatmin edilemeyen hırslarla yanıp tutuşan insanlarla nitelendirilen çeşitli toplumsal ve profesyonel gruplara anlattım. Değişmez yorumları şöyleydi: ‘Bu çocuklar hasta, hiçbir hırsları yok.’”⁵

Grinker'ın akıl sağlığı kavramı ortalama kişiyi betimlemişti; fakat sağlığın –özellikle akıl sağlığı– sık sık daha ideal bir iyi halde olma durumunu gösterdiği farz edilir. Kendisi bu oransızlığın gayet iyi farkındaydı; en az üç tür akıl sağlığının tanımlanabileceğini gözlemlemişti. Bazı insanlar *norm*'u, istatistiksel ortalamayı temsil ederler. Bazıları, hastalığın olmaması anlamında, *normal*'i temsil ederler. Ve bazıları ise, bir “mükemmellik standardı” anlamında *ideal*'i temsil ederler. Grinker'ın homoklitleri normun ve normalin standartlarını karşılıyor, fakat ideal olanı, yani akıl sağlığını karşılamıyordu.

Kuşkusuz bu ayrımlar ideal bir zihinsel sağlığın var olduğunu varsayar. Öyle de olsa, bunun ne olduğu konusunda hiçbir mutabakat yoktur. Yukarıda belirtildiği gibi, psikanaliz akıl sağlığı kavramının, çoğumuz anormal olduğu için, neredeyse anlamsız olduğunu savunuyordu. Bi-

linçdişı duygusal çelişkiler olarak tanımlanan nevroz insan grubunun doğasında var olduğu için, hepimiz az ya da çok nevrotiğiz. Dolayısıyla, Sigmund Freud'un görüşüne göre, her normal insan ancak yaklaşık olarak normaldir ve Anna Freud'un öğretisine göre, "normal" bir ergen, krizden ve çatışmadan özgür olarak tanımlanırsa, anormal bir yetişkin olarak büyüyecektir.⁶

Bu konuda Freudlar haklıydılar. Akıl sağlığının hiçbir *ideal* standardı bilimsel olarak işe yaramaz.⁷ Ya da Leston Havens'm anlamlı sözleriyle, "Hayranlık uyandıran özellikler temelinde sağlık standartları, insanlık durumlarının en tuhaf niteliklere gereksinim duyabilmesini göz ardı eder."⁸ Eğer bu doğruysa, akıl sağlığı ancak, yukarıda betimlendiği gibi, kendi *norm* ve *normal* standartları içinde bilimsel olarak tanımlanabilir. Ancak Glinker'in homoklitleri –ortalama ama ideal değil– zihinsel olarak sağlıklıdırlar. Henüz tanımladığı insan sınıfının zihinlerde canlandırılabilmesine yardımcı olacak kültürel referanslar arayan Grinker, bir Thornton Wilder romanından "güçlü Hristiyan" normalligine ilişkin kurgusal tanımı akıl etti:⁹

"Bir misyoner, dindar, gerçekçi ve çok zeki olmayan kahraman iyi işler yaparak, insanları dönüştürerek ve geri dönmeyi kabul etmeyerek ülkeyi dolaşır. Şöyle der:

*"George Brush benim adım
Amerika benim ülkem
Ludington benim meskenim
Ve Cennet benim hedefim."*

Bu ironi keşfedilemeyebilirdi – ancak George Brush isimindeki "r" harfi, kurguyu yakın zamandaki gerçeklikten ayırır. Bu çakışmada homoklitler yönettikleri zaman ne olduğuna dair bir ipucu görürüz.¹⁰

George Bush ve Tony Blair'i homoklit liderliğin doğasına ve tuzacağına ilişkin inandırıcı örnekler olarak tartışacağız. Fakat yaşayan liderler, bizlerde, onların çağdaşlarında güçlü duyguları kolayca uyandırabilirler, kriz durumunda akıl sağlığının yarattığı engellere dair anlayışımızı gölgeleyebilirler. Bu yüzden önce, incelediğimiz akıl hastası liderlerle keskin bir karşıtlık oluşturan tarihteki diğer homoklit liderlere geri döneceğiz. Neville Chamberlain'i kendisi gibi muhafazakâr politikacı ve arkadaşı Winston Churchill'le karşılaştıracacağız ve bipolar başarılı William Tecumseh Sherman ile homoklit başarısız George McClellan arasındaki çarpıcı karşıtlığı inceleyeceğiz. Burada elbette tarihi kişileri siyah ve beyaz olarak ayırmak gibi bir niyetimiz yok: Churchill ve Sherman genellikle tam olarak sağlıklıydılar; günlük hayatlarının yirmi dört saatinde deli değildiler. Aynı şekilde Chamberlain ve McClellan da duygusal ve psikolojik nüansları eksik, tek renkli homoklitler değildiler. Ne var ki, bu terimlerin genel tanımlarını uyguladığımız zaman, büyük liderler belirgin biçimde zihinsel olarak hastadırlar ve başarısız mevkidaşları da zihinsel olarak sağlıklıdırlar. Bu ya tuhaf bir rastlantıdır ya da gayet anlamlıdır.

Bulduğumuz şey, homoklit liderlerin kriz durumlarında kötü kararlar alma eğiliminde olduklarıdır: Savaşmamaları gereken zamanda savaşır; savaşmaları gereken zamanda savaşmazlar.

Churchill ile Chamberlain arasındaki farklılıklarla başlayalım. Savaşta kazandığı ünle yükselen ve aristokrat bir aileden gelen Churchill'in aksine, Chamberlain endüstriyel Birmingham'da yerel siyasette yükselen halktan biriydi.¹¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında başbakan olan Lloyd George, Chamberlain'in "bir kıtlık yılında iyi bir Birmingham belediye başkanı"¹² olmasına rağmen, başbakanlık yapamayacağı yorumunda bulunmuştu. Başkaları da aşağı yukarı

aynı görüşteydiler; geleceğin başbakanı Harold Macmillan onu “hoş bir adam... çok ama çok orta sınıf ve çok ama çok dar görüşlü”¹³ biri olarak görüyordu. Onda, böcekbilim ve kuşbilim gibi hobileriyle, biraz çalışkan bir çocuk karakteri vardı. Chamberlain ailesinin imalat işiyle uğraşmıştı; üniversitede metalurji ve mühendislik okudu. Aile işini gayet iyi yönetti. Gemilerde kullanılan yatakları imal ediyorlardı ve işçiler onu “örnek bir işveren” olarak görüyorlardı. Biraz ileri bir yaşta, kırk birinde evlendi. İki çocuklu mutlu bir evlilikti. İş hayatındaki başarısı Ticaret Odası Başkanı, Birmingham Üniversitesi’nin bağış toplayıcısı ve şehir orkestrasının kurucusu olarak ona canlı bir sosyal hayat sağladı. Yaşça kendisinden büyük olan üvey ağabeyi Austen siyasete girmişti, Chamberlain onu izledi. Belediye meclisi seçimlerine girdi, belediye meclisi üyesi, daha sonra belediye başkanı oldu ve nihayet 1918’de parlamentoya girdi. Kendisi de parlamento üyesi olan Austen, Neville’in Muhafazakâr Parti liderliği tarafından tanınmasını sağladı. Liderlik onun etkinliğinden ve ciddiyetinden etkilendi. O sırada başbakan olan Lloyd George, daha sonra onun “sağlam becerileri olan” biri, “fazla önemli olmayan görevler için her zaman vazgeçilmez” olduğunu, bununla birlikte “acil bir durumda ya da yaratıcılık gerektiren görevlerde kaybolacağı”nı düşünüyordu.¹⁴ 1923’te Sağlık Bakanı oldu ve 1924’te Maliye Bakanı olarak Churchill’in yerini aldı.

Churchill’in aksine Chamberlain, İngiliz ekonomisinin başarılı bir yöneticisi olarak ün kazandı; savaş sonrasının refah döneminde, Baldwin’in “yeni Muhafazakârlık” anlayışı geliştirmesine yardımcı oldu. Bu yaklaşım İşçi Partisi’nin işçi sınıfı için ilerici reformlar yapma çağrısını zayıflattı. 1929’da Chamberlain yirmi beş reform yasasının yürürlüğe girmesine önderlik etti. 1931’de İşçi Partisi’nden MacDonald ulusal birlik hükümetini devraldığında, Chamberlain vazgeçilmez biri olarak görülüyordu. Maliye bakanı olarak

kalacak, Büyük Depresyon boyunca İngiltere'ye rehberlik edecekti.

Churchill ile Chamberlain'in Nazizm'e yaklaşımları arasındaki karşıtlık bilinmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, Chamberlain, Hitler'le kişisel ilişkiler kurmak ve onu savaştan kaçınma gereğine akılcı biçimde *ikna etmek* istiyordu. Tiranla mantıklı biçimde yüzleşmek için benimsediği tutum, yatıştırıcı, iyimser ve hatalıydı: "Eğer Almanya barışçı yöntemlerle arzularına ulaşabilseydi, böyle bir yordamı şiddeti temel alan bir yordam lehine reddedeceğini farz etmek için hiçbir neden yoktu."¹⁵

Chamberlain 1937'de emekliye ayrılmış olsaydı, insanlar onu başarılı biri olarak hatırlayacaklardı. Elbette bir şaklaban değildi; sadece yanlış bir lider türüydü. Ya da daha doğrusu, iyi bir siyaset adamıydı, fakat iyi bir lider değildi. Barış zamanında mükemmeldi, fakat savaş heyulası büyüdüğünde korkunçtu. Bu iki yön birbirine uygun olabilir. Karşıtı Churchill ise –barışta korkunç, savaşta görkemli– Chamberlain'in cenaze töreninde onu cömertçe överken bu gerçeği yakalamıştı. Savaşın başlamasından neredeyse bir yıl sonra, 1940'ın en karanlık döneminde yapılan törende şöyle dedi: "İnsanlar bir evrede haklı görünebilirler: Bir diğer evrede hatalı oldukları görülür ve zaman perspektifi uzadığında, herkes farklı yerlerde duracaktır."¹⁶

Münih Anlaşması'na kadar, akranları Churchill'i denge-siz, Chamberlain'i ise gayet sağlıklı görüyordu. Bu noktada şunu sormak gerekir: Churchill'in hastalığı onun bilgeliğiyle bağlantılı mıydı? Chamberlain'in sağlığı onun körlüğüyle bağlantılı mıydı? Sağlık gerçekçi değerlendirmeyi ve akılcı karar almayı önlüyordu; biraz depresyonda, genel gidişatın biraz dışında, bir muhalif isyancı –Churchill gibi– olmak neyin gelmekte olduğunu görmeyi sağlıyordu. Krizin fırtınası içinde, tam bir sağlık bizi yoldan çıkarabilirken, biraz akıl hastalığı bizi limana ulaştırır.

Birinci bölümde belirttiğim gibi, Amerikan İç Savaşı benzer bir diğer çifti ortaya çıkarır: William Sherman ile George McClellan. Bu ikisinin farklı gidişatları kriz şartlarında akıl sağlığının liderler için riskli olduğunu gösterir. Sherman barış zamanında ne kadar başarısız idiyse, McClellan o kadar başarılıydı; McClellan savaşta ne kadar başarısız olduysa, Sherman da o kadar başarılı oldu. McClellan West Point'de sınıf ikincisiydi, neredeyse hiç kusuru yoktu. Sherman ise sınıf altıncısıydı ve pek çok kusuru vardı. 1850'lerde, Sherman'ın bunalımlı on yılı içinde, McClellan Amerikan ordusunun gözdesiydi.

McClellan'ın zihinsel durumları hakkında, Sherman gibi onun da karısına neredeyse her gün yazdığı mektuplar temelinde önemli görüşlere sahibiz. Bu mektuplar bütün olarak tamamen değerlendirilmedi ve son yıllara kadar kamuya açılmadı. Mektuplar hayatının büyük bölümünü kapsayacak şekilde onun düşünce ve duygularının iyi bir kaydını sağlamaktadır. McClellan, kendisine ilişkin herhangi bir kuşkuyu neredeyse hiç dile getirmiyordu; olağan tutumu başkalarını suçlamaktı; neredeyse en ufak bir üzüntü belirtisi ya da depresyon benzeri bir durum sergilemez. Akıl sağlığı akıl hastalığının olmaması, anksiyetenin ve mutsuzluğun yokluğu anlamına geliyorsa, George McClellan gayet sağlıklı bir adamdı.

Philadelphia'dan bir cerrahın oğlu olan, zengin bir aile ortamında büyüyen McClellan, on üç yaşında Pennsylvania Üniversitesi'ne girdi ve sadece iki yıl içinde mezun oldu.¹⁷ On beş yaşında West Point'e kabul edildi. Akademi kayıt için en az on altı yaşında olma kuralını onun için bozmuştu. Amerika'nın en önemli kentinde seçkinler arasında özel eğitimle geçen yılların ardından McClellan, West Point'in gerektirdiği akademik çalışmayı gayet kolay beceriyordu.

Meksika Savaşı sırasında General Winfield Scott ve Yüzbaşı Robert E. Lee'nin komutası altında hizmet verdikten sonra West Point'e geri döndü ve resmi olmayan bir yüksek lisans dersi vermeye başladı. Sınıfa "Napoléon Kulübü" deniyordu ve konu, son Napoléon savaşlarıydı. McClellan biri Wagram çarpışması, diğeri 1812 Rusya seferi hakkında 111 sayfalık bir kitap halinde iki tez hazırladı. Napoléon öğretisinin esasına göre savaşlar, bir noktada düşmana yöneltilen kitlesel doğrudan saldırılarla birleşen bir stratejiyle (hızlı yürüyüş ve çevreleme hamleleri) kazanılıyordu. Napoléon döneminde bu taktiklerin kısmi bir sebebi, savaşın esas silahlı olan msket tüfeğinin isabetsiz olmasıydı. Pek çok asker cephede yan yana yürür ve bir hedefe isabet ettirme umuduyla aynı yönde ateş ederdi. Askerlerden oluşan kitlenin hamleleri ve bu güçlerin yoğunlaştırılması gerekiyordu.

1854 Kırım Savaşı'ndan sonra, Savaş Bakanı Jefferson Davis, McClellan (o sırada yirmi bir yaşındaydı) ve iki kıdemli West Point subayını savaşı incelemeleri için bir yıllığına Avrupa seyahatine gönderdi. Genç McClellan, Paris'te III. Napoléon ve Rusya'da Çar II. Aleksandr'la yapılan görüşmelerde hazır bulundu. Kırım'daki savaş alanlarını gezdi ve Sivastopol kuşatmasını inceledi. Fransızcası ve Almancası akıcı hale geldi, kendi başına Rusça öğrendi ve ilk Rusça askeri ders kitabını İngilizce'ye çevirdi. Ne var ki hazırladığı uzun askeri rapor, kısa süre içinde Amerikan İç Savaşı'nda trajik biçimde kanıtlanacağı gibi, Kırım Savaşı'nda yeni olanı anlamadığını ortaya koyuyordu: Yeni nesil tüfekler bir önceki msket tüfeklerine kıyasla çok daha isabetliydi. Artık askerler daha büyük bir isabetle öldürülebiliyor ve bu durum Napoleon tarzı kitlesel saldırıları sıradan katliam sahnelerine indirgiyordu. McClellan Rus saldırılarında verilen muazzam kayıpları gördü, fakat bunun sebebini değerlendiremedi.

McClellan Amerika'ya döndüğünde, o sırada büyük gelişme kaydeden demiryolu endüstrisi genç subaya yaklaşıarak, ona askeriyede aldığından çok daha yüksek bir maaş teklif etti. McClellan, Illinois Merkez Demiryolları şirketinin baş mühendisi ve başkan yardımcısı oldu. 1857'de mali kriz Sherman'ın bankalarını tahrip ederken, demiryolu endüstrisi ayakta kaldı. 1860'da, Ohio & Mississippi Demiryolları Şirketi'nin başkanı olan McClellan zengindi ve yüksek sosyeteye mensup eşiyle henüz evlenmişti.

Sherman'ın aksine McClellan'ın savaştan önceki kariyeri kesintisiz bir başarılar dizisiydi.

Kuzey'in Bull Run'da kaybetmesinden sonra Robert E. Lee'ye karşı dost Batı Virginia'da verilen küçük çatışmalarda başarılı olan McClellan Washington'a getirildi, tümgeneralliğe terfi ettirildi ve kendisine Birlik'in ana kuvvetler komutanlığı verildi. Otuz dört yaşında, artık yaşlanmış olan eski komutanı General Scott'ın bir alt rütbesine ulaşmıştı. Bir zafer daha kazanan McClellan eşi Ellen'e şöyle yazıyordu: "Küçük bir başarı kazanmış olsaydım şimdi diktatör ya da beni memnun edebilecek başka bir şey olabilirdim –fakat böyle bir şey beni memnun etmez– bu yüzden diktatör olamam. Takdir edilesi bir özveri."¹⁸ Washington'da büyük bir eve yerleşti. Akıcı bir Fransızca'yla sohbet ettiği III. Napoléon'un kuzeni Prens Napoléon gibi misafirleri ağırladığı resmi davetler verdi.

General Scott bir savaş stratejisi hazırlamıştı: Güney'e denizden abluka uygulanacak, böylece ihracat ve ithalat engellenecek, zaman içinde Güney'in ekonomisi zayıflatılacak; askeri taarruz Mississippi Nehri üzerinde odaklanacak, böylece Tennessee üzerinden Georgia'ya, oradan New Orleans'a doğru ilerlenecek, böylece Güney ikiye bölünecek ve bölge içinde her türlü ticaret engellenecekti. Kuzey'in gazeteleri

bu plana “Anaconda” ismini verdi, çünkü Scott’ın doğrudan merkeze taarruz etmektense, Güney’i tıpkı bir yılan gibi çevreden sıkıştırarak boğmak istediği görülüyordu. Kuzeyli basın öteki yaklaşımı tercih ediyor, Konfederasyon’un başkenti Richmond’a doğrudan saldırı istiyordu.

Bull Run’daki kayıp, Kuzey’in moralinin Scott’m tasarladığı uzun süreli çatışmaya dayanamayacağı korkularını artırdı. Lincoln kendi saldırı planını oluşturmasını istediğinde McClellan, Scott’a güçlü biçimde karşı çıktı. Doğrudan saldırının izleyeceği bir Napoléon tarzı manevra stratejisi öneren McClellan, West Point’te öğrendiğine geri döndü. Lincoln’dan Kuzey’in 500.000 askerlik bir ordu toplamasını ve çoğunun kendi komutasına verilmesini istedi. Virginia’daki harekât merkeziyle yapılan basit plan, önce Güney’in başkentini, ardından Güney Carolina’yı ve Savannah’yı alarak, daha sonra Güney’in derinliklerine ilerleyip New Orleans’a ulaşarak “tek bir seferle isyanı ezmek” idi. Scott’m karşı çıkması üzerine McClellan şöyle dedi: “Tek bir darbeyle isyanı ezecek, tek bir seferle savaşı sona erdirecek miyiz, yoksa bu işi torunlarımıza mı havale edeceğiz?”¹⁹ Güney’in batı bölgelerindeki bütün diğer askeri faaliyetler doğu sahilleri üzerindeki esas odağı gizlemeye, şaşırtmaya yönelik olacaktı. Bir tarihçi bu stratejiyi şu sözlerle özetlemiştir: “Mükemmel biçimde hazırlanmış Napoléon tarzı bir büyük ordu; ve mükemmel biçimde icra edilen, tesadüfe hiç yer bırakmayan tek bir büyük sefer ve ayrılma dürtüsü ezilecektir.”²⁰

Lincoln, McClellan’ın planına katılmadan önce, kısmen Dışişleri Bakanı Seward’ın muhalefetine tepki olarak duraksadı. McClellan, Seward’ı kastederek eşine şöyle yazdı: “General Scott tarafından durdurulurken bu ülkeyi kurtarabileceğimi nasıl düşünüyor – bunak mı, hain mi bilemiyorum. Her defasında yaşlı generalin kafasını karıştırıyor

– kusursuz bir embesil.”²¹ Ve yine: “Burada korkunç bir durumdayım – düşman güçleri benim üç-dört katım. Başkan bir aptal, yaşlı general ise bunamış – gerçek durumu ya göremiyor ya da görmek istemiyor.”²²

Herhangi bir konuda asla başarısız olmayan McClellan yaptığı şeyden emindi.

Tarih McClellan'ın üzücü bir başarısızlık olduğunu kaydeder; onun yenilgileri İç Savaş tarihinde oldukça sık geçer. Burada kısaca özetleyeceğim. İlk kez komutanlığa getirildiğinde, Richmond'a denizden çevreleyerek saldırı yapmaya çalıştı, isyancı başkente denizden ilerlemek için birlikleri Virginia sahiline indirdi. Bu Yarımada Seferi'nde birlikleri sevk ve organize etme yeteneği gösterdi, fakat savaş anı gelip çatığında başarısızlığa uğradı. Saldırıları zayıf ve zamanlaması hatalıydı, Güney'in yeni lideri General Robert E. Lee tarafından kolayca püskürtüldü. Birkaç bozgundan sonra McClellan bavulunu toplayıp Washington'a döndü. Lee ise tam aksine hızla karşı saldırıya geçti, Stonewall Jackson'ı Washington'ı tehdit edecek şekilde geniş bir kanattan saldırıya gönderdi, ikinci Bull Run Meydan Savaşı'nı kazandı. McClellan ise komutanlıktan alındı, yeni Birlik generallerinin doğrudan Lee'ye saldırmalarını, süreç içinde tekrar tekrar kaybetmelerini (Fredericksburg ve Chancellorsville'de) izledi. Lee, her zamanki gibi, savunma zaferlerinin ardından taarruza geçerek 1862'nin sonunda Maryland'a girdi. Diğerlerinin başarısız olmaları üzerine Lincoln duraksayarak, Lee'yi kuzeyden püskürtmesi için McClellan'ı yeniden atadı. Talih McClellan'a Lee'nin yazılı emirlerini ele geçirme fırsatı verdi. Bir Konfederasyon subayının düşürdüğü emirleri bir Birlik askeri bulmuştu. Yani McClellan, Lee'nin ne yapacağını ve ne zaman yapacağını tam olarak biliyordu. Ancak, bir gün süren kanlı Antietam çarpışmasında

McClellan sadece başabaş kalabildi. Lee, Virginia'ya çekildi ve Lincoln ani bir hareketle McClellan'ı apartopar karşı saldırıya yöneltti. İhtiyatlı general reddetti ve Lincoln onu bu kez nihai olarak kovdu.

Toplamda McClellan nadiren bir savaş kazandı, başarılı bir taarruz gerçekleştiremedi, sayıca üstün olmasına rağmen ve düşmanın yazılı planları elindeyken bile kendi sahasında Lee'yi tam anlamıyla alt edemedi.

Pek çok sağlıklı kişinin başarısızlık örneğinde olduğu gibi (aşağıda göreceğimiz Richard Nixon mesela) McClellan genellikle, geriye doğru bakıldığında kötülenir: Tarihçiler onun kibirli, paranoid, narsisistik olduğunu söylerler. Nixon gibi, McClellan da bu türden yakıştırmalara yakışıyor olabilir –bu koşullarda en sağlıklı, normal insanlar gibi– çünkü kendisi iktidar kibirinden mustarıptı. İnsanların dediği kadar büyük olmadığını tam anlamıyla anlamayı bile başaramamıştı. Tarihçi James McPherson, McClellan'ın zaafalarını gayet iyi belgelemiştir. Mesela, savaşın ilk başlarında McClellan, Lee hakkında şöyle diyordu: “Ağır sorumluluk altında ihtiyatlı ve zayıf... eylemde ise ürkek ve kararsız.” McPherson'un işaret ettiği gibi, “Bir psikiyatr bu ifadeden çok şey çıkarabilir, zira bu sözler aslında bizzat McClellan'ı betimliyordu. Lee'ye ilişkin bir betimleme bundan daha yanlış olamazdı.”²³ McClellan'ın çok sağlıklı olduğuna inanıyorum; bu türden yargılarda gerçekçi biçimde doğru tahminlerde bulunacak kadar depresyonda değildi (temel kişilik özellikleri bakımından distimik olduğu görülen Lee'nin aksine).²⁴

McClellan yeni Napoléon olarak başladı; kendisini küçük düşürmek isteyenlerin “McNapoléon” deyişinin yansıttığı gibi, trajik orijinalinin komik bir gölgesi olarak bitirdi. Savaşın yarattığı kriz ve gerilimi kaldıramadığını gösterdi. Savaşla test edilene kadar McClellan'ın güçlü olma iddiası-

na kimse meydan okuyamamıştı. Bu noktada Plutarkhos'un başarısız kadim bir hükümdar hakkında yaptığı yorumu hatırlamak gerekir: Kral olmasaydı, hiç kimse onun hükümdarlığa uygunluğundan kuşkulanmazdı.

Başarısız homoklit liderlere ilişkin bu çözümlemenin ikna edici olduğunu umuyorum, fakat bazı okurların karşıt örnekleri düşünebilmelerini anlarım: Reagan, Eisonhower, Truman'a ne demeli?²⁵ Hepsi dengeli ve görelî olarak başarılı görünüyordı. Onların homoklit olduklarını, fakat başkanlık başarılarının İkinci Dünya Savaşı (Truman'ın neredeyse sona erdiğinde göreve geldiği) ya da nükleer denge (Reagan asla bir Küba Füze Krizi'yle yüz yüze gelmedi) ya da yurttaşlık hakları krizi (Eisenhower kısa süreliğine Little Rock'a müdahale etti ve diğer durumlarda çatışmadan kaçındı) gibi büyük krizlerin üstesinden gelmeyi kapsamadığını söylerim.

Okurlar başka türde bir karşı örneği de düşünebilirler: Akıl hastasının başarısızlığı. Amerikan siyasetinde bu konuda göze çarpan kişi muhtemelen Richard Nixon olacaktır. Onun düşüşü efsanevidir ve halk onu paranoid, depresif, hatta sanrılı biri olarak algılamıştır. Fakat gerçekte o, başkanlığının son dönemindeki kısa, bizzat yaratarak içine yuvarlandığı görelî kriz dışında, bunların hiçbirini değildi. Bu krizden önce başarılı olduğu söylenebilirdi ve göstereceğim gibi zihinsel bakımdan sağlıklıydı.

Buradaki sorun, bir negatifi kanıtlamak durumunda olmamdır: Nixon zihinsel olarak hasta ya da anormal değildi. Teşhisleri peş peşe eleyerek hiçbir pozitif teşhiste bulunmayacağım. Geriye normalliyi bırakacağım. Artakalan sonuç bazı okurları tatmin etmeyecektir; fakat genelde normalliyi "kanıtlama"ya çalıştığımız zaman yapabileceğimiz bundan ibarettir. Süreç içinde, Nixon'ın klasik bir homoklit olma-

dığını teslim edeceğim: Pek çok kişilik özelliği bakımından normal sıralamanın ortasında değildi; tuhaflıkları vardı. Fakat yüksek oranda anormal da değildi. Gene de normal kişilik değişkenleri içinde yer alır ve kesinlikle bir akıl hastalığı yoktur.

Richard Nixon psikanalizin kültürel zirvesinde başkan olma talihsizliğine sahipti. 1970'lerde, altı kitap ve bir düzine profesyonel makale onunla ilgili psikanalitik yorumlara yer verdi.²⁶ Ağustos 1973'te basın sekreterine herkesin içinde esip gürlediği zaman, *Newsweek* onun, "sinirsel bir çöküşün tam eşiğinde"²⁷ olduğunu yazdı. Bir psikiyatrin, Nixon'ın davranışlarının şizofreniyle örtüştüğüne ilişkin sözleri *Time* dergisinde yer aldı. Ondan önce ve bugüne kadar hiçbir başkan böylesine istenmeyen bir psikanalitik ilgi uyandırmamıştır.

Tarihçi David Greenberg, Nixon'a uygulanan tüm bu psikanaliz çabasını şu sözlerle özetledi: "Neredeyse değişmez biçimde Nixon'ın psikotarihçileri onu yaralanmış hissettiği zaman sergilediği zayıf egosuyla bir narsisist olarak gördüler."²⁸ Zaman zaman şiddet uygulayan bir baba, bu yüzden "saldırganla özdeşlenen" genç Dick'in içine korku salmıştı. Doktorlar, Nixon'ın on yaşındayken hazırladığı bir okul ödevinde oral-anal anlamlar keşfettiler. Çocukluğunda patatesleri ezme arzusundaki bilinçdışı saldırgan dürtüleri ortaya çıkardılar. Psikanalitik yazarlar, Greenberg'in yazdığı şu sözleri onayladılar: "Her biri Nixon'ı, çocukluk yaralarının bir başarı dürtüsüne, başarı halinde bir suçluluk duygusuna ve küçük incinmelerin öfke patlamalarını tetiklediği kırılgan bir egoya yol açtığı, güvensiz, narsisistik bir kişilik olarak resmetti."²⁹

Bu saçmalıklar bilimsel açıdan anlamsızdır. Özellikle "narsisizm" İngilizce'ye çevrilmiş bir Grek efsanesidir; yer çekimi yasasının ya da dopamin reseptörlerinin snaptik

uyarımının aksine (hatta klinik depresyon ya da maninin; ya da dışadönüklük gibi bir mizaç özelliğinin) hiçbir bilimsel anlam taşımaz. Narsisizm bir psikiyatrik teşhis ya da zihinsel hastalık olarak, bilimsel yöntemler kullanılarak ampirik olarak asla doğrulanmamıştır; her Grek efsanesi gibi, bilimsel bir teşhis değil bir fikir, bir inanıştır.³⁰ Nixon'm psikotarihçilerinin hataları, günümüzde Marksist artık-değer teorisinin iktisatçılar için geçerli olduğu ölçüde, psikiyatri için geçerli olan psikanalitik varsayımlarının –pek az bilimsel temeli olan inanç sistemleri– hatalı oluşundan kaynaklanıyordu.

Bir psikiyatr olarak, Richard Nixon'ın psikiyatlara yönelik aşağılamalarını onaylamak durumundayım. Onun psikotarihçileri, tıpkı Freud gibi, spekülatif nosyonları kendi siyasi gündemlerini ilerletmek için kullandılar. Nixon'm, Freud'un Woodrow Wilson biyografisi üzerine verdiği hüküm –“tam bir saçmalık bile olamayacak kadar tuhaf”³¹– günümüzde geniş çapta kabul edilmiştir. Kişinin siyasi görüşleri ne olursa olsun, psikolojik dürüstlük Gore Vidal'ın (izlediği siyaset pek Nixon'cı sayılmazdı) itirazını destekler: “Bu Freudcu at bokunu Nixon'a, benim Nixon'ıma bulaştırmayın.”³²

Pejoratif psikanalitik etiketleri bir yana bırakırsak, doğru soru, Richard Nixon'ın herhangi bir akıl hastalığının ya da herhangi bir aşırı (bilimsel olarak geçerli) kişilik özelliğinin olup olmadığıdır.

Psikotarihçiler, psikanalitik teşhisin dört onaylayıcısından (belirtiler, aile tarihi, hastalığın seyri ve tedavi) sadece biri, belirtiler üzerinde odaklandılar. Fakat *aile tarihi* belirgindir: Nixon'ın ailesinde akıl hastalığına ilişkin belgelenmiş hiçbir bulgu yoktur. *Hastalığın seyri* anahtardır: Hayatı boyunca Nixon, tekrarlayan hiçbir ruhsal epizot geçirmemiştir. Başkanlığının sonuna doğru depresyondaydı, hatta

intihar eğilimliydi ve aşırı biçimde içiyordu. Bu durum bir klinik depresyon olsa bile, hayatında ilk kez görülüyordu. Sonraki dönemlerinde de ağır depresyon geçiren King ve Gandhi'nin aksine Nixon, öncesinde intihar girişimleri ya da ruh haliyle ilgili epizotlar göstermeyen normal bir çocukluk ve ergenlik geçirmişti.

Tedaviye gelince, Nixon'ın 1954'ten itibaren aynı zamanda psikanalist olan New York'lu bir dahiliyeciye (Arnold Hutschnecker) görüldüğünü artık biliyoruz.³³ Ünlü "Checkers"* konuşmasına yol açan skandalın orta yerinde, başkan yardımcısını istifa ettirip ettirmeme konusunda acı çekerken Nixon, tansiyon, uykusuzluk ve gastrointestinal belirtilerden mustarıptı. Bu psikosomatik durumu doktor haklı olarak stres bağlantılı anksiyete olarak yorumladı. Uyku hapları yazıldı (muhtemelen, Kennedy'nin de aldığı barbituratlar) ve Nixon, düzenli olarak Hutschnecker'a yaptığı ziyaretlerde psikiyatrik danışmanlık aldı. Nixon tedavinin psikiyatrik olmayan tıbbi amaçlarla yapıldığını ısrarla belirttiyse de, doktoru bu ikisi arasında ayırım yapmıyordu. Hutschnecker, Nixon'la olan ilişkisini kamuoyu önünde alenen inkâr etti, ancak Watergate'ten sonra kendinden hoşnut psikanalitik spekülasyona direnemeyerek, bir makalesinde şöyle yazdı: "Bir Amerikan başkanının kurmay heyetinde bir psikiyatr olsaydı, Watergate'in olmayacağını düşünmekten kendimi alamıyorum."³⁴

Emin olamam. Psikiyatri, ruh sağlığı –hastalık değil– sorun olduğu zaman çözüm olamayabilir.

Kuşkucular hâlâ ikna olmamış olabilirler. Evet, Nixon, aşağılanmaya razı olmak ile görülmemiş bir adım atarak

* 1952 yılında Richard Nixon'a yönelik bir yolsuzluk suçlamasında, kendisine gönderilen hediyelerden sadece aile köpekleri Checkers'i saklayacaklarını belirttiği konuşmanın adı bu köpeğin adından gelir. –yhn

başkanlıktan istifa etmek arasında gidip gelerek acı çekiyordu, depresyondaydı, içiyordu, hatta belki intihar eğilimliydi. Watergate sırasında Nixon'm zihinsel durumu kesinlikle sakın değildi. Muhabirler nihai bir zihinsel çöküş bekliyorlardı; "akıl hastalığı" sözcüğünü fısıldamaktan korkarak, Nixon'ın düşmanlarının, işçi lideri George Meaney'nin, onun "tehlikeli bir duygusal istikrarsızlık"tan mustarip olduğu yorumu gibi alıntılar yapmasını sağladılar.³⁵ Bir gazeteci, Hunter S. Thompson, Nixon'm "öfkeyle, içki alemleriyle ve intihara eğilimli umutsuzlukla çıldırmış" durumda olduğunu açıkça belirtti.³⁶ Barry Goldwater gibi arkadaşları bile (Watergate ses kayıtları keşfedilmeden önce) sorunları şöyle görüyordu: Nixon "beklenmedik boşlukları olan bir teyp şeridi gibi" konuşuyordu; "zihni sanki birden duruyor, amaçsız dolaşmaya başlıyordu... Nixon'm dağılmakta olduğu görülüyordu."³⁷ Nixon'ın Beyaz Saray'daki başkan portreleriyle konuşmakta olduğu bildiriliyordu. Askeri danışmanı Alexander Haig, Nixon'm hekimlerine ona uyku hapi vermemelerini söyledi, intihar etmesinden korkuyordu.³⁸

Yine de Nixon'ın, özellikle içmesi, abartılmış görünmektedir. Sayısız danışmanının bildirdiğine göre, bir Quaker olarak yetiştigi için alkolden uzak dururdu, rahatsızlanmadan birkaç kadehten fazlasını kaldıramazdı. Nixon içiyor olabilirdi, fakat düzinelerle değil, sadece birkaç kadeh içiyordu.

Yakın arkadaşlarının olmaması (Reagan gibi) ve içe dönüklüğü (Carter gibi) nedeniyle Nixon kendi sınırlarını biliyordu. "Dandik bir kişiliğe sahip olduğumu biliyorum,"³⁹ demişti bir keresinde. Dehşet küfredirdi: Beyaz Saray tapelerinde açığa çıkan, en fazla kullandığı sözler, "saksocu" ve "lanet Yahudiler" idi.⁴⁰ (Kennedy, "sikiş" ve "siktir" sözcüklerini tercih ederken,⁴¹ Johnson kurmay toplantılarını baş-

kanlık tuvaletinden sürdürür, işeme ve dışkılamayla ilgili metaforlar kullanırdı;⁴² fakat fazla kibar olmayan George McGovern sözünü kesen birine kıcını öpmesini söylediği zaman, medya kıyameti koparmıştı.⁴³)

Bunların hiçbiri akıl hastalığını ya da özellikle anormal bir kişiliği göstermez. Nixon'ın Vietnam ve Watergate stresleriyle yüzleşmesini veri alan psikiyatr ve Holocaust'tan sağ çıkmayı başarmış Viktor Frankl, bunun ne olduğunu bilecek durumdaydı: Anormal bir duruma normal bir tepki.⁴⁴

Pek çoklarının inandığı gibi, Nixon rutin biçimde kindar biri değildi. İktidarda olduğu ve olmadığı yıllar boyunca, düşmanlarına, özellikle Kennedy'lere cömertçe davrandı. 1950'lerin hasta Kennedy'sini kişisel olarak, sürekli biçimde cesaretlendirdi ve ikisi anti-komünizm konusunda siyasi olarak birbirini destekledi.⁴⁵ Eleanor Roosevelt ve Harry Truman gibi Demokrat liberal ikonlar 1960'da JFK'nin parti adaylığını kazanmasını engellemeye çalıştıklarında ve baba Joseph P. Kennedy Sr. Nixon'a, JFK'nin aday olmaması halinde yaşça büyük Kennedy'nin başkanlık için destekleneceğini dikkate alması konusunda ona haber gönderdiğinde, bütün bunların olmasını sağlayacak kadar yakındılar.⁴⁶ (1956'da kampanya danışmanı olarak Adlai Stevenson'a hizmet eden Robert Kennedy, gene de o yıl çaktırmadan Eisenhower ve Nixon için oy kullandı.⁴⁷) Domuzlar Körfezi'nden sonra, Kennedy'nin Cumhuriyetçiler'den yardım istediği bir sırada, Nixon sürekli telefon ederek, krizde başkanı desteklemeleri için Cumhuriyetçileri ikna etmeye çalıştı. "Bugün yıkılmış bir adam gördüm," diyordu.⁴⁸ "Yardıma ihtiyacı var. Ona yukarı kata çıkmasını ve eşiyle bir içki içmesini söyledim." JFK'nin öldürülmesinden sonra Nixon, onun dul eşini ve iki çocuğunu Beyaz Saray'a davet etti.⁴⁹ 1971'de Nixon, Jackie, JFK Jr., ve Caroline'la gayet samimi bir akşam yemeğinde bir araya geldi. Çocuklar Beyaz

Saray'ın içinde dolaştılar, diledikleri gibi oynayıp koşturdular ve gece Lincoln Yatak Odası'nda uydular. Bu ziyaret tam bir gizlilik içinde gerçekleşti.

Nixon'ın kariyeri homoklit liderliğin damgasını taşımaktadır: Tıpkı McClellan ve Chamberlain gibi, barış zamanında başarılı, savaş zamanında başarısızdı. En çok başarısızlıkları, genellikle basit ifadelerle, hatırlanmaktadır; oysa başarıları da değerlendirilmeyi hak eder.

Önce başarısızlıklarla başlamak gerekirse, en büyüğü görevdeki bir başkanın istifasına yol açan Watergate idi. En kötüsü olan bu başarısızlık ironik biçimde, siyasi gücünün zirvesindeyken gerçekleşti. Aslında bu durum Hubris sendromu paradigmasına (bunu daha sonra, Tony Blair'le ilişkili olarak açıklayacağım) gayet iyi uyar. Nixon sonunda umduğu her şeyi başarmıştı: Başkanlık seçimini kazanmıştı, üstelik büyük çoğunluğun oyunu alarak kazanmıştı. Partisinin, ülkesinin ve özgür dünyanın tartışmasız lideriydi. Hâlâ efsanevi olan dış politika başarıları, siyasi istikrar ve ekonomik refah zamanlarında en iyisini yapan homoklit lideri yansıtır: Çin'e açıldı, Brejnev'in Sovyetler Birliği'yle "detant"ı* sağladı, Ortadoğu için bir barış süreci başlattı. Nixon, mükemmel diplomatik yetenekler gösterdi, bir homoklit'in tüm sosyal becerilerini sergiledi. Kusursuz bir homoklit lider olarak sahip olduğu yetenekler sayesinde ülke içinde ve dışında büyük başarılar kazandı. 1973'te gücünün doruğundaydı. Ve işte o sırada iktidarı kötüye kullanabileceğini, yasaların başkana çizdiği sınırın ötesine geçebileceğini hissetti. Hedefleri küçüktü: 1972 kampanyası sırasında Demokrat düşmanlarıyla uğraşma girişimlerini örtbas etmek. Fakat Başkan en yakın arkadaşlarının tavsiyesini dinlemeyi

* Detant kavramıyla ifade edilen Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki Soğuk Savaş geriliminin yumuşamasıdır. -yhn

reddettikçe, Kongre'yi göz ardı etmeye çalıştıkça, her şey havaya uçtu. Siyasi hayatının en büyük kriziyle yüz yüze gelen Nixon onunla homoklit bir liderin yapabileceği şekilde başa çıkmaya çalıştı: Yalan söyledi, saklandı ve savaştı. Hatalarını tevazuyla kabul edemiyordu; iktidarının sınırlarını gerçekçi biçimde göremiyordu; bütün normal insanların tipik tepkisine yenilmeksizin onu savuşturamadı: Kendisinden çok başkalarını suçluyordu (bu yüzden kendisine sık sık "paranoya" yaftası yapıştırılmıştır).

Bu büyük başarısızlık en iyi şekilde onun önceki başarılarının ışığında anlaşılır, çünkü Nixon'ın krizin yaşanmadığı ilk dönemlerinde homoklit liderlik kariyerinin sağladığı başarı kendi başına dikkate değerdi.

1946 yılıydı; komünizm yeni düşmandı, genç ve eğitilmiş eski muhripler ideal bir protoplazma oluşturunlardı.⁵⁰ Yeni bir kuşak eski politikacıların yerini almaya hazırды. Boston'da Kennedy, Whittier'da Nixon yarışa giriyordu. JFK'nin babasının aksine, Nixon'ın bir kasap olan babası bir büyükelçi gibi tavsiyelerde bulunamazdı. Aile bağlantılarından, finans çevrelerinden yardım gören Kennedy bir Demokrat bölgesinde girdiği yarış kazandı. Demokratların uzun süre görev yapmış olmasına rağmen, Nixon da kendi bölgesinde kazandı.

Kıl payı kazandı. Esas olarak, siyasetteki yeni babası, ayda 500 dolara kiraladığı, Beverly Hills'ten bir halkla ilişkiler uzmanı olan Murray Chotiner'in yardımıyla kazandı. Chotiner, ölümüne kadar Nixon'm Svengali'si olacaktı. (1974'te, Nixon'ın istifasından üç hafta önce, yerlisi olduğu McLean, Virginia'da, Ted Kennedy'nin evinin önünde bir trafik kazasında öldü; kazayı bildirmek için polisi arayan Kennedy'ydı).

Chotiner, Nixon'a agresif siyaseti öğretti. Bu siyaseti Chris Matthews şöyle özetler: "Chotiner'in iki ilkesi var-

di. Birincisi, oy vermenin negatif bir edim olarak görülmesi idi: İnsanlar birisi için değil, birisine karşı oy verirlerdi. Chotiner'in ikinci kuralı, seçmenlerin bir kerede ancak iki ya da üç sorunu kavrayabilecek kadar zihinsel kapasiteye sahip olduklarıydı. Her bir kampanyanın hedefi, bu nedenle, sorunları iki ya da üç adetle sınırlamaktı; bunların hepsi muhalefete bağlanmalıydı ve hepsi negatifti. 'Bütün samimiyetimle şunu söylemeliyim ki eğer kampanya başlamadan önce muhalefetin adayını tanımlamazsanız,' diyordu Chotier müritlerine, 'yenilgiye mahkûm olursunuz.'⁵¹

Richard Nixon iyi bir öğrenciydi. Popüler biri karşısında kazanma şansı azdı – elbette düşmanın komünistlerin etkisi altındaki bir sendikayla ilişkisi olduğunu iddia etmedikçe. Sesini yükselterek bu tek sorunu tekrarlaması ve yeniden ısıtması yeterliydi: Nixon hamle yapıyordu.

Kısa süre içinde Nixon, Amerika Karşıtı Faaliyetler Komitesi'nde, Sovyet casusu olmakla suçlanan Dışişleri Bakanlığı diplomatı Alger Hiss'le boy ölçüştü. Kıdemli diplomatların desteğiyle Hiss, kayıtsız bir tavır takınarak bütün suçlamaları reddetti. Bir keresinde Nixon, Hiss'in Harvard Hukuk Okulu'nda eğitim gördüğünden söz ediyordu ki Hiss onun sözünü kesti: "Sizinkinin Whittier olduğunu biliyorum."⁵² Nixon örtbas edilen bir şeyi fark etti ve onun yalancı tanıklıktan mahkûm edilmesini sağladı. Hiss cezaevine gönderildi ve Nixon ülke çapında ün kazandı.

Böylece, bazılarının dediği gibi, McChartycilik McCarthy'den önce başlamış oldu.

Wisconsin senatörü tam gaz gitmeye başlamıştı. Gözü daha yüksek bir görevdeydi. Önce, 1950'de, rakibini (aynı zamanda Lyndon Johnson'ın metresi olan bir aktrist) "Pembe Leydi" olarak tahrip ederek Senato'da bir koltuk kazandı. (Nixon, cinsel konularda ona ya da daha sonra Kennedy'ye asla dil uzatmadı; JFK'nin bu konuda Nixon'ın kendisine

saldıracağından kaygılanmasına rağmen, Chotiner'in öğrencisi, kişisel değil siyasi saldırı konuları üzerinde odaklandı.) 1952'de Eisenhower'ın yanında başkan yardımcısı oldu, fakat bunun bedeli Nixon'dan nefret eden bir güruhun kısa süre içinde oluşmasıydı. Bu kez saldıran saldırıya uğruyor, ailesine menfaat sağlamakla suçlanıyordu. Eisenhower, Nixon'ı başından savmak istedi. Ardından "Checkers" konuşması geldi; Nixon suçlamaları reddetti ve köpeğini sahiplendi. Amerika'nın homoklitleri onu kendilerinden biri olarak kabul ettiler ve Eisenhower yumuşadı.

Sekiz yıl süren başkan yardımcılığının ardından, Nixon'ın başarı serisi sona erdi. 1960'da başkanlığı kaybetti. 1962'de California valiliğini kaybetti. Kırk dokuz yaşında kenara itilmişti. Fakat Chotier'in iyi bir tavsiyesi vardı: New York'a git, bir şirket avukatı olarak para kazan, mali çevrelerle bağlantılarını derinleştir, parti içinde sahne gerisinden faaliyet yürüt, 1964'te yerinde otur, 1966'da başkalarının kampanyasına katıl, siyasi borçları daha sonra tahsil et, 1968'de geri dön. O sırada Amerika savaşta ve bölünmüş durumdaydı. Cumhuriyetçilerin kendi radikalleri (Goldwater ya da Reagan gibi) ve kendi liberalleri (Nelson Rockefeller ve George Romney) vardı. Nixon orta yerde duruyor, her iki tarafa da hitap ediyordu.

Vietnam için onurlu barış vaadinde bulundu; yazar Rick Perlstein'in belirttiği gibi,⁵³ Sessiz Çoğunluk'un barış sözcüsüydü ya da, benim anlayışıma göre aynı şeyi söylemek gerekirse, hippilere homoklit bir yanıtı.

Richard Nixon'ın hasta olmasına ihtiyaç duyarız, çünkü kendimizin sağlıklı olduğuna inanırız. *Akıl sağlığı bir homoklit olmak anlamına geliyorsa, bu durumda akıl sağlığının önemli bir engeli vardır: Uyumluluk.* Nazi liderler, göreceğimiz gibi, çoğunlukla homoklit idiler; bu durumda, tanım

gereği Alman halkı da öyleydi; dolayısıyla Amerikan halkı da. Richard Nixon da öyleydi. Ben de öyleyim ve bu durumda, muhtemelen siz de öylesiniz. Nixon, ortalama Amerikalıların sadece erdemlerini değil, kötülüklerini de paylaştığını anladı. “Oradaki insanları [yani ortalama Amerikalıları] anlamak için biraz kötü olmanız gerekir” şeklinde bir inanca sahipti.⁵⁴ “Bu insanları anlamak için hayatın karanlık yanını bilmek zorundasınız.”

Otuz yıldır süren psikanalitik kuşku denetlenemeyecek düzeye geldi. David Greenberg şu sonuca varır: “Çılgın bir adam, narsisist ya da tehlikeli nevrotik olarak Nixon anlayışı siyasal kültürde yaşıyordu.”⁵⁵ Bu tarih, bazı tarihçilerin psikanalitik olarak benimsedikleri varsayımlarla hiçbir şekilde tutarlı değildir. Theodore White, Nixon’ın başkanlığının “bir psikiyatrik dengesizlik incelemesi”⁵⁶ olduğunu ve Nixon’ın “tarihin büyük güçleri onun karakter kusurlarının üstüne gittikçe istikrarsız hale geldi”ğini yazdığı noktada, Kennedy’nin ölüm saplantısı, steroid bağımlılığının psikiyatrik etkisi ve hayatını tehdit eden hipercinselliği karşısında White ne derdi, insan merak ediyor. Richard Nixon hiçbir tehlikeli ilaç kullanmazdı, ne de tehlikeli olabilecek davranışları vardı. Eğer Nixon psikiyatrik açıdan dengesiz idiyse, John Kenndy’nin tam bir akıl hastası olması gerekirdi.

Aslında Nixon gayet normal, Kennedy ise hafif ölçülerde anormaldi;⁵⁷ birincisinin uğradığı başarısızlıkların, ikincisinin ise esnekliği sayesinde kazandığı başarıların sebebi buydu.

En iyi muhabirler bile amatör psikiyatr olmuşlardı. 1975’te *New York Times*’tan James Reston soruyordu: “Ülke akıldışı başkanlardan nasıl korunacak?”⁵⁸ Nixon’a danışmanlık yaptıktan sonra *Times*’a henüz katılan William Safire akıldışılık iddiasında hiçbir mantık görmüyordu: “Yorulmuş, işkenceye uğramış, yıpranmış, fakat zihni sağlam bir

adam istifa etmek gibi akılcı bir karar aldı.”⁵⁹ Safire, psikiyatrik temelini bilmesine de Reston’un sorusunda yanlış bir şeyler olduğunu görüyordu: “Nixon’ın öyküsünde belirgin bir tutarsızlık var: Zeki bir adam, kurnaz bir politikacı aptalca bir suçu örtbas ederken nasıl böylesine bariz biçimde çam devirebildi; aklını tamamen kaçırmadıysa? Bunu çözen tarihçi, tarihe geçebilir.”⁶⁰

Tarihçiler bunu çözmediler, çünkü bu örnekte, adamlarının deli olmadığını anlamamışlardı. Safire’in bilmecesini çözdüğüme inanıyorum: *Akıl sağlığı yerinde bir homoklit Nixon’ın yaptığını yapardı.*

Şimdi, yaşayan homoklit liderlere, yeni bir siyasi dünyanın başlangıcı olan 11 Eylül 2001 büyük krizini yöneten iki adama, George W. Bush ve Tony Blair’e geliyoruz. Çağdaşlarımız olan bu liderlerin zihinsel durumlarını incelemenin zorluğunu biliyorum, fakat bunu yapmanın mümkün olduğuna inanıyorum, çünkü onları incelemek için ayrıntılı bir bağlam (yani, buraya kadar ele aldığımız bütün zihinsel olarak hasta ve sağlıklı liderler) oluşturmuş bulunuyorum. Bu adamların performansına bakmanın değerine inanıyorum, zira onların önemli kriz zamanlarında homoklit yönetimlerinin potansiyel trajik sonuçlarını ortaya çıkarıyor.

George W. Bush, Grinker’ın modelini yakından izler: Koyu dindar, dürüst, kişilik özellikleri bakımından ortalama. Sosyalleşebiliyordu, fakat fazla dışadönük değildi, girişimciydi, fakat fazla risk almazdı, rahat biriydi (ne çok ne de az anksiyetesi ya da nörotisizmi vardı). Normal koşullar altında, Grinker’ın araştırmasının ortabatı homoklitleri gibi, yıllarını Midland’de, kütüphaneci eşinin yanı başında, iki kız çocuğu büyüterek, Texas Rangers izleyerek, tatillerde Crawford’da gevşeyerek geçirdi. Başkan bir baba, senatör bir büyükbaba, Yale ve Harvard’la aile bağları olmasaydı,

muhtemelen o kadar ileriye gitmezdi. Fakat gene de yaptıklarını kendi çabasıyla gerçekleştirdi. Sosyal statüsü kendisi için bir şans olmakla birlikte, George W. Bush çok başarılı bir homoklit, iyi bir barış dönemi lideri ve başarısız bir kriz lideriydi.

Özellikle onu eleştiren bazı okurlara tuhaf gelebilir ama Bush'un zihinsel bakımdan sağlıklı olduğunu ısrarla belirtceğim. Aslında çoğu liderde akıl sağlığı ya da hastalık yokluğu teşhis ederim.

Onun siyasetlerini ya da eylemlerini eleştirenlerin George W. Bush'un zihinsel bakımdan sağlıklı olabileceğini kabul etmekte zorlanmaları, akıl hastalığı uzmanları arasında bile, aslında akıl hastalığının ağır bir leke olduğu düşüncesini yansıtır. Çoğumuz, temel konularda kendisiyle aynı görüşte olmadığımız birinin zihinsel olarak gayet sağlıklı olduğunu düşünmekte zorlanırız. Daha önce de dediğim gibi, yaşayan liderlerle psikolojik tarih oluşturmak daha zordur, bunun sebebi, onlar değil, onlara ilişkin *kendi* duygularımızdır. Duygularımız –sizin ve benim, siyaseti temel alan, derinlere yerleşmiş– nesnel psikiyatrik değerlendirmelere müdahale eder. Bir lider ne kadar önce ölmüşse, o kadar nesnel olabiliriz. İnsanların önemi sonradan anlaşılır. Chamberlain'in sağlıklı ve bir lider olarak zayıf olduğunu teslim edebiliriz; Bush ve Tony Blair'i eleştirenler onları sağlıklı ve zayıf hissederler. Fakat bunların hepsi homoklitler olarak görülebiliyorlardı ve görülmeliydiler.

Homoklit bir liderin temel özelliği, barış ya da refah dönemlerinde etkin ve başarılı, fakat savaş ya da kriz zamanlarında başarısız olmasıdır. George Bush'un başkan olmadan önce nasıl başarılı olduğuna bakalım.

Genç bir adam olarak arkadaşları tarafından cana yakın, sıcakkanlı biri olarak görülürdü.⁶¹ Bir arkadaşı onu "Aynı

anda hem Huck Finn, hem de Tom Sawyer idi,” sözleriyle hatırlıyordu. “Onunla tanıştığınızda, ‘keşke onun çevresinde olsam,’ diye düşünürdünüz.”⁶² İnsanlar onu seviyorlardı, pek çok dostu vardı. Hayatının bir noktasında pek çok insan gibi onun da kayıpları oldu. Bu kayıpların belki de en büyüğü, George henüz yedi yaşındayken ablasının lösemi nedeniyle ölmesiydi. Annesi bu ağır hastalığı çocuktan saklamak için nasıl uğraştıklarını yazmıştır. Ablasının ne kadar hasta olduğunu ancak onun ölümünden sonra öğrendi. Barbara Bush oğlunda depresyon benzeri bir şeyi tanımlamaz. Sa-dece neden daha önce kendisine söylemediklerini sorgulamıştır. Öte yanda, Barbara, böyle bir durumu yaşayan çoğu anne gibi çok acı çekmişti. Bir keresinde George’un bir arkadaşına annesi yas tuttuğu için oynamaya gelemeyeceğini söylediğini işitti ve o anda kendisini toparlaması gerektiğini anladı. Bazıları bunun, sonuç olarak Bush’un psikolojik bakımından anormal olduğunu gösteren olağandışı bir deneyim olduğuna işaret edebilir. Aslında, ABD nüfusundaki bütün yetişkinlerin yaklaşık %15’inin yirmi yaşından önce bir ana baba ya da kardeş kaybı yaşamış olmaları, bu durumu gö-reli olarak yaygın bir fenomen haline getirir.⁶³ Elli yıl kadar önce, lösemi gibi bir hastalığın tıbbi tedavisi günümüzdeki kadar etkili olmadığı bir sırada, erken kardeş kaybının daha yüksek oranlarda olması beklenir. Özellikle çocukluk döneminde ana baba kaybı kişinin yetişkinlik döneminde depresyon riskini artırmasına rağmen,⁶⁴ bazı araştırmalar, çocukluk döneminde bu türden kayıplar yaşayan çoğu insanı, yetişkinlik döneminde *daha* esnek olan insanlarla ilişkilendirir.⁶⁵ Bu nedenle kız kardeş ölümü deneyimi, zorunlu olarak ya da muhtemelen, Bush’un bu nedenle psikolojik bakımından anormalleştiğini göstermez.

Bush çok iyi eğitim gördü; seçkinlerin gittiği Andover yatılı okuluna, daha sonra Yale’e gitti. Üniversiteye giriş

sınavında puanı 1280 idi (bugünün sınav sistemine uyarlanmış olarak).⁶⁶ Bu oran onu 1026 olan ortalamanın çok üstüne çıkarır, ve bir üniversite mezunu için ortalama olan yaklaşık 120'lik bir IQ'ya yaklaştırır (Kennedy'ninkine benzer) ve 100 olan normdan dikkat çekici biçimde daha yüksektir. Onun zeki olmadığı iddiası için çok yüksek. Sosyal bakımdan aşırı derecede uyumluydu; Yale'de öğrenci derneğine katıldı ve kısa sürede grubun başkanı seçildi. Sadece saf bir zekâ belirtisi göstermekle kalmadı, bir dernek töreninde kendisine yeni üye olanlardan kaçının ismini ezbere sayabileceği sorulduğunda "duygusal zekâ"sını da gösterdi. Öğrencilerin çoğu yeni gelenlerden sadece bir düzinesinin ismini sayabilirken, Bush'un sayabildiği isimlerin sayısı elli idi. Sosyal yeteneği ünlü *Skull and Bones** gibi seçkin topluluklara seçilmesi sayesinde de yükselmiştir. Sonraki siyasal düşmanları bile, mesela Clinton'ın adamlarından Yale'den sınıf arkadaşı Lanny Davis, Bush'un kişilerarası yeteneklerini yorumlamıştır. Bazıları onun entelektüel yeteneklerini küçültmek için C olan mezuniyet derecesi ortalamasını kullandılar, ancak Yale'de C önemli bir mesele değildir. Bush'un Yale'deki notları aslında Franklin Roosevelt'inkinden biraz yüksekti ve Kennedy'nin Harvard'daki notlarına benziyordu.

Genel olarak bakıldığında, bu çocukluk ve genç yetişkinlik tarihi, düşünceli, sosyal, zeki, "dengeli" bir adamı gösterir. Bu aynı zamanda Bush'un içkiye başladığı dönemdir. Onu karalayanların çoğu, bu alkolizmi zihinsel anormallliği gösteren bir belirti olarak gösterirler. Bush geçmişinin bu yönünü saklamaz; aslında, *Decision Points* [*Karar Noktaları*] başlıklı anılarına bunu tartışarak başlar.⁶⁷ Üniversite öğrencisiyken içmeye başladığı anlaşılmaktadır. Gazeteci

* ABD üniversitelerinde nüfuzlu kişilerin katıldığı gizli bir öğrenci kulübü. -yhn

Ronald Kessler'in yaptığı röportajlarda okul arkadaşlarının anlattıklarına bakılırsa, içinde bulunduğu sosyal ortam için olağan olandan daha fazla içmiyordu. Fakat yirmi bir yaşındayken Maine'de ailesiyle tatil yaptığı sırada içkili olarak araba kullandığı için tutuklandı. Bu olay 2000 seçimlerinden önceki hafta günışığına çıkarıldı ve Bush'un geçmişte ağır alkolik olduğu ve bunu gizlediği şeklinde bir kamuoyu algısına yol açtı. Polis karakolunda yapılan kontrolde alkol düzeyinin 0,10 olduğu görüldü.⁶⁸ Bu yasal sınırın ötesindeydi, ancak bu düzeye dört kadehle ulaşılabilirdi. Eğer bu psikolojik bir anormalliği yansıtıyorsa, ABD nüfusunun çoğunluğunu şu ya da bu zaman anormal olarak görmek gerekir. Bush'un alkolle başka yasal ya da tıbbi sorunu olmadı, ancak sonraki yirmi yıl boyunca içmeye devam etti. Anılarında, kırkıncı yaş gününde, arkadaşlarıyla şarap içtikten sonraki gün yaşadığı içki sersemliğinden rahatsız olarak bu alışkanlığı terk ettiğini anlatır.

İçkiyle artan öfkenin önemli bir faktör olduğu görülür. 1986'da Dallas'taki bir restoranda çakırkeyif Bush, eşi Judy Woodruff ve dört yaşındaki kızıyla yemek yiyen gazeteci Al Hunt'la karşılaştı. Hunt, Bush'un babasının 1988'de Cumhuriyetçilerin başkan adayı olmayacağını öngören bir yazı yazmıştı; George W. morardı ve herkesin içinde Hunt'a küfretti. Eşi Laura içkiyi bırakması için ona baskı yaptı ve kırkıncı doğum günü cümbüşünün ertesi sabahı Bush içkiyi bıraktı.⁶⁹ O zamandan beri içmediğini söyler.

Psikiyatr George Vaillant'ın alkolizm tarihine ilişkin elli yıllık araştırmasında betimlendiği gibi, bu tarih alkol sorunu olan biri için en iyi olası sonuçtur.⁷⁰ Yirmi yaş civarında genç erkeklerin katıldığı daha kapsamlı bir araştırma yapan Vaillant'ın grubu altı yüz normal erkeği hayatları boyunca, yetmişli yaşlarına kadar izledi. Bu gruptan seksen dokuz kişi izlendikleri on beş yıl içinde alkolizm geliştirdi (yaklaşık

%15'i). Aslında, Bush'un zaferi tipiktir: Vaillant'ın denekleri arasında, alkolizm genellikle yirmili yaşlarda başlıyor, kırk yaş civarında artıyor, bu noktada kişilerin yaklaşık %2-3'ü tarafından her yıl azaltılıyordu. Fakat iki özellik Bush'un tipik bir alkolikten ayrıldığını gösterir: Alkolü formel bir tedavi görmeden ansızın bırakır ve bildiğimiz kadarıyla bir daha başlamaz. Tam tersine, Vaillant araştırmasında yer alan insanların ancak üçte biri kadarının içkiyi tamamen bırakmayı başarabildiğini ve %95 kadarının bıraktıktan sonra bir noktada yeniden başladığını saptadı.

Bu durumda Bush geçmişte alkol sorunu olan bir homoklitten farklı görülebilir ki bu, popülasyonun yaklaşık %85'inde olmayan bir şeydir. Fakat Bush'un alkolle olan sorunu ağır değildi ve bağımlılığa ilişkin teşhis ölçütlerini karşılamıyordu: Hiçbir vazgeçme ya da fiziksel bağımlılık belirtisi göstermedi ve bu konuda yaşadığı yegâne yasal sorun, asgari yükseklikte bir alkol düzeyiyle gerçekleşti. Ayrıca, kendisini alkoliklerin %95'inden ayıracak şekilde içkiyi bir anda bıraktı ve bir daha başlamadı.

Bütün bunlardan, Bush'un sözde alkolizminin basit homoklit statüsüne karşı belki en güçlü iddia olduğu, ama aynı zamanda pek alıılmamış türden bir alkol sorunu olduğu sonucu çıkar. Bu alkolizm orta şiddetteydi ve kolayca çözüldü. Alkolizmi olan insanlarda bu nadiren görülen bir durumdur. Yukarıda betimlendiği gibi akıl sağlığına ilişkin pek çok bulgunun oluşturduğu daha geniş bağlama yerleştirildiğinde, Bush'un geçmişte yaşadığı alkol sorunlarının bu konuda onu eleştirenlerin sandığından daha küçük ve daha önemsiz olduğu görülür.

Bush'un başkanlık öncesi hayatının geri kalan kısmı da onun bir homoklit olduğu görüşünü güçlü biçimde destekler. Yale'den ve Harvard İşletme Okulu'ndan mezun olduk-

tan sonra, babası gibi Teksas'ta petrol işine girmeye karar verdi. Bu zekice bir hamleydi; 1970'lerde petrol piyasasında yaşanan hareketlilik bol miktarda milyoner yaratıyordu; Bush'un yerlisi olduğu Midland'de her beş kişiden birinin milyoner olduğu saptanmıştır. Bush sınırlı fonlarla, babasına ait bir tröst fonundan kendisine verilen 15.000 dolarla başladı. Hayatı sadeydi: Ucuz, genellikle yıpranmış ikinci el giysiler kullandığı biliniyordu. Sosyal yeteneklerini komşuları ve dostlarıyla Batı Teksas topraklarında sondaj işine yatırım yapma müzakerelerinde kullandı. Bazen başarılı oldu, bazen olamadı, fakat her durumda 1970'lerin tipik bir Teksaslı petrol işletmecisiydi.

Büyükbabası senatör, babası kongre üyesi olan George W. görünüşe bakılırsa ailedeki siyaset virüsüne yakalandı ve petrol işinde birkaç yıl kaldıktan sonra, 1977'de Kongre yarışına katıldı; öteki Cumhuriyetçi adayı yendi, fakat onu dogulu bir liberal olarak gösteren (geçmişe baktığımızda bize ironik gelebilir) bir Demokrat karşısında genel seçimi kaybetti. Petrol işine geri döndü, fakat pek çoğu gibi, 1980'lerde petrol fiyatları düştüğünde zarar etti. Bush'un şirketi, aynı sektörde yer alan pek çok şirketle birlikte para kaybetti. O sırada babası başkan yardımcısıydı; Bush'un borçlu şirketinin 1984'te başka bir petrol şirketi, Harken Oil and Gas tarafından satın alınması fazla sorun yaratmadı. Bush'un borçları sözleşme gereği ödendi ve Harken onu danışman olarak görevlendirdi.

Beş yıl sonra Bush en büyük başarısı olan adımı attı: Texas Rangers beysbol takımını satın alan bir gruba katıldı. O sırada babası başkandı ve kuşkusuz bu yardımcı bir olguydu; Bush diğer yatırımcılara kıyasla çoğunu borçlanarak az bir para yatırdı. Fakat yüksek profili sayesinde Rangers'ın yüzü haline geldi; en aktif ve kamuoyuna en fazla görünen lider, personeli işe alan ve işine son veren kişi oldu. Oyun-

ları izliyor, oyuncularla ve taraftarlarla ilişki kuruyordu. Kısmen vergi mükelleflerinin ödediği yeni bir stadyumun inşa edilmesine yardımcı oldu. Bu girişim taraftarları artırdı ve Bush ile yatırımcıları on yıl sonra takımı sattıklarında değeri muazzam bir artış göstermişti ve bu durum onu multimilyoner yaptı. O sırada, 1994'te popüler Ann Richards'ı yenilgiye uğratarak valiliği de kazanmış durumdaydı. Bush petrol işinde, fakat daha önemlisi spor işinde kendi gayretleriyle işadamı olmuştu. Beyzbol alanında gösterdiği başarı siyasi değerinin oluşmasında anahtardı. Daha sonraları bu başarı için "Teksas'ta en büyük siyasi sorunumu çözdü,"⁷¹ demiştir. "Benim sorunum 'Çocuk ne yaptı?' sorunuydu."

Çocuğun ne yaptığını yazmak gerekirse: Zengin ve siyasi bağlantıları olan, ona mükemmel bir eğitim imkânı sağlayan bir ailenin içinde doğdu; bununla birlikte, küçük bir mirasın ötesinde küçük bir kişisel gelirle hayata başladı. Yerel bir kütüphaneciyle evlendi, orta sınıf bir konfor içinde büyüttüğü iki kızı oldu. Petrol işine girdi, piyasa ısındığında işler iyi, durgunlaştığında ise kötü gitti. Kongre yarışına girdi ve kendi topluluğunda popüler bir şahsiyetti. Aile bağlantıları beyzbol işine girmesine yardımcı oldu ve mali sarsıntı geçiren takımı kârlı hale getirdi. Daha sonra valilik için yarıştı ve kazandı. Sonuçta etkileyici bir hayat çizgisi. Başkan olmasaydı da hayatta başarılı biri olarak görülecekti.

Bush'un yükselişi kolay olmamıştı, fakat çok zor da değildi. Esas dönem, petrol şirketinin başarısızlığa uğradığı 1980'lerdi, fakat ayakta kalmayı başardı. Babasının siyasi gücü oğlun kaydettiği ilerleme bakımından önemliydi. Homoklit sık sık başarısızlığa uğramaz ve uğradığında az şey öğrenir. Çok fazla başarısız olursa deneyim kazanarak gelişmekten çok dağılmaya uğrar. Gençliğinde fazla sınanmayan homoklit daha sonra karşılaştığı zorluklarda gösterebilece-

gi esnekliği geliştirme şansına sahip olmamıştır. Pek az acı çekmesi halinde, acı çekenlerle empati kuramaz. Güvenli bir hayat yaşaması halinde, tehlikeli durumları anlayamaz ve onlara tepki gösteremez.

Bir homoklitten iyi bir arkadaş, fakat riskli bir lider çıkar.

2001'de İkiz Kuleler yıkıldığında Bush, Grinker'ın araştırmadaki ortalama deneyin gösterebileceği tepkiyi gösterdi. Onlar bize saldırdılar; biz de onlara saldırmalıyız. Onlar bizi tehdit ettiler; biz de onları istila etmeliyiz. İlk bölümde tartışıldığı gibi, yaratıcılığın bir belirtisi "bütünleyici karmaşıklık", olayları çoklu perspektiflerden görebilme yeteneğidir.⁷² Tipik homoklit bu şekilde düşünmez; olayları daha basit biçimde, Grinker'ın öne sürdüğü gibi görme eğilimindedir. Eğer biri size saldırırsa, siz de ona saldırırsınız. Bu, basit mantıktır; yapısı gereği intikamcı değildir. Düzdür, empatik ya da karmaşık değildir. Bush, anılarında, 911 Eylül'den sonraki düşünce süreçleri hakkında, saldırıya uğradığımızda karşılık vermek zorundayız şeklindeki temel anlayışın ötesinde pek az şey yansıtır. Tony Blair, bu dönemi betimlerken, Bush'un karmaşık olmadığını vurgular (hayranlıkla olsa da): "Dünyayı değiştiren olayların orta yerinde onunla bir basın toplantısı yapacaktım ve 'George, sadece olayı anlatma, onu açıkla,' diye düşünüyordum."⁷³ Fakat Bush açıklama ihtiyacı pek duymadı. *Decision Points*'te Irak'ta kitle imha silahları bulunamadığında ortaya çıkan durumu anlatmak için sadece iki sayfa ayırmıştır ve duygularını ancak çok kısa biçimde betimler: "Silahları bulamadığımızda hiç kimse benim kadar şok geçirmedi ve öfkelenmedi... Aklıma her gelişinde kendimi çok kötü hissettim. Şimdi de öyle hissediyorum."⁷⁴ Akıl yürütme tarzı tek yönlüdür: "11 Eylül'ün, hiçbir uyarı almaksızın uğradığımız sürpriz saldırının verdiği o ezici acıyı hatırladım. Bu kez yüksek ve tiz siren sesi gibi bir uyarı aldık. Yıllarca yapılan

istihbarat tartışmaya yer bırakmayacak şekilde Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna işaret ediyordu. Bu silahları geçmişte de kullanmıştı. Onları imha etme sorumluluğu göstermemişti. İşgal tehdidi kapısına gelip dayandığında bile müfettişlerle işbirliği yapmayı reddetmişti. Yegâne mantıklı sonuç, bu silahları gizlemekte olduğuydu. Teröre verdiği destek ve Amerika'nın yeminli düşmanı olması dikkate alındığında, bu silahların nereye vuracağını bilmenin yolu yoktu.”⁷⁵ Tam aksine, Blair kendi anılarında bu konuya ilişkin düşüncelerine yüzden fazla sayfa ayırır ve Bush'la aynı görüşte olmakla birlikte, Irak işgalinin risklerine ilişkin farklı düşünce tarzlarının varlığını kabul eder.

Bush yönetimi Irak'ın istilasına mantıklı bir açıklama bulmaya çalıştı; bu açıklamanın yanlış olduğu kanıtlandığında, başka sebepler icat ettik. Kaybetmeye başladığımızda, daha çok uğraştık. Bu tutum, Santayana'nın, fanatizm hedeflerinizi gözden kaçırdıktan sonra, çabalarınızı iki katına çıkarmanızdan ibarettir, özdeyişiyle tutarlıdır.⁷⁶ Bush, Iç Savaş'm daha iyi generallerini niteleyen karmaşık bütünleyici düşünceye dair hiçbir belirti sergilemedi. King ve Gandhi (ve hatta Sherman) gibi düşmanlarıyla empati kurmadı. Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarını gerçekçi biçimde değerlendirmede. Son çare olarak savaştan kaçınan yaratıcı bir tepkiye hazır değildi (Kennedy'nin Küba Füze Krizi sırasında yaptığı gibi). Bush savaş dışında bütün seçenekleri savunulmaz hale getirdi.

Bush'un savunucuları Afganistan ve Irak'ın işgali için daha karmaşık gerekçelere başvuracaklardır. Bunların bazıları geçerli olabilir. Fakat Irak'ın işgali belirgin biçimde yanlış iddiaları temel alıyordu. Kennedy'nin Domuzlar Körfezi olayında yaptığı gibi hatayı kabul edip geri çekilecek yerde Bush, Kennedy'nin yapmayı reddettiği şeyi yaptı: Daha fazla askeri birlik gönderdi ve onların gittikleri yerde daha uzun süre kalmalarını sağladı.

Bu gayet normaldir. Psikoloji terimleriyle, Bush bu şekilde düşündüğü için hatalı olamaz. Çoğumuz benzer biçimde düşünür ve davranırız. Çoğu insan hatasını kabul etmekte, özür dilemekte, düşüncelerimizi değiştirmekte zorlanır. Kişinin hatalı olduğunu anlaması ve bunu kabul etmesi tipik özfarkındalıktan daha fazlasını gerektirir.

George Bush en azından yalnız değildi. Muhafazakâr Amerikan homoklitin sarsılmaz kararlılığına liberal Britanyalı mevkidaşı da katılıyordu.

Homoklit kişilik benzersiz biçimde ne Ortabatılı ya da Tek-saslı ya da Amerikalıdır; ne de özellikle muhafazakârdır. Homoklitler liberal, kozmopolit Avrupalılar arasından da çıkabilir. Tony Blair ve George Bush siyasi inançları ve kişisel tarzları bakımından farklıydılar, fakat psikolojik oluşumları bakımından benzeşiyorlardı.

Blair klasik bir Britanya karışımıydı; İskoçya'nın başkentinde İrlandalı bir anne ve İngiliz bir babadan olmaydı.⁷⁷ Babası Leo hukuk dersi verirdi ve Leo'nun kariyeri için aile birkaç yıllığına Avustralya'ya bile taşınmıştı. Leo yoksul bir aileden geliyordu; bir üvey evlat olarak Glasgow'da büyümüştü. İkinci Dünya Savaşı sırasında orduya katılmış, daha sonra hukuk diploması alıştı. Hayatı boyunca sağlam bir orta sınıf statüsü edinmek için var gücüyle çalışmış ve kendini yaratan insan olarak Muhafazakâr Parti'yle özdeşleşmişti. Nihayet Durnham kentine yerleşmiş ve kırklı yaşlarının ortasında felç geçirmeden önce bir Tory olarak Parlamento'ya girmek için yarışmayı planlamıştı. Leo hayatta kaldı ve iyileşti, fakat siyasi umutlarından vazgeçmek zorunda kaldı. Tony Blair'in annesi Hazel ise dindar bir kadındı; her yaz çocuklarını tatil için Donegal, İrlanda'daki baba evine götürürdü; görünüşe bakılırsa aşırı nazik, utangaç, fedakâr bir anneydi. Tony Blair yirmi iki yaşına geldiğinde ve Oxford'a

girdiğinde, annesi kanserden öldü, aksi halde istikrarlı gelecek çocukluk dönemi ilk darbeyi almış oldu. Leo Blair üç çocuğuna kendisinin asla yararlanmadığı bütün avantajları sağladı: Özel okullar ve sağlıklı bir aile hayatı. Tony ergenlik çağında İskoçya'nın seçkin yatılı okulu Fettes College'a gitti. Fettes'teki katı kurallardan hoşlanmadı, çok olmasa da biraz isyankârdı. Tiyatro oyunculuğunda mükemmeldi ve rock müziğinden hoşlanıyordu. Oxford'a gittiğinde, kendi sosyal çevresinde tıpkı Bush gibi lider oldu, gayet uyumlu ve sosyaldi. Ugly Rumours [Çirkin Dedikodular] adında bir rock grubunda şarkı söylüyor, gitar çalıyordu; sıkı çalışıyordu ve görünüşe bakılırsa asla marihuana kullanmayı denemedi (üniversitede olduğu 1970'lerin başında marihuana kullanmak modaydı) ve sınıf arkadaşlarıyla bol bol siyaset ve din sohbeti yapıyordu. Arkadaş çevresi onu çok etkiledi. Bu çevrede, hayat boyu arkadaşı olacak Avusturalyalı bir Marksist ve onu babasının seküler çizgisinden çok annesinin dindarlığını benimsemeye sevk eden Avusturalyalı bir rahip de vardı. Blair, İskoçyalı Hristiyan teolog John MacMurray'in yazılarıyla tanıştı. Murray hayatı boyunca başlıca entelektüel rehber olarak saygı duyacağı bir adam oldu.⁷⁸ Geçmişine bakıldığında, Blair esas olarak Hristiyan etik perspektifinden ılımlı bir İşçi Partisi sosyalizmine ulaştı. Bu sosyalizm manevi ve etik olarak yoksullukla savaşacak kadar doğru ve adildi. Blair, farklı bir sona, solcu siyasetlere bu yoldan gitti; fakat bu, George Bush'un merhametli muhafazakârlığıyla benzer bir mantığa sahipti. Bu iki adam, pek çok homoklit gibi, dini kendi kimliklerinin merkezi özelliği olarak görüyorlardı.

Özetle, Blair klasik homoklit kesimden geliyordu: Sıkı biçimde orta sınıf ve oldukça dindar. Barış zamanında, bütün sağlıklı insanlar gibi kendi yolunda üretken ve başarılı biçimde çalıştı; insan ilişkilerinde dikkati çeken cazibesi ve

konuşma yetenekleri sayesinde ılımlı İşçi Partisi siyasetlerinin liderliğini kazandı. Oxford'dan mezun olduktan sonra avukat oldu ve kendisi gibi avukat olan Cherie Booth'la evlendi. Eşi, işçi sınıfı ağırlıklı Liverpool'da, dindar Roma Katolik ve kararlı biçimde İşçi Partisi yanlısı bir ailede yetişmişti. 1980'de, tam da Margaret Thatcher'm İşçi Partisi'ni daha bir yıl önce sandığa gömdüğü bir sırada, Tony Blair İşçi Partisi'ne katıldı ve Parlamento'ya girmek için zemin yoklamaya başladı. Parti onu güvenli bir Tory bölgesinde kendini feda edecek şekilde aday yaptı; Blair kaybetti. Daha sonra, 1983'te Sedgfield'deki yeni seçim bölgesi için uygun adaylar arayan İşçi Partisi liderlerine yanaştı. Bu seçim bölgesi için bir İşçi Partisi sandalyesi garantiydi. Pek çok aday orası için can atıyordu. Blair yerel parti bürolarının kapılarını çaldığında, Avrupa Kupası maçlarını izlemeye dalmış beş altı kişi tarafından selamlandı. O adamlardan biri, John Burton, Blair'in hemen oturup neşeyle maç seyrettiğini, biraları ve çerezleri paylaştığını hatırlıyordu.

Blair kariyerinin bu belirleyici siyasi yarışını *kelimenin tam manasıyla* bir bira testinden geçerek kazandı.

Burton şöyle diyordu: "Bizi kazanan onun tarzıydı. Öyle bir hali vardı ki, seçimlerin kazanılacağını içgüdüsel olarak biliyordum. Kafa denkliği vardı."⁷⁹ Homoklitler kendilerinden olanı tanıyorlar ve homoklit kitlelerin onlara aynı şekilde karşılık vereceklerini biliyorlardı.

Blair garantili olan Sedgfield sandalyesini aldığı anda, İşçi Partisi'nin iç siyasetleri üzerinde odaklanabildi. Özellikle Neil Kinnock'un parti lideri olmasından ve onu modernleştirmeye başlamasından sonra hızla ilerledi. Kinnock, sadece işçiler üzerinde odaklanan sendikacılar yerine, partiyi orta sınıfların ihtiyaçlarını daha fazla karşılamak için yönlendirme hamlesine başladı. Blair ve Parlamento'nun diğer genç üyesi Gordon Brown, Kinnock'un ekibini oluşturan, sırasını

bekleyen genç liderlerdi.⁸⁰ İçi Partisi kaybetmeye, Blair ile Brown parti içinde yükselmeye devam etti ve nihayet parti lideri John Smith'in 1993'te ani ölümünün ardından Blair yeni lider olarak seçildi. 1997'de partisi nihayet kazandı.

Bush gibi, Blair de bir barış ve bolluk zamanında, muhalefet partisinden, İngiliz kamuoyunu sempatik kişiliği ve ılımlı siyasetleriyle ikna ederek iktidara geldi.⁸¹ İşçi Partisi neredeyse yirmi yıl kadar iktidardan uzak kalmıştı. Margaret Thatcher, klasik refah siyasetleriyle halkın tepkisini çekerek Britanya toplumunu yeniden oluşturmuştu. Blair "Yeni İşçi Partisi"ni cazip hale getirmenin yolunu buldu. Bill Clinton'un Reagan'ın retoriğini ("büyük hükümet çağı sona ermiştir") benimsemesi gibi, Blair de Britonlar'ın değer verdikleri (Ulusal Sağlık Hizmeti gibi) refah devleti özelliklerini şefkatli bir tutumla desteklerken, önceki siyasetleri kabullendi. Blair sevimli, nazik, merkezci, hatta dindardı – homoklit özellikleri. Beklentilerin ötesinde başarılı oldu, modern zamanlarda üç kez seçilen yegâne İşçi Partisi lideri, on yıl boyunca (1997-2007) Büyük Britanya'nın lideri oldu. Seçim başarılarını önemli siyasi başarılar kazanmak için kullandı. En dikkati çekici başarıları, yorucu müzakerelerle Ortadoğu'da ve Kuzey İrlanda'da kalıcı barışla sergileyecekti. Basın sözcüsü Alastair Campbell'in anılarında bir hamlede özetlediği gibi, "Sadece Kuzey İrlanda'da sağlanan ilerleme bile tarihin tanıklığında anlaşılmalıdır... Fakat başkaları da vardı: Bağımsız bir İngiltere Merkez Bankası, bir İskoçya Parlamentosu ve Galler Meclisi, seçilmiş belediye başkanları, reformdan geçirilmiş bir Lordlar Kamarası, yenilenmiş kentler, tam istihdam koşullarına yaklaşma, asgari ücret uygulaması, reformdan geçirilmiş okullara ve hastanelere artan yatırım."⁸² Ve meşru biçimde başarıları sürüp gider.

Diğer pek çok homoklit lider gibi, Tony Blair de –siyasi hayatının en büyük krizinden önce– dikkate değer bir başarı öyküsüydü.

Bütün bunlar 11 Eylül'den sonra değişti. Burada Blair'in homoklit zihniyetine ilişkin pek çok bulguya rastlıyoruz, zira, daha önce de belirtildiği gibi, anılarında bu konuya yüz sayfadan fazla bir bölüm ayırır (Bush'un iki sayfasına karşılık).

Temel sorun 11 Eylül krizine nasıl karşılık vereceğidir. En azından, anılarında açıkladığı kadarıyla Blair tamamen gerçeklikten kopmuş değildi; diğer akılcı tutumları en azından kavrayabiliyordu (George Bush'un açıktan yapmadığı bir şey). Blair, 11 Eylül'ün “ancak” iki şekilde ele alınabileceğini teslim eder: Birincisi, Taliban ve Saddam'ı iktidarda bırakarak, ekonomik ve askeri yaptırımları sürdürerek ve güçlendirerek sorunu “yönetmek” idi. Blair buna “yumuşak güç” der; Gandhi ve King buna şiddet içermeyen direniş diyebilirlerdi. Blair yakın olduğu bu tutumun akılcı olduğunu kabul eder: “Bazıları aslında bu stratejiyi savunuyordu (12 Eylül'de çoğu böyle yapmadıysa da).⁸³ Bunu reddetmiyorum. Bizim fiilen yaptığımız şeye doğru alternatif budur... Bu durumda savaşmak için kışkırtılacaktık; ve bu kışkırtmaya direnecektik.” King'in tekrar tekrar övdüğü şey tam da bu değil midir? (Bu bize Ocak tatilinde olanlara ilişkin yazılanlara rağmen, dış politikada King'in ilkelerini gerçekten izlemenin bizim için ne kadar zor olduğunu hatırlatır.)

Diğer seçenek, en güçlü biçimde ve saf anlamda Dick Cheney'nin savunduğu “sert-güç” yaklaşımıydı; Blair ile Bush'un izledikleri yol buydu. Blair bu kez şöyle der: “Öteki yol, bizim seçtiğimiz yol, onunla [terörizm] askeri olarak yüzleşmekti. Bunun doğru seçenek olduğuna hâlâ inanıyorum, fakat maliyetler, etkiler ve sonuçlar herhangi birimizin, kesinlikle benim de, o gün kavrayabileceğimizden çok

daha büyüktü.”⁸⁴ Blair bunun sadece ve saf anlamda askeri bir karar olmadığını artık bildiğini söyleyerek devam eder; “jeopolitik bağlam” gerektiriyordu; “ulus inşası”nı, Bush’un daha önce dalga geçtiği, Blair’in ise şimdi tam olarak kabul ettiği şeyi gerektiriyordu.

Böylece dönüp dolaşıp aynı noktaya, Blair’in gözde tarihi atalarından birinin dış siyasetine geliyoruz: William Gladstone’un on dokuzuncu yüzyıl liberal emperyalizmi.⁸⁵ 2004 yılında gazeteci Philip Stephens’e verdiği bir röportajda, Stephens “pek çok kişiyi, hatta kabinedeki yakın meslektaşlarını bile şaşırtan şey, Irak konusunda doğru yaptığına kesinlikle inanmasıydı,” diye kaydettikten sonra, Blair’e Hristiyan inancı temelinde yaptığı şeyi “ahlaki” bulup bulmadığını sordu. Blair, Hristiyanlığa gönderme yapmaktan kaçındı, fakat “benimsediğiniz değerlere uygun davranmanız” gerekir, dedi. Saddam’ın aşırılıklarını ve tiranlığını, o sırada “ölen binlerce çocuğu” anlatarak devam etti. “Biz müdahaleciyiz,”⁸⁶ diyerek gerçeği kabul etti; eğer Irak’ta ya da Sierra Leone’de ya da Zimbabve ya da Burma’da insanlar ölüyorsa, “ilerici bir siyaset adamı” olarak bunu umursayacağını söyledi. Verdiği yanıtın biraz aceleye geldiğini anladı, saydığı ülkelerden sadece petrol zengini olanını işgal etmişti. “Elbette, yapabileceklerinizin bir sınırı olacak,” dedi. “Fakat bizim değerler sistemimiz keskin hatlı olmak zorunda, sadece yumuşak olamaz.”

Blair bir ölçüde açık fikirli olmayı sürdürüyordu: “Hangisinin [hangi seçeneğin] doğru olduğunu kim bilir? Hiç kimse. Ancak daha sonra anlayacağız... Böyle durumlarda... yegâne yol içgüdüleri ve inançları izlemektir. Bunun dışında yapılacak bir şey yok.”⁸⁷ Bu doğrudu. Sorun, böyle durumlarda, kriz koşullarında, homoklit liderin içgüdülerinin ve inançlarının yanlış olana eğilim göstermesidir. Aynı durumlar, zihnen hasta lideri –depresif gerçekçi, yaratıcı

manik– uygun içgüdülerini ve doğru inançları uygulamaya yöneltir.

Bush'un aksine Blair konuşmayı ve kendini haklı çıkarma çabasını sürdürür: "Bütün o yıllarda ve savaş sürerken insanlar duruma bakarlar ve sorarlar: Nerede yanlış yapıldı? Bu soru fazla 'yanlış giden' bir durumun olmama olasılığını, mücadelenin doğası gereği dolambaçlı olduğunu ve zaman içinde evrildiğini göz ardı eder."⁸⁸

Sonunda Tony Blair kesin bir sonuca varmıştır. Onun anlayışına göre, hatası verdiği kararda değil, bu kararın alınmasındaki özgün akıl yürütme biçimindeydi. Onu teröristlere, İslam dünyasındaki küçük bir gruba gösterilen bir tepki olarak savunmuştu. Irak ve Afganistan'daki kanserin alınması halinde, diye düşünüyordu, sağlıklı İslami gövde gayet iyi tepki verecekti. Fakat kanser, tek bir hamleyle, kesin bir operasyonla yerinden çıkarılabilecek tek bir tümörden oluşmuyordu. Nerede başlayıp nereden bittiği belli olmayan İslam dünyasının tamamına metastaz yapmış yaygın bir kütleydi. Kanseri kesip çıkarmak "normal" Müslümanlara da zarar vermeyi gerektiriyordu: "Korkarım ki savaş küçük, temsil gücü olmayan bir aşırı grup ile bizler arasında değil... Aynı zamanda, zihin, yürek ve İslam'ın ruhu için verilen temel bir mücadele."⁸⁹ Verdiğimiz karar için yaptığımız akıl yürütmeyi sürdürmek başkalarını da suçlamamızı gerektirir. Sorun Müslüman aşırı değil, İslam'ın kendisiydi. Sık sık "İslam faşizmi"ni kınayan George Bush bu yaklaşımı kabul ederdi.

Tony Blair'in biyografisi, Roy Grinker'ın araştırmasından alınmış bir vakayı andırır. O da sosyaldi, fakat aşırı biçimde dışa dönük (FDR'nin aksine) değildi; sakindi, fakat aşırı ya da az kaygılı değildi, meraklıydı fakat risk alan biri (JFK'nin aksine) değildi. Dine yönelik hevesli tutumu bile homoklit psikolojiyle tutarlıdır.

Özetle, Tony Blair zihinsel bakımdan sağlıklı, homoklit bir liderdi. Zihinsel bakımdan sağlıklı olmadığına ilişkin iddialara, akıl hastalığına bağlanan leke temelinde, haklı olarak itiraz eder: “Savaşa karşı çıkan dostlar benim inat ettiğimi; diğerleri, fazla dost olmayanlar ise benim kuruntulu olduğumu düşünürler. Her ikisine de şöyle diyebilirim: Açık görüşlü olun.”⁹⁰ Ben ise her ikisine, vardığınız sonuçlar doğru, fakat öncülleriniz yanlış, derdim. Siyasi düşmanları Blair’de yanlış bir şeyler olduğunu düşünürler: Ahlaki, siyasi, psikolojik. Blair siyaseten hatalı idiye, bunun sebebi herhangi bir zihinsel anormallik değildi. Tony Blair’in pek çok sorunu vardı, fakat akıl hastalığı bunlardan biri değildi. Esas sorunu belki de, tıpkı Bush gibi, üzerinde kalan krizlerle baş edebilmek için zihinsel bakımdan fazla sağlıklı olmasıydı.

Blair ve Bush, gerek o zaman gerekse günümüzde uğradıkları kınamalara göğüs gererek, birbirini “dürüst” olmakla överler. Bu mantık dışı olmayabilir. Aslında, siyasi cesaretin ne anlama geldiğini anlatan *Profiles in Courage* [Cesaretli Profiller] adlı kitabı yazan kişi John Kennedy’den başkası değildi. Buna göre cesaret şuydu: Popüler olanı değil, doğru olanı, insanların çıkarlarına en uygun olanı yapmak. Fakat Bush ve Blair yanıltmış olsalar da, gösterdikleri metanet dürüstlüğü ve siyasi cesaretin bir ölçüsü değildir. *Hubristir*.

1970’lerin sonunda kurulan İşçi Partisi hükümetinde Dışişleri Bakanı, 1980’lerde Sosyal Demokrat Parti’nin kurucusu ve lideri, iyi yetişmiş bir hekim ve nörolog olan David Owen’ın vardığı sonuç böyledir. Son yıllarda Owen yirminci yüzyılın, kendisinin de kişisel olarak tanıştığı ve bildiği siyasi liderlerin sağlığı ve hastalıkları hakkında kitaplar yayımlamıştır. *In Sickness and in Power* [Hastalıkta ve İktidarda] başlıklı kitabında 18 Aralık 1998’de Tony Blair’le

yediğı bir akşam yemeğini anlatır. İki adam ve eşleri, Downing Street 10 Numara'nın mutfağında bir masanın çevresinde toplandılar. Başkan Clinton ile Başbakan Blair'in ortak kararıyla dört gündür süren Irak bombardımanının üçüncü gecesi idi. ABD ve İngiltere, Irak'taki hedeflere 600'den fazla bomba bırakmış, Irak Cumhuriyet Muhafızları'nın yaklaşık 1400'ünü öldüren 415 cruise füzesi fırlatmışlardı. O sırada Kongre, Saddam Hüseyin'in devrilmesini isteyen bir karar tasarısını kabul etmişti. Owen, Irak ve AB bölgesinde ortak para birimine ilişkin ayrıntılı bir tartışmayı içeren kapsamlı bir sohbet yaptıklarını hatırlar. Sohbet sırasında Blair saygılı ve düşünceliydi; iyi bir dinleyiciydi.

2002 yılının Temmuz ayında, iki çift aynı ortamda, yine bir akşam yemeğinde bir araya geldi. İnsanlar aynıydı; oda aynıydı; yiyecekler benzerdi. Fakat sosyal etkileşim muhtemelen çok farklı olmuştu. Önceki yemeklerinden o zamana kadar geçen süre içinde Blair vejetaryen bir lider olmuştu; beş yıldır görevdeydi ve Irak'ta yaklaşan savaşın planlanmasıyla uğraşıyordu. Koşullar benzer olsa da Blair önemli ölçüde değişmişti. Artık dinlemiyordu; Irak konusunda benimsediğı görüşlere ters düşen bakış açılarını dikkate almıyordu. Açık fikirli olmanın yerini kapalı nöral patikalar almış gibiydi. Bu dönüşüm, Owen'i şaşırttı; arabalarına binip evlerine dönerlerken, eşi Blair'i, "Mehdi gibi," diye tanımlayarak durumu özetledi. O sıralarda pek kullanılmayan bu terim, daha sonra yaygınlaşacaktı.

1998'in Blair'i, Britanyalı seçmenin arzularını derinlemesine araştırmış gayet gerçekçi bir siyaset adamıydı. 2002'nin Blair'i ise gerçek olanıyla keskin bir karşıtlık içinde olan bir dünyada yaşayan bir başbakandı ve bu kez uyumsuzluğu artık değerlendiremiyor ve müttefiklerinin bu konuda söylediklerini bile işitmek istemiyordu. İki akşam yemeği arasında Blair'e ne olmuştu?

Bu sonuç ancak Altın Saçlı Kız ilkesi temelinde kesti-
rilebilir. Yanılsamanın fazlası tehlikelidir ve kişinin tehli-
keli eğimde kayıp düşmemesi için çaba harcaması zorun-
ludur. Psikolog Shelley Taylor gerçek dünyayı dikkate alır:
Bizi çevreleyen dünya çok hayalci olmaya başlasak bile bizi
düzeltecektir. Dostlardan ve katı gerçekliğin kendisinden
olumsuz tepkiler almaya başlarız; bunlar bizi engellerle
cezalandıracaktır: “Dünya, hayallerin fazla aşırıya kaçması-
nı önleyebilen fiziksel ve sosyal tepki kaynakları sağlar.”⁹¹
Eğer başbakan değilseniz.

David Owen bunun “Hubris sendromu” olduğunu hatırla-
tır ve bir iktidar bozulması olduğunu düşünür.⁹² Liderleri
on yıllarca uluslararası siyasetin en yüksek saflarında göz-
lemlemiştir ve uzun süre iktidara maruz kalmanın bu insan-
ların çoğunun eleştiriyi kabul etme ya da kendi inançlarına
ters düşen olayları doğru biçimde yorumlama konusunda
isteksiz olduklarına, hatta bunu yapamadıklarına inanır.
Hubris sendromu, yönetimde kalma süresine ve yönetimin
mutlaklığına göre ağırlaşır. Owen, depresyon, mani ya da
anormal kişilikten tamamen bağımsız olan bu sendromun
özelliklerini de saptamıştır. Owen’e göre bu türden
liderler karşıt görüşlere tepkisiz olurlar, sadakat gösteren
“biz”le konuşurlar, tarihin ya da Tanrı’nın doğru bir yargı-
da bulunacağını farz ederler, kamuoyunu göz ardı ederler,
muhalifleri aşağılarlar ve aksini gösteren bulgulara rağmen
kendi inançlarını katı biçimde savunurlar.

Çevremizdeki insanlar ve olaylar, normal olarak dün-
yanın durumuna ilişkin çok fazla yanılsama geliştirmemizi
önlerler. Eleştiriyi ıstırız ya da özel bir duruma yaklaşımı-
mızın yanlış olduğunu gösteren engeller yüzünden acı çe-
keriz ve çizgimizi elimizden geldiği ölçüde düzeltiriz. Fakat
liderler yanılsamalarını yararlı biçimde sınama şansından
genellikle yoksundurlar. Konumları onlara olumsuz mesaj-

ları göz ardı etme gücü verir ya da –daha büyük olasılıkla– ilk anda bu mesajları alma olasılıkları düşüktür. İktidar koridorlarında evet-efendimciler boldur. Liderler bir kez iktidara geldiklerinde, dünya onlara giderek daha az gerçekçi tepki verir ve bu türden olumsuz tepkileri baskı altına alma ya da reddetme gücünü daha iyi gösterebilirler.

Depresif gerçekçiliğe ilişkin incelememizde, daha önce gördüğümüz gibi, zihinsel olarak sağlıklı insanlar olumlu yanılsamaları –kendilerinin ve dünyanın aslında görüldüğünden daha iyi olduğuna inanç– nedeniyle dünyanın verdiği sancıların bir kısmından tecrit edilirler. Genel olarak konuşmak gerekirse, olumlu yanılsama iyi bir şeydir, fakat iktidarın olumlu yanılsamayı Hubris sendromuna varacak şekilde büyüttüğüne inanıyorum. Bu örnekte, yine Altın Saçlı Kız ilkesini uygulayabiliriz: Biraz yanılsama yararlıdır, fazlası ise tehlikelidir –homoklit lider için, özellikle de onun önderlik ettiği toplum için. Hubris sendromunun çeşitli olası panzehirleri vardır– sınırlar ve “güçler ayrımı” pek çok demokrasinin liderin yetkisini sınırlamak için kullandıkları iki yöntemdir. Fakat bu türden önlemler de tek başına her zaman etkili değildir. Bir diğer olası panzehir, zihinsel olarak fazla sağlıklı olmayan bir lidere sahip olmak olabilir. Depresyondan mustarip olan insanlar da onları iktidarın yanılsamaya yol açan etkilerinden koruması gereken bir depresif gerçekçilikten yararlanırlar.

Bizzat Tony Blair [TB], Dr. Owen’in teşhisini dolaylı olarak doğrular:

“1997’nin TB’si ile 2007’nin TB’si arasındaki farklılık suydı: 1997’de geniş bir yelpazeye yayılmış bu muhalefet karşısında, rüzgârı arkama alırdım. Bunu artık yapamıyordum. Beni güzergâhta tutacak tek yol olduğunu düşündüğümde o rüzgâra kapılmaya hazırdım. Kamuoyuyla “temas halinde olmak” artık çoban yıldızı değildi. “Doğru olanı yapmak” onun yerini almıştı.”⁹³

Peki ama yaptığınız şey ya doğru değilse?

Bush ve Blair normal insanlardı; Nixon da genellikle öyleydi; sıklıkla anormal olduğu farz edilen son bir liderler grubu da öyleydi: Naziler. Bipolar hastalığı bu kitabın teziyle tutarlı olan Hitler'i yukarıda tartıştım. Başlangıçta ona yardımcı olan bu hastalık, damardan amfetamin tedavisiyle geçen yılların ardından zararlı hale geldi. Öteki Nazilere gelince. Onlar hasta adamlar değiller miydi?

Nuremberg duruşmalarında Müttefikler, iki düzine Nazi liderlerini pek çok psikiyatr ve psikologun iki yıl boyunca kapsamlı kişisel mülakatlar ve psikolojik testlerle süren değerlendirmesine tabi tuttular. Bu değerlendirmeler Nazi liderlerinin, akıl hastası olmayan, zihinsel olarak sağlıklı, normal insanlar olduklarını ortaya koydu. Bu sonuç Hannah Arendt'in kötülüğün sıradanlığı tezinin sıradan doğrulanması olarak da görülebilir. Eğer öyleyse, bu durum bize en azından şunu söyler: Hiçbir Nazi lideri, intihar eden ve bu yüzden Nuremberg'de yargılanamayan üç kişi (Hitler, Himmler ve Goebbels) dışında, akıl hastası değildi. Normal oldukları saptananlardan oluşan listenin etkileyici olmadığı söylenemez: Hermann Goering (Luftwaffe'nin şefi), Joachim von Ribbentrop (Dışişleri Bakanı), Franz von Papen (Şansölye Yardımcısı), Hans Fritzsche (Goebbels'in baş yardımcısı), Alfred Rosenberg (Nazi gazetesinin editörü), Rudolf Hess (Hitler'in sekreteri, 1923'te cezaevi arkadaşı ve başından itibaren Nazi partisinin bir lideri), Albert Speer (silahlanma şefi ve daha önemlisi Hitler'in ilk hedefine uygun biri, önemli bir mimar) ve Hitler Gençliği'nin lideri, adalet ve ekonomi bakanları, işgal edilen Polonya ve Avusturya valileri gibi diğerleri. Nazi trajedisinin liderliğin büyük bir bölümünün akıl hastalığını yansıttığına inanılıyor-

sa, bu Nazi liderlerinin en azından bir kısmının akıl hastası olması gerekirdi. Hiçbiri akıl hastası değildi.

Bu adamların zihinsel sağlığının tutarlılığı özellikle onları inceleyen psikiyatrların birini, Dr. Douglas Kelley'yi rahatsız etti. Kelley, mahkûmlarla yakın ilişkiler geliştirmişti ve onların Nazizm sürecinin tamamını anlamayı zorlaştıran normal adamlar oldukları kanaatine vardı. Mesela Goering, Hitler'den sonra ikinci adamdı ve asılmadan hemen önce potasyum siyanid alarak intihar etmişti. Uzun değerlendirmelerden sonra Kelly, onun "sinik ve mistik kadercilikle dolu" olmakla birlikte, "normal bir sıradan kişilik"e sahip olduğu sonucuna vardı.⁹⁴ (Goering'in IQ'su "deha" düzeyi olan 140 ve üstüne yakın, 138 idi; Nuremberg'deki Nazi liderler arasında IQ'su en yüksek üçüncü kişiydi.⁹⁵ On dokuzuncu yüzyıl biyologu Sir Francis Galton'un tezine göre, zekâ büyüklüğün belirtisiydi.) Kelley başka yerde görevlendirildiğinde, Goering ona armağan olarak imzalı bir fotoğrafını vermiş ve grubun entelektüel lideri Alfred Rosenberg ona bir veda mektubu yazmıştı: "Ekselansları Binbaşı Kelly! Bizi Nuremberg'de bırakarak ayrılacak olmanızı esefle karşılıyorum, benimle birlikte cezaevinde bulunan arkadaşlar da üzgün. İnsanca tutumunuzdan ve *bizim* dürtülerimizi anlama çabanızdan ötürü size teşekkür ediyorum..."⁹⁶ Asılmadan hemen önce Goering bir potasyum siyanid kapsülü alarak intihar etmeyi başarmıştı. On yıl sonra, Dr Kelley de aynı yöntemle kendisini öldürdü.

Okurlara bu gözlemlerin temelini oluşturan bulgulara dair bir fikir vermek için şimdi Nazi liderlerine uygulanmış Rorschach testlerinin sonuçlarını kısaca betimleyeceğim.⁹⁷ Freudcu yorumlara açık olmakla birlikte Rorschach testleri farklı gruplar arasındaki sonuçları karşılaştırarak betimsel olarak yorumlanabilir. Nazi Rorschach'ları on yıllarca ya-

yımlanmadı ve sonuçlar ilk kez pek çok akıl hastalığını bildirmek için kullanıldı. “[Yazarlar] tartışmasız biçimde ‘Naziler psikolojik olarak normal ve sağlıklı kişiler değildiler’ sonucuna varmışlardır... Birkaç istisna dışında [onlar] Nazi liderlerini tehlikeli psikopatlar, oportünist hainler, milyonlarca Yahudi’nin ve Nazi terörünün diğer kurbanlarının katledilmesinde oynadıkları araçsal rollerden ötürü hiçbir gerçek suçluluk duygusu hissetmeyen, ahlaki ve duygusal bakımdan çökmüş bağınazlar olarak betimlediler.” Bu ilk rapor, bir başka psikolog Nazilerin kimliklerini gizleyerek ve psikiyatrik hastalar ile normal kontrolleri karıştırarak testleri “körleştirdiği” zaman itibarını kaybetti. Körleştirilmiş uzmanlar Nazi testlerini diğer iki gruptan ayıramadılar; Nazilerin sonuçları bazen patolojik olarak görüldü, fakat diğer zamanlarda tamamen normal, hatta övgüye değer biçimde uyumlu olarak betimlendi.

1976’da yapılan bir başka analiz, Nazi sonuçlarını diğer kontrol gruplarıyla karşılaştırdı: Şizofreni ve depresyon hastaları, 1930’ların sıradan Alman suçlularından bir örnek, Kansas eyalet polislerinden oluşan bir normal kontrol grubu ve 1970’lerin tıp öğrencilerinden oluşan ikinci bir normal kontrol grubu. Ortalama Nazi lideri az empati, çok pozitif duygu (örn., özgüven, özdeğer, mutlu ruh hali) ve normal miktarda olumsuz duygu (örn., keder, öfke) gösteriyordu. Ortalama Nazi liderinin toplam bilişsel tarzının “bütünleyici/holistik” olduğu düşünülüyordu (başka deyişle, mürekkep lekesini parçalarını çözümleyerek değil, bir bütün olarak yorumlama eğilimindeydi). En önemlisi, psikiyatrik ve antisosyal kontrol gruplarıyla kıyaslandığında Nazi liderler hiçbir psikoz bulgusu göstermiyorlar, pek az antisosyal kişilik özelliği gösteriyorlardı. Aslında, onlara en yakın olan grup “normal” Kansas eyalet polisleriydi.

Bazı Nazi Rorschach sonuçlarında (beşinde) bulunan,

diğer grupların hiçbirinde bulunmayan en olağandışı tepki, araştırmacıların “ürkütücü” dedikleri şeydi. Hayvan biçimli mürekkep lekeleri arasında sadece Nazilerin bukalemun gördükleri bildirildi. Belki de bu, iktidara uyum sağlama eğilimini gösteriyordu (beş bukalemun Nazi’den dördü duruşmada beraat etti).

Özetle, Nazi liderler gayet normaldiler. En çok Amerikan eyalet polislerine benziyorlardı. Bu bulgu, Nazi ideolojisine dair özgül bir şeyden ziyade, başkaları üzerinden iktidar arayışında olan insan tipi hakkında daha çok şey söyleyebilir.

Nazi liderlerin test yapanları aldatıp aldatmadıkları ya da kendilerini mahkemede iyi gösterme düşüncesiyle bilinçli olarak malzeme sağlayıp sağlamadıkları sorulabilir. Bu mümkündür, ancak antisosyal özelliklere bakıldığında, 1930’lardaki Alman suçlularının da benzer dürtülere sahip oldukları görülür. Gene, bir kişinin gerçekten psikoza varsa, bunu gizlemesi oldukça zordur. Depresyon ve daha küçük ölçekte mani bir ölçüde bilinçli biçimde maskelenebilir, fakat burada bile bütün belirtileri en aza indirme konusunda tam bir başarı zordur.

Nazi kötülüğünün talihsiz normalliğinin bir yönü, zihinsel bakımdan sağlıklı homoklit liderlerin çoğu gibi, Nazilerin de kendi hatalarından, açık başarısızlıklarından öğrenememeleriydi. Nuremberg duruşmalarının yargıcı, FDR’nin eski arkadaşı Robert Jackson bu durumu şöyle betimler:

“Bu adamların sadece birinden savaşın başlamasına yaptığı katkıdan ötürü pişmanlık duyduğunu işittim. Yegâne pişmanlıkları savaşın kaybedilmesi idi. Sanık sandalyesinde oturan yirmi bir adam, ne kamuya açık tanıklıkları sırasında ne de özel sorgu sırasında tek bir nedamet ya da düzelme belirtisi gösterdi. Hiçbiri Yahudilerin ya da Kilise’nin uğradığı zulmü kınamadı; sadece kişisel sorumluluğu silmeye

çalıştılar. Hiçbiri toplama kamplarının kurulmasını lanetlemedi; aslında, Hermann Goering bunların yararlı ve zorunlu olduğunu söyledi. Serbest kalması ve muktedir olması halinde, aynı şeyleri bir kez daha yapmayacağını söyleyen tek bir kişi yoktu.⁹⁸

Psikiyatrist Robert Lifton, Nazi doktorlarla yaptığı pek çok mülakatta üst düzey liderlerin zihinsel bakımdan sağlıklı, hatta pek çok bakımdan hayranlık uyandırıcı olduklarını öne sürer. Mesela, önemli bir akademik hekim olan, aristokrat bir aileden gelen, en iyi üniversitelerde okuyan, Hitler'in doktorlarından Karl Brandt, akıl hastalarına uygulanan tıbbi ötenazinin lideriydi. Fakat Nazi karşıtı liderler bile ona büyük saygı duyuyorlardı. Biri şöyle diyordu: "Profesör Brandt'ı bir suçlu gibi göstermemelisiniz, o daha ziyade bir idealisttir."⁹⁹ Lifton'ın mülakat yaptığı herkes, onun "edep- li, düzgün ve güvenilir" olduğunu söylüyordu. "Kendisini yakından tanıyan bir doktor onu 'yüksek düzeyde etik bir kişi... bugüne kadar tanıdığım en idealist hekimlerden biri' diye anlatıyordu." Lifton, Brandt'ı "düzgün Nazi"nin prototipi olarak gördü: Kişisel ilişkilerinde etik, dürüst ve "kaba Naziler" in aşırılıklarına karşı. Ancak düzgün de olsa Nazi, Nazi'ydi; ırksal hijyene inanıyordu ve Hitler'in soykırım uygulamasının aleti olmuştu. Nuremberg duruşmaları boyunca Brandt, Hitler'i ya da Nazizm'i asla reddetmedi; savaş sona erdiğinde, Hitler intihar etmediği için onu kınadığında bile bunu yapmamıştı. 1948'de idam edilmeden hemen önce, Brandt inatla şu son sözleri söyleyebildi: "Her zaman kişisel kanaatlerime dayanarak ve vicdanımın sesini dinleyerek savaştım ve her ne yaptıysam dik durarak, dürüstçe ve açıkça yaptım."

Hubristen mustarip homoklit lider başarısızlığı nadiren kabul eder. Eğer bu türden kötülük yaygın olma anlamında sıradan ise buna ilişkin farkındalık da pek yaygın değildir.

Lifton, bu homoklit liderler olmasaydı, Nazi kitle katillerinin asla var olmayacakları sonucuna vardı.

Homoklit kavramı bilimsel olarak doğruysa, evrensel olarak uygulanabilir. Alman nüfusu dahil bütün halk kitleleri, tanımı gereği homoklittir. Burada psikolojik özelliklerin istatistiki ortalaması söz konusudur; bu ortalama da bilimsel bir akıl sağlığı tanımı oluşturur. Önceki bölümlerde açıklandığı gibi, onların esas zayıflığı, demagoglar tarafından manipüle edilebilen uyumluluklarıdır; kendilerini bu manipülasyonlara uyum sağlamak ve böylelikle daha iyi bir dünyanın yaratılabileceği düşüncesinden alamayacak kadar esnekler. Öte yanda, göstermeye çalıştığım gibi, çoğu Nazi lider sadece takipçi olmadıkları gibi, akıl hastası da değillerdi; gerçekten inançlı insanlar, ideologlar, akılcı fanatiklerdi; fakat psikiyatrik açıdan bakıldığında zihinsel olarak sağlıklıydılar.

Sıradan insanların Hitler'i ve Nazileri akıl hastası olarak görmeleri doğaldır, ancak tarihçiler Hitler ve Nazi liderlerin zihinsel durumlarına ilişkin yargılar ne olursa olsun, bunların ahlaki sonuçlarıyla mücadele etmişlerdir. En kolay bu konudan kaçınmaktır, çoğunun yaptığı da budur. Hitler'i ve Nazi liderleri az çok normal ve kendi eylemlerinden sorumlu olduğunu, bu durumun Alman halkı için de geçerli olduğunu farz ederler. Hitler bir akıl hastası olsaydı, bir günah keçisi yapılabilirdi ya da bir bakıma işlediği suçların sorumluluğundan kurtulabilirdi – nihai akıl hastalığı savunması.

Bu basitleştirici bir hatadır. Ahlaki sorumluluk yoksunluğuyla akıl hastalığının varlığı teşhisinde bulunmak, akıl hastalığının ne olduğuna dair tam bir bilgisizlik ifadesidir; ama gene de bu varsayımı Hitler ve Nazilere ilişkin belli başlı tarihi eserlerde buluruz.¹⁰⁰ Kişide akıl hastalığı, hatta şizofreni gibi en ağır olabilir, ama gene de bu, yasal masumiyet standardı sağlamaz. Aslına bakılırsa, vakaların büyük

çoğunluğunda, işledikleri suçun ağırlığına bakılmaksızın akıl hastaları kendi eylemlerinden yasal olarak sorumlu tutulurlar. Akıl hastalığının *tıbbi* ve *yasal* anlamları hiçbir şekilde örtüşmez.

Tıbbi olarak Adolf Hitler, yıllarca süren damar içi amfetamin tedavisiyle dikkati çekici biçimde ağırlaşan bipolar bozukluğu ve pek çok anormal kişilik özelliği olan bir akıl hastasıydı. Legal olarak ne yapmakta olduğunu biliyordu ve kasıtlıydı; dolayısıyla, akıl hastası olmasına, hastalığını ağırlaştıran bir tedavi görmesine rağmen, bütün eylemlerinden tam olarak sorumluydu. Tarihçi Martin Kitchen'm gayet iyi betimlediği gibi, tarihsel suçlarına bakışta psikolojik açıdan Hitler'in lehine olan hiçbir güçlü yasal kanıt yoktur.¹⁰¹ Fakat bu olgu, onun ruhsal epizotlarının ya da damardan amfetamin tedavisinin gerçekliğini, bu hastalığın ve tedavinin onun davranışları üzerinde yarattığı etkileri değiştirmez.

Hitler olmasaydı Holokost da olmazdı denilmiştir.¹⁰² Ancak Hitler Nazi rejimini tek başına yaratmadı ve sürdürmedi. Diğer pek çok Nazi liderinden yardım gördü. Bu liderler, artık biliyoruz, zihinsel bakımdan gayet sağlıklıydılar. Onlar homoklit liderler, gerçekten benimsedikleri bir ideolojiye adanmış taraftarlardı. Sıradanlık bu olguya haklılık kazandırmaz. Diktatörün müritleri olmalarına rağmen, bu Nazi liderler Nazi rejiminin büyük bir bölümünde tam bir eylem özgürlüğünden yararlandılar. Hitler'e gerekliydi, onun gözü, kulağı, kolu ve eliydi. İkinci sınıf Nazi liderler olmadan hiç kimse böylesine totaliter bir devleti yönetemezdi. Şu paradoksle yüzleşmek durumundayız: Onlar kötü yaratıklardı, fakat zihinsel bakımdan sağlıklı, normal homoklitlerdi. Buradaki "homoklitler" teriminin bu türden canavarlar için değil, sadece Grinker'ın YMCA'daki öğrencileri gibi kibar, düzgün insanlar için kullanılması gerektiği

düşünülebilir. Fakat pek çok Nazi lider de hayatlarının büyük bölümünde kibar, düzgün insanlardı. Bu rahatsız edici olasılık, insan psikolojisine ilişkin tehlikeli bir hikmeti de içinde taşıyor olabilir: En sağlıklı olanlarımızın bile içinde pusuda bekleyen bir şiddet vardır.

Ve Alman halkını da ipten kurtaramayız. Çoğu tarihçi Hitler ve Nazilerin daha geniş toplumsal ortamları içinde anlaşılması gerektiğini haklı olarak öne sürecektir. Burada söz konusu olan Alman homoklit kitleleridir. Kitleler topluluk ve uyum özlemi içinde ve bir üstün manik-depresif lider karizmasına karşılık verecek durumda oldukları ve ikinci sınıf homoklit liderler tarafından kışkırtıldıkları, başka ülkelerin orada olup bitenlere tepki göstermedikleri bir dünyanın içinde ve yoksulluğun yaygın olduğu yerde oldukları zaman, patlayıcı bir karışım ortaya çıkar.

Homoklit psikolojinin taşıdığı tehlikeleri azımsamamalıyız. Bu sadece keçileri kaçırmış Hitler ya da Nazi liderler ya da Alman halkıyla ilgili bir mesele değildir. Alman halkı, Nazi liderlerin çoğu ve hayatının büyük bir bölümünde Hitler (bipolar bozukluğu, yarattığı engellere rağmen onun liderliğine ve karizmasına yardımcı oldu) gibi zihinsel bakımdan sağlıklıydı. Burada akıl sağlığı hastalıktan çok daha fazladır. Almanya ve onun Nazi liderleri psikolojik bakımdan herhangi bir ulustan ya da başka liderlerden çok farklı değildiler. Ve korkutucu olan da budur.

BÖLÜM 15

HASTALIK LEKESİ VE SİYASET

Bir ikilemle karşı karşıyayız. Akıl sağlığı iyi liderlik sağlamaz; aslında çoğu kez tam tersi geçerlidir. Akıl hastalığı büyük liderler yaratabilir; fakat hastalık çok ağırsa ya da yanlış ilaçlarla tedavi edilirse, başarısızlık, bazen de kötülük üretir. Akıl hastalığı ile liderlik arasındaki ilişkinin çok karmaşık olduğu anlaşılmaktadır, fakat akıl sağlığının iyi ve deliliğin kötü olduğuna dair genel varsayımla kesinlikle tutarlı değildir.

Bu kitabın tezi akıl hastalığına eşlik eden derin bir kültürel lekeye karşı çıkmaktadır.¹ Bunun türümüzün en derin eğilimleri arasında, hatta ırkçılık ve cinsiyetçilikten bile daha fazla olabileceğinden kuşkulaniyorum. Doktorlar gibi, psikiyatrik leke sorununu anlayanlar bile, kendi içlerine işleyen bu leke düşüncesinden kaçamazlar. Bazı araştırmalar hekimlerin akıl hastalığına atfettikleri lekenin genel popülasyondaki kadar fazla olduğunu göstermektedir.² Akıl hastalığını leke olarak görmeyen akıl sağlığı uzmanları bile, bazı akıl hastalıklarına, özellikle şizofreni ve bipolar bozukluğa, yönelik olumsuz tutumlara sahiptirler.³ Hatta bizzat bazı akıl hastaları bile akıl hastalığı konusunda lekeleyici inançlara saplanıp kalırlar.

Bu lekenin, bu kitabın temasına okurların gösterebi-

lecekleri içgüdüsel olumsuz tepkilerin çoğunun temelini oluşturduğunu düşünüyorum. Ters yönde argüman geliştirenler bu konuya atıfta bulunmuşlardır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda İtalya’da yazan psikiyatr Cesare Lombroso, bir “gururlu sıradanlık”ın yaygın anlayışa direndiğini, dolayısıyla normal olanın en iyi olmayabileceğini kaydetmişti.⁴ 1930’ların Almanya’sında psikiyatr Ernst Kretschmer, aynı lekeyi gözlemledi ve onu psikiyatrik “bayağılık”a ilişkin bir “önyargı” olarak ifade etti; sağlıklı olmak “onaylanabilir”dir, diyordu, fakat “sağlam bir zihin, duygusal bakımdan sağlam bir denge durumunda olan, genel olarak iyi hisseden adamda olur. Ne var ki zihnin huzuru ve sükûnet veren duygular insanı asla büyük işler için mahmuzlamamıştır.”⁵ 1960’ların İngiltere’sinde aynı iddia Lord Moran, Churchill hakkındaki tıbbi notlarını yayımlayarak büyük adamın depresyonunu açığa vurduğu zaman da öne sürülmüştü. Churchill’in eşi bunu kabul edemezdi (“Winston’ı tamamen sahte bir ışık altında gösteriyor”⁶) ve doktor-hasta mahremiyetini açığa vurduğu için Moran’ın kitabının yayımlanmasını önlemeye çalıştı. 1990’ların Amerika’sında da durum farklı değildi. Churchill ailesinin Moran’a karşı çıkması gibi, Kennedy ailesi de Nigel Hamilton’ın John Kennedy’nin gençlik hipertimisi için dikkatle belgelenmiş bulgularını eleştirmişti, (Hamilton’ın asla psikiyatrik bir teşhiste bulunduğunu iddia etmemesine rağmen).⁷

Akıl hastalığı konusunda önyargı bütün toplumlarda ve bütün tarihsel çağlarda görülür. Derin sezgisel tepkiler ve inançlar bin yıllarca bu lekeden çıkıp gelişmiştir ve bunlar kısa sürede kolayca değişmeyecektir.

Ancak leke ne kadar derin olursa olsun, sağlık ile hastalık arasındaki sınırın geçirgen olduğu gerçeği tartışmasız olmaya devam eder. Akıl sağlığının bazı yönleri en ağır akıl hastalıklarında bile bulunur ve akıl hastalığının bazı yönleri

zihinsel bakımdan en sağlıklı insanda da görülür. Bu açıdan bakıldığında Freudcular haklıydı; hepimiz zihinsel olarak bir ölçüde hastasıyız. Harvard psikologu Brendan Maher, anormal, mantıksız düşünce süreçlerinin normal, zihinsel bakımdan sağlıklı insanlarda yaygın olduğunu göstermişti.⁸ Arada derece farkı vardır, fakat bu şizofreniyi niteleyen sanrısız düşünceyle aynı türde değildir. Araştırmacılar bir akıl dışı düşünce alışkanlıkları yığını –zihinsel kestirme yollar ve önyargılar olarak adlandırılan– saptamışlardır.⁹ Bunlar aşına fikirlere alışılmışın dışında daha az eleştirel olmayı, az görülen risklerden gelen tehditleri abartmayı ve diğer pek çok şeyi içerir. (Bir kaynak otuz bir standart akıl dışı düşünme sürecini saptamıştır.¹⁰) Normal keder ile klinik depresyon ve normal mutluluk ile mani arasındaki örtüşmeler de gerek meslekten olanlar gerekse sıradan insanlar tarafından incelenmiştir. Dolayısıyla ister ruhsal durumları ister düşünce süreçlerini ele alalım, akıl sağlığı ile akıl hastalığı arasındaki hat fazla keskin değildir ve sınırlardaki belirsizlik bazı durumların birbiriyle çakışacağını gösterir. Akıl hastalığı hamilelik gibi bir şey –ya olursunuz ya da olmazsınız– değildir; daha çok, farklı derecelerde anormalliğe, aşırı durumlarda ise, felç, koma ya da kalp krizi gibi özgül olaylara yol açan, yüksek tansiyon, diyabet ya da kalp hastalığına benzer.

Akıl hastalığına eşlik eden lekenin bir kısmı bir şeyi bütünüyle “öteki” olarak görme –sonuç olarak onu normal olan bizlerden ayırma– arzumuzdan kaynaklanır. Fakat hepimizde bu “öteki”nden bir şeyler vardır.

Bu düşünceler elbette çağdaş siyaset ve psikiyatrik pratikle ilişkilidir. Siyaset söz konusu olduğunda, ABD’de yakın zamanda yaşananlar lekenin canlı ve etkin olduğunu gösterir. Kendisine psikolojik bir durum atfedilen son büyük

ulusal Amerikalı politikacı 1972'de başkan yardımcılığı için Demokratlar tarafından kısa süreliğine aday gösterilen talihsiz Missouri senatörü Thomas Eagleton'dı.¹¹ Adaylığının açıklanmasından kısa süre sonra Eagleton'ın depresyon nedeniyle elektrokonvulsif tedavi (ECT) gördüğü söylen-tisi yayıldı. Bu tedavi yöntemi, psikiyatrik ilaçlar yaygınlaşmadan önce alanda yaygın bir yaklaşımdı. Kendisinin 1960 ile 1966 arasında üç kez hastaneye kaldırılarak tedavi gördüğünü artık biliyoruz. Görünüşe bakılırsa günümüzde mani ve psikoz için kullanılan Thorazine adında bir ilaç kullanıyordu (o dönemde depresyon için de kullanılan bu ilaç, Kennedy'nin Beyaz Saray'da kısa süre aldığı Stelazine'e benziyordu). Bazıları Eagleton'da sadece depresyon değil, mani, yani bipolar bozukluk da olduğu sonucuna vardılar. Fakat Demokratların başkan adayı George McGovern'ın, güçlü itirazlarına rağmen Eagleton'ın biletini kesmesinden sonra Missouri'li uzun bir kariyer yapmak üzere Senato'ya döndü, seçkin hizmetleri oldu ve bilinen hiçbir ağır depresyon ya da mani örneği sergilemedi. Senato'dan ayrıldıktan sonra yirmi yıl daha yaşadı ve McGovern'ı ne kamuoyuna açık biçimde eleştirdi ne de kendisini eleştirenlerden intikam almaya kalkıştı.

1972'de bir seçim galibiyetiyle McGovern'ı hırpalayan akıl sağlığı yerinde Richard Nixon'a ne olduğunu elbette biliyoruz.

Eagleton etkisi diyebileceğimiz bu olayın uzantıları oldu. Öyle görünüyor ki seçmenler siyasilerin eşlerinde akıl hastalığını (olağan biçimde depresyonlu: Kitty Dukakis, Tipper Gore; bazen manili: Florida valisi Jeb Bush'un eşi) kabul edebiliyorlar. Fakat hiçbir ciddi siyaset adamı depresyonlu olduğunu kabul etmemiştir. Abraham Lincoln şu dönemde yaşasaydı başkan olamazdı, ne de Winston Churchill başbakan olabilirdi. Kuşkusuz, Lincoln ve Churchill ağır dep-

resyonlarını saygıdeğer seçmenlerinden sakladılar. Fakat bir toplum olarak bizler, kendi Lincoln'lerimizi ve Churchill'lerimizi karşımıza alacak yerde onları arayacağımız bir noktaya gelecek miyiz?

Henüz burada değiliz. Barack Obama'nın yakın zamanda seçilmesi bile akıl hastalığına yapıştırılan lekenin direnç kazandığını gösterir. Obama'nın seçilmesinin sebebi, kısmen, değişken biri olarak algılanan John McCain'in tam tersine sakin, istikrarlı, kendine hâkim görünmesiydi. Aday normal, hatta fazla normal olduğunun farkındaydı: “[Danışman David Axelrod] bana fazla normal biri olduğum için iyi bir aday olduğumdan pek emin olamadığını söyledi... Axelrod haklıydı... Ben biraz fazla uyumluyum.”¹² “Telaş yok” Obama, akıl sağlığının örneği olarak görülebilir. Başkanlarımızın siyasi olmaktan çok psikolojik olarak ılımlı ve orta yolcu olmalarını isteriz. Fakat psikolojik ılımlılık büyük başkanlarımızı belirleyen şey değildir. Tutkuyu alkışlayabilir, anksiyeteyi bağrımıza basabilir, asabiyeti kabul edebilir, risk almayı değerlendirebilir, hatta depresyonu tercih edebilir miyiz? Bu tip başkanlarımız olduğu zaman –Bill Clinton gibi karizmatik duygusal olanlar– bazı kusurları, onların psikolojik yeteneklerinin bedeli olarak kabul edebildik.

Kusurlar listesinin en tepesinde Püriten mirasımızın en ağır ihlali olarak görülen şey yer alıyor olabilir: Cinsel patavatsızlık. Bu kusur özellikle bu kitabın tezlerinden birine uygulanabilir, çünkü hipercinsellik maninin genel bir semptomu ve incelediğimiz liderlerin ortak bir özelliğidir. Bill Clinton'ın Beyaz Saray stajyerlerinden Monika Lewinsky'yle ilişkisi üzerine yapılan suçlama, seks ve siyaset üzerine bir ahkam patlamasına yol açtı. Clinton'ı eleştirenler için bunun anlamı, iyi bir başkanın “iyi bir karakter –nezaket, ahlaki dürüstlük vs– sergilemesi gerektiği”ydi.

“En önemlisi karakter” sözü kutsallaştırıldı (mesela bu söz, altbaşlığı *Başkanlığa Uygun Bir Liderlik Keşfetmek* olan bir PBS yayınının başlığı olmuştu).¹³ George W. Bush başkanlık yarışına girdiğinde, zafer konuşmasında yankılanan bir notu kampanya boyunca sık sık dile getirdi: “Ve bu yüzden, İncil’e el bastığımda, sadece ülkemizin yasalarına uyaçağıma yemin etmeyeceğim, seçildiğim makamın onur ve haysiyetine bağlı kalacağıma da yemin edeceğim. O halde Tanrı yardımcım olsun.”¹⁴ Gazeteci Ronald Kessler, yazdığı sempatik Bush biyografisine *A Matter of Character* [*Bir Karakter Meselesi*] başlığını koydu; ve Bush’un üstün davranışının onu Clinton’dan daha iyi bir lider yaptığını vurguladı. Cinsellik her zaman temelde yer alan temaydı, fakat Kessler daha genel bir edepsizlik iddiasını, özellikle bizzat mülakat yaptığı aşçılar ve oda hizmetçilerinden Gizli Servis adamlarına kadar destek hizmeti verenlere başkanın nasıl davrandığını kapsayacak şekilde genişletti. Eski bir Gizli Servis ajanı, Kessler’e şöyle demişti: “Bush’la birlikte hemen bir değişiklik oldu. Bush dakikti. Clinton hiçbir işi zamanında yapmazdı. Sıkıcı bir durumdu. Bush ve eşi size normal, kibar davranırlardı. Bizlerle konuşmuşlardır. Clinton’lar kibirli, mesafeli ve paranoid idiler. Bush’la birlikte herkesin morali yükseldi. Clinton’m tam tersiydi.”¹⁵

Sonucu değil önceli onaylıyorum. Bush cinsel bakımdan Clinton’a kıyasla daha ölçülüydü; personele yönelik davranışları daha iyiydi; daha normal ve düzgün olabiliyordu. Fakat bütün bunların bir kriz zamanı başkanı olarak daha iyi liderlik becerilerinden yana değil, ona karşı olduğu öne sürülebilir. En önemlisi kişisel kusurlar siyasi eksikliklere kıyasla daha önemsiz bir sorundur. Irak savaşı sırasında araçların tamponuna yapıştırılan bir etikette şöyle deniyordu: “Clinton yalan söylediğinde kimse ölmedi.”¹⁶

Bu bakış açısının yaygın ahlaka ve en azından bir kurucu

babanın, “Özel Erdem’in olmadığı bir Ülke’de kamusal erdem yoktur,”¹⁷ sözüyle tanınan John Adams’ın fikrine ters düştüğünün farkındayım. Fakat Aristoteles’ten türetilen klasik Grek erdem kavramının ölçülü olmayı içerdiğini hatırlayacak olursak, erdemin fazlası bir kötülüktür. Mesela *çok fazla* erdem, cesareti umursamazlığa çevirir. Lincoln bunu anlamıştı. Bir keresinde “Şunu tecrübe ettim ki,” demiştir, “hiçbir kusuru olmayan halkların genellikle pek az erdemi olur.”¹⁸

Özel erdemin siyasi liderlikle Püriten bir anlayışla kaynaştırılması ile akıl hastasına eşlik eden leke sorunu arasında bir bağlantı vardır: İnsanların davranışları üzerine basit manici siyah-beyaz yargılar oluşturma ısrarı. Biri ahlaki, diğeri ise psikolojik bir birleşmedir. Bu kitapta, bir yanda siyasi yeteneğin, öte yanda psikolojik sağlık ya da ahlaki liyakatın çoğu durumda birbiriyle bağlantısız olduğunu, bazı örneklerde ise arada ters bağlantı olabileceğini ısrarla öne sürüyorum. “Normal” bir karakter kriz liderliğine doğası gereği yatkın değildir. Aslında, akıl hastalığının yararları bir kez değerlendirildiğinde, “anormal” kişilik özelliklerinin, ahlaki inançlarımızın bize ne söyleyebileceğine kayıtsız, daha iyi bir siyasi liderliği gösterebileceğini kabul etmek zorundayız.

Bu sadece cinsellikle ilgili değildir. Gördüğümüz gibi, en büyük liderler bir dizi günah işlemişlerdir. Alkolizm gibi: Churchill bu konuda kesinlikle aşırılığa eğilimliydi. Ya da şiddet: Sherman pek çok bakımdan gizemli biçimde vahşiydi. Dürüst olmamak gibi: King ve Kennedy görünüşe bakılırsa kendi cinsel ilişkileri hakkında dostlara ve aileye açık değildiler. Ya da soğukluk: Gandi ailesine pek az özen ya da kişisel sempati gösteriyordu. Ya da kibir: FDR ölçülü bir tevazu edinmeden önce çocuk felci yaşamak zorunda kalmıştı. Ya da umursamazlık: Ted Turner servetini birden çok

defa riske sokmuştı. Bu günahların bazıları kaçınılmazdı: Hipercinsellik ve alkolizm, mesela, genellikle ruhsal bozukluğu olanlarda görülür. Diğer günahlar bunları işleyenlerin başarısına içseldir. Bu zayıflıklar aynı zamanda güçtür.

Liderlerimiz mükemmel olamazlar; mükemmel olmaları gerekmez; aslında kusurları onların büyüklüğüne yol açabilir. Karakterlerindeki silinmez lekeler parlak bir liderliğin işaretleri olabilir.

Bize benzeyen liderleri seçtiğimizde içgüdüsel de olsa bir hata yaparız. Normal homoklit insanlar olarak bu bizim kibrimizdir. Kendimizi aşırı değerli görürüz; normal insanlar olarak harika olduğumuzu düşünürüz. Irk, cinsiyet, alışkanlıklar, kültür, din nedeniyle ya da belki daha duygusal biçimde akıl hastalığı ya da anormal davranışlar nedeniyle bizden farklı olanları lekeleriz.

Nüanslı ve mütevazı bir hayat ve dünya görüşüne sahip olmak için daima kaçık olmak gerektiğini iddia ediyor değilim. Akıl sağlığı yerinde olan pek çok lider de muhtemelen karmaşık ve anlayışlıdır: Harry Truman, Jimmy Carter ve Nelson Mandela gibi insanları böyle bir listeye katardım. Benim iddiam, depresyon gibi, akıl hastalıklarının bu türden yeteneklerin değerini düşürmediği, aslında onları güçlendirebildiğidir.

Bu kitap boyunca gördüğümüz gibi, en büyük liderler çoğu kez anormal, hatta düpedüz akıl hastasıdır. Bu olasılığı kabul etmeli, hatta kutlamalıyız. Normal olmak bir dost, bir eş olarak ya da kişinin günlük hayatında büyük önem taşır; fakat ulusların, orduların ve şirketlerin liderleri kişinin günlük hayatta karşılaşmadığı görevler ve krizlerle yüz yüze gelirler. Anormal zorluklar anormal liderleri gerektirir.

Liderlerimizde ağır depresyonu ya da maniye kabul etmekten uzağız. Fakat umutlu olmak için bir sebep var. 1990'da Florida Senatörü Lawton Chiles valilik için müca-

dele ederken, Prozac'la başarılı biçimde tedavi edilen depresyonunu kabul etti. Seçildi. Büyük bir klanın son siyasi evladı olan, Kongre üyesi Patrick Kennedy, bipolar bozukluğu ve madde bağımlılığı konusunda gayet açık oldu ve akıl hastalığına yapıştırılan lekeyi siyasi kariyerinin odak noktası haline getirdi.

Lekelemek ne her şeydir ne de hiçbir şey: Bu günlerde Prozac, ECT'den (elektrokonvulsif tedavi) daha az lekeleyicidir ve depresyon da geçmişte olduğundan daha az lekeleyicidir. Fakat bipolar bozukluk yüksek düzeyde lekeleyici olmaya devam eder ve mani pek çok kişiye korkunç gelir. Lekeden sadece birkaç adım uzaklaşmış bulunuyoruz, fakat atılması gereken daha pek çok adım var.

Bugünlerde akıl hastalıkları için eskiden olduğundan daha fazla tedavi yöntemine sahibiz. Artık akıl hastalıklarını sadece iyileştirememekle kalmıyoruz, belki daha önemlisi (Hitler ve Kennedy vakalarında gördüğümüz gibi) onları daha da kötüleştirebiliyoruz. Bu durum da bu kitapta yer alan fikirlerin depresyon ve mani gibi durumların tedavisiyle nasıl ilişkilendiğine dair bazı önemli soruları ortaya çıkarıyor.

Açıkça belirtmek gerekirse, tedavi edilmemiş depresyon ve bipolar bozukluğun tehlikeli ve öldürücü olabileceğine inanıyorum. Belirtileri ağır olduğunda, bence bütün hastalar tedavi edilmelidir. En etkili tedavisinin lityum gibi ruh halini düzenleyen, böylece gelecekteki epizotların önlenmesini sağlayan ilaçlarla yapıldığı bipolar bozukluk gibi durumlarda, ortaya çıkan belirtiler hafif veya orta derecede olsa da tedavi edilmelidir.

İlaçların zihinsel olarak hasta liderleri büyük kriz liderliğinden yoksun bırakacağından kaygılanmamız gerekmez. Dürüstçe belirtmek gerekirse, ilaçlarımız o kadar iyi değil-

dir. İlaç alan çoğu insan gene ruhsal epizotlar yaşar ve belirtiler sergiler; ilaçlar sadece bunların sıklığını ve şiddetini azaltarak, aksi halde ortaya çıkabilecek intiharı ya da psikozu önler.

Fakat zaman zaman, özellikle ılımlı depresyonda tedavi mecburiyetinin ötesine geçmeye ve hayatın her belirtiyi yasaklamayı gerektirmediğini anlamaya çalışmalıyız. Depresyon belirtileri hayatın bazı alanlarında önlenemez ve bazen de yararlı olabilir.

Bu görüş pek çok akıl sağlığı uzmanının inancıyla, özellikle bilişsel-davranışsal terapi (BDT) düşünce okulunun kilerle, çelişir. Girişte belirttiğim gibi, onlar depresyonun kişiyi normal insanlardan daha gerçekçi yaptığına inanırlar. Pek çok akıl hastalığı uzmanı, özellikle psikiyatrlar depresif gerçekçiliği BDT lehine reddederler. Fakat bu perspektiflerin çelişkin olması gerekmez. Yanılsamada olan –Altın Saçlı Kız ilkesinin birinin iyi ve hepsinin ya da çoğunun kötü olduğunu öne sürdüğü yerde– depresyonda da olabilir. Onun birazı gerçekçiliği güçlendirir, fakat bazen de hiçbirisi bu etkiyi sağlamaz ya da çoğu, bozulmuş, yanılsamalı düşünceye yol açabilir.

Bu perspektif gene de depresyonun bütün türleriyle, hatta daha ağır türlerle ilişkilendirir. Depresif kişi, depresif bir epizotun derin sancıları içindeyken değil, daha çok hemen öncesinde ve hemen sonrasında en gerçekçi halindedir. Öncesinde, depresif hastalığı olan pek çok insan ılımlı bir depresyonlu temelde direnç kazanır; bu durum, klinik bir “majör” depresif epizot teşhisi konacak kadar ağır olmadığı gibi, tamamen iyi de değildir. Sonrasında, ağır epizot sona erdiğinde, bazı insanlar ılımlı bir artakalan depresyona sahiptir ve bu kişiler kendi hayatlarına ilişkin daha içgörülü hale gelebilirler.

F. Scott Fitzgerald hayatının sonuna doğru, hasta ve yoksul halde, o sırada üniversiteye girmek üzere olan kızına bir mektup yazar ve ona, “daha iyi bir söz olmadığı için, zekâ ve hayatın trajik anlamı diyebileceğim şeyi oluşturma” tavsiyesinde bulunur. “Bununla, Shakespeare’den Abraham Lincoln’a kadar bütün büyük kariyerlerin ve okunması gereken bütün kitapların ardında yatan şeyi, hayatın esas olarak bir aldatılma, koşullarının ise yenilgi koşulları olduğu ve telafi edici şeylerin ‘mutluluk’ ve ‘haz’ değil, mücadelenin sağladığı daha derin tatminler olduğunu kastediyorum.”¹⁹

Neyse ki hayat çoğumuz için ağır depresyonlu kişilerin hayatı kadar trajik değildir. Gene de, yaşadıkları depresyonu (zaman zaman maninin yardımıyla) dünyanın tehlikelerine ilişkin gerçekçi bir duyguya, başkalarına ilişkin empatik düşünceye, sorunlara yaratıcı yaklaşımlara, hayatta kalmak ve uğraşmak için esnek olmaya doğru mahmuzlayan kişilerin hayatlarından çıkaracağımız dersler vardır. Normal ve ılımlı yanılısamalarımız gündelik hayatımızın gidişatı içinde bize çoğu kez gayet iyi hizmet eder. Ralph Waldo Emerson’ın dediği gibi, başarmak istiyorsak, biraz yukarıyı hedeflememiz gerekir. Fakat böylesine normal yanılısama da önemli gerçeklikleri gizler. Gündelik hayatın krizleri geldiğinde, bazı temel gerçekliklerin farkında olmadan ihmalkâr bir hayat yaşamakta olduğumuzu anlarız. İşte o zaman bir depresyon, ne olduğunu ve ne yapmamız gerektiğini görmemize yardımcı olabilir. Ve o zaman hayatın zorluklarını karşılayabiliriz ve süreç içinde biraz mutluluğa erişebiliriz.

Buradaki paradoks şudur: Biraz depresyona açık olmak bizim nihai olarak daha az depresyonlu olmamızı sağlayabilir.

SONSÖZ

Bu kitapta benimsediğim genel yaklaşıma psikolojik tarih, psikoloji ve psikiyatrideki bilimsel olarak en geçerli standartlarımızı tarihi liderlere ilişkin bir araştırmaya uygulama girişimi diyebiliriz. Bu yaklaşımın kendi tarihsel kökleri, girişte tartışılan Freudcu “psikotarih”te bulunmaktadır, fakat burada da betimlendiği gibi, benim yaklaşımım tamamen farklıdır. Bu yeni prosedürde, kişi “patalojize” edilmez. Sağlık her zaman teşhis edilir, fakat onun yararlı olmayan sınırları olduğu görülür. Öte yanda hastalık, ortaya çıktığında çoğu kez yararlıdır. Bu görüşler hem sağduyunun hem de daha önceki psikotarihlerin leke-temelli sezgilerinin tam tersidir: “Anormal”ın bir sorun olması gerekmez, “normal” de yapısı gereği yararlı değildir. Yeni psikolojik tarih, ilk kez, bilinçli ve belirgin biçimde lekenin ötesine geçmeye çalışır.

Bu yeni yaklaşım hipotetik değil, bilimsel; teorik değil, ampiriktir. Psikolog Hans Eysenck’in klasik eseri *The Psychology of Politics* [Siyasetin Psikolojisi] ile başlayan,¹ daha sonra psikolog Dean Keith Simonton’un hayat boyu süren istatistiksel araştırmasında geliştirilen² ve son yıllarda psikologlar Kay Jamison ile Drew Westen³ ve bilişsel bili-

minsanı George Lakoff⁴ tarafından ilerletilen psikoloji ve siyaset araştırmalarından kaynaklanmıştır. Bu yaklaşım, son zamanlarda Sherman biyografisinde Michael Fellman gibi tarihçilerden⁵ ve Lincoln biyografisinde Joshua Shenk gibi gazetecilerden⁶ oluşan bir azınlığı etkilemeye başlamıştır. Fakat pek çoğu, özellikle akademidekiler, bu yeni disipline hâlâ ayak direyebiliyorlar.

Bazıları –özellikle beşeri bilimler ve sosyal bilimler alanında yer alan akademisyenler arasında– akıl hastalığı gibi bir şeyin olup olmadığı konusunda kuşku duymaktadırlar. Başkaları, akıl hastalığı gerçekliğini kabul etmekte, fakat bu hastalık türünün farklı alanlarda ve farklı biçimlerde deneyimlendiğini, dolayısıyla içinde yaşadığımız dönemden önceki bir zamanda görülen akklı hastalığını yeniden kurgulamak için yapılan her girişimin, kendi kavramlarımızı önceki zamanlara aktarmayı gerektireceğini öne sürmektedirler. Bu da, George Washington ya da Thomas Jefferson'ın neden köle sahibi olduklarını değerlendirdiğimiz zaman dayattığımız kendi değerlerimizin psikiyatrik eşdeğeri olacaktır.

Akademisyenlerin bu eleştiri için kullandıkları sözcükler “sosyal kurgu”dur. Akıl hastalığı ya ana akımdan sapma gösteren insanları denetleme aracı olarak insan toplumlarının yarattığı bir şey, tamamen sosyal bir kurgudur ya da en azından toplumsal olarak görecelidir (aynı hastalık zaman içinde ve farklı kültürlerde farklı biçimde deneyimlenir ve ifade edilir). Bu eleştirilerin her ikisi de değerlidir, ancak bunlar psikolojik tarihi geçersiz olarak göz ardı etmek için bir neden oluşturmadıkları gibi, bir uygulama olarak psikiyatriyi geçersiz de kılmazlar. Toplumsal etkenlerin akıl hastalığıyla (böylece hem psikiyatri hem de psikolojik tarihle) ilişkili olması yeni değildir; aslında, toplumsal etkenler pek çok hastalıkla ilişkilidir. (Toplumsal etkenler dikkate alın-

madan diyabeti ya da yüksek tansiyonu anlayabilir miyiz?) Toplumsal etkenlerin varlığı, hastalığın toplumsal bir kurgudan başka bir şey olmadığı anlamına gelmez.⁷

Bu eleştiriler daha çok hastalık deneyiminde, tıpkı farklı etnik gruplardan gelen hastaları değerlendirirken çağdaş psikiyatride yapıldığı gibi, kültürel ve tarihsel farklılıkları dikkate almanın önemini aydınlatır. Bazı hastalıklar kültürle ve yüzyıl içinde öyle değişir ki aslında neredeyse yüksek düzeyde toplumsal olarak kurgulanmış görünür; çağdaş örnekler, yeme bozukluklarını ve dikkat eksikliği bozukluklarını içerebilir. Ne var ki diğer koşullar zaman içinde ve kültürler boyunca makul ölçülerde istikrarlı görünür. Şizofreni bugünlerde neredeyse bütün toplumlarda görülmektedir ve onun şimdiki tanımı Almanya'da yüz yıl öncesinde yapılabilecek benzer tanımları temel alır. Manik-depresif hastalık da kültürler boyunca istikrarlı görülür ve en azından uzun süredir aynı biçimde tanımlanmıştır. Bu koşullara ilişkin temel kurgular, şizofreni vakasında sanrılar, manik depresif hastalık vakasında mani/mekankoli, insanlık tarihi içinde kadim Grek ve Roma kadar gerilere giderek tutarlı biçimde betimlenmiştir (bazı postmodernist tarihçilerin iddialarına rağmen).⁸ Bu koşullar toplumsal olarak kurgulanmış değildir.

Benim vardığım sonuç, psikolojik tarihin bu majör akıl hastalıkları –şizofreni ve manik-depresif hastalık (ya da bipolar bozukluk ve tekrarlayan ağır depresyon)– üzerinde odaklanması gerektiğidir. Bu alanlarda tarihçiler ve psikiyatrlar bilgiyi paylaşabilirler ve olguları hem verimli hem de doğru biçimde yorumlayabilirler.

Şimdi psikolojik tarih kavramına en yaygın itiraz olmasını beklediğim noktaya geliyoruz.

Çoğumuzun evrensel bir inancı vardır: Neden belirli bir

şekilde hissettiğimi ya da davrandığımı açıklayabildiğime göre, bu açıklamaların söz konusu duyguları ya da eylemleri de açıklaması gerekir. Bu durum özellikle psikiyatrik etiketler için geçerlidir: Neden depresyonda ya da manik olduğumu açıklayabiliyorsam, bu durumda depresyon ya da mani hastalıkları bende yoktur. Bir sebep öne sürmek her şeyi “normal” hale getirir. Tarihi aktörlerin eylemlerini açıklayan nedenlerin bulunabilmesi halinde tarihin psikiyatri olmadan da var olabileceği öne sürülebilir. Ancak (yanlış) sebepler vardır ve (doğru) *sebepler* vardır. Sebepler her zaman vardır; bütün tarih kitaplarının incelenmesi halinde, bir tarihçinin, “X’in neden Y’yi yaptığını gerçekten bilmiyoruz” dediği bir yere nadiren rastlanacağını düşünüyorum. Hayatta da böyledir. Kendimiz ya da başkaları hakkında neden o şekilde hissettiğimizi ya da davrandığımızı gerçekten bilmediğimizi kendimize ya da başkalarına itiraf ettiğimiz durumlar nadirdir. Daha sık olarak, makul tahminlerde bulunuruz; o zaman da gerçeklik açısından hata yapmış oluruz. Yahudi filozof Musa ibn Meymun, bir keresinde, kişi sadece “bilmiyorum” demeyi öğrense başarılı olur, demiştir.

Günlük psikiyatri çalışmasında hastalardan şu tipik sözleri işitirsiniz: “Doktor, ben hasta değilim, X yüzünden depresyona girdim” ya da “Ben bipolar değilim, Y yüzünden öyle davrandım.” Her hastanın yüzeysel sebeplerini kabul eden psikiyatr yetersizdir; bu yaklaşım benimsenmiş olsaydı, tıpta ya da psikolojide hiçbir mesleki eğitim gerekmezdi. Hatta beyninin iki yarımküresi ameliyatla ayrılmış epilepsi hastaları üzerinde yapılan araştırmalar (“bölünmüş beyin” araştırmaları⁹) sebepler tamamen saçma olduğunda bile insanların daima hissettikleri şeye dair sebepler bulduklarını gösterir. En geçerli yaklaşım, hastaların söylediklerini ne doğru olarak kabul etmek ne de onları gerçektışı olarak

reddetmek, daha ziyade her şeyi yarı-gerçek olarak görmek ve resmin bütün parçaları birleştirilene kadar sorgulamayı sürdürmektir.

Tarihçiler rutin olarak bir “sebeP” bulunabilmesi halinde akıl hastalığını kabul etmeyerek bu yaygın hatayı yaparlar. Mesela, tarihçi Stephen Ambrose, General Sherman hakkında şöyle yazar: “Manik-depresif hiçbir sebep olmadan bir ruh haline girer; Sherman’ı coşkun ya da depresyonlu hale getiren mükemmel nedenler vardı.”¹⁰ Bilimsel olarak bakıldığında bu tamamen yanlış bir ifadedir. Mani ve depresyon rutin biçimde hayat olayları tarafından tetiklenir (isterseniz buna “sebeP olur” da diyebilirsiniz). Bununla birlikte, basit biçimde mani ya da depresyonun hayat olaylarıyla gerçekleşmediğini ya da bunlarla azaltılabileceğini söylemek de yanlıştır. Binlerce kişide depresyonun genetik ve çevresel sebeplerini araştıran, on yıllarca süren mükemmel ikiz araştırmaları bunu kanıtlamıştır.¹¹

Martin Luther King hakkında yazdığım bölümü okuyan bazı psikiyatr meslektaşlar, psikiyatri bilgilerine rağmen, bu yaygın hatayı yaptılar. Bir meslektaş, King depresyon hastası “olduğu” için depresyonlu değildi, diyordu; her gün ölüm tehlikesiyle yaşamının aşırı stresinden ötürü depresyonluydu. Bu olabilir ya da King’de depresyon hastalığı da olabiliirdi ya da her ikisi de geçerli olabilir.

Bu sorun kolayca bir yana bırakılamaz: Filozof David Hume’un bu “nedensellik sorunu”nu keskin biçimde ortaya atmasından bu yana, son üç yüzyıldır filozofları çileden çıkaran derin bir ikilemdir.¹² X olur; sonra Y olur; X olur; sonra Y olur; X olur; sonra Y olur. Bir noktada, X, Y’ye *neden oluyor* sonucuna varırız. Fakat Hume’un işaret ettiğı gibi, bu “sebeP” fıkri sadece X ile Y’nin *sabit bağlaşıP* olduğı anlamına gelir. Bir gün Y, X’i izlemeyebilir ve sebeP varsayımımızın yanlış olduğı kanıtlanır. Fakat bunun olup olma-

yacağını bilemeyiz. Dolayısıyla bu süre içinde nedenselliği varsayınız. Özetle: Bir şeyin bir başka şeye neden olduğunu söylemek daima olasılıksal bir ifadedir; kişi asla yüzde yüz emin olamaz.

Bu durum bütün bilgi alanları, felsefe, bilim, psikiyatri ve tarih için geçerlidir.

Tarihçiler tarihi şahsiyetlere ilişkin her türlü psikolojik araştırmayı reddetme eğiliminde olmuşlardır; sık sık psikolojik yargılara çok çabuk, çok kolayca varıldığını öne sürerler. Ancak gene bu tarihçiler üstü kapalı biçimde, güçlü gerekçeler sağlamaksızın, normallığe ilişkin psikiyatrik yargıları varsayılan alternatif haline getirirler. Evrensel psikiyatrik normallik varsayımının sorgulanmaya değer olduğu; çoğu liderin daha geniş bağlamda akıl sağlığı açısından psikiyatrik anormalliklerini de dikkatli biçimde değerlendirme düşüncesinin önemli olduğu görülür.

Kabul etmek ve ele almak durumunda olduğumuz başka bir önemli sorun var. Bazı liderlerde akıl hastalığı olduğunu söylemek yeterli değildir; onlarda şirpençe, influenza ve hemeroid de olabilir. Önemli olan akıl hastalıklarının onların liderlik becerilerini nasıl etkilediğini ve bu etkilerin liderler olarak onlara yardımcı mı, yoksa engelleyici mi olduğunu göstermektir. Bu türden bir çaba kaçınılmaz biçimde psikoloji ve psikiyatriye (ve biyolojik olgulara) ilişkin bilgi durumumuzla sınırlanacaktır, fakat psikoloji ve psikiyatriyi yorumlarken kabul ettiğimiz bilim standartlarına bağlı kaldığımız sürece, bu psikolojik tarih türü herhangi bir başka tarih yorumu kadar başarılı olacaktır. Şunu unutmamalıyız ki tarihçi, en azından anlatsal tarih yazmaya çalışan biri, daima psikolojik tarihle uğraşır. Tarihçi liderlerin neden öyle yaptıklarını anlamaya çalışır; kişinin kendi ortamı içinde -aile, kültür, toplum- zihinsel oluşumunu belirlemeye

alışarak yapar bunu. Tarihii bir bakıma kendisini tarihi aktörün yerine koyar, içeriden empati kurmaya ya da anlamaya çalışır. Bu anlamda psikolojik tarih neredeyse bütün zamanları kapsar. Fakat bazı tarihi şahsiyetler zihinsel bakımdan hasta oldukları için, bu empatik prosedür her zaman işlemez. Bir şahsiyetin bizim gibi (muhtemelen) akıl sağlığı yerinde ve akılcı olması halinde, onu kolayca anlayamayız. Psikiyatri bilgisinin sadece yardımcı değil, gerekli olduğu yer burasıdır. Burası eski psikotarihin sona erdiği ve yeni bir psikolojik tarihin başlaması gereken yerdir.

Bununla birlikte, psikopatolojik bir durum ile bir liderlik becerisi arasındaki doğrudan ilişkiye dair yapılabilecek her çıkarımda daima bir belirsizlik unsuru olacaktır. Mesela Churchill'in depresyonunu Nazizm'e ilişkin gerçekçi değerlendirmesiyle ilişkilendirdiğim zaman, bu çıkarım doğrudan kanıtlanamaz. Churchill bir yerde şuna benzer bir şey söylemiş olsaydı bile, böyle bir çıkarımı kesin biçimde kanıtlayamazdık: "Hitler'in gerçek doğasını sizlerden daha iyi anladığımı düşünüyorum, çünkü bende ağır bir depresyon vardı ve bu dönemlerde dünyaya, özellikle onun gibi insanlara ilişkin önemli iğrrler kazandım."

Bu sorunun da uzun ve derin bir tarihi vardır. Filozoflar Hume ve nedensellik konusunda uykusuz kaldıkları sürece, bu konuda kıvranıp durmuşlardır. Bir kez Hume gibi olasılıkçı "sebepl" nosyonunu kabul ettiğimizde, bu türden sebep nosyonlarının bilginin bütün alanlarına aynı şekilde uygulanıp uygulanmayacağı amazıyla yüz yüze geliriz. Newton'ın elması yere düştüğünde ya da Einstein'ın atomları çarpıştığında "sebepl"ten söz etmek, Napolon'un Rusya'yı işgal etmesine neyin sebep olduğundan söz etmekle aynı şey midir? Fizikte ve tarihte, kimyada ve psikolojide "sebepl" aynı şey midir? Özetle, doğayı incelediğimiz zaman ile seven, nefret eden, inanan ve kuşkulananan insanları ince-

lediğimiz zaman yaptığımız şey aynı mıdır? Alman filozof Wilhelm Dilthey bütün hayatını bu soruyu sorarak ve yanıtını arayarak geçirdi.¹³ Ve onun yanıtları, derin olmakla birlikte, hâlâ genel kabul görmüş, hatta anlaşılmış bile değildir.

Bu soru, yanıtını genel inançlarımızda bulabileceğimiz basit bir soru değildir. Dilthey, bir çözüm önerir: “Sebepe”le kastettiğimiz şey, tarihte ve psikolojide, biyoloji ve fizikte olduğundan farklıdır. Bir örtüşme vardır: Bilimsel sebep kavramı –sayma, istatistik, kontrol vs.’yi kapsayan– insan psikolojisine kesinlikle uygulanabilir. Ve ben, bu kitap boyunca bu araştırma türünü kullandım. Fakat bu türden bilimsel standartlar insan tarihini ya da psikolojisini tam olarak açıklamaz. İnsanların kendi deneyimlerinden anlam çıkardıkları ve bu anlamların da onların eylemlerini etkilediği görülür. Tarihte ve psikolojide, olguları sadece “açıklamak” durumunda değiliz; insanların hissettiklerinin ve yaptıklarının anlamlarını “anlamak” zorundayız. “Nasıl”ı değil “neden”i bilmemiz gerekir.

Tarih, moleküler biyoloji değildir. Tarih, insanların güdülerinin ve niyetlerinin yorumlanmasını kapsar. Psikiyatri de insanların güdülerinin ve niyetlerinin yorumlanmasını gerektirir. Tarih ile psikiyatri arasında bu anlamda yegâne farklılık ölümlülük halidir: Psikiyatrlar yaşamakta olanı, tarihçiler ise ölmüş olanı, fakat her ikisi de aynı tarzda, inceleyer. Ortalama tarihçi, güdülerini sağduyu, akılcı yargı ve empatik sezgi temelinde yorumlamaya çalışır. Bütün bunları savunmak, mantıklı ve ikna edici bir akıl yürütme sağladığı sürece mümkündür. Aynı savunabilirlik, gene mantıklı ve ikna edici bir akıl yürütme sağladığı sürece psikopatoloji ve psikiyatrik araştırma temelinde güdülerini yorumlamaya çalışan psikolojik tarihçi için de geçerlidir. Kretschmer, 1931’de

tarihi şahsiyetleri her gün çevremizde görmemize rağmen, akıl hastalıklarının onlar için taşıdığı olumlu yönleri göz ardı ettiğimizi kaydetmişti: “Böylece pek çok dâhi adam istisnai olmanın en yüksek ayırt edici özelliği olarak delilik ve akıl hastalığıyla ödüllendirilen, biyografi yazarı onun önünde ellerini yukarı kaldırarak durur ve onu psikiyatrin tecavüzünden korur!”¹⁴ Meşru psikiyatrik kavramların, şimdiye kadar genellikle yapıldığı gibi tarihten silinmesinin neden gerekli olduğuna dair hiçbir doğal sebep yoktur.

Psikolojik tarihe yeni yaklaşım, en temelde, derin bir insan önyargısıyla karşı karşıya kalır: Akıl hastalığı lekesi. Bu yaklaşım benimsendiğinde, lekeleyici sezgilerimiz, tıpkı ırkçı ve cinsiyetçi sezgilerin geçmiş tarihçilerin kafasını karıştırması gibi, sürekli olarak bize başkaldırır. Psikolojik tarih bu yararı da sağlayabilir: Artık sadece karanlık ve yazgı niteliğinde –tamamen olumsuz, korkulması ve kaçınılması gereken ya da “toplumsal olarak kurgulanmış” bir şey– görülmeyen, fakat aynı zamanda zararları ve tehlikeleri inkâr edilmeksizin insanlığın en iyi bazı niteliklerinin de kaynağı olarak görülen akıl hastalığına ilişkin daha nesnel ve adil bir anlayışa doğru bizleri, bir toplum olarak yönlendirecek süreci başlatabilir.

TEŞEKKÜR

On yıl kadar önce Michael Fellman'ın General Sherman biyografisi bu projeye başlamamı sağladı. Yıllar sonra, Paige Williams'ın editoryal yardımıyla, *Atlanta* dergisinde Sherman hakkında bir makale yayımladım. Michael o zamandan beri benim için esaslı bir rehber, danışman ve dost oldu. Lincoln üzerine yazdığı eserle konuya ilişkin düşüncelerimi uyaran Joshua Shenk'in dostluğu da benim için çok yararlı oldu. Drew Western, kitap önerime çok yakından bir eleştirel yardım sağlayan temsilcisi Susan Arellano'yla tanışmamı sağladı. Yazarlar editörlerine her zaman derinden teşekkür ederler; bunun nedenini şimdi daha iyi anlıyorum. Eamon Dolan bana sadece kitabı yayınlama fırsatı sağlamakla kalmadı, taslağının hem içeriğine hem de üslubuna, duyarlı bir tutumla yol gösterdi; süreç içinde çok şey öğrendim.

Diğerleri belirli bölümlere ilişkin sorularıma yanıt verme, bölüm taslaklarını okuma ya da fikirleri paylaşma nezaketi gösterdiler: Lauren Alloy, Ross Baldessarini, Carl Bell, Ed Diener, Frederick Goodwin, Stephen Kinzer, Martin Kitchen, Howard Kushner, Ed Mendelowitz, Godehard Oepen, Rick Perlstein, Ronald Pies, Alvin Poussaint, Dean Keith Simonton, Shelley Taylor, Tom Wooten ve kayınavli-

dem Suzanne Hewitt. Özellikle Lord David Owen'a, benim için hayati olan fikirleri, verdiği cesaret ve örnek nedeniyle teşekkür ediyorum. Elizabeth Whitham, Niki Holtzman ve Sairah Thommi kaynakların düzenlenmesinde, Thommi ayrıca dipnotlar ve bibliyografya konusunda yardımcı oldu. Sergio Barroilhet, etkinliğine tanık olduğum ve yöneticileriyle tanışma imkânı bulduğum John F. Kennedy Başkanlık Kütüphanesi arşivlerinde araştırma yapmama yardımcı oldu. Bu projenin gelişmesine katkıda bulunan arkadaşlardan birini kaybettik: Dr. James Hegarty. Jim, Gettysburg caddelerinde bu fikirleri benimle konuşarak yürürdü ve sonuna kadar Churchill'in asla vazgeçmeme ilkesiyle yaşadı.

Kendisine en çok borçlu olduğum kişiye teşekkür etmek yetmez. Babam Dr. Kamal Ghaemi, miras olarak bana birbiriyle bağdaşmaz görünen şeyleri sevme duygusu bıraktı: Bir yanda tarih, siyaset ve felsefe; öte yanda tıp, bilim ve psikoloji. Bir grup aile bireyi de şükran duygularını hak ediyor: Özellikle annem Guity Kamali Ghaemi, merhum büyükbabama Mohammad Mehdi Kamali ve ağır akıl hastalığını ruh asaletiyle taşıyan, merhum halam Golnoush Kamali. Ailem –eşim Heather ve çocuklarım, Valentine ile Zane– bu kitabın bir fikir olarak oluşum sürecini yaşadılar; yol boyunca beni dinlediler, benimle konuştular ve güldüler. Heather bu projenin taşıdığı potansiyeli benden çok önce gördü ve devam etmem için beni sürekli cesaretlendirdi. Süreç içinde Valentine'in Barbie'lerinden ve Zane'in Lego'larından ve oyuncak asker birliklerinden oluşan bir yarım daire, Roscoe gibi, hoş bir yazı arkadaşlığı sağladı. Son ve eski bir borcum var. Emerson, bir öğretmen etkisinin nerede sona ereceğini asla bilmediğini söylerdi. On yıllar önce, Thomas Bott –McLean, Virginia'daki Churchill Road İlköğretim Okulu'nda altıncı sınıf öğretmenim– İç Savaş tarihine iliş-

kin bende bir merak uyandırdı, bu konuda yazdığım onlar-
ca ödevi alkışladı. Sonunda bu konuda yazmaya artık son
verebileceğimi söyledi. Asla son vermedim.

NOTLAR

EPIGRAFLAR

Aristoteles'ten alınan epigraflar: Cuadernos de Filologia Clásica, "The Paradox of Genius and Madness: Seneca and His Influence" 189-199 (Madrid: Editorial Complutense, 1992), çev. Anna Lydia Motto ve R. Clark. Jack Kerouac epigrafı Penguin Classics baskısından alınmıştır (New York, 2002), 5.

GİRİŞ: AKIL SAĞLIĞININ TERS YASASI

- 1 Michael Fellman, *Citizen Sherman: A Biography of William Tecumseh Sherman* (New York: Random House, 1995), 100.
- 2 A.g.e., 98.
- 3 *Citizen Sherman*.
- 4 Cesare Lombroso, *The Man of Genius* (New York: C. Scribner's Sons, 1891). Lombroso'nun eserini, daha sonra *The Problem of Genius*'la (New York: Macmillan, 1931) Wilhelm Lange-Eichbaum izledi. Lange-Eichbaum 14. bölümde tartıştığım konuyu, liderlerden çok taraftarların rolünü vurgulamıştı.
- 5 Francis Galton, *Hereditary Genius* (New York: D. Appleton & Co., 1870)
- 6 Juan Francisco Galvez, Sairah Thommi ve S. Nassir Ghaemi, "Positive Aspects of Mental Illness: A Review in Bipolar Disorder," *Journal of Affective Disorders* 128, no.3 (2011): 185-

190. Ayrıca bkz. Hagop S. Akiskal ve Kareen K. Akiskal, "In Search of Aristotle: Temperament, Human Nature, Melancholia, Creativity and Eminence," *Journal of Affective Disorders* 100 (2007): 1-6; Kay Jamison, *Touched with Fire: Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament* (New York: Free Press, 1996).
- 7 Sigmund Freud ve William C. Bullitt, *Woodrow Wilson: A Psychological Study* (Piscataway, NJ: Transaction, 1967), 197.
- 8 Ming Tsuang ve Mauricio Tohen, der., *Textbook in Psychiatric Epidemiology*, 2. baskı (New York: Wiley-Liss, 2002).
- 9 Frederick K. Goodwin ve Kay R. Jamison, *Manic-Depressive Illness*, 2. baskı (New York: Oxford University Press, 2007).
- 10 J. Meyers, der., *Robert Lowell: Interviews and Memoirs* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1988), 7.
- 11 Alexander Gilchrist ve Anne Burrows Gilchrist, *Life of William Blake* (New York: Macmillan, 1863), 94.
- 12 Ian Hamilton, *Robert Lowell: A Biography* (New York: Random House, 1982), 256. Bu, Lowell'ın biyografi yazarı Ian Hamilton'ın tanımladığı erken taslaklar temelinde, şiirin yayımlanmamış bir bölümüdür. Son şiire "Üç Ay Ayrılıktan Sonra Ev" denilir ve çocuklarından birinin doğumundan sonra, Lowell'ın yeni bebeğe olan özlemiyle McLean Hospital'ın psikiyatri bölümünde yatmasıyla ilgilidir. Lowell yayımlanacağı zaman şiirin son dizesini çıkardı. Belki de bu manik-depresif hastalığını anlamak ve kabul etmek için verdiği sürekli mücadeleyi gösteriyordu.
- 13 David S. Janowsky, Melitta Leff ve Richard S. Epstein, "Playing the Manic Game: Interpersonal Maneuvers of the Acutely Manic Patient," *Archives of General Psychiatry* 22, no. 3 (1970): 252-261.
- 14 Athanasios Koukopoulos ve S. N. Ghaemi, "The Primacy of Mania: A Reconsideration of Mood Disorders," *European Psychiatry* 24, (2009): 125-134.
- 15 A. Caspi ve P. A. Silva, "Temperamental Qualities at Age Three Predict Personality Traits in Young Adulthood," *Child Development* 66 (1995): 486-498.
- 16 Kretschmer'in klasik eserinde mizaçla ilgili içgörüler o za-

- mandan beri geçerli olmuş ve sayısız ampirik araştırmayla tekrarlanmıştır (fiziksel beden tipinin kişilikle ilişkisine dair görüşleri için aynı şeyin geçerli olmamasına rağmen). Ernst Kretschmer, *Physique and Character* (New York: Harcourt, Brace and Co., 1925). Hagop Akiskal ve Kareen Akiskal, "Cyclothymic, Hyperthymic, and Depressive Temperaments as Subaffective Variants of Mood Disorders," *American Psychiatric Press Review of Psychiatry*, c. 11, der. Allan Tasman, 43-62 (Washington, DC: American Psychiatric Press, 1992).
- 17 Ernst Kretschmer, *The Psychology of Men of Genius* (Londra: Kegan Paul; New York: Harcourt, Brace and Co., 1931), 13.

BÖLÜM 1: BİZDEN KORKMALARINI, DEHŞETE KAPILMALARINI SAĞLAYIN: SHERMAN

- 1 B. H. Liddell-Hart, *Sherman: Soldier, Realist, American* (New York: Da Capo, 1993).
- 2 John Marszalek, *Sherman: A Soldier's Passion for Order* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 2007), 447.
- 3 Lee W. Formwalt, "An American Historian North of the Border: A Conversation with Michael Fellman," *Organization of American Historians Newsletter* 36 (2008).
- 4 Michael Fellman, *The Making of Robert E. Lee* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2003).
- 5 Michael Fellman, *Citizen Sherman: A Biography of William Tecumseh Sherman* (New York: Random House, 1995).
- 6 Richard S. Mansfield ve Thomas V. Busse, *The Psychology of Creativity and Discovery* (Chicago: Nelson-Hall, 1981), 4.
- 7 A.g.e.
- 8 Kay R. Jamison, *Exuberance: The Passion for Life* (New York: Knopf, 2004), 150-151.
- 9 Dean Keith Simonton, *Greatness: Who Makes History and Why* (New York: Guilford, 1994), 80.
- 10 Tom Wootton, *Bipolar in Order* (Tiburon, CA: Bipolar Advantage Publishing, 2009).
- 11 Fellman, *Citizen Sherman*, 60-68.
- 12 A.g.e., 63.

- 13 A.g.e., 66.
- 14 A.g.e., 77-83.
- 15 Marszalek, *Sherman*, 135.
- 16 Fellman, *Citizen Sherman*, 95.
- 17 A.g.e., 96.
- 18 A.g.e., 96-97.
- 19 A.g.e., s. 98
- 20 A.g.e.
- 21 A.g.e., 106.
- 22 A.g.e., 100
- 23 A.g.e., 107
- 24 A.g.e., 117
- 25 A.g.e., 145.
- 26 A.g.e., 147-148.
- 27 R. W. Johnson, *A Soldier's Remniscences in Peace and War* (Philadelphia: J. B. Lippincott Co., 1886), 308.
- 28 Ulysses S. Grant, *Memoirs and Selected Letters* (New York: Literary Classics of the United States, 1990), 652-653.
- 29 Fellman, *Citizen Sherman*, 186.
- 30 William Tecumseh Sherman, *Memories of General William T. Sherman*'da tıpkıbasım, c. 2 (New York, 1875), 600-602.
- 31 Irwin Silber, der., *Songs of the Union* (Mineola, NY: Dover Publication, 1995), 15.
- 32 John George Nicolay ve John Hay, *Abraham Lincoln: A Memoir* (New York: The Century Company, 1890).
- 33 Fellman, *Citizen Sherman*, 180.
- 34 A.g.e., 182.
- 35 A.g.e., ix.
- 36 Lee Kennett, *Sherman: A Soldier's Life* (New York: HarperCollins, 2002), 257.
- 37 Sherman, *Memoirs*, 1008.
- 38 Fellman, *Citizen Sherman*, 224.
- 39 A.g.e., 231.
- 40 A.g.e., 232.
- 41 Michael Fellman, *The Making of Robert E. Lee*.

BÖLÜM 2: HARIL HARIL ÇALIŞMAK VE REKLAM YAPMAK: TURNER

- 1 Ted Turner, *Call Me Ted* (New York: Frand Central, 2008).
- 2 A.g.e., 4.
- 3 A.g.e., 4-5.
- 4 A.g.e., 37.
- 5 A.g.e., 259.
- 6 A.g.e., 329.
- 7 A.g.e., 56.
- 8 A.g.e., 56.
- 9 A.g.e., 56-57.
- 10 A.g.e., 263-264.
- 11 S. Nassir Ghaemi, Erica E. Boiman ve Frederick K. Goodwin, "Diagnosing Bipolar Disorder and the Effect of Antidepressants: A Naturalistic Study," *Journal of Clinical Psychiatry* 61 (2000): 804-808.
- 12 Jane Fonda, *My Life So Far* (New York: Random House, 2005).
- 13 1992'de bir *Time* makalesi şu bilgileri veriyordu: "Turner ölüm saplantısı hakkında açık yüreklilikle konuşabiliyorsa, bunun sebebi şu günlerde hayata dair kendisini daha iyi hissetmesidir. Temel sebeplerden biri ikinci eşi Janie'nin zorlayıcı tutumudur. Evliliklerini kurtarmayı uman Janie'nin ısrarıyla Turner 1985'te Atlantali bir psikiyatr olan Dr. Frank Pittman'la görüşmeye başladı. Pittman, Turner için iki önemli şey yaptı. Birincisi, onu genellikle manik-depresyon tedavisinde, yanı sıra siklotimik kişilik olarak bilinen hafif ruhsal dalgalanmaların tedavisinde kullanılan lityumla tanıştırdı. Turner'ın meslektaşları ve uğruna Janie'yi terk ettiği kadın, J. J. Ebaugh onun davranışlarında ansızın muazzam bir değişiklik gördüler. 'Daha önceleri çevresindeki insanlarda biraz korku yaratırdı, o dünyada bir sonraki evrede neler olacağını asla bilemezsiniz. Öfkeden kendini kaybetmek üzere olduğunu önceden asla anlayamazdınız. Çevresinde sürekli bir kaygının var olması bu yüzdendi,' der Ebaugh. 'Fakat lityum sayesinde mizacı arızasız hale geldi. Ted'inki bu mucizevi vakalardan biridir. Lityum bence zaten müthiş bir şeydir, fakat

- Ted'in özel durumunda lityum bir mucizedir.” Priscilla Pain-ton, “The Taming of Ted Turner,” *Time*, 6 Ocak 1992. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,974622-2,00.htm#ixzz1I1LwlHeh> (giriş 4 Nisan 2011).
- 14 Turner, *Call Me Ted*, 182.
 - 15 A.g.e., 194-197.
 - 16 A.g.e., 21.
 - 17 Shelley Taylor, kişisel e-posta iletişimi, 20 Ekim 2009.
 - 18 Arthur Koestler, *The Yogi and the Commissar, and Other Essays* (New York: Collier, 1961).
 - 19 “Right Honorable” Lord David Owen’ın, 25 Haziran 2009’da Liverpool, İngiltere’de İngiliz Nörologlar Derneği Yıllık Toplantısı’nda yaptığı “In Sickness and in Power: Hubris Syndrome and the Business World” başlıklı konuşma, yazılı metin, 13. 14. bölümde göreceğimiz gibi, Owen zayıf liderliğin bir “hubris sendromu”ndan mustarip olduğunu düşünür. Bu durumda lider gerçeklikle temasını giderek keser ve zararlı kararlar alır. Bence bu sonuç zihinsel olarak sağlıklı “normal” liderde, zihinsel olarak anormal lidere kıyasla daha fazla görülür.

BÖLÜM 3: YAZI GELİRSE KAZANIRIM, TURA GELİRSE ŞANS

- 1 L. B. Alloy ve L. Y. Abramson, “Judgement of Contingency in Depressed and Nondepressed Students: Sadder but Wiser?” *Journal of Experimental Psychology* 108 (1979): 441-485.
- 2 Ellen J. Langer ve Jane Roth, “Heads I Win, Tails It’s Chance: The Illusion of Control as a Function of the Sequence of Outcomes in a Purely Chance Task,” *Journal of Personality and Social Psychology* 32 (1975): 951-955.
- 3 Shelley E. Taylor ve David A. Armor, “Positive Illusions and Coping with Adversity,” *Journal of Personality* 64 (1996): 873-898.
- 4 Robert A. Cummins ve Helen Nistico, “Maintaining Life Sa-

tisfaction: The Role of Positive Cognitive Bias,” *Journal of Happiness Studies* 3 (2002): 37-69.

BÖLÜM 4: BOŞLUKTAN ÇIKIŞ: CHURCHILL

- 1 John Pearson, *The Private Lives of Winston Churchill* (New York: Simon and Schuster, 1991), 68.
- 2 A.g.e., 130. “Mrs. Diana Churchill ‘Suicided,’” *The Age* (Melbourne, Avustralya), 5 Ekim 1963, <http://news.google.com/newspaper?id=wVRAAAAIBAJ&sjid=EJUDAAAIBAJ&pg=5979,4123402> (giriş 26 Şubat 2011).
- 3 Baron Charles McMoran Wilson Moran, *Churchill: The Struggle for Survival, 1940-1965* (Boston: Houghton Mifflin, 1966), 179.
- 4 A.g.e.
- 5 A.g.e., 309.
- 6 William Manchester, *The Last Lion: Winston Spencer Churchill; Visions of Glory, 1874-1932* (New York: Little, Brown, 1983), 24.
- 7 David Owen, *In Sickness and in Power: Illnesses in Heads of Government During the Last 100 Years* (Westport, CT: Praeger, 2008), 41.
- 8 Anthony Storr, *Churchill's Black Dog, Kafka's Mice* (New York: Ballantine, 1990). W. Russell Brain, “Encounters with Winston Churchill,” *Medical History* 44 (2000); 3-20. Owen, *In Sickness and in Power*.
- 9 Brain, “Encounters with Winston Churchill.”
- 10 Alıntı, Lord David Owen, “Winston Churchill and Franklin Roosevelt: Did Their Health Problems Impair Their Effectiveness as World Leaders?” Churchill Konuşmaları Dizisi, Churchill Museum and Cabinet War Rooms, 5 Mayıs 2009, yazılı metin, 9.
- 11 Frances Perkins, *The Roosevelt I Knew* (New York: Viking Press, 1946), 383.
- 12 Pearson, *The Private Lives of Winston Churchill*. Moran, *Churchill*. Martin Gilbert, *In Search of Churchill* (New York: Wiley, 1994).

- 13 John Harvey, *The War Diaries of Oliver Harvey* (London: Collins, 1978), 274.
- 14 Owen, *In Sickness and in Power*, 42.
- 15 Pearson, *The Private Lives of Winston Churchill*, 416.
- 16 Storr, *Churchill's Black Dog*, 19.
- 17 Richard Lovell, "Lord Moran's Prescriptions for Churchill," *British Medical Journal* 310 (1995): 1537.
- 18 Chris Wrigley, *Winston Churchill: A Biographical Companion* (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2002), 13.
- 19 www.winstonchurchill.org (giriş: 16 Aralık 2010).
- 20 Winston Churchill, Dr. Otto C. Pickhardt'la yazışma, Ocak 1932, http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=5382265 (giriş: 26 Şubat 2011).
- 21 Storr, *Churchill's Black Dog*, 4-5.
- 22 Lynne Olson, *Troublesome Young Men: The Rebels Who Brought Churchill to Power and Helped Save England* (New York: Macmillan, 2008), 67-69.
- 23 A.g.e., 68.
- 24 A.g.e., 69.
- 25 A.g.e., 66.
- 26 Martin Gilbert, *Winston Churchill: The Wilderness Years* (Boston: Houghton Mifflin, 1984), 155.
- 27 Robert C. Self, *Neville Chamberlain: A Biography* (Farnham, UK: Ashgate, 2006), 573.
- 28 Gilbert, *Winston Churchill*, 234.
- 29 Storr, *Churchill's Black Dog*, 16.

BÖLÜM 5: İKİSİ DE AYNI İNCİLİ OKUR: LINCOLN

- 1 Joshua Wolf Shenk, *Lincoln's Melancholy* (Boston: Houghton Mifflin, 2005).
- 2 A.g.e., 56.
- 3 A.g.e., 19.
- 4 A.g.e., 22.
- 5 A.g.e. 12.
- 6 A.g.e., 12-13
- 7 A.g.e., çeşitli yerlerde.

- 8 A.g.e., 57.
- 9 A.g.e., 58.
- 10 A.g.e., 59.
- 11 A.g.e., 62.
- 12 A.g.e., 23.
- 13 Sean Wilentz, der., *The Best American History Essays on Lincoln* (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 139.
- 14 A.g.e., 219.
- 15 A.g.e. 76.
- 16 A.g.e., 80.
- 17 A.g.e., 79.
- 18 A.g.e., 81.
- 19 Lincoln'ın ikinci dönem konuşması, özgün elyazmasından, <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=38&page=transcript> (giriş: 26 Şubat 2011)
- 20 William L. Richter, "James Longstreet: From Rebel to Scalawag," *Louisiana History: The Journal of the Louisiana Historical Association* 11 (1970): 215-230.

BÖLÜM 6: DUVARDAKİ AYNA NÖRON

- 1 E. B. Titchener, *Lectures on Experimental Psychology of the Thought Processes* (New York: Macmillan, 1909).
- 2 Karl Jaspers, *General Psychopathology* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1997).
- 3 T. R. Insel ve L. E. Shapiro, "Oxytocin Receptor Distribution Reflects Social Organization in Monogamous and Polygamous Voles," *Proceedings of the National Academy of Sciences USA* 89 (1992): 5981-5985.
- 4 V. Gallese ve A. Goldman, "Mirror Neurons and the Simulation Theory of Mind-Reading," *Trends in Cognitive Sciences* 2 (1998): 493-501.
- 5 Gene PET taraması kullanan bir İngiliz araştırması iki koşul sağladı: Ya araştırma denegi elinin üzerindeki bir elektrottan acı veren bir uyarı alıyor ya da aynı acı veren elektrik uyarısı denegin hemen karşısında oturan kişiye veriliyordu. Denegin kendi acı deneyimiyle daha aktif hale gelen beyin bölgeleri,

- somatosensori korteks (nöronlar doğrudan eldeki acı reseptörlerine bağlıydı), yanı sıra insulanın ayna nöronları ve singulat girus oldu. Karşısındakinin acı uyarımını gözlemlediği zaman, denegin beyin aktivitesi aynı ayna nöron bölgelerinde (insula ve singulat girus) arttı, fakat somatosensori kortekste bir değişiklik olmadı. T. Singer ve diğerleri, "Emphaty for Pain Involves the Affective but Not the Sensory Components of Pain," *Science* 303 (2004): 1157-1162.
- 6 S. G. Shamay-Tsoory, "Emphatic Processing: Its Cognitive and Affective Dimensions and Neuroanatomical Basis," 216-232 ve C. D. Batson, "These Things Called Emphaty: Eight Related but Distinct Phenomena," 3-16, her ikisi için bk. Jean Decety ve William Ickles, der., *The Social Neuroscience of Emphaty* (Cambridge, MA: MIT Press, 2009).
 - 7 Albert Mehrabian ve Susan R. Ferris, "Inference of Attitudes from Nonverbal Communication in Two Channels," *Journal of Consulting Psychology* 31 (1967): 248-252.
 - 8 L. E. O'Connor ve diğerleri, "Guilt, Fear, Submission, and Emphaty in Depression," *Journal of Affective Disorders* 71 (2002): 19-27.
 - 9 E. Knott ve L. M. Range, "Does Suicidal History Enhance Acceptance of Other Suicidal Individuals?" *Suicide and Life-Threatening Behavior* 31 (2001): 397-404.
 - 10 D. D. Burns ve S. Nolen-Hoeksema, "Therapeutic Emphaty and Recovery from Depression in Cognitive-Behavioral Therapy: A Structural Equation Model," *Journal of Consulting Clinical Psychology* 60 (1992): 441-449.

BÖLÜM 7: MAHATMALARIN ÜZÜNTÜLERİ: GANDİ

- 1 Erik H. Erikson, *Gandhi's Truth: On the Origins of Militant Nonviolence* (New York: Norton, 1969), 153-158. Erikson'ın çözümlemesi burada sunulandan daha kapsamlıyken, Gandi'nin depresyonuyla asla uğraşmaz.
- 2 Karen E. James, "From Mohandas to Mahatma: The Spiritual Metamorphosis of Gandhi," *Essays in History* 28 (1984):5-20, <http://www.lib.virginia.edu/area-studies/SouthAsia/gandhi.html>.

- 3 A.g.e.
- 4 Erikson, *Gandhi's Truth*, 99.
- 5 Mohandas K. Gandhi, *Autobiography: The Story of My Experiments with Truth* (New York: Dover, 1983 [1948]), 22-23. [Türkçe baskı Gandhi, *Bir Özyaşam: Hakikatin Peşinde Başımdan Geçenler*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Alfa, 2016), 46-47.]
- 6 A.g.e., 23. [Türkçe baskı a.g.e., 48.]
- 7 Ronald C. Kessler, Guilherme Borges ve Ellen E. Walters, "Prevalence of and Risk Factors for Lifetime Suicide Attempts in the National Comorbidity Survey," *Archives of General Psychiatry* 56 (1999): 617-626. David M. Fergusson ve Michael T. Lynskey, "Childhood Circumstances, Adolescent Adjustment, and Suicide Attempts in a New Zealand Birth Cohort," *Journal of Child and Adolescent Psychiatry* 34 (1995): 612-622.
- 8 David Shaffer, Madelyn S. Gould, Prudence Fisher, Paul Trautman, Donna Moreau, Marjorie Kleinman ve Michael Flory, "Psychiatric Diagnosis in Child and Adolescent Suicide," *Archives of General Psychiatry* 53 (1996): 339-348. Fergusson ve diğerleri, "Childhood Circumstances."
- 9 Yetersiz ve tartışmalı bulgular temelinde, Gandhi'nin temel mizacının siklotimiden ibaret olması da mümkündür. Bazı gözlemciler Gandhi'nin zaman zaman yüksek bir enerji gösterdiğini söylerler, uzun ve hızlı yürüyüşleri örnek gösterirler (Fischer, *Gandhi: His Life and Message for the World*, 1954). Olası hipercinsellikle ilgili bazı bulgular da vardır: Mesela, otobiyografisinde Gandhi ilk evliliği için çok yüksek oranda libido betimler; babası öldüğü sırada eşiyle cinsel ilişkiye girdiği için yaşadığı suçluluk duygusunu betimler. Dürtülerini babasının ölüm döşeginin başında duramayacak ölçüde denetleyemediğini hissetmişti. Freud bir keresinde büyük bir yasaklamanın genellikle derin bir içgüdüsel dürtüyü yansıttığına işaret etmişti. Bu anlamda Gandhi'nin daha sonraları bekârlığa yaptığı vurgu güçlü bir cinsel dürtüyü yansıtmış olabilir. Sonraki hayatında, Gandhi'nin genç yeğeniyle birlikte uyuması çevresinde tartışmalara yol açmıştı. Hatta bazı yar-

dımcıları bu skandal nedeniyle onu terk ettiler. Gandhi ise sadece bekârlık yeminini test ettiğini, cinsel ilişkiye girmeyip sadece uyduğunu önde sürdü. Bu anlaşmazlık ve iddiaların doğru olması halinde, söz konusu olan davranışlar saf distimi ile tutarlı değildir; fakat siklotimik mizacı daha muhtemel hale getiren yüksek enerji ve hipercinsellik dönemlerini yansıtabilir. Bu iddiaların geçerliliği bana yeterince açık görünmediği için metnin içinde teşhise yer vermedim. Gandhi en azından distimik mizaçlıydı sonucuna varıyorum, fakat bunun yerine siklotimik mizaçlı olması da mümkündür. Bal Ram Nanda, *Gandhi and His Critics* (New York: Oxford University Press, 1994), 14-17. Jad Adams, *Gandhi: Naked Ambition* (Londra: Quercus Publishing, 2011).

- 10 Gandhi, *Autobiography*, 17. [Türkçe baskı Gandhi, *Bir Özyaşam*, 39].
- 11 A.g.e., 55. [Türkçe baskı, a.g.e., 88]
- 12 A.g.e., 407-408.
- 13 Chandulal Bhagubhai Dalal, *Harilal Gandhi: A Life* (Chennai, Hindistan: Orient Longman, 2007).
- 14 Louis Fischer, *The Essential Gandhi* (New York: Vintage, 1983), 192-193.
- 15 A.g.e., 253.
- 16 A.g.e., 255-256.
- 17 Richard Grenier, "The Gandhi Nobody Knows," *Commentary*, Mart 1983, 59-72.
- 18 A.g.e.
- 19 Bu bakış açısı, daha sonra Erik Erikson tarafından 1960'larda Kara Panter Partisi'nin kurucusu ve King'in şiddet kullanmama tutumunu eleştiren Huey P. Newton'la yaptığı bir konuşmada tekrarlandı. Erik H. Erikson ve Huey P. Newton, *In Search of Common Ground* (New York: Norton, 1973).
- 20 Belgeler için bkz. http://www.oocities.org/sadna_gupta/Extra6A_1940to43offersofJinnahPMship.html (giriş: 26 Şubat 2011).
- 21 Bal Ram Nanda, *Gandhi and His Critics* (New York: Oxford University Press, 1994), 109.
- 22 Fischer, *The Essential Gandhi*, 355-356.

- 23 Arthur Koestler, *The Yogi and the Commissar, and Other Essays* (New York Collier, 1961), 267.
- 24 A.g.e., 266.
- 25 Fischer, *The Essential Gandhi*, 362.
- 26 Gandhi, *Autobiography*, 215.
- 27 Fischer, *The Essential Gandhi*, 368.

BÖLÜM 8: AMERİKAN RUHU İÇİN PSİKİYATRİ: KING

- 1 Lerone Bennett, *What Manner of Man: A Biography of Martin Luther King Jr* (Chicago: Johnson Publishing Company, 1964), 3-4.
- 2 Vijay Prashad, "PropaGandhi Ahimsa in Black America," *Little India*, 2002, <http://www.littleindia.com/march2002/Propa-Gandhi%20Ahimsa%20in%20in%20Black%20America.htm> (giriş: 17 Ocak 2011).
- 3 William Edward Burghardt DuBois, *W. E. B. DuBois: A Reader* (New York: Macmillan, 1995), 92.
- 4 A.g.e.
- 5 Clayborne Carson, der., *The Autobiography of Martin Luther King Jr* (New York: Warner Books, 1991).
- 6 bkz. <http://www.time.com/time/subscriber/personoftheyear/archive/stories/1963.html> (giriş: 3 Eylül 2010).
- 7 Bennett, *What Manner of Man*, 18.
- 8 Jesse Jackson, sözlü mülakat: http://www.thehistorymakers.com/programs/dvl/files/Jackson_Jessef.html (giriş: 17 Ocak 2011).
- 9 Vincent Harding, *Martin Luther King: The Inconvenient Hero* (Maryknoll, NY: Orbis Books, 1996).
- 10 Stephen B. Oates, *Let the Trumpet Sound: A Life of Martin Luther King, Jr.* (New York: Harper and Row, 1982), 440.
- 11 A.g.e., 444-445.
- 12 Yazarın Alvin Pouissant'le söyleşisi, Boston, 29 Ocak 2010.
- 13 David Garrow, *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference* (New York: HarperCollins, 2004), 125.
- 14 Yazarın Alvin Poussaint'le söyleşisi, 29 Ocak 2010.

- 15 Oates, *Let the Trumpet Sound*, 440.
- 16 The King Papers Project, Stanford University, http://mlk-kpp01.stanford.edu/primarydocuments/Vol4/27-Oct-1957_InterviewByAgronsky.pdf (giriş: 3 Eylül 2010).
- 17 Andrew Young, *A Way Out of No Way* (Nashville: Thomas Nelson, 1994), 63.
- 18 Les Carpenter, "A Father's Shadow: A Civil Rights Hero and the Daughter He Abused," *Washington Post Magazine*, 27 Mayıs 2008, bkz. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/discussion/2008/05/22/DI2008052202148.html> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 19 Yazarın, Alvin Poussaint'le söyleşisi.
- 20 Martin Luther King, *Strenght to Love* ((Minneapolis: Fortress Press, 1977), 52.
- 21 Bennett, *What Manner of Man*, 210-211.
- 22 Yazarın Alvin Poussaint'le söyleşisi.
- 23 Krishnalal Shridharani, *War Without Violence: A Study of Gandhi's Method and Its Accomplishments* (New York: Harcourt, Brace and Co., 1938).
- 24 <http://www.mkgandhi.org/nonviolence/phil8.htm> (giriş: 3 Eylül 2010).
- 25 http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/non_agression_procedures_to_interracial_harmony/ (giriş: 3 Eylül 2010).
- 26 Martin Agronsky'e verdiği 1957 tarihli röportajdan:
[Agronsky:] Dr. King, Gandi şiddet kullanmama tekniğini dramatize ediyor ve tanımlıyordu. Fakat aynı zamanda korkuya yegâne alternatifin şiddet olduğunu söylüyordu. Demek ki başka alternatifin olmaması halinde şiddeti seçecekti. Gandi'nin bu görüşüne katılıyor musunuz, yoksa her şart altında şiddeti onaylamıyor musunuz?
[King:] Bu noktada Gandi'yi biraz yorumlamak gerektiği kanısındayım. Onun şiddeti öngördüğünü, bir alternatif olarak öngördüğünü sanmıyorum. Çok yaygın bir yanılgıyı vurguladığını, daha doğrusu onu çürütmeye çalıştığını sanıyorum. Yani, şiddete başvurmama yöntemini kullanan kişiler aslında zayıf olanlar, şiddet silahlarına sahip olmayan kişiler, korku

içinde olan kişilerdir. Gandhi'nin reddetmeye çalıştığı şeyin bu olduğunu düşünüyorum. Şimdi, bu örnekte, Gandhi'yi onaylarım. Şiddet tek alternatifse, korkuya tek alternatif şiddet, şiddete tek alternatif de korkuysa, savaş derim. Fakat bu tek alternatif değildir.

King Papers Project, Stanford University, http://mlk-kpp01.stanford.edu/primarydocuments/Vol4/27-Oct-1957_InterviewByAgronsky.pdf (giriş: 3 Eylül 2010).

- 27 Alvin Poussaint, "A Negro Psychiatrist Explains the Negro Psyche," *New York Times Magazine*, 20 Ağustos 1967.
- 28 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth* (New York: Grove Press, 1965).
- 29 Poussaint, "A Negro Psychiatrist Explains the Negro Psyche."
- 30 Alvin Poussaint'le yapılan söyleşi, 29 Ocak 2010.
- 31 Yıllar sonra Gandhi hakkında itinalı bir araştırma yayımlayan Erik Erikson, Kara Panter Lideri Huey Newton'ın liderlik fikirlerini anlamaya çalışırken bu bağlantıyı kurmuştu. Erikson şöyle yazmıştı: "Şiddet ile şiddete başvurmama arasında sorunu incelemeyenlerin nadiren dikkate aldıkları bir ilişki vardır... [Gandhi'nin] görüşü... şiddet kullanmamanın kişinin asla başvurmamak durumunda olduğu şiddetten tam yokluğu değil, kişinin kullanmayı gayet iyi bildiği askeri taktiklerin reddedilmesi anlamını taşır. Bu durumda, anlamlı karşı çıkış keyfi şiddete karşı şiddet kullanmama değil, disiplinli şiddet kullanmaya karşı disiplinli şiddet kullanmamadır." Erik H. Erikson ve Huey P. Newton, *In Search of Common Ground* (New York: Norton, 1973), 49-50.
- 32 Oates, *Let the Trumpet Sound*, 274.
- 33 King, *Strenght to Love*, 21.
- 34 Bkz. iTunes: <http://deimos3.apple.com/WebObjects/Core.woa/Browse/new.duke.edu.1293697282.01293697292.1874801640?i=1201849001> (giriş: 15 Temmuz 2010).

BÖLÜM 9: DAHA GÜÇLÜ

- 1 Ann Masten, "Ordinary Magic: Resilience Processes in Development," *American Psychologist* 56 (2001): 227-238.

- 2 Michael Rutter, "Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding," *Annals of the New York Academy of Sciences* 1094 (2006): 1-12.
- 3 Helen Swick Perris, *Psychiatrist of America: The Life of Harry Stack Sullivan* (Cambridge, MA: Belknap Press, 1982). M. S. Allen, "Sullivan's Closet: A Reappraisal of Harry Stack Sullivan's Life and His Pioneering Role in American Psychiatry," *Journal of Homosexuality* 29 (1995): 1-18.
- 4 Ben Shephard, *A War of Nerves: Soldiers and Psychiatrists in the Twentieth Century* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000), 199.
- 5 A.g.e., 201.
- 6 A.g.e., 202.
- 7 Paul McHugh, *The Mind Has Mountains* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2006).
- 8 Edward Shorter, *From Paralysis to Fatigue: A History of Psychosomatic Illness in the Modern Era* (New York: Free Press, 1992).
- 9 Ronald C. Kessler, Amanda Sonnega, Evelyn Bromet, Michael Hughes, ve diğeri, "Posttraumatic Stress Disorder in the National Comorbidity Survey," *Archives of General Psychiatry* 52 (1995): 1048-1060.

Yukarıdaki araştırma en kapsamlı ve en kesin ABD psikiyatrik teşhis araştırmasıdır. Hayat boyu PTSS oranının %7,8 olduğunu, kadınlarda bu oranın iki kat fazla olduğunu (erkeklerde %5'e karşılık %10) belgelemiştir. Fiziksel ve cinsel istismarın yanı sıra başka travmalar da (cinayet, savaş, büyük araba kazası) dahil edildiğinde, Amerikan nüfusunun yaklaşık yarısı bir majör travmatik olay yaşamıştır (erkeklerin %60,7'si ve kadınların % 51,2'si). Majör travma geçirenlerin yaklaşık olarak sadece %10'u daha sonra PTSS geliştirmiştir.

Bunlar ortalamalardır. Çocukluk döneminde tekrarlayan şiddetli cinsel taciz (bir kez olanın aksine) durumunda PTSS oranı artar. 11 Eylül 2001'in ardından, New York'ta genel PTSS %6-8 kadardı; fakat kişiler saldırı sırasında yaralanmışlarsa, oran %26'ydı. Vietnam savaşıma katılan askerler arasında, kronik PTSS %9 oranında görülür; en ön safta savaşan-

lar için bu oran %28'dir. Yapılan araştırmalar, en ağır travma durumlarında bile, her örneklemin üçte birinden daha fazlasında tam PTSB olduğunu gösterir. Tam tanımı karşılamayan hafif ("eşikaltı") PTSB sadece küçük bir azınlıkta görülür. Mesela, 11 Eylül 2001'den sonra, sendromal PTSB nüfusun %6-8'inde, eşikaltı PTSB belirtileri ise %17'sinde bulundu. (S. Galea ve diğerleri, "Psychological Sequelae of the September 11 Terrorist Attacks in New York City," *New England Journal of Medicine* 346 [2002]: 982-987.) Özetle, tipik travmalar da, en ağır koşullar altında bile insanların en azından üçte biri hiçbir PTSB belirtisi göstermez. (G. A. Bonanno ve A. D. Mancini, "The Human Capacity to Thrive in the Face of Potential Trauma," *Pediatrics* 121 [2008]: 369-375.)

Mutlak insan travması olan ölümden de aynısı geçerlidir. Her birimiz sevilen kişilerin ölümüyle ve sonunda kendi ölümü-müzle yüzleşmek durumundayız. Sevilen kişinin ölümünden sonra duyulan keder evrensel bir insan deneyimidir. Ne var ki kronik keder –uzun süreli depresyon ve PTSB benzeri belirtileri kapsayan ağır bir keder– insanların ancak %10'unda olur. (W. Middleton, P. Burnett, B. Raphael ve N. Martinek, "The Bereavement Response: A Cluster Analysis," *British Journal of Psychiatry* 169 [1996]: 167-171.) Bir ölüm beklenmedik ve özellikle acı verici olduğunda bile, kronik PTSB benzeri keder çoğu insanda görülmez.

- 10 George A. Bonanno, "Loss, Trauma, and Human Resilience," *American Psychologist* 59 (2004): 20-28.
- 11 Bu Freud'un ilk hastasının ünlü "konuşma tedavisi" dediği şeydir – Freudcu dogmanın bir örneği. İçimizde, bazıları çocukluk travmalarıyla ilişkili olan her türlü bilinçdışı duygu vardır; güncel nevrozlarımız, anksiyetelerimiz ve depresif semptomlarımız baskılanmış bilinçdışı duygulardan akıp gelir. Bu görüş tartışmasız değildir: Feministler daha sonra, erkek egemen bir Victoria dünyasında genç kızlara yapılan cinsel tacizi açığa çıkarmanın korkutucu sonuçlarını bahane ederek baskılama teorisini baskıladığı iddiasıyla Freud'a saldırdılar; bazıları da baskılama kavramını bir kurgu olarak gördüler ve bunun psikoterapistler tarafından kendi ideoloji-

- lerine uygun biçimde önerildiğini öne sürdüler (gerçekten de bu yaklaşım bazen uzaydan gelen yaratıkların cinsel tacizine ilişkin teorideki gibi fantastik boyutlara ulaşır). Baskılanan anı tartışması, muhtemelen haksız suçlamalarla hukuk davalarına ve sanrılara yol açmıştır ve bazı meşru davalarda da bunlar kanıtlanamadığı için göz ardı edilmiştir.
- 12 P. B. Sutker ve diğerleri, "War Zone Stress, Personal Resources, and PTSD in Persian Gulf War Returnees," *Journal of Abnormal Psychology* 104 (1995): 444-452.
 - 13 Michael Rutter, "Resilience in the Face of Adversity: Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder," *British Journal of Psychiatry* 147 (1985): 598-611.
 - 14 Masten, "Ordinary Magic: Resilience Processes in Development."
 - 15 K. A. Lee, G. E. Vaillant, W. C. Torrey ve G. H. Elder, "A 50-Year Prospective Study of the Psychological Sequelae of World War II Combat," *American Journal of Psychiatry* 152 (1995): 516-522.
 - 16 Stephan Collishaw ve diğerleri, "Resilience to Adult Psychopathology Following Childhood Maltreatment" *Child Abuse and Neglect* 31 (2007): 211-229.
 - 17 Dean Keith Simonton, *Greatness: Who Makes History and Why* (New York: Guilford, 1994).
 - 18 A. Caspi ve P. A. Silva, "Temperamental Qualities at Age Three Predict Personality Traits in Young Adulthood," *Child Development* 66 (1995): 486-498.
 - 19 Lee ve diğerleri, "A 50-Year Prospective Study."
 - 20 V. S. Yastrebov, "PTSD After-effects of Terrorist Attack Victims," *The Integration and Management of Traumatized People After Terrorist Attacks*, der. S. Begec, 100-107 (Amsterdam: IOS Press, 2007).
 - 21 Barbara L. Frederickson, Michael M. Tugade, Christian E. Waugh ve Gregory R. Larkin, "What Good Are Positive Emotions in Crisis? A Prospective Study of Resilience and Emotions Following the Terrorist Attacks on the United States on September 11th, 2001," *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (2003): 365-376.
 - 22 Bonanno, "Loss, Trauma, and Human Resilience."

- 23 Kenneth Kendler ve Carol Prescott, *Genes, Environment and Psychopathology* (New York: Guilford, 2006).
- 24 George Vaillant, *Adaptation to Life* (Boston: Little, Brown, 1977).
- 25 Rutter, "Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding."
- 26 Mark H. Pollack ve diğerkleri, "Persistent Posttraumatic Stress Disorder Following September 11 in Patients with Bipolar Disorder," *Journal of Clinical Psychiatry* 67 (2006): 394-399.
- 27 M. D. Seery, E. A. Holman ve R. C. Silver, "Whatever Does Not Kill Us: Cumulative Lifetime Adversity, Vulnerability, and Resilience," *Journal of Personality and Social Psychology* 99 (2010): 1025-1041.
- 28 Allison S. Troy, Frank H. Wilhelm, Amanda J. Shallcross ve Iris B. Mauss, "Seeing the Silver Lining: Cognitive Reappraisal Ability Moderates the Relationship Between Stress and Depressive Symptoms," *Emotion* 10 (2010): 783-795.
- 29 Rutter, "Implications of Resilience Concepts."

BÖLÜM 10: BİRİNCİ SINIF BİR MİZAÇ: ROOSEVELT

- 1 Alexander Woollcott, "Get Down, You Fool," *Atlantic Monthly* 161 (1938): 169-173.
- 2 G. Edward White, *Justice Oliver Wendell Holmes: Law and the Inner Self* (New York: Oxford University Press, 1995), 470.
- 3 Danışman, Holmes'un FDR'yi kastettiği kanısındaydı ve bu yerleşik görüştür; fakat bazı tarihçiler şimdilerde ifadenin Theodore Roosevelt'e yönelik olduğunu iddia ediyorlar. Paul Boller, *Not So! Popular Myths About Americans from Columbus to Clinton* (New York: Oxford University Press, 1996), 102-103. Bu ifade çeşitli bileşimlerle tekrarlanmıştır: "İkinci sınıf zihin," "ikinci planda zihin," "birinci sınıf mizaç" gibi. En sık alıntı yapılan özgün kullanımın metindeki gibi olduğu görülür ve özgün kaynak, bu sözü daha sonra sözlü olarak aktaran danışman Thomas Corcoran'dır.
- 4 Daha ileride hipertimi belirtisine ilişkin bulguları betimliyorum, fakat araştırmamda tam manik epizotlara ya da klinik

depresif epizotlara rastlamadım. En yakın olası klinik depresyon bulgusu FDR'nin hayatının sonuna doğru, yıllarca ağır yüksek tansiyondan mustarip olduğu sırada, ağır bir felçle ölmek üzere olduğu sırada ortaya çıkar. FBI için psikiyatrik danışmanlık yapan Alen Salerian, Roosevelt'in 1945'te, Yalta Konferansı sırasında klinik anlamda depresyonda olabileceğini öne sürmüştür. David Owen, dönemin tıbbi kayıtlarını incelerken, bu izlenimi doğrulayamadı. Her durumda, o dönemde Roosevelt'in serebrovasküler hastalığının depresyona atfedilmesi en yüksek olasılıktır. O dönemden sonrasına dair hayatı boyunca bir ön depresif epizotlar örüntüsüne dair hiçbir bulgu yoktur. David Owen, *In Sickness and in Power: Illness in Heads of Government During the Last 100 Years* (Westport, CT: Praeger, 2008), 47.

- 5 John Gunther, *Roosevelt in Retrospect* (New York: Harper and Brothers, 1950), 23.
- 6 A.g.e., 24-28.
- 7 A.g.e., 55.
- 8 A.g.e.
- 9 A.g.e.
- 10 A.g.e., 56.
- 11 A.g.e., 31.
- 12 A.g.e., 56.
- 13 A.g.e., 139.
- 14 Marion Elizabeth Rodgers, *Mencken: The American Iconoclast* (New York: Oxford University Press, 2005), 434.
- 15 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 8.
- 16 A.g.e., 32.
- 17 A.g.e., 33.
- 18 A.g.e., 125.
- 19 A.g.e., 130.
- 20 Frances Perkins, *The Roosevelt I Knew* (New York: Viking Press, 1946).
- 21 Robert H. Jackson, *That Man: An Insider's Portrait of Franklin D. Roosevelt* (New York: Oxford University Press, 2003), 135.
- 22 A.g.e., 135-136.
- 23 A.g.e., 111.

- 24 A.g.e., 111.
- 25 Perkins, *The Roosevelt I Knew*, 384.
- 26 A.g.e., 135.
- 27 Jackson, *That Man*, 149.
- 28 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 134-136.
- 29 Graham J. White, *FDR and the Press* (Chicago: University of Chicago Press, 1979), 70.
- 30 Robert Dallek, *An Unfinished Life: John F. Kennedy* (Boston: Little, Brown, 2003), 172.
- 31 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 134-136.
- 32 A.g.e., 64-66.
- 33 A.g.e., 118-119.
- 34 Perkins, *The Roosevelt I Knew*, 88-89.
- 35 Gunther, *Roosevelt in Resrospect*, 115.
- 36 A.g.e., 115.
- 37 A.g.e., 115.
- 38 Perkins, *The Roosevelt I Knew*, 330.
- 39 A.g.e., 146-148.
- 40 Jackson, *That Man*, 13.
- 41 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 156-161.
- 42 Sermin Kesebira, Simavi Vahipa, Fisun Akdeniza, Zeki Yün-cüa, Müge Alkana ve Hagop Akiskal, "Affective Temperaments as Measured by TEMPS-A in Patients with Bipolar I Disorder and Their First-Degree Relatives: A Controlled Study," *Journal of Affective Disorders* 85 (2005): 127-133. S. G. Simpson, S. E. Folstein, D. A. Meyers, F. J. McMahon, D. M. Brusco ve J. R. DePaulo Jr., "Bipolar II: The Most Common Bipolar Phenotype?" *American Journal of Psychiatry* 150 (1993): 901-903.
- 43 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 168.
- 44 A.g.e., 238.
- 45 A.g.e., 236.
- 46 Perkins, *The Roosevelt I Knew*, 44-45.
- 47 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 267-268.
- 48 A.g.e., 236.
- 49 A.g.e., 242.
- 50 Jackson, *That Man*, 171.

- 51 Perkins, *The Roosevelt I Knew*, 29.
- 52 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 245-250.
- 53 A.g.e., 253.
- 54 A.g.e., 266.
- 55 Perkins, *Roosevelt I Knew*, 164.
- 56 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 289.
- 57 A.g.e., 289
- 58 Perkins, *The Roosevelt I Knew*, 294.
- 59 A.g.e., 299.
- 60 Benim ricam üzerine Harvard'daki meslektaşım Dr. Eugene Taylor, Roosevelt'in öğrenim gördüğü 1900-1904 yıllarına ait okul kayıtlarını inceledi ve onun hiçbir zaman William James'ten ders almadığını belgeledi.
- 61 John Kenneth Galbraith, *Name Dropping* (Boston: Houghton Mifflin, 1999), 43.
- 62 Gunther, *Roosevelt in Retrospect*, 243.

BÖLÜM 11: CAMELOT'TAKİ HASTA: KENNEDY

- 1 Christopher Matthews, *Kennedy and Nixon: The Rivalry That Shaped Postwar America* (New York: Simon and Schuster, 1996), 23.
- 2 22 Ocak 1963, JFK Başkanlık Arşivleri, Kutu 1, Choate Okulu Arşivleri.
- 3 Robert Dallek, *An Unfinished Life: John F. Kennedy* (Boston: Little, Brown, 2003), 33.
- 4 James N. Giglio, "Growing Up Kennedy: The Role of Medical Ailments in the Life of JFK, 1920-1957," *Journal of Family History* 31 (2006): 362.
- 5 Giglio, "Growing Up Kennedy," 361. Dallek, *An Unfinished Life*, 34.
- 6 Arthur Schlesinger, *Robert Kennedy and His Times* (Boston: Houghton Mifflin, 2002), 13.
- 7 Giglio, "Growing Up Kennedy," 361. Nigel Hamilton, *JFK: Reckless Youth* (New York: Random House, 1993), 101-105. Dallek, *An Unfinished Life*, 35.
- 8 Dallek, *An Unfinished Life*, 77. Giglio, "Growing Up Kennedy," 363.

- 9 Joseph P. Kennedy'den George St. John'a, 15 Eylül 1934: "Yaz başında Jack'i Mayo'ya gönderdik. Orada bir ay kaldı. Fiziksel durumuna ilişkin kapsamlı incelemede... Jack'in kışın geçirdiği hastalığın sebebi bulunamadı. Hastalığın yeniden nüksetmesi yönünde en küçük bir emare, onun bir yıl okula ara vermesine yol açacaktı." JFK Başkanlık Arşivleri, JFK Kişisel Belgeleri, Kutu 1. Pek çok alerjisi olduğu saptanmıştı: "hayvan tüyü, ev tozu; kuzu ve domuz eti, daha az olmak üzere tam yağlı süt, biftek ve çeşitli tahıllar gibi yiyecek maddeleri." Giglio, "Growing Up Kennedy," 363.
- 10 Dallek, *An Unfinished Life*, 73.
- 11 Giglio, "Growing Up Kennedy," 365.
- 12 A.g.e.
- 13 A.g.e., 367.
- 14 A.g.e., 368.
- 15 Kennedy'nin yakın danışmanı Ted Sorensen ile kişisel Beyaz Saray hekimi Janet Travell arasında yapılan bir konuşmada, Sorensen sorar: "Kendisinde var olmayan bir hastalıktan şikâyet ettiğine, şikâyet etmese de bundan söz ettiğine tanık oldunuz mu; hipokondri eğilimleri taşıdığını hissettiniz mi?" Travel şu karşılığı verir: "Yo, hayır, bir hipokondriyakın tam tersiydi. Akut hale gelmedikçe şikâyetlerini dile getirmesi enderdi." JFK Başkanlık Arşivleri, Sözlü Tarih Koleksiyonu, Ted Sorensen'in Janet Travell'le konuşması, 20 Ocak 1966.) Ülserler ile kolitlerin (günümüzde hassas bağırsak sendromu denilen) psikiyatrik ya da duygusal sebeplerle birleştirilmesi günümüzde, belki paradoksal olarak, 1930'lara kıyasla daha az savunulmaktadır. Uzun süre psikosomatik bir hastalık olarak görülen peptik ülser hastalığı pek çok kişide daha önce bilinmeyen bir bakteri enfeksiyonundan kaynaklanır ve antibiyotikle tedavi edilebilir. Hassas bağırsak sendromunun ise depresyon gibi psikolojik durumlarla daha fazla bağlantılı olduğu görülür ve antidepresanlarla iyileştirilir; ancak bu hastalık psikiyatrik teşhis olmadan da olur ve psikiyatrik olmayan tıbbi yöntemlerle düzelir. Çölyak olarak adlandırılan otoimmün bir enflamatuvar bağırsak hastalığının huzursuz bağırsak sendromunu taklit edebileceğini ve çoğu kez yanlış teşhise yol açtığını belirtmek gerekir.

- John Kennedy'nin hayatı boyunca süren gastrointestinal hastalığın kesin sebebinin bilemeyiz; belki bu kısmen psikosomatikti ve onun sinirli, kaygılı ve aktif mizacından ötürüydü; kısmen ya da belki tamamen, onun alerjilerinde, huzursuz bağırsak sendromunda, hatta neredeyse öldürücü Addison hastalığında açığa çıkan, daha geniş bir bağışıklık sistemi hastalığının parçası olabilirdi.
- 16 Hamilton, *Reckless Youth*, 131-133. Steroid almadan çok önce, aşırı derecede sosyal, karizmatik ve enerjik olarak görülüyor; akranları arasında Hamilton'ın kaydettiği gibi "Choate'deki kaydının tam tersi"ydi; "başarılı olması en muhtemel kişi" olarak tanınıyordu.
 - 17 A.g.e., 153-158, 341-342.
 - 18 Evelyn Lincoln, *My Twelve Years with John F. Kennedy* (New York: Bantam, 1966), 3.
 - 19 William Manchester, *Profile of a President* (Londra: Michael Joseph, 1967), 26-27.
 - 20 Lincoln, *My Twelve Years*, 25.
 - 21 Manchester, *Profile of a President*, 26-27.
 - 22 A.g.e., 144.
 - 23 A.g.e., 26-27.
 - 24 A.g.e., 49.
 - 25 A.g.e., 54
 - 26 Bill Adler, der., *The Kennedy Wit* (New York: Citadel, 1967).
 - 27 Lincoln, *My Twelve Years*, 125.
 - 28 Helen Thomas, *Thanks for the Memories, Mr. President* (New York: Simon and Schuster, 2003), 23.
 - 29 Adler, *The Kennedy Wit*, 40.
 - 30 Eunice Kennedy Shiver, "Hope for Retarded Children," *Saturday Evening Post*, 22 Eylül 1962. Bkz. http://www.eunice-kennedyshriver.org/articles/print_article/148 (giriş: 27 Şubat 2011).
 - 31 Ronald Kessler, "Rosemary Kennedy's Inconvenient Illness," <http://newsmax.com/RonaldKessler/Rosemary-Kennedy/2008/06/17/id/324146> (giriş: 16 Şubat 2010). Jack El-Hai, *The Lobotomist* (New York: Wiley, 2005), 171. Hamilton, *Reckless Youth*, 409-412.

- 32 Kessler, "Rosemary Kennedy's Inconvenient Illness."
- 33 El-Hai, *The Lobotomist*, 174.
- 34 Rose Kennedy, *Times to Remember* (New York: Doubleday, 1974), 286.
- 35 Kessler, "Rosemary Kennedy's Inconvenient Illness." Hamilton, *Reckless Youth*, 409-412. JFK Başkanlık Arşivi'nde Joseph Kennedy Sr.'nin kişisel belgeleri içinde yer alan Rosemary Kennedy'nin kişisel dosyasına ulaşmak, başkanın tıbbi kayıtlarına ulaşma imkânıyla kıyaslandığında daha zordur. Rosemary'nin dosyasına ulaşma izni alamadım.
- 36 Kessler zihinsel gerilik konusunda başkanın çevresinde bulunan Dr Bertram Brown'la konuştu. Dr. Brown, kendisinin ve o dönemdeki meslektaşlarının Rosemary'nin akıl hastası olduğuna inandıklarını söyledi. Geriye doğru baktığında, Dr. Brown Kennedy'lerin Rosemary'nin akıl hastalığını, zihinsel geriliğe kıyasla daha lekeleyici olduğu düşüncesiyle önemsiz gibi gösterdiklerine inanmaktadır. Kessler, aynı zamanda, Joseph Kennedy'nin o dönemdeki Bostonlu avukatının Rosemary'nin akıl hastası olduğuna dair sözlerinin yer aldığı FBI kayıtlarını buldu.
- 37 Giriş, Dr. "E. Price" tarafından yapılmıştır. JFK Başkanlık Arşivleri, Kutu 45, tarih: 14 Aralık 1950.
- 38 Rosemary'nin "acemice yapılmış" lobotomi nedeniyle kötüleştiği sık sık dile getirilir. Bu konuda bulgu yoktur. Dr. Watts ameliyatın karmaşık olmadığını anlatır sonradan. Lobotomi, acemice olmaktan çok, hem akıl hastalığı hem de zihinsel gerilik durumunda etkili olmayan bir ameliyattı. 1941'de Rosemary Kennedy ABD'de frontal lobotomi ameliyatı olan 66. kişiydi; daha sonra yüz binlerce kişiye aynı operasyon yapılacaktı. Ne yazık ki Joseph Kennedy Sr. bu olayda fazla ön plan daydı; o yıl içinde bir Nobel Ödülü alacak olan, dönemin bu en iyi tıbbi tedavisi felaketle sonuçlandı: "Lobotomi yüzünden Rosemary iki yaşında bir çocuğun gelişme düzeyine geriledi. Kendi başına yıkanamıyor, giyinemiyor ya da ayakkabılarını giyemiyordu. Sürekli gözetim altında tutulması gerekiyordu." (Kessler, "Rosemary Kennedy's Inconvenient Illness.") JFK Kütüphanesi'nde Ted Kennedy'ye ayrılan bölüme girmek için

kuyrukta beklerken Wisconsin’li bir sendika eylemcisiyle konuştu. Bana, kendisinin ve ailesinin Rosemary’nin kaldığı kurumda çalıştıklarını ve Ted Kennedy’nin yıllarca, medyaya göstermeksizin her ay sessizce Washington’dan Wisconsin’e gelerek Rosemary’yi ziyaret ettiğini anlattı.

39 Sonraki üç paragraf Ronald Kessler, *The Sins of the Father*’dan (New York: Warner, 1996) alınmıştır.

40 Garry Wills, *The Kennedy Imprisonment* (Boston: Black Bay, 1994).

41 Kessler, *The Sins of the Father*.

42 Bu bölüm, Kennedy ailesinde ölüm sebepleri ya da madde kullanımı ya da teşhis edilmiş akıl hastalığı konusunda kamuoyunun bildiği olgular üzerinden yaptığım özetlemeyi kapsıyor. Joe Jr.’ın savaşta öldüğü söylenebilirdi. Diğer iki uçak kazası Kennedy’lerin servetleri sayesinde, ticari uçaklardan daha tehlikeli olan küçük uçaklarla seyahat etmelerine atfedilebilir miydi? Belki de aynısı kayak kazası için de söylenebilirdi? Kayak servetle özdeşlenen bir spordur. Bütün bu açıklamalar doğru olabilirdi; fakat bunlar Occam Kuralı’nı [“en basit açıklama en doğru olanıdır” –çn.] ihlal eder. Daha basit bir açıklamadan kaçınmak için pek çok sebebe ihtiyacımız olduğunda, belki de daha basit olan açıklama doğrudur. Joe Jr. mecbur olmadığı halde tehlikeli bir uçuş görevini kabul etmişti. Kathleen, pilotunun itirazlarına ve ticari uçakların bile kalkamamasına rağmen kötü havada uçmak istemişti. Michael’ın kayak kazası, kasksız kayak futbolu oynarken, Colorado Aspen’deki dik bir yamaçtan, Copper Bowl’dan aşağıya kayarken olmuştu.

Hipertiminin bir özelliği olan aşırı risk alma bu talihsiz olaylardan bazılarının ardındaki gerçek olabilir miydi? Bir *Time* makalesi, Michael Kennedy’nin ölümü üzerine şu notu düşmüştü: “İlk gençliğinde Michael bir rafting sırasında Wyoming’daki Snake River’in üzerindeki 22 metre yüksekliğinde bir yamaçtan atladı. Ağabeyi Robert, Harvard’da öğrenciyken, altı katlı iki öğrenci yurdunun birinden diğerine, 3,5 metre atladı. 1983’te üzerinde eroin bulunduğu için tutuklandı. Joe II, 1973’te jeep’iyle giderken yoldan çıktı, aile dostu Pam

Kelley'nin felç olmasına sebep oldu. Kardeşi David 1984'te aşırı dozdan öldü." <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,987634-3,00.html#ixzzlFCPl6rMg> (giriş: 27 Şubat 2011).

43 Ronald C. Kessler, Olga Demler, Richard G. Frank, Mark Olfson, Harold Alan Pincus, Ellen E. Walters, Philip Wang, Kenneth B. Wells ve Alan M. Zaslavsky, "Prevalence and Treatment of Mental Disorders, 1990 to 2003," *New England Journal of Medicine* 352 (2005): 2515-2523.

44 *National Vital Statistics Report* 59, no. 2, http://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr59/nvsr59_02.pdf (giriş: 27 Şubat 2011).

45 Burada Kennedy'nin tıbbi kayıtlarından önemli bölümleri ilk kez olduğu gibi sunuyorum. Günümüzde biliminsanlarının incelemesine sunulmuş olmasına rağmen, JFK Başkanlık Kütüphanesi John Kennedy'nin tıbbi kayıtlarının fotokopisinin alınmasına izin vermez. Ayrıca bunlar sadece hekimlere ve hekimlerin refakat ettiği kişilerin incelemesine açıktır. Kennedy'nin donanmadan çıkarılmasıyla ilgili tıbbi raporun tamamını kişisel olarak kaydettim. Aşağıdaki raporun ilk kez tam olarak kamuya açık biçimde yayımlandığını düşünüyorum. Aynısı, Kennedy'nin, ilerideki sayfalarda yer alan sırt röntgeni raporları ve Beyaz Saray'da 1961'de yakalandığı öldürücü enfeksiyonla ilgili notlar gibi tıbbi kayıtları için de geçerlidir.

ABD Donanma Hastanesi, Chelsea Mass, 16 Ekim 1944

Tıbbi Muayene Raporu

Teşhis: İntervertebral disk herniasyonu.

Sakatlık, şahsın hatalı davranışının sonucu değildir ve görev sırasında olmamıştır.

Önceki vaka: Yok.

Şimdiki durum: Göreve uygun değil. Muhtemel süre: Süresiz. Donanmada görevli 27 yaşındaki Teğ., 11 Haziran 1944 tarihinde sırtın alt bölgesinde, sol bacağa yayılan ağrı şikâyetiyle hastaneye başvurdu. İlk belirti, 1 Ağustos 1943 günü gemide düşme. Ek olarak, karnın alt bölgesinde dışkılama sırasında ağrı. BuMed&S'nin izniyle, Lahey Clinic'e sevkine karar verildi. Oksijen spinogramı beşinci lomber intervertebral disk-

te bir herninin var olduğu şeklinde yorumlandı. 23 Haziran 1944'te, Lahey Clinic'te Dr. James L. Poppen tarafından yapılan operasyonda, herniye olmuş disk dokusu çıkarıldı. Herninin küçük bir yırtık kıkırdak dokusu olduğu tespit edildi.

Lahey Clinic'te Dr. Sara M. Jordan'm incelediği gastrointestinal şikâyetler için alınan röntgen, belirgin bir ülser krateri olmaksızın, ... on iki parmak bağırsağında ülserin varlığını düşündüren spazm ve ödem olduğunu gösterdi. Kolon spazmı da kanıtlandı. Anti-spazmodik tedavi öngörüldü.

Hasta 4 Ağustos 1944'te aynı şikâyetlerle geldi. Sırt ve sol bacaktaki ağrı, karnın alt bölgesi ağrısıyla birlikte sürüyordu. Bu hastanedeki beyin ve sinir cerrahı, yapılan operasyonun sorunu gidermediği ve sol siyatik sinirindeki iltihabın altında başka bir sebebin olabileceği sonucuna vardı. Bir otopedist, sol siyatik sinirine prokain enjekte ederek semptomların önemli ölçüde hafiflemesini sağladı. Lahey Clinic röntgen uzmanının aldığı filmlerin incelenmesi gastrointestinal tractus'ta ya da omurgada belirgin bir anormallik olmadığını gösterdi.

...3 Ekim 1944'te hastanın sırt ve bacak ağrısı iyileşmişti, fakat karın bölgesindeki ağrı devam ediyordu... Savaş görevi sırasında devam eden semptomlar, güç kazanma ve kaybedilen kiloları telafi etme gereği nedeniyle, Kurul hastanın daha ileri düzeyde muayene ve tedaviye tabi tutulmasını tavsiye eder.

P. P. Henson, Comdr. MC V (S) USNR, P. B. Snyder Lt. Comdr. MC V (S) USNR, W. J. Jenkins, Jr. Lt. MC V (S) USNR

- 46 Birkaç ay kadar Arizona'da dinlendikten sonra Kennedy kendisini daha iyi hissetti ve gazeteci olarak çalışmaya karar verdi; önce Birleşmiş Milletler konferansı için San Francisco'da, daha sonra Potsdam Konferansı için Berlin'de, daha sonra Churchill'in kaybettiği seçimlerin haberini yapmak için İngiltere'de bulundu. Eski benliğine dönmüştü: Enerjik, faal, cinsel. Fakat her zamanki gibi, rahatsızlıkları bir kez daha nüksetti. Her yıl bir ağır hastalık epizotu geçirdiği, bunun iki ya da üç ay kadar sürdüğu, ardından altı ile dokuz ay kadar süren normal ve yüksek enerjili bir dönemin geldiği görülür. Londra'da bulunduğu sırada her zamanki gibi ateşi yükseldi, kırıklık hissetmeye ve gastrointestinal ağrılar çekmeye başla-

- dı. İki gün kadar hastanede yattı. Giglio, "Growing Up Kennedy," 374.
- 47 Lee Mandel, "Endocrine and Autoimmune Aspects of the Health History of John Kennedy," *Annals of Internal Medicine* 151 (2009): 350-354.
- 48 Bazı biyografi yazarları, Dr. Davis'in Addison hastalığı uzmanı olduğunu düşünürler. Değildi. Sadece İngiliz üst sınıfıyla iyi ilişkileri olan başarılı bir hekimdi. Giglio, "Growing Up Kennedy," 375. Dallek, *An Unfinished Life*, 105.
- 49 Kennedy'nin Lahey Clinic'teki ve daha sonraki doktorlarının Addison hastalığını teşhis ettikleri kesindir. Mesela Sara Jordan 1952'de Joseph Kennedy'ye bunu açıkça belirten ve açıklayan bir mektup yazdı, John Kennedy'nin esas tıbbi sorununun (önceki gastrointestinal teşhislere rağmen) böbreküstü bezlerindeki Addison hastalığı olduğunu açıkça belirtti. (Giglio, "Growing Up Kennedy," 376). 1950'lerde Kennedy'ye laboratuvar testleriyle yeniden teşhis konulduğuna dair herhangi bir bulguya ulaşamadım, fakat hayatının geri kalan bölümünde sürekli olarak steroid tedavisi gördüğü dikkate alınırsa bu türden testlere gerek kalmadığı düşünülebilir.
- 50 Giglio, "Growing Up Kennedy," 375.
- 51 Giglio, "Growing Up Kennedy," 375-376. Dallek, *An Unfinished Life*, 76.
- 52 Matthews, *Kennedy and Nixon*, 48.
- 53 JFK her zaman içinde steroidlerin yer aldığı bir tıbbi çantayla seyahat ederdi. Bir keresinde, 1960 seçimleri sırasında, çantası kayboldu ve Kennedy siyasi müttefikleriyle uzun temaslardan sonra çantasını bulabildi. Giglio, "Growing Up Kennedy," 377.
- 54 Kenneth P. O'Donnell ve David F. Powers, *Johnny, We Hardly Knew Ye* (Boston: Little, Brown, 1972), 78-80.
- 55 Senato seçimlerinden önce Kennedy'nin malaryadan hastaneye kaldırıldığına dair haberler çıktı. O sırada ilk endokrinologu, Boston'dan Dr. Elmer Bartels'in, metinde belirtildiği gibi, DOCA'yla başlayan, kortizonla devam eden tedavisi henüz başlamıştı. Bartels, bu tedaviye rağmen, her türlü enfeksiyonun tetiklediği Addison krizlerine yakalanacağı konusunda

- Kennedy'yi uyarmıştı. Giglio, "Growing Up Kennedy," 376.
- 56 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, John F. Kennedy Kişisel Belgeleri (bundan sonra KB), Kutu 45. Giglio "Growing Up Kennedy," 377.
- 57 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45.
- 58 A.g.e. Bu tıbbi dosyalara ilişkin benim değerlendirmem, Kennedy'de uzun süre steroid kullanımına bağlı bir miktar osteoporoz olduğu sonucuna varan Robert Dallek ve meslektaşlarının görüşüyle çelişir. (Dallek, *An Unfinished Life*, 81). 1962 gibi geç bir tarihte Kennedy'nin sırt röntgeni ağrının sebebi olarak osteoporoz ya da osteoartrit ya da kemiklerle ilgili başka bir açıklama göstermiyordu. Mevcut bulgulardan hareketle Başkan'ın sırt ağrılarının kemik artritinden değil kas spazmından kaynaklandığı sonucuna varan Beyaz Saray hekimi Dr. George Burkley'in yaptığı özet şöyledir: "Lumbosakral röntgen filmi New York'ta incelendi ve 1958'de alınan röntgenden çok az farklı olduğu görüldü. Sol sakral kalça kemiği bölgesindeki lezyonda hiçbir artış yoktu, intervertebral alanlarda herhangi bir değişim görülüyordu, herhangi bir bölgede osteoartrite dair hiçbir bulgu yoktu. Röntgen filmi 1958'den beri herhangi bir kemik değişikliği olmadığını gösteriyordu. Yapabildiği kadar egzersize devam etmesini ve Dr. K'nın gözetiminde artırmasını tavsiye ettim." JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 48, 19 Mart 1962.
- JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45'ye yer alan, 1962 tarihli röntgen filmi raporunun tamamı şöyledir:*
- Röntgen: Yzb. John H. Cheffey ve Yzb. L. T. Brown, MC USN tarafından 14 Mart 1962 tarihinde alınan bel omurgası ve pelvis röntgeni. "Mevcut projeksiyonlar distal üç torasik ve üstteki dört bel omurunun normal olduğunu gösteriyor. Bu omurların aralıkları yeterince korunmuş durumda; L4 ile L5 arasındaki aralık normal. L5 ile S1 arasındaki aralık daralmış. Bitişik kemik yüzeyleri, yüzeyde belirginlik kaybı görülen L5'in posterior-inferior yarısı dışında, L5-S1'de hafif bir yoğunluk artışı gösteriyor. L5-S1'de minör subkondral erime görülüyor. Eğik projeksiyonlarda, L5 ve S1 arasında apofizal eklem aralığı tamamen yok olmuş[tur], fakat özellikle solda

belirgin açıklık kaybı bulunmaktadır. Kaynaşma bulgusu L5 ile üst sakrum arasında gecikmeli olarak görülmektedir. ... Kaynaşma sıkıdır... Sağ sakroiliak eklem biraz daralmış. Sol sakroiliak eklemnin kontur düzensizliği var. Özellikle ekleme yakın kemik yüzeylerinin orta bölümünde belirgin skleroz mevcut. Bu bölgede çeşitli düzensiz radyolüsens bölgeleri, sakrumda belirgin olmak üzere görülmektedir. Bu bölgede görülen değişiklikler izleyen operatif müdahalede görülenlerle uyumludur ve kemik enfeksiyonuyla birlikte görülen bulgularla uyumsuz değildir... Tek bir frontal projeksiyonda gösterildiği gibi kalça eklemlerinin görünüşü normaldir. Yumuşak dokular ve diğer kemik yapıları görüldüğü kadarıyla normal sınırlar içinde bulunmaktadır.”

59 Giglio, “Growing Up Kennedy,” 377.

60 A.g.e., 377-378.

61 Matthews, *Kennedy and Nixon*, 99.

62 O'Donnell ve Powers, *Johnny, We Hardly Knew Ye*, 114-116.

63 Giglio, “Growing Up Kennedy,” 378.

64 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45.

65 Giglio, “Growing Up Kennedy,” 379. Dallek, *An Unfinished Life*, 300.

66 Giglio, “Growing Up Kennedy,” 385.

67 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45. Bu sorun tarihçiler tarafından giderek göz ardı ediliyor. Ölümünden sadece bir yıl sonra yazılan Kennedy kitaplarından biri (Hugh Sidey, *John F. Kennedy, President* [Greenwich, CT: Fawcett, 1964]) bu sorunu makul uzunlukta (bir sayfa, 98), Kennedy'nin gazeteciler ve siyasetçiler arasındaki durumuna ilişkin gerçek kaygıyı betimler, hatta Travell'in damar içi steroidlerini ve antibiyotiklerini anlatır. Sidey altı yıldır yetkin bir Kennedy biyografisi yazmak için not tutuyordu; bu olaya ilişkin kayıtlar muhtemelen Başkan'la paylaşıldı. Travell, 1966'taki sözlü tarihte, Ted Sorensen'le konuşmasının tıbbi bölümünün sonuna doğru Haziran 1961 krizini Kennedy'nin tıbbi tarihinin önemli bir bölümü olarak göstermeye istekliydi ve bunun başkanlığı sırasında onun geçirdiği en ağır hastalık epizotu olduğunu düşünüyordu. “İlginç” yorumun-

da bulunuyordu Sorensen ve sonra konuşma faklı bir yöne kayıyordu. Robert Dallek (*An Unfinished Life*) onun tıbbi kayıtlarına ulaşan ilk biyografi yazarı olduğu ve biyografiyi Kennedy'nin hastalığı çevresinde kurguladığı için büyük övgü aldı Ancak bu epizota hiç değinmedi. Günlük hayat içinde başkanlığın nasıl bir şey olduğunu betimlemek isteyen Richard Reeves (*President Kennedy: Profile of Power* [New York: Simon and Schuster, 1993]), her bölümün üzerine günler ya da haftalar olarak tarih koydu. Bu dönemde, 17 Haziran'dan 19 Temmuz'a geçtiği, Kennedy'nin neredeyse ölümcül olan hastalığının yaşandığı haftaları yorum yapmaksızın atladığı görülür. Evelyn Lincoln (*My Twelve Years with John F. Kennedy*), JFK'ye verilen sağlık hizmetine fiilen katıldığı halde, Kennedy'li yıllara ilişkin günlüğünde bu olaydan hiç söz etmez. Travell dosyaları, Başkan'a verilmek üzere "Bayan L."ye iletilen ekstra steroid ya da anfetamini betimleyen notlarla doludur.

- 68 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45, 16 Haziran 1961.
- 69 1,8 milyon ünite penisilin+tetrasilin, oral olarak 40 mg. Hidrokortizonla verilen 100 mg. IV solucortef. JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45.
- 70 Kortizon asetat 50 mg. IM. JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45.
- 71 Hidrokortizon 10-20 mg. A.g.e.
- 72 Haziran 22-29 haftasında, yirmi yedi kez 600.000 ünite prokain penisilin kas içine yapıldı. Oral steroid (her gün, sabahları 10 mg., öğleden sonra 20 mg. hidrokortizon; günlük 0,125 mg. Florinef), amfetaminler (günlük olarak 2-4 tablet dekstroamfetamin, "Dexatabs") ve olağan günlük dozda testosteron (günde 10 mg. metiltestosteron tabletleri). A.g.e.
- 73 750 mg. kodein fosfat, 500 mg. kodein sulfat. A.g.e.
- 74 A.g.e., 22 Haziran 1961.
- 75 A.g.e. Dr. Travell'in 21 Haziran 1961 tarihli elyazısıyla notu netameliydi; 40 derece ateş ve "titreme", "aşırı üşüme" ve "bolca terleme" semptomları vardı; sabaha karşı 3.15'te yapılan bir kan tahlili,.. Ertesi sabah, kişisel hemşiresinin gayet

düzgün elyazısıyla kaydettiği notlar denetimden geçirilmedi (hemşirenin 21 Haziran gecesinden 22 Haziran sabahının erken saatlerine kadar tuttuğu notlar elimizde değil. Aşağıda notlarda sadece bazı ifadelere açıklık kazandırıldı ve tekrarlar çıkarıldı):

22 Haziran

8.30: Orta şiddette terleme. Vücut süngerle tamamen silindi. Pijama ve iç çamaşırlar değiştirildi.

9.00: Doktorlar gördü

9.20: Sağ elden, Dr. T tarafından 500cc % 5 dekstroze ve salin [solucortef dahil edilmedi] infüzyonu

9.30: Başkan uyuyor

10.00: Yeni bir infüzyona başlandı... terleme orta şiddette.

10.10: B. uyuyor

10.20: B. uyandı. Doktorlar [dört hekim, New York'tan bir ortopedi cerrahı Dr. Preston Wade, Cohen, Travell ve Başkan'ın laboratuvar testlerini yorumlayan ve ihtiyaç olduğunda Dr. Travell'in yerini alan George Burkley] tarafından muayene edildi.

10.30: Bayan Kennedy gördü.

11.00: Infüzyona başlandı.

11.20: Başkan hâlâ uyanık. Daha rahat olduğu görülüyor.

11.25: Hafif uyku.

11.30: Sola döndürüldü.

11.35: Başkan uyuyor.

12.05: Başkan uyandı. Üşüdüğünü söyledi.... Orta şiddette terleme.

12.10: Hasta uyuyor gibi.

12.55: Başkan uyandı.

13.00: Bayan Kennedy hastayla birlikte

13.15: Sol deltoidten penisilin G 600K ünite verildi... sırt masajı yapıldı... terleme azaldı.

13.30: Infüzyon devam ediyor.

13.35: Başkan uyuyor.

14.00: Uyku.

14.45: Başkan hâlâ uyuyor.

15.10: B. uyandı... kendisini daha iyi hissettiğini söylüyor.

15.15: Hidrokortizon tablet 1.20 mgm oral yoldan verildi.

15.30: Oturma pozisyonunda.

16.30: Başkan'ın daha iyi olduğu görülüyor. Tıraş oldu.

17.30: Mrs Kennedy, Başkan'la birlikte.

19.15: Penisilin.

19.30: Akşam yemeği – iştahla yedi.

20.15: Ateş 36.6.

Ertesi gün, akşamları aldığı barbiturat uyku hapını (Tuinal') aldı ve Dr. Travell, başkanlığı boyunca genellikle almayı sürdürdüğü amfetamin/narkotik/steroid/testosteron rejimini belgeledi. ("AM:Dexatab 2 tab, Cod[eine] s[ulfate] 2 tab = 65 mg, isteğe bağlı Testosteron 25 mg IM, Bugün akşam Dexatab 2 tab, [vitamin] C 500, Fl[orinef] pembe 0.1 mg, HC [hydrocortisone] 10 mg, Cod[eine] S[ulfate] 32 mg"). Başkan iyileşti ve 4 Temmuz için Hyannisport'a gitti. Ayın sekizinde, öğleden sonra saat on altıda üşüme hissetti; daha sonra, saat 18.10'da, Travell'in notlarına göre, ateş 39.4, nabız 120. Saat 18.10'da tekrar damar içi steroid ve kas içi antibiyotik yapıldı ("Salin + glikoz infüzyonuna başlandı + solucortef 50 mg, streptomisin penisilin verdim"). İki saat sonra, kas içinden 25 mg. kortizon verildi. Ertesi gün, ateşi 36.1 idi. "Şikâyetsiz rahat uyudu" diye not düştü Travell. Yeni bir Addison atağı önlenmedi.

76 A.g.e. Dr. Travell'in elyazısı notu şöyledir: "Haziran 24 –T not: İdrar: strep. ve pen.'e dirençli aerobacter... pek çok mukus iplikçigi, çoğu amorf, bulanık idrar, rbc 2-4 phf wbc 1-3 phf." 26 Haziran'da, bir idrar kültürü laboratuvar raporu şu organizmanın büyüdüğünü belirtir: "Aerobacter clocae."

77 Michael E. Ellis, *Infections Diseases of the Respiratory Tract* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998), 140.

78 Sebastian Faro, *Sexually Transmitted Diseases in Women* (Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins, 2003), 98.

79 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 45, Dr. Herbst'ün notları, 1954-1955.

80 John Kenneth Galbraith, *Name Dropping* (Boston: Houghton Mifflin, 1999).

81 Dean Keith Simonton, *Greatness: Who Makes History and Why*

(New York: Guilford, 1994), 271-276.

- 82 Seymour Hersh, *The Dark Side of Camelot* (Boston: Little, Brown, 1997), 15-16.

BÖLÜM 12: GÖRÜLMEMİŞ PSİKOKİMYASAL BAŞARI: YENİDEN KENNEDY

- 1 William Osler, *Aequanimitas* (Philadelphia: P. Blakinson's Son & Co., 1914).
- 2 Florinef 0.25 mg, hidrokortizon 20 mg, metiltestosteron 10 mg ve Metikorten 2,5 mg, Lomotil (norkotik içerikli bir anti-diyare ilacı), tiroid hormonu ve bazen penisilin. JFK Başkanlık Arşivleri, John F. Kennedy Kişisel Belgeleri (bundan sonra KB), Tıbbi Kayıtlar, Kutular 45 ve 46.
- 3 Dekstroamfetamin (Dexatabs) ve Tuinal (sekobarbital sodyum ve amobarbital sodyumun eşit karışımı). A.g.e.
- 4 A.g.e., Kutu 46. David Owen, *In Sickness and in Power: Illness in Heads of Government During the Last 100 Years* (Westport, CT: Praeger, 2008), 161.
- 5 Owen, *In Sickness and in Power*, 164-170. Robert Dallek, *An Unfinished Life: John F. Kennedy* (Boston: Little, Brown, 2003), 398-399. Richard Reeves, *President Kennedy: Profile of Power* (New York: Simon and Schuster, 1993), 146-147.
- 6 Dallek, *An Unfinished Life*, 399.
- 7 Owen, *In Sickness and in Power*, 165.
- 8 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutular 45 ve 46.
- 9 Tıbbi hükümet darbesi bir günlük iş değildi. Zaman çizelgesini en iyi aktaran David Owen'dır (*In Sickness and in Power*, s. 176-177). Süreç Ekim 1961'de Donanma subayı Amiral Burkley'in Kennedy'nin kişisel hekimi Travell'in görevini üstlenmek üzere resmi Beyaz Saray hekimi olarak resmen atandığı zaman başladı. Burkley, Kennedy'nin Addison hastalığı konusunda baş danışmanı olan bir New York endokrinologu olan Dr. Eugene Cohen'den önemli ölçüde destek gördü. Burkley ve Cohen, Travell'in yaptığı pek çok enjeksiyonun yerine, New York'lu bir uzman olan Dr. Hans Kraus'un tavsiyelerine uygun biçimde fiziksel egzersiz ve kas çalışması-

nın geçirilmesi gerektiğine karar vermişlerdi. Travell öneriye karşı çıktı, fakat bir yıl sonra Burkley ve Cohen, görünüşe bakılırsa Robert Kennedy'nin desteğiyle, Başkan'ın onayını aldılar. Ekim 1962'de, Owen tıbbi hükümet darbesinin tamamlandığını kaydetti ve Travell, Başkan'ın kişisel hekimi olmakla birlikte etkisi önemli ölçüde zayıfladı. Travell ile Burkley arasındaki düşmanlık ve güvensizlik Burkley'in kayıtlarında tıbbi bir not olarak görülebilir: "3 Şubat 1962'de X'in [Başkan] son altı aylık tıbbi kayıtları istendi. Dr. Travell bana iletmeden önce kayıtları düzeltmek istediğini söyledi. Bunun gerekli olmadığını söyledim, fakat onları düzeltmek istediğini söyledi... Son birkaç gün içinde Dr. Travell, X'in durumunda yakın zamanda görülen iyileşmenin tamamen Gama Globulin ve vitamin enjeksiyonları almasından kaynaklandığı sonucuna varıyor. Birkaç gün önce helikopter koltuğunda kâğıttaki birliyi görmemi engellemek için bariz bir çaba göstererek onu başka bir kâğıtla kapattı. İçerikler bana açılanmadı" (JFK Başkanlık Arşivleri, KB, Kutu 48). Burkley resmi hekim olarak üstün durumdaydı, askeriye ve Beyaz Saray bürokrasisi tarafından destekleniyordu; Travell ise Başkan tarafından görevlendirilmişti. Travell, Beyaz Saray'da kalmaya devam etti, ancak Burkley tarafından sıkı bir gözetim ve denetim altında tutuldu. Jackie Kennedy'nin 1963 sonunda Burkley'e yazdığı bir not bu durumu gösterir: "Dr. Burkley'e not: 21 Ağustos 1963. Dr. Travell'e, Başkan'ın ve benim Beyaz Saray'da okuma yaptığımız bütün yerlere uygun ampuller ve okuma lambaları koydurmasını söyledim. Bu nedenle, lütfen, onun asansör bizim kata geldiğinde indiğini görürseniz heyecanlanmayın! JBK" (JFK Başkanlık Arşivleri, KB, Kutu 48).

- 10 Metiltestosteron enjeksiyonları günde 10 mg. oral Halotestin'le yer değiştirdi.
- 11 Bu durum 1955 gibi erken bir tarihte JFK'nin hastaneye kaldırılması sırasında belgelendi. JFK Başkanlık Arşivleri, KB, Tıbbi Kayıtlar, Kutu 45. New York Hospital kabul notu, 29 Ağustos 1955: "Jinekomasti, bilinmeyen etiyoloji."
- 12 Sonra Halostetin. JFK Başkanlık Kayıtları, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 46.

- 13 JFK Arşivleri, Sözlü Tarih Programı, Ted Sorensen'in Janet Travell'le konuşması.
- 14 Mesela, 14 Kasım 1961'de: "sağ kalçadan düşük dozda... Hypo Testosterone aq. Susp. 37.5 mg. Seyahat için Dave Powers'a MT.25.q.d. verildi." 21 Eylül 1961'de: "19.15'te gelmemi istedi... devam eden sırt ağrıları. Bugün daha yorgun... bu ilaç azaltıldı mı diye soruyor... Havuzdan henüz gelmişken nabız sınırda. Fluorinef 0.1 stat. verildi. Ayrıca kodein 32 mg. Akşam yemeğinden hemen önce ya da akşam saatlerinde alması için Ritalin 5 mg." JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 46.
- 1961 yılının başlarında, aynı yılın Haziran'ındaki Addison krizi sırasında zirveye ulaşacak şekilde ve bir ölçüde aceleye getirilmiş tedavinin ardından, Kennedy'nin doktorları testosteron kullanımına ilişkin daha iyi kayıt tuttular ve bize 1961 Ağustos'undan itibaren on ay boyunca aldığı toplam dozlara ilişkin aylık özetler bıraktılar.(JFK Başkanlık Arşivleri, Kutu 46, Travell'in notları.) Bu notları değerlendirirken ilk altı ayda metil testosteron aldığını ve son iki ayda (Mayıs 1962'den başlayarak) Halotestin'e döndüğünü unutmamak gerekir. İlk sekiz ay içinde oral olarak ya da kas içine toplam 3010 mg. metiltestosteron dozu aldı; bu, yaklaşık olarak günde 12,5 mg. metiltestosteron eder. Son iki aylık sayıma göre, 610 mg. ya da yaklaşık günde 10 mg. Halotestin aldı. Bunlar anabolik steroidler için aşırı yüksek dozlar değildir, ancak tutarlı ve kroniktir.
- 15 <http://www.steroid.com/Halostein.php> (giriş: 11 Şubat 2010).
- 16 F Talih, O. Fattal ve D. Malone, "Anabolic Steroid Abuse: Physical and Psychiatric Costs," *Cleveland Clinic Journal of Medicine* 74 (2007): 341-352.
- 17 T. P. Warrington ve J. M. Bostwick, "Psychiatric Adverse Effects of Corticosteroids," *Mayo Clinic Proceedings* 81 (2006): 1361-1367.
- 18 Penelope J. Hunt, Eleanor M. Gurnell, Felicia A. Huppert, Christine Richards. A. Toby Prevost, John A. H. Wass, Joseph Herbert ve V. Krishna K. Chatterjee, "Improvement in Mood and Fatigue After Dehydroepiandrosterone Replace-

- ment in Addison's Disease in a Randomized, Double Blind Trial," *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism* 85, no. 12 (2000): 4650-4656. E. Ur, T. H. Turner, T. J. Goodwin, A. Grossman ve G. M. Besser, "Mania in Association with Hydrocortisone Replacement for Addison's Disease," *Postgraduate Medical Journal* 68 (1992): 41-43.
- 19 JFK Başkanlık Arşivleri, Tıbbi Kayıtlar, KB, Kutu 46. Stelazine dozu günde iki kez 1 mg. idi. Dr. George Burkley'in notu, 13 Aralık 1962.
- 20 Seymour Hersh, *The Dark Side of Camelot* (Boston: Little, Brown, 1999).
- 21 C. E. Johanson ve T. Aigner, "Comparison of the Reinforcing Properties of Cocaine and Procaine in Rhesus Monkeys," *Pharmacology Biochemistry and Behavior* 15, (1981): 49-53.
- 22 Bryon Adinoff, Kathleen Brady, Susan Sonne, Robert F. Mirabella ve Charles H. Kellner, "Cocaine-like Effects of Intravenous Procaine in Cocaine Addicts," *Addiction Biology* 3 (1998): 189-196.
- 23 Kennedy'nin tıbbi kayıtlarının çoğunu ilk gören (2002'de) tarihçi Robert Dallek steroid ve diğer ilaçların kullanımını belgeledi, fakat hasta olmasına rağmen Kennedy'nin başkanlık rolünün bundan etkilenmemiş olduğu sonucuna vardı. Bir başka tarihçinin, James Giglio'nun özetlediği gibi, "potansiyel risklere rağmen, sağlığının başkanlık performansı üzerinde hiçbir olumsuz etki yaratmadığı görülüyordu." James N. Giglio, "Growing Up Kennedy: The Role of Medical Ailments in the Life of JFK, 1920-1957," *Journal of Family History* 31 (2006): 358-385 (alıntı 379'dan).
- 24 Owen, *In Sickness and in Power*, 141-190.
- 25 Reeves, *President Kennedy*, 71.
- 26 A.g.e., 103.
- 27 A.g.e., 103.
- 28 A.g.e., 103.
- 29 A.g.e., 174.
- 30 A.g.e., 166.
- 31 A.g.e., 196.
- 32 A.g.e., 182.

- 33 Dallek, *An Unfinished Life*, 624.
- 34 Benjamin Bradlee, *Conversations with Kennedy* (New York: Pocket Books, 1976), 117.
- 35 JFK Başkanlık Arşivleri, Sözlü Tarih Programı, Ted Sorensen'in Robert F. Kennedy'le konuşması, 1966.
- 36 Reeves, *President Kennedy*, 100.
- 37 Harris Wofford, *Of Kennedys and Kings* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press), 128-129.
- 38 Reeves, *President Kennedy*, 357.
- 39 A.g.e., 359.
- 40 A.g.e., 360.
- 41 A.g.e., 363.
- 42 Jacobsen'in rolü Dallek (*An Unfinished Life*) ve Owen (*In Sickness and in Power*) tarafından gayet iyi belgelenmiştir. Jacobsen, Kennedy'yi ilk kez 1960'da gördü. Owen, Jacobsen'in yaptığı enjeksiyonların amfetaminleri ve steroidleri kapsamış olmasının çok muhtemel olduğunu kaydeder. Aslında, Narkotik Maddeler ve Tehlikeli Uyuşturucular Bürosu 1969'da Jacobsen'in ifadesini aldığı anda, kollarındaki iğne izleri dikkati çekti ve doktor her iki-üç günde bir kendisine 25 mg. metamfetamin enjekte ettiğini kabul etti (Owen, 165).
- Burada bir tıbbi uzmanlık farkı görülür. Burkley ve Cohen, Travell'i yetersiz buluyorlardı ve Jacobsen'in tehlikeli bir şarlatan olduğunu düşünüyorlardı. Nitekim 1961'de, Travell ile Burkley arasındaki fikir ayrılığı öncesinde, bütün Beyaz Saray hekimleri Jacobsen sorununa çözüm bulmak için bir araya geldiler. JFK Kütüphane Arşivi'nde, Travell ve diğerlerini kapsayan bu çabaya ilişkin ilk olası belgelemeyi bulduğuma inanıyorum. Travell'in aşağıdaki notu Başkan'a gönderme yapıyor: GGB kısaltması George G. Burkley'i temsil ediyor: "11 Nisan 1962, saat 18.00. Dinlenmek için erkenden yukarı çıktı. Yüzmedi ve egzersiz yapamayacak kadar yorgun olduğunu söyledi. Saat 20.00'da Beyaz Saray'dan ayrılarak, şehre sıvıştı. (GGB), – dünkü saatte" (JFK Başkanlık Arşivleri, KB, Kutu 46). "Sıvıştı" denilen kişinin Jacobsen olduğunu çıkar-sayabiliriz; daha, sonra Burkley, Jakobsen'in Başkan'ı ziyaret ettiğini keşfedip bunu Travell'e söylediği zaman da bu ifade

görülür. Tıbbi hükümet darbesi sırasında Başkan direndiği için Jakobsen bir gecede kovulamadı. Ancak, Jakobsen'in ziyaretleri azaldı ve Travell dahil Beyaz Saray tıp heyetinin açık muhalefetiyle karşılaştı. Robert Kennedy, diğer pek çok meselede olduğu gibi önemli bir rol oynadı ve Jacobsen'e Haziran 1962'de yaptığı müdahale muhtemelen sonun başlangıcı oldu. Böylece Jacobsen Başkan'a Eylül 1962 gibi geç bir tarihte enjeksiyon yaptıysa da bu uygulamanın sıklığı azaldı. Bu durum Başkan'ı 1961'deki duruma kıyasla daha az ölçüde etkiledi.

David Owen, Jacobsen'in yayınlanmamış anılarını ve raporlarını incelemiştir. Buna göre, Jacobsen'in 1961 bahar ve yaz aylarında, Kennedy'nin siyasi bakımdan en kötü döneminde, kendisini hem fiziksel hem de zihinsel olarak çok hasta hissettiği bir sırada sık sık ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Jacobsen, Kennedy'yi 1962'de daha az gördü ve çok muhtemeldir ki zon ziyareti Eylül 1962'de Oxford, Mississippi krizi sırasında gerçekleşti. (Owen, 169; Dallek, 582).

Jacobsen'in, bir sonraki bölümde tartışılan Hitler ile Theodor Morell ilişkisine çok benzeyen öyküsü ilk kez 1972'de medyada yer aldı, fakat o sırada pek çok gerçek henüz bilinmiyordu. Dallek'in 2003 tarihli biyografisi öyküyü ilk kez ayrıntılı olarak ele aldı. Owen'in 2008 tarihli kitabı Kennedy'nin performansıyla bağlantı kurdu.

43 Reeves, *President Kennedy*, 364.

44 A.g.e., 521.

45 Daha sonra, bir sözlü tarih çalışmasında Robert Kennedy'ye yeni siyasetlerinin Kennedy'lere siyasi bir avantaj ya da seçim avantajı sağladığını düşünüp düşünmediği soruldu. (JFK Başkanlık Arşivleri, Sözlü Tarih Programı, Ted Sorensen'in Robert F. Kennedy'le konuşması.) Hayır, diye karşılık verdi; siyahlara oy hakkı verilmesinin sonraki yıllarda, 1970'lerde ya da sonrasında Güney'deki seçimleri etkileyeceğini düşünmemişlerdi; fakat Kennedy'nin yeniden seçilmesi üzerinde bir etki yaratması için çok erken değildi. Robert, 1964 seçimlerinde Güney'i, hatta Johnson'ın Teksas'ını bile kaybedeceklerini düşünüyordu. Yurttaşlık hakları için hazırladıkları pla-

nın bir ölçüde seçim kaybı anlamına geleceğini biliyorlardı, fakat Kennedy'nin yurttaşlık hakları tutumuna verilen destek sayesinde Kuzey ve Ortabatı'da Lou Harris'in seçmenine sahip olacaklarının farkındaydılar. JFK tehlikeli bir kumar oynamıştı; İç Savaş'tan beri bunu yapan ilk Demokrat idi: Güney dışında ülkenin tamamını kazanacak bir planla yeniden seçime girmeye karar vermişti. Aslında, Jimmy Carter dışında Demokratlar, JFK'den beri ya kişisel kökler ya da özel koşullar sayesinde birkaç güney eyaletini ancak ucu ucuna kazanabilmişlerdi. On standart güney eyaleti içinde –Virginia, Kuzey ve Güney Carolina, Georgia, Tennessee, Alabama, Mississippi, Louisiana, Arkansas ve Teksas– Lyndon Johnson, cinayet sonrası sempati dalgasının üzerine çıkarak, ancak beş eyaleti kazanabildi; Bill Clinton 1992'de dördünü ve 1996'da üçünü kazandı; ve Barack Obama, siyahlarda büyük bir değişim olmasına rağmen, sadece bir eyalet kazandı. Sadece Jimmy Carter başarılıydı; 1976'da Virginia dışında bütün güney eyaletlerini kazandı. Aslında, JFK'den bu yana güneyli olmayan hiçbir beyaz demokrat başkanlığı kazanamamıştır.

46 Wofford, *Of Kennedys and Kings*, 172.

47 Reeves, *President Kennedy*, 580-582.

48 A.g.e., 581-582.

49 A.g.e., 584.

50 A.g.e., 585.

51 Wofford, *Of Kennedys and Kings*, 177.

52 Reeves, *President Kennedy*, 584.

53 JFK Başkanlık Arşivleri, Sözlü Tarih Programı, Ted Sorensen'in Janet Travell'le konuşması, 1966:

Sorensen: Pek çok uyuşturucuya bağımlı olmasından ya da bunların sistemi üzerinde bazı bilinmeyen etkileri olabileceğinden duyduğu kaygıyı hiç ifade etti mi?

Travell: Onlar uyuşturucu değildi.

Sorensen: Haplar.

Travell: Doğru... Aslında uyuşturucu almadı... Uyku ilaçları almadı. Ağrı kesici de almazdı. Bunu istemezdi. Aldığı şeylerin neredeyse tamamen vücudun normal fizyolojik bileşenleri olduğunu kayıtların kesinlikle açığa çıkarması gerektiğini düşünüyorum.

BÖLÜM 13: HITLER'İN ÇILGIN KOŞUSU

- 1 Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (New York: Viking, 1963). [Türkçe baskı Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, çev. Özge Çelik (İstanbul, Metis, 2009).] Arendt, daha önce, zamanla Nazi yanlısı olan filozof Martin Heidegger'in öğrencisi ve sevgilisi olmuştu. Yahudi olan Arendt daha sonra Heidegger'in fikirlerini reddetti ve Jaspers'le yakın kişisel ve entelektüel ilişkilerini sürdürdü.
- 2 August Kubizek, *The Young Hitler I Knew* (Boston: Houghton Mifflin, 1955; Norwalk CT: MBI Publishing Company, 2006).
- 3 Bazı tarihçiler, Kubizek'in, kendisi ve yayıncısı Stocker Verlag tarafından reddedilmesine rağmen, Nazi Partisi tarafından görevlendirildi iddiası nedeniyle, anıların bütünüyle geçerli olmayabileceğine dair şüphelerini belirtmişlerdir. 1942'de parti üyesi olmasına rağmen, Kubizek parti faaliyetlerine katılmadı ve asla faal bir üye olmadı. Nazi dönemi boyunca Hitler'in önerdiği makamları reddetti. Bir diğer eleştiri, Kubizek'e ait Hitler'in hayatının ilk dönemlerinde anti-Semitik olduğu iddiasının diğer kaynaklarla desteklenmediğidir. Bu türden serhlere rağmen, çoğu tarihçi Kubizek'in anılarını genel hatlarıyla kabul ederler. (Martin Kitchen, kişisel e-posta iletişimi, 31 Temmuz 2010.)
- 4 Kubizek, *The Young Hitler I Knew*, 39.
- 5 A.g.e., 62.
- 6 A.g.e., 105.
- 7 A.g.e., 105.
- 8 A.g.e., 55.
- 9 A.g.e., 194.
- 10 A.g.e., 32.
- 11 A.g.e., 226.
- 12 A.g.e., 32.
- 13 A.g.e., 117.
- 14 A.g.e., 116.

- 15 Frederick Goodwin ve Kay Jamison, *Manic-Depressive Illness*, 2. Basım (New York: Oxford University Press, 2007).
- 16 Kubizek, *The Young Hitler I Knew*, 158.
- 17 Adolf Hitler, *Mein Kampf* (Delhi: Jaico Publishing, 2008).
- 18 Kubizek, *The Young Hitler I Knew*, 49.
- 19 Fritz Redlich, *Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophet* (New York: Oxford University Press, 1998), 255-257. Ron Rosenbaum, *Explaining Hitler* (New York: Random House, 1998), 19-21. Leonard L. Heston ve Renate Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler* (New York: Stein and Day, 1980), 63-67.
- 20 Kubizek, *The Young Hitler I Knew*, 54.
- 21 Jablow Hershman ve Julian Lieb, *A Brotherhood of Tyrants* (New York: Prometheus, 1994), 69-82. Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 67-72.
- 22 Alan Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny* (New York: Harper and Row, 1964).
- 23 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 82-83.
- 24 Rosenbaum kendi kitabında (*Explaining Hitler*) Heston'ın eserinden asla söz etmez. Redlich (*Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophet*) amfetamin öyküsüne sadece kısaca değinir, fakat bunun psikiyatrik olarak ne anlama geldiğiyle uğraşmaz.
- 25 Leonard L. Heston ve Renate Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler* (New York: Stein and Day, 1980).
- 26 Robert Kaplan, "Doctor to the Dictator: The Career of Theodor Morell, Personal Physician to Adolf Hitler," *Australasian Psychiatry* 10 (2002): 389-392.
- 27 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 85. D. Doyle, "Adolf Hitler's Medical Care," *Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh* 35 (2005): 75-82.
- 28 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 162. Doyle, "Adolf Hitler's Medical Care."
- 29 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 162. Müttefik sorgucuları tarafından Dr. Morell'e yapılan sorgulamanın dökümü, 29 Kasım 1945.
- 30 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 75.

- 31 A.g.e., 79, 162.
- 32 <http://www.druglibrary.org/schaffer/library/studies/cu/cu36.html> (giriş:27 Şubat 2011). Metamfetamin de savaş sırasında Alman ve Amerikan birliklerine geniş çapta dağıtılmıştır.
- 33 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 72.
- 34 A.g.e., 138.
- 35 A.g.e., 115.
- 36 A.g.e., 138.
- 37 A.g.e., 82-83.
- 38 A.g.e., 16.
- 39 A.g.e., 85-86. Schenck'in onayı Hitler'in metaamfetamin aldığı gösteren en kesin kanıttır. Ortaya çıkan soru şudur: Hitler bir "kristal meth" bağımlısı mıydı? Davranışları sadece metaamfetamin bağımlılığına atfedilebilir mi? Şu nedenlerden ötürü buna, hayır, diyeceğim: Metamfetamin ile kristal meth içindeki madde aynı olmakla birlikte, hap formu enjekte edilen kristal formdan tamamen farklıdır. Metamfetaminin Hitler'in zamanında Pervitin denilen her bir kapsül 3 mg. aktif ilaç içeriyordu. (Andreas Ulrich, "Hitler's Drugged Soldiers," *Der Spiegel*, 5/6/2005; <http://www.spiegel.de/international/0,1518,354606,00.html> [giriş: 11 Nisan 2011]). Demek ki Hitler'in kullanımı günde 15 mg. kadar, yani olağan minimum kristal meth kompozisyonundan (100-1000 mg.) önemli ölçüde daha azdı. Hitler'in günlük olarak damar içinden aldığı miktara ve aldığı metamfetaminin formuna bağımlı olarak, kullanımı kristal meth bağımlılığının en düşük seviyesine yaklaşmaya başlamış olabilirdi. Ancak Hitler için zararlı amfetamin etkilerinin, özellikle ilaç damar içinden verildiği zaman, bipolar bozuklukta ruhsal epizotları istikrarsızlaştırmış olması daha muhtemeldir.
- 40 E. G. Schenck, *Patient Hitler. Eine medizinische Biographie* (Düsseldorf, 1989). "Hitler's Life: Hitler's Doctor – Interview with Ernst Günther Schenck," <http://www.onlinefootage.tv/video/show/id/4430> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 41 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 82-83.
- 42 Nihayet Hitler'in zihinsel bakımdan çökmekte olduğu 1944

- müdahalesi sırasında diğer doktorlar yanlış bir ilaç seçtiler: Morell'in gastrointestinal karışımlarının striknin eserleri içerdiğine dikkati çekerek Morell'i Führer'i zehirlemeye çalışmakla suçladılar. Ne var ki dozlar az olduğu için risk kuşkuluydu. Hitler, Morell'in düşmanlarını azletti. Kaplan, "Doctor to the Dictator," 392.
- 43 A. P. Wingo ve S. N. Ghaemi, "Frequency of Stimulant Treatment and of Stimulant-Associated Mania/Hypomania in Bipolar Disorder Patients," *Psychopharmacology Bulletin* 41, no. 4 (2008): 37-47.
- 44 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 40.
- 45 A.g.e., 42.
- 46 Redlich, *Diagnosis of a Destructive Prophet*, 337.
- 47 Charles F. Marshall, *Discovering the Rommel Murder* (Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 2002), 259.
- 48 Alan Wykes, *Hitler* (New York: Ballantine, 1970), 120.
- 49 Hershman ve Lieb, *Brotherhood of Tyrants*, 79. Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 46.
- 50 G. T. Pihl, *Germany: The Last Phase* (New York: Knopf, 1944).
- 51 Albert Speer, *Inside the Third Reich* (New York: Simon and Schuster, 1997), 292.
- 52 Heston ve Heston, *The Medical Casebook of Adolf Hitler*, 46.
- 53 A.g.e., 47.
- 54 A.g.e., 139-140.
- 55 Manik depresyona ek olarak başka bir hasatalıktan kaçınmak zorlaştı: Hitler'in son yıllarında Parkinson belirtileri gösterdiği biliniyordu. Parkinson, özellikle Hitler örneğindeki gibi aktif formlarda ve damar içi kullanıldığında amfetaminlerin genel bir yan etkisidir. Parkinson hastalığı ortalama altmış yaşında başlar. Kırklarda başlamasının erken olduğu düşünülür ve bu durum genellikle travma ya da ilaç kullanımı gibi dışsal etkilere bağlanır. Hitler'de Parkinson belirtileri elli yaş civarında başladı. Hastalık doğal biçimde geliştirse de, tekrarlayan amfetamin kullanımı da durumu kötüleştirmiş olabilir. E. Gibbels, "Hitler's Neurologic Disease – Differential Diagnosis of Parkinson Syndrome," *Fortschritte der Neurologie-Psychiatrie* 57 (1989): 505-517. Özgün makale Almanca'dır.

- 56 Bu ilk kez *Mein Kampf*'da betimlendi. Hersman ve Lieb tarafından *Brotherhood of Tyrants*'da (62) tartışılmıştır. Bu yazarlar dışında, çoğu tarihçi ve hekim Hitler'in deneyimini aktüel (dolayısıyla psikotik) olmaktan çok metaforik bir "ses" olarak değerlendirmişlerdir. Robert George ve Leeson Waite, *The Psychopathic God: Adolf Hitler* (New York: Da Capo, 1993), 378. 1942-1943'te Walter C. Langer'in psikanalitik perspektifinden resmi ABD istihbaratının çıkardığı Hitler profilinin verdiği sonuç da böyleydi. Walter C. Langer, Hitler'i yakından tanıyan pek çok kaynak kişiyle mülakat yaptı. Bu çok psikanalitik bir açıdan yönlendirilmiş bir değerlendirmeydi; Hitler'i açıklamak için yansıtma ve narsisizm gibi sayısız Freudcu kavrama uygulandı. Böylece Hitler psikotik değil, nevrotik olarak etiketlendi, fakat bu yaklaşım bir kanaat olmanın ötesinde teşhis değeri taşımaz. Walter C. Langer, *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report* (New York: Basic Books, 1972). Hitler'in, Ari ırkın üstünlüğü ve Yahudi komplosu gibi "aşırı değer biçilmiş fikirler"e sahip olduğu öne sürülebilir, fakat onun içinde yaşadığı kültürde pek çok kişinin paylaştığı bu görüşler psikiyatrik sanrı tanımlarının çoğunu karşılamaz.
- 57 David Lewis, *The Man Who Invented Hitler* (Londra: Headline Publishing Company, 2003).
- 58 Redlich, *Diagnosis of a Destructive Prophet*.
- 59 Önemli araştırmacılar ya da akademisyenler olan, fakat psikanalist olmayan psikiyatrların (Hershman ve Lieb, Heston ve Heston, Redlich) Hitler hakkında yazdıkları kitaplardan sonuç çıkarabiliriz. Bu çalışmalar anılarla ve diğer tarihsel malzemeyele tamamlandığında, Hitler'in öyküsü daha iyi belgelenir. Bu üç psikiyatrik yazar kendi aralarında anlaşılamazlar (biri Hitler'de hiçbir akıl hastalığı olmadığını, esas olarak amfetaminin tetiklediği psikozdan etkilendiğini düşünürken, diğeri onun sadece manik-depresif psikozu olduğunu düşünür, üçüncüsü ise onda ikisinin de olmadığını, paranoid yıkıma yol açan bir tür siyasi kişilik bozukluğu olduğu kanaatindedir.) Bütün bu kaynaklar yukarıda betimlenen aynı bulguları sağlar; bu bulgular, Hitler'in manik ve depresif epizotlar ge-

çirdiğini, muhtemelen ailesinde de manik belirtilerin, tipik bir bipolar bozukluğun ve depresyon tedavisinin olduğunu açıkça ortaya koyar. En muhtemel olanı bipolar bozukluk teşhisidir.

- 60 Lewis, *The Man Who Invented Hitler*. Lewis şu öyküyü sunar: Hitler'in Ekim 1918'de gönderildiği bugünün Polonya'sındaki Paselwalk Hastanesi'nde bir psikiyatr tarafından muayene ve tedavi edildiğine dair bazı bulgular vardır. Bu hastanenin psikiyatrik vakalar için kullanıldığı bilinmekteydi; Hitler'in Fransa'da hardal gazına maruz kaldığı yere dokuz yüz kilometre mesafedeydi. Gaz saldırısında yaralanan bütün silah arkadaşları yakınlardaki tıbbi hastanelerde tedavi görüyordu. Hitler'in o kadar uzağa gönderilmesi psikiyatrik bir sorunu olduğunu gösterir. Ayrıca Hitler'in tamamen ve acilen hardal gazının yarattığı etkiden kurtulması biyolojik olarak inandırıcı değildir. Bu bulgu, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD istihbaratının da saptadığı gibi, Hitler'in histerik kötlük olarak dışa vurulan PTSB benzeri bir durumdan mustarip olduğu sonucuna varmanın makul olduğunu gösterir. 1943 tarihinde hazırlanan ve 1973'te açığa çıkarılan bir donanma istihbarat raporuna bakılırsa, körlükten hemen sonra Hitler'i gören Dr. Karl Kroner'e göre, hasta tedavisi için psikiyatr Dr. Edmund Forster'a aktarılmıştır. Tam da ateşkesin ilan edildiği bu dönemde Dr. Forster, ondokuzuncu yüzyılın Fransız ve Alman psikiyatrisinde zaman zaman kullanılan, günümüzde ise psikodrama denilebilecek bir yöntemle Hitler'i tedavi etti. (tedavinin mükemmel bir örneği Philippe Pinel tarafından yazılan çok önemli bir ondokuzuncu yüzyıl psikiyatri metninde bulunmaktadır). Dr. David Lewis'in Rorster üzerine yazdığı kitaba göre, psikiyatr Almanya'ya yardımcı olmak dahil yaşanacak ve görülecek şeyler olduğuna dair güçlü hipnotik önermelerde bulundu. Ateşkesten bir hafta sonra Hitler'in görüşü düzeldi ve göreve uygun olmadığı gerekçesiyle ordu hizmetinden alındı. Görme yetisinde bir daha asla herhangi bir zorlukla karşılaşmadı. Yıllar sonra, Hitler 1933'te iktidara geldikten sonra, tanınmış bir Nazi karşıtı olan Forster, Hitler'in psikiyatrik kayıtlarını Fransa'ya götürdü ve onları aralarında

Eduard Weiss'in de bulunduğu Alman sürgünlere verdiği bildirildi. Lewis'e göre, Eduard Weiss içeriği bir kurgu haline getirdi ve kitap yazarının ölümünden sonra yayımlandı. Bir süre sonra Forster ya intihar etti ya da öldürüldü. Donanma raporu kamuya açıldıktan sonra, bir Amerikalı-Alman profesör olan Rudolph Binion raporda Forster'la Paris'te toplantı yaptığı bildirilen bazı kişilerle temas kurdu. Bu kişiler olayları doğruladılar. Forster'ın notları asla bulunamadığı için diğer gözlemcilerin kuşkulanmasına yol açtı.

Hitler'in hayatı boyunca bilinen yegâne psikiyatik muayene ve tedavisi budur. Lewis ve diğerleri bence Forster'ın hipnotik telkininin devleşen Hitler'i "yarattığı" düşüncesinde yanılıyorlardı. Öte yanda, PTSS'na ilişkin öykünün tamamı Hitler'in sergilediğı pek çok psikiyatrik belirtille ve yüksek anksiyete düzeyiyle (ki buna nörotisizmin kişilik özelliğı denir), PTSS için belirlenmiş risk faktörüyle tutarlıdır.

1923'te Münih darbesinden sonra, Hitler, bu kez Landsberg Cezaevi başhekimii, bir psikiyatr olmayan Dr. Joseph Brinsteiner tarafından bir kez daha psikiyatrik olarak incelendi. 8 Ocak 1924 tarihini taşıyan "Mahkûm Adolf Hitler'in Zihinsel Durum Raporu" başlıklı belge bir biyografi yazarı tarafından şu şekilde betimlendi: "Mahkûmdan belirgin biçimde etkilenen doktor, mahkûmun çok yüksek bir zekâya, olağanüstü bilgi birikimine ve büyük bir hitabet yeteneğine sahip olduğunu vurgulayan genel bir değerlendirme yazdı. Doktor, tutuklandığı sırada Hitler'in depresyonda, 'çok acı verici bir nevroz'dan (*sehr schmerzhaften Neurose*) mustarip olduğunu söylüyordu. Hiçbir ayrıntı verilmez. Rapor, durumun yüzeysel doğasını ve mahkûmun kısa süre içinde mükemmel bir ruh hali kazandığını vurgular." Robert G. L. Waite, *The Psychopathic God: Adolf Hitler* (New York: Basic Books, 1977), 350. 1933'te Hitler'in cezaevi dönemine ilişkin anılarını "Kale Duvarlarının Ardındaki Hitler" başlığıyla yayımlayan bir cezaevi gardiyanı, Otto Lurker, Dr. Brinsteiner'in acı verici nevroz teşhisinin darbe sırasında yaşanan itişmede Hitler'in omzunda meydana gelen bir çıkıktan ötürü olduğunu bildirdi. Lurker, Brinsteiner'in mahkemeye Hitler'in duruşmalara ka-

tılmaya uygun olduğuna dair sözlerinden alıntı yapar: “Hasta... hiçbir fiziksel bozukluk ya da psikopatik eğilim göstermemektedir.” Alıntı, Milan Hauner, *Hitler: A Chronology of His Life and Time*, 2. Basım (Londra: Palgrave Macmillan, 2008). Ancak daha erken bir psikiyatrik PTSS teşhisi ve tedavisi, Heidelberg Üniversitesi psikiyatri bölümü başkanı Karl Willman’ın kamuoyuna açık olarak Hitler’in Birinci Dünya Savaşı sırasında histerik bir reaksiyondan mustarip olduğuna dair sözlerinin ortaya koyduğu bilinen olguyla tutarlıdır. 1933’te Willmans istifaya zorlandı. Ruth Lidz ve Hans-Rudolph Wiedemann, “Karl Willmanns (1873-1945) einige Ergänzungen und Richtigstellungen,” *Fortschritte der Neurologie-Psychiatrie* 57 (1989): 161-162.

BÖLÜM 14: AKIL SAĞLIĞININ SIRADANLIĞI: MCCLELLAN’DAN NAZİLERE

- 1 Roy R. Grinker Sr., Roy R. Grinker Jr. ve John Timberlake, “‘Mentally Healthy’ Young Males (Homoclitites),” *Archives of General Psychiatry* 6 (1962): 405-453.
- 2 A.g.e., 445-446.
- 3 A.g.e., 446.
- 4 A.g.e., 448.
- 5 A.g.e., 446.
- 6 A.g.e., 448.
- 7 Karl Jaspers, *General Psychopathology* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997). S. Nassir Ghaemi, *The Rise and Fall of the Biopsychosocial Model: Reconciling Art and Science in Psychiatry* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009).
- 8 Leston Havens, *A Safe Place: Laying the Groundwork of Psychotherapy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989), 28.
- 9 Grinker, “‘Mentally Healthy’ Young Males,” 444.
- 10 Grinker’in eseri bize akıl sağlığını anlamak için bir çerçeve sağlar ve liderlere uygulanması halinde bizi kişiliğe bakmaya, kişilik özellikleri bakımından liderlerimizin bizlere benzer mi yoksa farklı mı olduklarını görmeye yöneltecektir. Tarihçiler

ve psikologlar bunu sadece kişisel özellikler için değil, aynı zamanda liderler için de önemli görülen zekâ ve diğer liderlik özellikleri için uygulama yöntemleri üzerinde çalışmışlardır. (Dean Keith Simonton, *Greatness: Who Makes History and Why* [New York: Guilford, 1994].) Zekâ söz konusu olduğunda bu, mezuniyet ve akademik dereceler gibi çocukluk ve erken yetişkinlik dönemlerinde kazanılan başarıları nicelelendirmeyi ve bu başarıları popülasyonun ortalamasıyla kıyaslamayı gerektirir. IQ normu 100 olan bir popülasyon farz edildiğinde, tarihsel figürler için daha yüksek ya da daha düşük zekâ düzeyleri çıkarılabilir. Bu yöntem seksen yıldan fazla bir süredir psikoloji araştırmalarında kullanılmıştır. Kişisel özellikler konusunda, tarihçiler ve bilim adamlarına biyografik veriler sağlanır – bireyleri saptayacak özellikleri çıkarmak için yeterince anonimleştirilmiş ve değiştirilmiş olarak. Bu veriler temelinde NEO ölçeğindeki gibi, belli başlı kişilik özelliklerine ilişkin değerlendirmeler oluştururlar. NEO ölçeği, nörotisizm (kişinin temel anksiyete düzeyi), dışa dönüklük (kişinin sosyal yeteneği ve girişkenliği) ve deneyime açıklığı (kişinin risk alma istekliliği ya da rutinleri izleme ya da alışkanlıkları sürdürme eğilimi) gibi belli başlı üç temel kişilik özelliğini değerlendirir. Daha sonra bu değerlendirmeler başkanlık başarılarına ilişkin nesnel (kabul edilen önerge sayısı, yeniden seçilme) ve öznel (tarihçilerin mutabakatı) değerlendirmelerle ilişkilendirilir. (Normal popülasyonda bu özelliklerin her birine bir puan veririz ve bunu istatistik olarak “normal” eğri dediğimiz, aynı zamanda çan eğrisi olarak isimlendirdiğimiz bir tarzda yaparız. Çoğumuzun puanı ortada yer alırken, %2,5 kadarımız her bir özelliğin iki ucunda –çok yüksek ya da çok düşük– puanlanır. Bu özellikler daha önce tartışılan anormal mizaçlara da çevrilebilir. Böylece, hipertimik kişiliği olanlar çok yüksek dışa dönüklük ve deneyime açıklık eğilimi göstereceklerdir.)

Bu zekâ ve kişilik araştırmaları başkanlara uygulandığında (Simonton, 2006), bana kalırsa, çoğu başkanın homoklit olduğu ve en başarılı başkanların da asgari homoklitik oldukları fikrini destekler. Yukarıdaki yöntemler kullanıldığında

başkanların yaklaşık yarısı (kırk üçünün yirmi üçü) ortalama IQ değerlerine (100-120) sahipti. (Ortalama üniversite mezununun IQ'su 120 iken, popülasyon normu 90-110, ortalamanın üstü 110-120, yüksek yetenek 120-140'tır; 140'ın üzeri "deha" düzeyi olarak kabul edilir.) FDR'den itibaren on iki başkan arasında sadece dördünün (FDR, Kennedy, Carter ve Clinton) puanı yüksek yetenek düzeyindedir. Özellikle zeki olmadığı düşünülen George W. Bush (IQ değeri 111) ya da Reagan (IQ değeri 118) gibi başkanlara gelince, onların zekâ değerleri popülasyon ortalamasının üzerindedir (ortalama üniversite mezunununkinden yüksek olmamakla birlikte). Bunlar ne aptal adamlardır ne de yüksek zekâlıdırlar; sadece normaldirler. (Zekânın başarı ölçüsü olarak abartıldığını göstermek için, George Washington için hesaplanan IQ'nun 125, yani Clinton ya da Carter'inkinden daha düşük olduğunu kaydedebiliriz.)

Kişiliğin başkanlık başarısının daha sağlam bir göstergesi olduğu görüldü. Özgül olarak NEO'daki üç ölçeğin içinde sadece deneyime açıklık başkanlık başarısıyla ilişkilendirilir (Simonton, 2006), ancak bu bile açık değildir. Deneyime açıklık bakımından en yüksek puanlı üç başkan, Thomas Jefferson, John Quincy Adams ve Lincoln idi; ancak Adams'm genel olarak etkisiz olduğu görülür. Clinton ve Kennedy bu kişilik özelliği bakımından açık ara ikinci durumdadırlar; Reagan ve Washington gibi, başarılı olduğu düşünülen bazı başkanlar ise düşük puanlıdır. Bu kişilik testlerinin olağan yorumlarını tersine çevireceğim. Standart görüş, bu araştırmaların nörotisizmi gösterdiği, mesela, başkanlık kişiliğine "kayıtsız" olduğu şeklindedir. Daha ziyade, nörotisizm aşırılıklarının ve aslında bütün kişilik özelliklerinin başkanlarımızda bulunmadığını söylemek daha doğru olurdu. Kişilik özellikleri, hatta zekâ düzeyleri bakımından bile onlar, genellikle ortalamadırlar. Kahramanlar için arzuladığımız şekilde başkanlarımız da, genellikle, normal insanlardır – sizin, benim gibi homoklitler. Ve gene ister kişilik ister zekâ bakımından bu özelliklerin herhangi birinde aşırı noktada olanlar seçildiğinde, Jefferson ve Lincoln, Franklin Roosevelt ve Kennedy gibi

isimler bulunur ki bunlar, karizma ve yetenekle dolu, “en iyi” başkanlar olarak görülürler. Onlar “normal” insanlar değildirler: Hipertimik kişilik hatta alenen akıl hastalığı olan, anormal mizaçlı kişilerdir.

Ne var ki çoğu başkan normal, dolayısıyla homoklittir. Bu yüzden, genel nüfus (aynı zamanda homoklitler) içindeki siyasi inançların psikolojik temeline ilişkin araştırma bu homoklit liderlerin psikolojisini anlamamıza yardımcı olabilir. Bu alanda yapılan klasik çalışma İngiliz psikolog Hans Eysenck'e aittir (*The Psychology of Politics* [Londra: Routledge and Kegan Paul, 1954]). Eysenck, sol/sağ siyaset teorisinin komünizm ile faşizm –görünüşte zıt– arasındaki pek çok benzerliği açıklayamadığını gözlemledi. Eysenck, 1950'lerin İngilteresi'nde orta sınıfa ve işçi sınıfına mensup insanlarla mülakat yaptı ve onların siyasi inançlarını yukarıdaki etiketlere göre sınıflandırdı; daha sonra onlara NEO-benzeri kişilik testleri uyguladı. (Bizzat Eysenck kişilik araştırması alanının kurucu babasıydı.) Benzer siyasi inançlara karşı kişisel özelliklere göre insanları istatistik olarak gruplandıran Eysenck siyasi ideolojinin (sol ve sağ karşıtlığı) yanı sıra pratik olanlara karşı idealist olanların nasıl bir eğilim sergilediğiyle ilgili görülen bir başka faktör buldu. Başka deyişle, siyasi davranışın iki boyutta görülmesi gerekiyordu: Birincisi, genel olarak kabul edilen siyasi ideoloji, ikincisi ise hiçbir şekilde siyasi değil, fakat psikolojik. Kişilik özellikleriyle ilişkili olan bu boyutu Eysenck (filozof William James'ten ödünç alarak) *yumuşak- düşüncelilik* ve bunun karşıtı olarak *sert-düşüncelilik* olarak etiketledi. Bu yaklaşım, özgün siyasi ideoloji boyutuyla birleştiği zaman, iki boyutlu bir yeni görünüm sağlar. Yıllar boyunca tek yumurta ikizleri üzerinde yapılan sayısız araştırma Eysenck'in haklı olduğunu tekrar tekrar doğruladı: *Mizaç siyasal inançların önemli bir biyolojik göstergesidir* (Lindon Eaves, Hans Eysenck ve Michael Neale, *Genes, Culture, and Personality: An Empirical Approach* [Londra: Academic Press, 1989]).

Eysenck'in tezi, Bush ve Blair gibi, görünüşte karşıt siyasi şahsiyetlerin neden ortak bir zeminde buluşabildiğini açık-

lamaya yardımcı olabilir. Onlar kendi katılıklarından gurur duyan, basın toplantısı için birlikte podyuma çıkarken silah çekip ateş etmeye hazır iki silahşor gibi kolları iki yana açık yürüyen, sert-düşünceli “normal” liderlerdi. Normal kişilik özellikleri yelpazesi içinde farklılaşan diğer homoklit liderler yumuşak-düşünceli olacaklar ve muhtemelen farklı siyasi yargılarda bulunacaklardır. Bu düşüncelerin başka liderlere ya da Bill Clinton ya da Barack Obama gibi çağdaş liderlere nasıl uygulanacağına ilişkin spekülasyonda bulunmak mevcut bulguların ötesine geçer, fakat Eysenck’in teorisi tarihçilerin ve psikologların değerlendirmesi için test edilebilir hipotezler sağlar.

- 11 Nick Smart, *Neville Chamberlain: A Biography* (Londra: Routledge, 2009).
- 12 George Lichtheim, *Thoughts Among the Ruins* (Piscataway, NJ: Transaction, 1973), 177.
- 13 Robert C. Self, *Neville Chamberlain: A Biography* (Farnham, UK: Ashgate, 2006), 97.
- 14 Peter Rowland, *David Lloyd George: A Biography* (New York: Macmillan, 1976), 707.
- 15 A.g.e., 219.
- 16 Graham Macklin, *Chamberlain* (Londra: Haus, 2006), 97.
- 17 McClellan’la ilgili malzemenin çoğu için bkz. Stephen Sears, *George B. McClellan: The Young Napoleon* (New York: Da Capo, 1999)
- 18 A.g.e., 95.
- 19 A.g.e., 99.
- 20 A.g.e.
- 21 A.g.e., 103.
- 22 A.g.e.
- 23 James McPherson, *Crossroads of Freedom: Antietam* (New York: Oxford University Press, 2004), 44.
- 24 Michael Fellman, *The Making of Robert E. Lee* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2003).
- 25 Tarihçiler onaylamayabilirler. Truman, Kore’yle ilgilenmek zorundaydı. Ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda, Hiroşima ve Nagazaki’yi bombalamak gibi muazzam bir karar almak

zorunda kalmıştı. Özellikle ikinci kararın doğru olup olmadığı ve bunun başarılı bir kriz lideri olma özelliği taşıyıp taşımadığı, Japon ve Amerikalı okurların farklı fikirlere sahip olabilecekleri bir şeydir. Reagan'ın kesinlikle fanları vardı, tıpkı Eisenhower gibi. Bu kitaba yirminci yüzyılın bütün liderlerini alamam, böyle bir girişimde de bulunmuyorum ve özellikle yeni isimleri katmaktan kaçınmaya çalışıyordum. Ayrıntılı olarak incelediğim en yeni lider Nixon'dur. Diğerlerine gelince, zaman ve uzaklığın aydınlatıcı etkisini beklerken ancak deneysel yorumlar yapabilirim. Bu elbette, tamamen tarihçilerin bu tezlerin bazılarını düşünürken yeterince açık zihinli olmalarına bağlıdır.

- 26 David Greenberg, *Nixon's Shadow* (New York: Norton, 2004), 235.
- 27 A.g.e., 256.
- 28 A.g.e., 235.
- 29 A.g.e., 244-245.
- 30 Narsisizm kavramı ağırlıklı olarak Freud tarafından kullanıldı. Psikanalitik bir inançtır. Genellikle pejoratif olarak kullanılır. Popülasyonlar içinde işlevsel hale getirilebilmesine ve teşhis edilebilmesine rağmen (Robert Raskin ve Howard Terry, "A Principal-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence of Its Construct Validity," *Journal of Personality and Social Psychology* 54, no.5 [1988]: 890-902), ayırt edici ve farklı bir kişilik özelliği ya da kişilik bozukluğu ya da benzersiz bir kişilik durumu olarak doğrulanmamıştır. Doğrulanmakla, bu kitapta betimlenmiş olan bilimsel standartları kastediyorum: Belirtiler, hastalığın seyri, aile tarihi ve tedaviye tepkiden oluşan dört göstergede diğerlerinden ayrılması. Bu türden araştırmalarda, öne sürülen diğer pek çok kişilik bozukluğundan yeterli biçimde ayırt edilmez. Andrea Fossati, Theodore P. Beauchaine, Federica Grazioli, Ilaria Caretta, Francesca Cortinovis ve Maffei Cesare, "A Latent Structure Analysis of Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Narcissistic Personality Disorder Criteria," *Comprehensive Psychiatry* 46 (2005): 361-367. W. John Livesley, "Diagnostic Dilemmas in Classifying Per-

- sonality Disorder,” *Advancing DSM: Dilemmas in Psychiatric Diagnosis* içinde, der. Katharine A. Phillips, Michael B. First ve Harold Alan Pincus, 153-168 (Washington, DC: American Psychiatric Press, 2003).
- 31 Greenberg, *Nixon’s Shadow*, 238.
- 32 A.g.e., 253.
- 33 A.g.e., 242-243.
- 34 A.g.e., 232.
- 35 A.g.e., 257.
- 36 A.g.e.
- 37 A.g.e., 258.
- 38 A.g.e., 259.
- 39 Christopher Matthews, *Kennedy and Nixon: The Rivalry That Shaped Postwar America* (New York: Simon and Schuster, 1996), 282.
- 40 Greenberg, *Nixon’s Shadow*, 254. Rick Perlstein, *Nixonland: The Rise of a President and the Fracturing of America* (New York: Scribner, 2008), 353.
- 41 Nigel Hamilton, *JFK: Reckless Youth* (New York: Random House, 1993), 143. Robert Dallek, *An Unfinished Life: John F. Kennedy* (Boston: Little, Brown, 2003), 172.
- 42 Favori hikâyelerimden birinde Johnson, John Kenneth Galbraith’a şöyle bir yorumda bulunur: “Ken, ekonomi üzerine bir konuşma yaparken kendi bacağına işiyormuş gibi bir duyguya kapıldın mı hiç? Sana sıcak gelir, ama başkalarına bir şey olmaz.” John Kenneth Galbraith, *A Life in Our Times* (New York: Ballantine, 1981), 450.
- 43 Perlstein, *Nixonland*, 739.
- 44 Frankl, “Anormal bir durumda anormal bir tepki normal bir davranıştır,” demişti. Viktor Frankl, *Man’s Search for Meaning* (Boston: Beacon, 2000), 32.
- 45 Matthews, *Kennedy and Nixon*, 87-102.
- 46 A.g.e., 132.
- 47 A.g.e., 113.
- 48 Matthews, *Kennedy and Nixon*, 199. Garry Wills, *Nixon Agonistes* (New York: Signet, 1969), 40.
- 49 Matthews, *Kennedy and Nixon*, 292-297.

- 50 Sonraki kısım için bkz. Matthews, *Kennedy and Nixon*.
- 51 A.g.e., 35.
- 52 A.g.e., 61.
- 53 Perlstein, *Nixonland*, 435.
- 54 Tom Wicker, *One of Us: Richard Nixon and the American Dream* (New York: Random House, 1991), 686.
- 55 Greenberg, *Nixon's Shadow*, 263.
- 56 A.g.e. 261.
- 57 Gazetecilik ve tarihçi bulguları temelinde benzer sonuçlara vardığı görülen üç yazar, Wicker (*One of Us*), Wills (*Nixon Agonistes*) ve Perlstein (*Nixonland*) idi.
- 58 Greenberg, *Nixon's Shadow*, 261.
- 59 A.g.e., 262.
- 60 A.g.e.
- 61 Bu paragraftaki malzeme için bkz. Ronald Kessler, *A Matter of Character: Inside the White House of George W. Bush* (New York: Sentinel, 2004).
- 62 A.g.e., 16.
- 63 <http://www.disabled-world.com/communication/community/parent-loss.php> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 64 Kenneth Kendler ve Carol Prescott, *Genes, Environment and Psychopathology* (New York: Guilford, 2006).
- 65 Norman F. Watt, James P. David, Kevin L. Ladd ve Susan Shamos, "The Life Course of Psychological Resilience: A Phenomenological Perspective on Deflecting Life's Slings and Arrows," *Journal of Primary Prevention* 15 (1995): 209-246.
- 66 Kessler, *A Matter of Character*, 23.
- 67 George W. Bush, *Decision Points* (New York: Crown, 2010).
- 68 Kessler, *A Matter of Character*, 35.
- 69 Psikiyatr bir meslektaş bana, Bush'un 2000 başkanlık seçimlerinin hemen öncesi kadar yakın bir tarihte içmeye devam ettiğini ve aile yemeklerinde zaman zaman sarhoş olduğunu iddia eden bir aile üyesini tanıdığını anlattı. Ne var ki meslektaşına göre bu kişi kamuoyu önünde böyle bir suçlamada bulunmak istemiyordu, kaynağı doğrulayamadığım ya da iddiayı başka kanıtlarla destekleyemediğim için bunu bir doğru olarak sunamıyorum.

- 70 George E. Vaillant, *The Natural History of Alcoholism Revisited* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995).
- 71 Kessler, *A Matter of Character*, 54.
- 72 Simonton, *Greatness*, 80.
- 73 Tony Blair, *A Journey: My Political Life* (New York: Knopf, 2010), xiv.
- 74 Bush, *Decision Points*, 262.
- 75 A.g.e., 252.
- 76 Bu görüş, Bush'un zihinsel bakımdan sağlıklı olduğu iddiasını zayıflatmaz. Fanatizmi bir akıl hastalığı olarak görmüyorum. Aslında, fazla bütünüleyici karmaşıklığı olmayan homoklitlerin akıl sağlığında çok yaygın biçimde olur. Grinker'ın çalışması bu olasılığı homoklitlerin "kashı Hristiyanlık"a nasıl benzediğine ilişkin betimlemesinde gösterdi.
- 77 Blair'le ilgili bu sayfalar genellikle onun anılarından ve Philip Stephens'in, *Tony Blair: The Making of a World Leader* başlıklı kitabından (New York: Viking, 2004, 2-15) alındı.
- 78 Blair, *A Journey*, 80-81. John Burton ve Eileen McCabe, *We Don't Do God: Blair's Religious Belief and Its Consequences* (Londra: Continuum, 2009), 4-8.
- 79 Burton ve McCabe, *We Don't Do God*, 20.
- 80 Alastair Campbell, *The Blair Years* (New York: Knopf, 2004).
- 81 Stephens, *Tony Blair*.
- 82 Campbell, *The Blair Years*, xxix.
- 83 Blair, *My Journey*, 349.
- 84 A.g.e.
- 85 Stephens, *Tony Blair*, 16.
- 86 A.g.e., 215-219.
- 87 Blair, *My Journey*, 349.
- 88 A.g.e.
- 89 A.g.e., 348.
- 90 A.g.e., 380.
- 91 Shelley E. Taylor ve David A. Armor, "Positive Illusions and Coping with Adversity," *Journal of Personality* 64 (1996): 873-898.
- 62 David Owen, *In Sickness and in Power: Illnesses in Heads of Government During the Last 100 Years* (Westport, CT: Praeger, 2008).

- 93 Blair, *My Journey*, 651.
- 94 Jack El-Hai, "The Nazi and the Psychiatrist," *Scientific American*, 5 Ocak 2011, <http://www.saloforum.com/index.php?threads/the-nazi-and-the-psychiatrist-goering-and-kelley.286/> (giriş: 1 Mayıs 2011). Yazarlar daha öncesinde Kelley'nin, normal, sıradan ellerde Nazi vahşetinin nasıl gerçekleştiğini ve bunun başka yerde, başka zamanda tekrarlanıp tekrarlanmayacağını merak ettiler. Kelley'nin oğulla konuşan ve yeni araştırmayı yöneten El-Hai, onun alkol sorunları olduğunu ve eşiyle bir tartışma sırasında dürtüsel olarak kendisini öldürdüğünü kaydeder. Oğlu ise, Kelley'in kazara siyanid kapsülü yuttuğuna inanmaktadır.
- 95 El-Hai, "The Nazi and the Psychiatrist."
- 96 John Michael Steiner, *Power Politics and Social Change in National Socialist Germany* (New York: Walter de Gruyter, 1976), 395. Özgün mektup Steiner tarafından hem İngilizce hem de Almanca olarak sunulur. İngilizce çeviri "Sevgili Binbaşı Kelly" diye, Almanca olanı ise "*Sehr geehrter Major Kelly!*" sözleriyle başlar. Almancasının tam çevirisi, "Ekselansları"dır; bu noktada Nazi liderlerin Dr. Kelley'e gösterdikleri saygıyı belirtmek için İngilizce çeviriyi değiştirdim.
- 97 Barry A. Ritzler, "The Nuremberg Mind Revisited: A Quantitative Approach to Nazi Rorschachs," *Journal of Personality Assessment* 42 (1978): 344-353. Molly Harrower, "Rorschach Records of the Nazi War Criminals: An Experimental Study After Thirty Years." *Journal of Personality Assessment* 42 (1976): 344-351.
- 98 Robert H. Jackson, *That Man: An Insider's Portrait of Franklin D. Roosevelt* (New York: Oxford University Press, 2003), 170.
- 99 Robert Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide* (New York: Basic Books, 1986), 116-117.
- 100 John Lukacs, *The Hitler of History* (New York: Vintage, 1998).
- 101 Martin Kitchen, *The Third Reich: Charisma and Community* (Londra: Pearson Longman, 2008). Martin Kitchen, "Hitler Bewitcher or Hitler Bewitched?" *Creativity and Madness: An Interdisciplinary Symposium* içinde, der. J. D. Keehn, 93-108

(York, ON: University Press of Canada, 1987).

102 Ron Rosenbaum, *Explaining Hitler* (New York: Random House, 1998), 348.

BÖLÜM 15: HASTALIK LEKESİ VE SİYASET

- 1 Paul Jay Fink ve Allen Tasman, der., *Stigma and Mental Illness* (Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 1992).
- 2 William R. Dubin ve Paul Jay Fink, "Effects of Stigma on Psychiatric Treatment," Fink ve Tasman, der., *Stigma ve Mental Illness* içinde.
- 3 David Kingdon, Tommoy Sharma ve Deborah Hart, "What Attitudes Do Psychiatrists Hold Towards People with Mental Illness?" *Psychiatric Bulletin* 29 (2004): 401-406.
- 4 Cesare Lombroso, *The Man of Genius* (New York: C. Scribner's Sons, 1891), 2.
- 5 Ernst Kretschmer, *The Psychology of Men of Genius* (Londra: Kegan Paul; New York: Hartcourt, Brace and Co., 1931), 6.
- 6 Lord David Owen, "Winston Churchill and Franklin Roosevelt: Did Their Health Problems Impair Their Effectiveness as World Leaders?" Churchill Lecture Series, Churchill Museum and Cabinet War Rooms, 5 Mayıs 2009, yazılı transkripsiyon, 36.
- 7 http://www.huffingtonpost.com/nigel-hamilton/the-kennedys_b_810465.html (giriş: 27 Şubat 2011).
- 8 Brendan Maher, "Delusional Thinking and Cognitive Disorder," *Integrative Physiological and Behavioral Science* 40 (2005): 136-146.
- 9 Stuart Sutherland, *Irrationality* (Londra: Pinter and Martin, 2007).
- 10 <http://www.acceleratingfuture.com/michael/works/heuristic-sandbiases.htm> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 11 <http://chipur.com/i-want-relief/thomas-eagleton-heartbeat-depressed-president/> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 12 Dan Balz ve Haynes Johnson, *The Battle for America 2008: The Story of an Extraordinary Election* (New York: Penguin, 2009), 18.

- 13 <http://www.pbs.org/newshour/character/> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 14 <http://www.4president.org/speeches/buscheney2000convention.htm> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 15 <http://old.nationalreview.com/interrogatory/kessler200408090855.asp> (giriş: 27 Şubat 2011).
- 16 <http://www.nobodydied.com/> (giriş 27 Şubat 2011).
- 17 John Adams, Samuel Adams ve James Warren, *Warren-Adams Letters* (Boston: Massachusetts Historical Society, 1917), 22.
- 18 Abraham Lincoln, Marion Mills Miller ve Henry Clay Whitney, *Life and Works of Abraham Lincoln: Speeches and Presidential Addresses, 1859-1865* (New York: Current Literature Publishing Company, 1907), 282.
- 19 Matthew Joseph Bruccoli ve Scottie Fitzgerald Smith, *Some Sort of Epic Grandeur: The Life of E Scott Fitzgerald* (Columbia: University of South Carolina Press, 2002), 443.

SONSÖZ

- 1 Hans Eysenck, *The Psychology of Politics* (Londra: Rotledge and Kegan Paul, 1954).
- 2 Dean Keith Simonton, *Psychology, Science, and History: An Introduction to Historiometry* (New Haven, CT: Yale University Press, 1990).
- 3 Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2007).
- 4 George Lakoff, *The Political Mind* (New York: Viking, 2008).
- 5 Michael Fellman, *Citizen Sherman: A Biography of William Tecumseh Sherman* (New York: Random House, 1995).
- 6 Joshua Wolf Shenk, *Lincoln's Melancholy* (Boston: Houghton Mifflin, 2005).
- 7 S. Nassir Ghaemi, *The Rise and Fall of the Biopsychosocial Model: Reconciling Art and Science in Psychiatry* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009).
- 8 Postmodernist eğilimli meslektaşlarla yaptığım bazı tartışmalar için bkz. http://metapsychology.mentalhelp.net/poc/view_doc.php?type=book&id=4504, <http://metapsychology>.

- 9 Michael Gazzaniga, *Mind Matters: How Mind and Brain Interact to Create Our Conscious Lives* (Boston: Houghton Mifflin, 1988). Tıbbi tedaviye çok iyi yanıt vermeyen bazı epilepsi türlerinde, son çare olarak ameliyata başvurulur. Bu türden ameliyatlarda korpus kallosum denilen, beynin sağ ve sol yarımkürelerini birbirine bağlayan dokular kesilir. Korpus kolektomisinin ardından, beynin bir tarafında başlayan tutulma öteki tarafa geçmez ve böylece tam bir epilepsi krizi önlenmiş olur. Bu ameliyat türü on yıllar önce başladı. Zamanın araştırmacıları bu ameliyatın uygulandığı hastalarda önemli bir şey gözlemlediler: Beynin iki yarısı arasında iletişimin olmaması nedeniyle bu hastalarda tek değil iki beyin varmış gibi görünüyordu. Kişilik ya da davranış açısından büyük bir fark olmuyordu; sokaklarda ya da alışveriş mekânlarında etkileşime giren kişi, korpus kolektomiden sonra insanlara bölünmüş beyinli olduklarını söyleyemezler. Ne var ki nöropsikolojik testlerde önemli anormallikler görülür.

Beynin sağ yarımküresi sol görme alanını kontrol eder; sol yarımküre ise sağ görme alanını kontrol eder. Sağ elini kullanan insanlarda dil tamamen sol yarımküre tarafından kontrol edilir. (Sol elini kullananlarda dil her iki yarımküre tarafından parça parça kontrol edilir.) Böylece, bölünmüş beyin ameliyatından sonra sağ elini kullanan hastalarda dil ve görme arasındaki bölünme test edilebilir. Bir imge sağ yarımküreye (sol görsel alanda), söz gelimi telefonla konuşan bir kadın imgesi, gösterildiğinde, hastaya, “Ne görüyorsun?” diye soran deney yapan kişi bir yanıt alacak, ancak bu yanıt yanlış olacaktır. Denek, “Bir arkadaşı görüyorum,” diyebilir. “Arkadaş ne yapıyor?”, “Akşam yemeği hazırlıyor.” Daha sonra yakınında bir telefon olan deneyi yapan kişi deneye şöyle diyebilir: “Ne gördüğünü göster bana.” Denek telefonun ahizesini kaldıracaktır.

Bölünmüş-beyinli epilepsi hastası sağ yarım küreyle gördüğü şeyi “bilir”, fakat bunu dile getiremez. En ilginç “Bilmiyo-

rum” ya da “Emin değilim” ya da buna benzer bir şey demez. Hatta deneyden önce araştırmacı, “Şimdi unutma, geçirdiğin krizler yüzünden bölünmüş beyin ameliyatı geçirdin, sorularımı yanıtlarken bunu sakın unutma,” dediğinde bile, hastalar, gördükleri şeyin ne olduğunu bilmediklerini nadiren söylerler ya da gördükleri şey karşısında yaptıklarını nadiren hissederler. Bilmediklerini asla kabul etmezler; daima bir şey uydururlar. Beynimiz bu şekilde işler: Beyinlerimiz rasyonelleştirici makinelerdir; deneyimlediğimiz şeye makul açıklamalar getirmek üzere Tanrı ya da evrim tarafından tasarlanmışızdır. Bilmediğimizi asla söylemeyiz.

- 10 Stephen Ambrose, “William T Sherman: A Reappraisal,” *American History Illustrated* 1 (1967): 6-7.
- 11 Kenneth Kendler ve Carol Prescott, *Genes, Environment and Psychopathology* (New York: Guilford, 2006).
- 12 David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2007).
- 13 Rudolf Makkreel, *Dilthey: Philosopher of the Human Studies* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992). S. Nassir Ghaemi, *The Rise and Fall of the Biopsychosocial Model* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2009).
- 14 Ernst Kretschmer, *The Psychology of Men of Genius* (Londra: Kegan Paul, New York: Hartcourt, Brace and Co.), 4.

KAYNAKÇA

- Adams, Jad. *Gandhi: Naked Ambition*. Londra: Quercus, 2011
- Adams, John, Samuel Adams ve James Warren. *Warren-Adams Letters*. Boston: Massachusetts Historical Society, 1917.
- Adinoff, Bryon, Kathleen Brady, Susan Sonne, Robert F. Mirabella ve Charles H. Kellner. "Cocaine-like Effects of Intravenous Procaine in Cocaine Addicts." *Addiction Biology* 3 (1998): 189-196.
- Adler, Bill, der. *The Kennedy Wit*. New York: Citadel, 1967.
- Akiskal, Hagop S. ve Kareen K. Akiskal. "In Search of Aristotle: Temperament, Human Nature, Melancholia, Creativity and Eminence." *Journal of Affective Disorders* 100 (2007): 1-6.
- . "Cyclothymic, Hyperthymic, and Depressive Temperaments as Subaffective Variants of Mood Disorders." *American Psychiatric Press Review of Psychiatry* içinde, cilt 11, der. Allan Tasman. Washington, DC: American Psychiatric Press, 1992.
- Allen, M. S. "Sullivan's Closet: A Reappraisal of Harry Stack Sullivan's Life and His Pioneering Role in American Psychiatry." *Journal of Homosexuality* 19 (1995): 1-18.
- Alloy, L. B. ve L. Y. Abramson. "Judgment of Contingency in Depressed and Nondepressed Students: Sadder but Wiser?" *Journal of Experimental Psychology* 108 (1979): 441-485.
- Ambrose, Stephen. "William T. Sherman: A Reappraisal." *American History Illustrated* 1 (1967): 6-7.
- Arendt, Hannah. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. New York: Viking, 1963.
- Balz, Dan ve Haynes Johnson. *The Battle for America 2008: The Story of an Extraordinary Election*. New York: Viking, 2009.
- Batson, C. D. "These Things Called Empathy: Eight Related but Distinct Phenomena." *The Social Neuroscience of Empathy* içinde, der. Jean Decety ve William Ickes, 3-16. Cambridge, MA: MIT Press, 2009.
- Bennett, Lerone. *What Manner of Man: A Biography of Martin Luther King Jr.* Chicago: Johnson Publishing Company, 1964.
- Blair, Tony. *A Journey: My Political Life*. New York: Knopf, 2010.

- Boller, Paul. Not So! Popular Myths About Americans from Columbus to Clinton. New York: Oxford University Press, 1996.
- Bonanno, George A. "Loss, Trauma, and Human Resilience." *American Psychologist* 59 (2004): 20-28.
- Bonanno, George A. ve A. D. Mancini. "The Human Capacity to Thrive in the Face of Potential Trauma." *Pediatrics* 121 (2008): 369-375.
- Bradlee, Benjamin. *Conversations with Kennedy*. New York: Pocket Books, 1976.
- Brain, Russell W. "Encounters with Winston Churchill." *Medical History* 44 (2000): 3-20.
- Brucoli, Matthew Joseph ve Scottie Fitzgerald Smith. *Some Sort of Epic Grandeur: The Life of F. Scott Fitzgerald*. Columbia: University of South Carolina Press, 2002.
- Bullock, Alan. *Hitler: A Study in Tyranny*. New York: Harper and Row, 1964.
- Burns, D. D. ve S. Nolen-Hoeksema. "Therapeutic Empathy and Recovery from Depression in Cognitive-Behavioral Therapy: A Structural Equation Model." *Journal of Consulting Clinical Psychology* 60 (1992) 441-449.
- Burton, John ve Eileen McCabe. *We Don't Do God: Blair's Religious Belief and Its Consequences*. Londra: Continuum, 2009.
- Bush, George W. *Decision Points*. New York: Crown, 2010.
- Campbell, Alastair. *The Blair Years*. New York: Knopf, 2004.
- Carson, Clayborne, der. *The Autobiography of Martin Luther King Jr.* New York: Warner Books, 1991.
- Caspi, A. ve P. A. Silva. "Temperamental Qualities at Age Three Predict Personality Traits in Young Adulthood." *Child Development* 66 (1995): 486-498.
- Collishaw, Stephan ve diğerleri. "Resilience to Adult Psychopathology Following Childhood Maltreatment." *Child Abuse and Neglect* 31 (2007): 211-229..
- Cummins, Robert A. ve Helen Nistico. "Maintaining Life Satisfaction: The Role of Positive Cognitive Bias." *Journal of Happiness Studies* 3 (2002): 37-69.
- Dalal, Chandulal Bhagubhai. *Harilal Gandhi: A Life*. Chennai, Hindistan: Orient Longman, 2007.
- Dallek, Robert. *An Unfinished Life: John E. Kennedy*. Boston: Little, Brown, 2003.
- Doyle, D. "Adolf Hitler's Medical Care." *Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh* 35 (2005): 75-82.
- DuBois, William Edward Burghardt. *W.E.B. DuBois: A Reader*. New York: Macmillan, 1995.
- Dubin, William R. ve Paul Jay Fink. "Effects of Stigma on Psychiatric Treatment." *Stigma and Mental Illness içinde*, der. Paul Jay Fink ve

- Allen Tasman, 1-7. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 1992.
- Eaves, Lindon, Hans Eysenck ve Michael Neale. *Genes, Culture, and Personality: An Empirical Approach*. Londra: Academic Press, 1989.
- El-Hai, Jack. "The Nazi and the Psychiatrist." *Scientific American*, 5 Ocak 2011. <http://www.saloforum.com/index.php?threads/the-nazi-and-the-psychiatrist-goering-and-kelley.286/> (giriş: 1 Mayıs 2011).
- . *The Lobotomist*. New York: Wiley, 2005.
- Ellis, Michael E. *Infectious Diseases of the Respiratory Tract*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.
- Erikson, Erik H. *Gandhi's Truth: On the Origins of Militant Nonviolence*. New York: Norton, 1969.
- Erikson, Erik H. ve Huey P. Newton. *In Search of Common Ground*. New York: Norton, 1973.
- Eysenck, Hans J. *The Psychology of Politics*. Londra: Routledge ve Kegan Paul, 1954.
- Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press, 1965.
- Faro, Sebastian. *Sexually Transmitted Diseases in Women*. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins, 2003.
- Fellman, Michael. *The Making of Robert E. Lee*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2003.
- . *Citizen Sherman: A Biography of William Tecumseh Sherman*. New York: Random House, 1995.
- Ferguson, David M. ve Michael T. Lyskey. "Childhood Circumstances, Adolescent Adjustment, and Suicide Attempts in a New Zealand Birth Cohort." *Journal of Child and Adolescent Psychiatry* 34 (1995): 612-622.
- Fink, Paul Jay ve Allen Tasman, der. *Stigma and Mental Illness*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 1992.
- Fischer, Louis. *The Essential Gandhi*. New York: Vintage, 1983.
- . *Gandhi: His Life and Message for the World*. New York: Mentor Books, 1954.
- Fonda, Jane. *My Life So Far*. New York: Random Books, 1954.
- Formwalt, Lee W. "An American Historian North of the Border: A Conversation with Michael Fellman." *Organization of American historians Newsletter* 36 (2008).
- Fossati, Andrea, Theodore P. Beauchaine, Federica Grazioli, Olaria Carretta, Francesca Cortinovis ve Cesare Maffei. "A Latent Structure Analysis of Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Narcissistic Personality Disorder Criteria." *Comprehensive Psychiatry* 46 (2005): 361-367.
- Frankl, Victor. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon, 2000.
- Fredrickson, Barbara L., Michele M. Tugade, Christian E. Waugh ve Gregory R. Larkin. "What Good Are Positive Emotions in Crisis? A Pro-

- spective Study of Resilience and Emotions Following the Terrorist Attacks on the United States on September 11th, 2001." *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (2003): 365-376.
- Freud, Sigmund ve William C. Bullitt. *Woodrow Wilson: A Psychological Study*. Piscataway, NJ: Transaction, 1999.
- Galbraith, John Kenneth. *Name Dropping*. Boston: Houghton Mifflin, 1999.
- .. *A Life in Our Times*. New York: Ballantine, 1981.
- Galea, S., J. Ahern, H. Resnick, D. Kilpatrick, M. Bucuvalas, J. Gold ve D. Vlahov. "Psychological Sequelae of the September 11 Terrorist Attacks in New York City." *New England Journal of Medicine* 346 (2002): 982-987.
- Gallese, V. ve A. Goldman. "Mirror Neurons and the Simulation Theory of Mind-Reading." *Trends in Cognitive Sciences* 2 (1998): 493-501.
- Galton, Francis. *Hereditary Genius*. New York: D. Appleton & Co., 1870.
- Galvez, Juan Francisco, Sairah B. Thommi ve S. Nassir Ghaemi. "Positive Aspects of Mental Illness: A Review in Bipolar Disorder." *Journal of Affective Disorders* 128 (2011): 185-190.
- Gandhi, Mohandas K. *Autobiography: The Story of My Experiments with Truth*. New York: Dover, 1983 (1948).
- Garrow, David. *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference*. New York: HarperCollins, 2004.
- Gazzaniga, Michael. *Mind Matters: How Mind and Brain Interact to Create Our Conscious Lives*. Boston: Houghton Mifflin, 1988.
- George, Robert ve Leeson Waite. *The Psychopathic God: Adolf Hitler*. New York: Da Capo, 1993.
- Ghaemi, S. Nassir. *The Rise and Fall of the Biopsychosocial Model: Reconciling Art and Science in Psychiatry*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009.
- Ghaemi S. Nassir, Erica E. Boiman ve Frederick Goodwin. "Diagnosing Bipolar Disorder and the Effect of Antidepressants: A Naturalistic Study." *Journal of Clinical Psychiatry* 61 (2000): 804-808.
- Gibbels, E. "Hitler's Neurologic Disease—Differential Diagnosis of Parkinson Syndrome." *Fortschritte der Neurologie-Psychiatrie* 57 (1989): 505-517. Özgün metin Almandadır.
- Giglio, James N. "Growing Up Kennedy: The Role of Medical Ailments in the Life of JFK, 1920-1957." *Journal of Family History* 31 (2006): 358-385.
- Gilbert, Martin. *In Search of Churchill*. New York: Wiley, 1994.
- .. *Winston Churchill: The Wilderness Years*. Boston: Houghton Mifflin, 1984.
- Gilchrist, Alexander ve Ann Burrows Gilchrist. *Life of William Blake*. New York: Macmillan, 1863.

- Goodwin, Frederick ve Kay Jamison. *Manic-Depressive Illness*. 2. baskı. New York: Oxford University Press, 2007.
- Grant, Ulysses S. *Memoir and Selected Letters*. New York: Literary Classics of the United States, 1990.
- Greenberg, David. *Nixon's Shadow*. New York: Norton, 2003.
- Grenier, Richard. "The Gandhi Nobody Knows." *Commentary*, Mart 1983, 59-72.
- Grinker, Roy R. , Roy R. Grinker Sr. ve John Timberlake Jr. "'Mentally Healthy' Young Males (Homoclitites)." *Archives of General Psychiatry* 6 (1962): 405-453.
- Gunther, John. *Roosevelt in Retrospect*. New York: Harper and Brothers, 1950.
- Hamilton, Ian. *Robert Lowell: A Biography*. New York: Random House, 1982.
- Hamilton, Nigel. *JFK: Reckless Youth*. New York: Random House, 1993.
- Harding, Vincent. *Martin Luther King: The Inconvenient Hero*. Maryknoll, NY: Orbis Books, 1996.
- Harrower, Molly. "Rorschach Records of the Nazi War Criminals: An Experimental Study After Thirty Years." *Journal of Personality Assessment* 40 (1976): 341-351.
- Harvey, John, der. *The War Diaries of Oliver Harvey*. Londra: Collins, 1978.
- Hauner, Milan. *Hitler: A Chronology of His Life and Time*. 2. baskı. Londra: Palgrave Macmillan, 2008.
- Havens, Leston. *A Safe Place: Laying the Groundwork of Psychotherapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.
- Hersh, Seymour. *The Dark Side of Camelot*. Boston: Little, Brown, 1997.
- Hershman, Jablow ve Julian Lieb. *Brotherhood of Tyrants*. New York: Prometheus, 1994.
- Heston, Leonard L. ve Renate Heston. *The Medical Casebook of Adolf Hitler*. New York: Stein and Day, 1980.
- Hitler, Adolf. *Mein Kampf*. Delhi: Jaico Publishing, 2008.
- Hunt, Penelope J., Eleanor M. Gurnell, Felicia A. Huppert, Christine Richards, A. Toby Prevost, John A. H. Wass, Joseph Herbert ve V. Krishna K. Chatterjee. "Improvement in Mood and Fatigue After Dehydroepiandrosterone Replacement in Addison's Disease in a Randomized, Double Blind Trial." *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism* 85 (2000): 4650-4656.
- Insel, T. R. ve L. E. Shapiro. "Oxytocin Receptor Distribution Reflects Social Organization in Monogamous and Polygamous Voles." *Proceedings of the National Academy of Sciences USA* 89 (1992) 5981-5985.
- Jackson, Robert H. *That Man: An Insider's Portrait of Franklin D. Roosevelt*. New York: Oxford University Press, 2003.

- James, Karen E. "From Mohandas to Mahatma: The Spiritual Metamorphosis of Gandhi." *Essays in History* 28 (1984): 5-20. <http://www.lib.virginia.edu/area-studies/SouthAsia/gandhi.html>.
- Jamison, Kay R. *Exuberance: The Passion for Life*. New York: Knopf, 2004.
- .. *Touched with Fire: Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament*. New York: Free Press, 1996.
- Janowsky, David S., Melitta Leff ve Richard S. Epstein. "Playing the Manic Game: Interpersonal Maneuvers of the Acutely Manic Patient." *Archives of General Psychiatry* 22 (1970): 252-261.
- Jaspers, Karl. *General Psychopathology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.
- Johanson, C. E. ve T. Aigner, "Comparison of the Reinforcing Properties of Cocaine and Procaine in Rhesus Monkeys." *Pharmacology Biochemistry and Behavior* 15 (1981): 49-53.
- Johnson, R. W. *A Soldier's Reminiscences in Peace and War*. Philadelphia: J. B. Lippincott Co., 1886.
- Kaplan, Robert. "Doctor to the Dictator: The Career of Theodor Morell, Personal Physician to Adolf Hitler." *Australasian Psychiatry* 10 (2002): 389-392.
- Kendler, Kenneth ve Carol Prescott. *Genes, Environment and Psychopathology*. New York: Guilford, 2006.
- Kennedy, Rose. *Times to Remember*. New York: Doubleday, 1974.
- Kennett, Lee. *Sherman: A Soldier's Life*. New York: HarperCollins, 2002.
- Kerouac, Jack. *On the Road*. New York: Penguin Classics, 2002.
- Kesebira, Sermin, Simavi Vahipa, Fisun Akdeniza, Seki Yüncüa, Müg Alkana ve Hagop Akiskal. "Affective Temperaments as Measured by TEMPS-A in Patients with Bipolar I Disorder and Their First-Degree Relatives: A Controlled Study." *Journal of Affective Disorders* 85 (2005): 127-133.
- Kessler, Ronald. *A Matter of Character: Inside the White House of George W. Bush*. New York: Sentinel, 2004.
- .. *The Sins of the Father*. New York: Warner, 1996.
- Kessler, Ronald C., Guilherme Borges ve Ellen E. Walters. "Prevalence of and Risk Factors for Lifetime Suicide Attempts in the National Comorbidity Survey." *Archives of General Psychiatry* 56 (1999): 617-626.
- Kessler, Ronald C., Olga Demler, Richard G. Frank, Mark Olfson, Harold A. Pincus, Ellen Walters, Phillip Wang, Kenneth B. Wells ve Alan M. Zaslavsky. "Prevalence and Treatment of Mental Disorders, 1990 to 2003." *New England Journal of Medicine* 325 (2005): 2515-2523.
- Kessler, Ronald C., Amanda Sonnega, Evelyn Bromet, Michael Hughes ve diğerleri. "Posttraumatic Stress Disorder in the National Comorbidity Survey." *Archives of General Psychiatry* 52 (1995): 1048-1060.

- King, Martin Kuther, Jr. *Strength to Love*. Minneapolis: Fortress Press, 1977.
- Kingdon, David, Tonmoy Sharma ve Deborah Hart. "What Attitudes Do Psychiatrists Hold Towards People with Mental Illness?" *Psychiatric Bulletin* 28 (2004): 401-406.
- Kitchen, Martin. *The Third Reich: Charisma and Community*. Londra: Pearson Longman, 2008.
- .. "Hitler Bewitcher or Hitler Bewitched?" *Creativity and Madness: an Interdisciplinary Symposium içinde*, der. J. D. Keehn, 93-108. York, ON: University Press of Canada, 1987.
- Knott, E. ve L. M. Range. "Does Suicidal History Enhance Acceptance of Other Suicidal Individuals?" *Suicide and Life-Threatening Behavior* 31 (2001): 397-404.
- Koestler, Arthur. "Mahatma Gandhi—Yogi and Commissar." *Heel of Achilles içinde*, 267. New York: Random House, 1974.
- .. *The Yogi and the Commissar, and Other Essays*. New York: Collier, 1961.
- Koukopoulos, Athanasios ve S. Nassir Ghaemi. "The Primacy of Mania: A Reconsideration of Mood Disorders." *European Psychiatry* 24 (2009=: 125-134.
- Kretschmer, Ernst. *The Psychology of Men of Genius*. Londra: Kegan Paul; New York: Harcourt, Brace and Co., 1931.
- .. *Physique and Character*. New York: Harcourt, Brace and Co., 1925.
- Kubizek, August. *The Young Hitler I Knew*. Boston: Houghton Mifflin, 1955.
- Lakoff, George. *The Political Mind*. New York: Viking, 2008.
- Lange-Eichbaum, Wilhelm. *The Problem of Genius*. New York: Macmillan, 1931.
- Langer, Ellen J. ve Jane Roth. "Heads I Win, Tails It's Chance: The Illusion of Control as a Function of the Sequence of Outcomes in a Purely Chance Task." *Journal of Personality and Social Psychology* 32 (1975): 951-955.
- Langer, Walter C. *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*. New York: Basic Books, 1972.
- Lee, K. A., G. E. Vaillant, W. C. Torrey ve G. H. Elder. "A 50-Year Prospective Study of the Psychological Sequelae of World War II Combat." *American Journal of Psychiatry* 152 (1995): 516-522.
- Lewis, David. *The Man Who Invented Hitler*. Londra: Headline Publishing Company, 2003.
- Lichtheim, George. *Thoughts Among the Ruins*. Piscataway, NJ: Transaction, 1973.
- Liddell-Hart, B. H. *Sherman: Soldier, Realist, American*. New York: Da Capo, 1993.

- Lidz, Ruth ve Hans-Rudolph Wiedemann. "Karl Wilmanns (1873-1945) einige Ergänzungen und Richtigstellungen." *Fortschritte der Neurologie-Psychiatric* 57 (1989): 161-162.
- Lifton, Robert J. *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*. New York: Basic Books, 1986.
- Lincoln, Abraham, Marion Mills Miller ve Henry Clay Whitney. *Life and Works of Abraham Lincoln: Speeches and Presidential Addresses, 1859-1865*. New York: Current Literature Publishing Company, 1907.
- Lincoln, Evelyn. *My Twelve Years with John F. Kennedy*. New York: Bantam, 1966.
- Livesley, W. John. "Diagnostic Dilemmas in Classifying Personality Disorder." *Advancing DSM: Dilemmas in Psychiatric Diagnosis içinde*, der. Katharine A. Phillips, Michael B. First ve Harold Alan Pincus, 153-168. Washington, DC: American Psychiatric Press, 2003.
- Lombroso, Cesare. *The Man of Genius*. New York: C. Scribner's Sons, 1891.
- Lovell, Richard. "Lord Moran's Prescriptions for Churchill." *British Medical Journal* 310 (1995): 1537.
- Lukacs, John. *The Hitler of History*. New York: Vintage, 1998.
- McHugbn, Paul. *The Mind Has Mountains*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006.
- Macklin, Graham. *Chamberlain*. Londra: Haus, 2006.
- McPherson, James. *Crossroads of Freedom: Antietam*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Maher, Brendan. "Delusional Thinking and Cognitive Disorder." *Integrative Physiological and Behavioral Science* 40 (2005): 136-146.
- Makkreel, Rudolf. *Dilthey: Philosopher of the Human Studies*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992.
- Manchester, William. *The Last Lion: Winston Spencer Churchill; Visions of Glory, 1874-1932*. New York: Little, Brown, 1983.
- .. *Profile of a President*. Londra: Michael Joseph, 1967.
- Mandel, Lee. "Endocrine and Autoimmune Aspects of the Health History of John F. Kennedy." *Annals of Internal Medicine* 151 (2009): 350-354.
- Mansfield, Richard S. ve Thomas V. Busse. *The Psychology of Creativity and Discovery*. Chicago: Nelson-Hall, 1981.
- Marshall, Charles E. *Discovering the Rommel Murder*. Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 2002.
- Marszalek, John. *Sherman: A Soldier's Passion for Order*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 2007.
- Masten, Ann. "Ordinary Magic: Resilience Processes in Development." *American Psychologist* 56 (2001): 227-238.
- Matthews, Christopher. *Kennedy and Nixon: The Rivalry That Shaped*

- Postwar America. New York: Simon and Schuster, 1996.
- Mehrabian, Albert ve Susan R. Ferris. "Inference of Attitudes from Non-verbal Communication in Two Channels." *Journal of Consulting Psychology* 31 (1967): 248-252.
- Meyers, J., der. Robert Lowell: Interviews and Memoirs. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1988.
- Middleton, W., P. Burnett, B. Raphael ve N. Martinek. "The Bereavement Response: A Cluster Analysis." *British Journal of Psychiatry* 169 (1996): 167-171.
- Moran, Baron Charles McMoran Wilson. *Churchill: The Struggle for Survival, 1940-1965*. Boston: Houghton Mifflin, 1966.
- Motto, A. L. ve J. R. Clark. "The Paradox of Genius and Madness: Seneca and His Influence." *Cuadernos de Filología Clásica Estudios Latins* 2 (1992): 189-200.
- Nanda, Bal Ram. *Gandhi and His Critics*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Nicolay, John George ve John Hay. *Abraham Lincoln: A Memoir*. New York: The Century Company, 1890.
- Oates, Stephen B. *Let the Trumpet Sound: A Life of Martin Luther King, Jr.* New York: Harper and Row, 1982.
- O'Connor, L. E. ve diğerleri. "Guilt, Fear, Submission, and Empathy in Depression." *Journal of Affective Disorders* 71 (2002): 19-27.
- O'Donnell, Kenneth P. ve David F. Powers. *Johnny, We Hardly Knew Ye*. Boston: Little, Brown, 1972.
- Olson, Lynne. *Troublesome Young Men: The Rebels Who Brought Churchill to Power and Helped Save England*. New York: Macmillan, 2008.
- Osler, William. *Aequanimitas*. Philadelphia: P. Blakinson's Son & Co., 1914.
- Owen, David. "Winston Churchill and Franklin Roosevelt: Did Their Health Problems Impais Their Effectiveness as World Leaders?" Churchill Lecture Series, Churchill Museum and Cabinet War Rooms, 5 Mayıs 2009. Yazılı kayıt.
- .. *In Sickness and in Power: Illnesses in Heads of Government During the Last 100 Years*. Westport, CT: Praeger, 2008.
- Parkeer, Richard. *John Kenneth Galbraith: His Life, His Politics, His Economibs*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- Pearson, John. *The Private Lives of Winston Churchill*. New York: Simon and Schuster, 1991.
- Perkins, Frances. *The Roosevelt I Knew*. New York: Viking Press, 1946.
- Perlstein, Rick. *Nixonland: The Rise of a President and the Fracturing of America*. New York: Scribner, 2008.
- Perry, Helen Swick. *Psychiatrist of America: The Llife of Harry Stack Sullivan*. Cambridge, MA: Belknap Press, 1982.
- Pihl, G. T. *Germany: The Last Phase*. New York: Knopf, 1944.

- Pollack, Mark H. ve diğerleri. "Persistent Posttraumatic Stress Disorder Following September 11 in Patients with Bipolar Disorder." *Journal of Clinical Psychiatry* 67 (2006): 394-399.
- Poussaint, Alvin. "A Negro Psychiatrist Explains the Negro Psyche." *New York Times Magazine*, 20 Ağustos 1967.
- Prashad, Vijay. "PropaGandhi Ahimsa in Black America." İlk olarak Little India'da yayımlanmıştır, 2002. <http://www.littleindia.com/march2002/PropaGandhi%20Ahimsa%20in%20Black%20America.htm> (giriş: 17 Ocak 2011).
- Raines, Howell. *My Soul Is Rested*. New York: Penguin, 1983.
- Raskin, Robert ve Howard Terry. "A Principal-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further Evidence of Its Construct Validity." *Journal of Personality and Social Psychology* 54 (1988): 890-902.
- Redlich, Fritz. *Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophecy*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Reeves, Richard. *President Kennedy: Profile of Power*. New York: Simon and Schuster, 1993.
- Richter, William L. "James Longstreet: From Rebel to Scalawag." *Louisiana History: The Journal of the Louisiana Historical Association* 11 (1970): 215-230.
- Ritzler, Barry A. "The Nuremberg Mind Revisited: A Quantitative Approach to Nazi Rorschachs." *Journal of Personality Assessment* 42 (1978): 344-353.
- Rodgers, Marion Elizabeth. *Mencken: The American Iconoclast*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Rosenbaum, Ron. *Explaining Hitler*. New York: Random House, 1998.
- Rowland, Peter. *David Lloyd George: A Biography*. New York: Macmillan, 1976.
- Rutter, Michael. "Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding." *Annals of the New York Academy of Sciences* 1094 (2006): 1-12.
- . "Resilience in the Face of Adversity: Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder." *British Journal of Psychiatry* 147 (1985): 598-611.
- Schenck, E. G. *Patient Hitler. Eine medizinische Biographie*. Düsseldorf, 1989.
- . "Hitler's Life: Hitler's Doctor—Interview with Ernst Günther Schenck." <http://www.onlinefootage.tv/video/show/id/4430> (giriş: 4 Nisan 2011).
- Schlesinger, Arthur. *Robert Kennedy and His Times*. Boston: Houghton Mifflin, 2002.
- Sears, Stephen. *George B. McClellan: The Young Napoleon*. New York: Da Capo, 1999.
- Seery, M. D., E. A. Holman ve R. C. Silver. "Whatever Does Not Kill Us:

- Cumulative Lifetime Adversity, Vulnerability, and Resilience." *Journal of Personality and Social Psychology* 99 (2010): 1025-1041.
- Self, Robert C. *Neville Chamberlain: A Biography*. Farnham, UK: Ashgate, 2006.
- Shaffer, David, Madelyn S. Gould, Prudence Fisher, Paul Trautman, Donna Moreau, Marjorie Kleinman ve Michael Flory. "Psychiatric Diagnosis in Child and Adolescent Suicide." *Archives of General Psychiatry* 53 (1996): 339-348.
- Shamay-Tsoory, S. G. "Empathic Processing: Its Cognitive and Affective Dimensions and Neuroanatomical Basis." *The Social Neuroscience of Empathy* içinde, der. Jean Decety ve William Ickes, 216-232. Cambridge, MA: MIT Press, 2009.
- Shenk, Joshua Wolf. *Lincoln's Melancholy*. Boston: Houghton Mifflin, 2005.
- Shephard, Ben. *A War of Nerves: Soldiers and Psychiatrists in the Twentieth Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.
- Sherman, William Tecumseh. *Memoirs of General William T. Sherman*. 2. cilt. New York, 1875.
- Shorter, Edward. *From Paralysis to Fatigue: A History of Psychosomatic Illness in the Modern Era*. New York: Free Press, 1992.
- Shridharani, Krishnalal. *War Without Violence: A Study of Candhi's Method and Its Accomplishments*. New York: Harcourt, Brace and Co., 1938.
- Shriver, Eunice Kennedy. "Hope for Retarded Children." *Saturday Evening Post*, 22 Eylül 1962.
- Sidley, Hugh. *John F Kennedy, President*. Greenwich, CT: Fawcett, 1964.
- Silber, Irwin, der. *Songs of the Union*. Mineola, NY: Dover, 1995.
- Simonton, Dean Keith. *Greatness: Who Makes History and Why*. New York: Guilford, 1994.
- . *Psychology, Science, and History: An Introduction to Historiometry*. New Haven, CT: Yale University Press, 1990.
- . "Presidential IQ, Openness, Intellectual Brilliance, and Leadership." *Political Psychology* 27 (2006): 511-526.
- Simpson, S. G., S. E. Folstein, D. A. Meyers, F. A. McMahon, D. M. Brusco ve J. R. DePaulo Jr. "Bipolar II: The Most Common Bipolar Phenotype?" *American Journal of Psychiatry* 150 (1993): 901-903.
- Singer, T. ve diğerleri. "Empathy for Pain Involves the Affective but Not the Sensory Components of Pain." *Science* 303 (2004): 1157-1162.
- Smart, Nick. *Neville Chamberlain: A Biography*. Londra: Routledge, 2009.
- Speer, Albert. *Inside the Third Reich*. New York: Simon And Schuster, 1997.
- Steiner, John Michael. *Power Politics and Social Change in National Socialist Germany*. New York: Walter de Gruyter, 1976.
- Stephens, Philip. *Tony Blair: The Making of a World Leader*. New York: Viking, 2004.

- Storr, Anthony. *Churchill's Black Dog, Kafka's Mice*. New York: Ballantine, 1990.
- Sutherland, Stuart. *Irrationality*. Londra: Pinter and Martin, 2007.
- Sutker, P. B. ve diğerleri. "War Zone Stress, Personal Resources, and PTSD in Persian Gulf War Returnees." *Journal of Abnormal Psychology* 104 (1995): 444-452.
- Talih, E, O. Fattal ve D. Malone. "Anabolic Steroid Abuse: Physical and Psychiatric Costs." *Cleveland Clinic Journal of Medicine* 74 (2007): 341-352.
- Taylor, Shelley E. ve David A. Armor. "Positive Illusions and Coping with Adversity." *Journal of Personality* 64 (1996): 873-898.
- Titchener, E. B. *Lectures on Experimental Psychology of Thought Processes*. New York: Macmillan, 1909.
- Thomas, Helen. *Thanks for the Memories, Mr. President*. New York: Simon and Schuster, 2003.
- Troy, Allison S., Frank H. Wilhelm, Amanda J. Shallcross ve Iris B. Mauss. "Seeing the Silver Lining: Cognitive Reappraisal Ability Moderates the Relationship Between Stress and Depressive Symptoms." *Emotion* 10 (2010): 783-795.
- Tsuang, Ming ve Mauricio Tohen, der. *Textbook in Psychiatric Epidemiology*. 2. baskı. New York: Wiley-Liss, 2002.
- Turner, Ted. *Call Me Ted*. New York: Grand Central, 2008.
- Ur, E., T. H. Turner, T. J. Goodwin, A. Grossman ve G. M. Besser. "Mania in Association with Hydrocortisone Replacement for Addison's Disease." *Postgraduate Medical Journal* 68 (1992): 41-43.
- Vaillant, George E. *Adaptation to Life*. Boston: Little, Brown, 1977.
- .. *The Natural History of Alcoholism Revisited*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
- Waite, Robert G. L. *The Psychopathic God: Adolf Hitler*. New York: Basic Books, 1977.
- Warrington, T. P. ve J. M. Bostwick. "Psychiatric Adverse Effects of Corticosteroids." *Mayo Clinic Proceedings* 81 (2006): 1361-1367.
- Watt, Norman E, James P. David, Kevin L. Ladd ve Susan Shamos. "The Life Course of Psychological Resilience: A Phenomenological Perspective on Deflecting Life's Slings and Arrows." *Journal of Primary Prevention* 15 (1995): 209-246.
- Westen, Drew. *The Political Brain*. New York: Public Affairs, 2007.
- White, G. Edward. *Justice Oliver Wendell Holmes: Law and the Inner Self*. New York: Oxford University Press, 1995.
- White, Graham J. *FDR and the Press*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Wicker, Tom. *One of Us: Richard Nixon and the American Dream*. New York: Random House, 1991.
- Wilentz, Sean, der. *The Best American History Essays on Lincoln*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.

- Wills, Garry. *The Kennedy Imprisonment: A Meditation on Power*. Boston: Back Bay, 1994.
- .. *Nixon Agonistes*. New York: Signet, 1969.
- Wingo, Alize P. ve S. Nassir Ghaemi. "Frequency of Stimulant Treatment and of Stimulant-Associated Mania/Hypomania in Bipolar Disorder Patients." *Psychopharmacology Bulletin* 41 (2008): 37-47.
- Wofford, Harris. *Of Kennedys and Kings*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1980.
- Woolcott, Alexander. "Get Down, You Fool." *Atlantic Monthly* 161 (1938): 169-173.
- Wootton, Tom. *Bipolar in Order*. Tiburn, CA: Bipolar Advantage Publishing, 2009.
- Wrigley, Chris. *Winston Churchill: A Biographical Companion*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2002.
- Wykes, Alan. *Hitler*. New York: Ballantine, 1970.
- Yastrebov, V. S. "PTSD After-effects of Terrorist Attack Victims." *The Integration and Management of Traumatized People After Terrorist Attacks içinde*, der. S. Begec, 100-107. Amsterdam: IOS Press, 2007.
- Young, Andrew. *A Way Out of No Way*. Nashville: Thomas Nelson, 1994.

Tufts Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde psikiyatri profesörü ve Boston'daki Tufts Tıp Merkezi'nde uygulanan Ruhsal Bozukluklar Programı'nın yöneticisi olan Nassir Ghaemi, *Birinci Sınıf Delilik*'te akıl hastalıkları ile liderlik arasındaki güçlü bağlantılar hakkında cüretkâr bir tez ortaya atıyor: Depresyon, bipolar bozukluk gibi sorunlar kriz zamanlarında en iyi liderleri ortaya çıkarır!

Kısacası:

Anormal zorluklar, anormal liderleri gerektirir!

“Sekiz ünlü liderin biyografilerini temel alan parlak bir psikolojik tarih... *Birinci Sınıf Delilik* bir roman tadında yazılmış ve sağlam tezlerle donatılmış.” **-THE BOSTON GLOBE**

“Ghaemi'nin kitabı, renkli vaka tarihleri ve çok iyi seçilmiş alıntılarla, meslekten olmayanlar için depresyon, bipolar bozukluk ve diğer hastalıklar konusunda okunmaya değer bir rehber...” **-THE WASHINGTON POST**

“*Birinci Sınıf Delilik* derinlikli bir psikoloji eseri, ama aynı zamanda ünlülerin tarihine ilişkin dedikoducu bir eser, şaşırtıcı bir kim kimdir çalışması.” **-NEW YORK OBSERVER**

Çeviren: Yavuz Alogan

www.ithaki.com.tr

facebook.com/ithakiyayin

twitter.com/ithakiyayinlari

30 TL

İnternet satış:
www.ilknotka.com

